

પૃ.	પૃ.	પૃ.	પૃ.
મુચના	૧ ઓસડ આપવું તે.	૧૫ કંદજ્વરનું લક્ષણ.	૨૩
ઓસડ વગેરેનું વર્ણન.	૧ રોગીને ઓસડ લેવા વીશે	,, કંદજ્વર ઉપર પાચન.	૨૩
બિકાળાદી પ્રક્રીયા.	૨ જીલાબ તથા હલદી દેવાવીશે.	,, વાતકંદજ્વર ઉપર.	૨૩
કાંટ.	૨ લોહી કાઢાડવા વીશે.	,, પીત્તકંદજ્વર ઉપર	૨૩
કંદક.	૨ કંદ ઉપર ઓસડ દેવા વીશે	,, સર્વજ્વર ઉપર પાચન.	૨૩
ચુરણ.	૨ મુળ વગેરેને ઓસડ દેવાવીશે	,, કામજ્વરનું કારણ.	૨૩
સ્નેહપાક.	,, રોગીને નાહાવા વીશે	,, કામજ્વર ઉપર ઉપાય.	૨૪
પરીભાષાપ્રકરણ.	૩ નક્ષત્ર તથા તિથી કાષ્ટક	૧૬ કામજ્વર, ક્રોધજ્વર, શોકજ્વર,	
મુક્તામુક્ત વીચાર.	,, મૃત્યુગોગ.	૧૬ મયજ્વર.	૨૪
ઓમડા લાવવાનો પ્રકાર.	,, દણ્ડીચક્ર	૧૭ વીશજ્વર ઉપર.	૨૪
વખત તથા દેસના વીશે કીચ્ચા	,, દુતપ્રબળ	,, શ્રમજ્વર ઉપર	૨૪
કીચ્ચા દેખેલું પ્રબલ હોયકે તે	૪ નરસા સ્વપનો.	,, પરીનાર્થી ઉતપન્ન થએલાજ્વર	
વૈધ લક્ષણ	,, બીજ નરસા સ્વપનો.	૧૮ ઉપર	૨૪
ઓસડ લેવાનો વખત	,, હવે નરસા સ્વપનોનો પરીહાર	,, શનીપાતજ્વર.	૨૪
ઓસડ પ્રતીનીધી	૫ મારાસ્વપનો.	૧૮ શનીપાતનું લક્ષણ	૨૫
પરીક્ષા પ્રકરણ.	૬ નસાચીન્હો.	૧૯ શનીપાત ઉપર	૨૫
નાડીપરીક્ષા.	,, શકુન.	,, કર્ણમુળ	૨૫
હાલે નાડીની ગતીના લક્ષણ	,, સઉમ્યશકુન.	,, કર્ણમુળ ઉપર	૨૫
મુતનાડી	૭ પ્રદીપ અશુભ શકુન	,, શનીપાત ઉપર બીજા ઉપાય.	૨૬
અજીરણની નાડી.	૭ દુતલક્ષણ.	૨૦ જીર્ણજ્વર	૨૬
ઉત્તમ તબીયતવાળાની નાડી	,, દુતના નરસા લક્ષણો.	,, જીર્ણજ્વરનું લક્ષણ.	૨૬
અસાધ્ય સનીપાતનીનાડી	,, વૈધને તેડવા જીજ્ઞાસે જે દુત	,, જીર્ણજ્વર ઉપર	૨૬
મુત્રપરીક્ષા	૧૦ તેહના શુભાશુભ શકુન	,, એકાતરો તરીયો ચોથીયો	૨૬
હાલેબીંદુના લક્ષણો	,, જ્વરની ઉતપત્તિનું કારણ	,, ગેજના જ્વર ઉપર	૨૭
મલપરીક્ષા	૧૧ જ્વરનું પૂર્વરૂપ	,, એકાતરા તથા તરીયા જ્વરના	
જીભનીપરીક્ષા	૧૧ જ્વર આવતા વેતન.	૨૧ વીગેષ કારણો	૨૭
નેત્રપરીક્ષા	૧૨ જ્વરપાચન	૨૧ તે ઉપર ઉપાય.	૨૭
હાલે અસાધ્ય લક્ષણો	,, વાતજ્વરનું કારણ	૨૧ ચોથીયા તાવના/વીશેષ કારણ	૨૭
મુતકેષવર્ણના નેત્રો.	,, વાતજ્વરનું લક્ષણ.	૨૧ ચોવીયા તાવ ઉપર	૨૭
રૂપપરીક્ષા	,, વાતજ્વર ઉપર પાચન	૨૧ તાદીયો તાવ	૨૮
શબ્દપરીક્ષા	,, વાતજ્વર ઉપર પ્રલાભ	૨૧ તાદીયા તાવ ઉપર ઉપાય	૨૮
સ્પર્શપરીક્ષા	,, પીત્તજ્વરનું કારણ	૨૨ સરવ વીજમજ્વર ઉપર	૨૮
કાળજ્ઞાન-સાધ્યલક્ષણ	૧૩ પીત્તજ્વરનું લક્ષણ.	૨૨ માહારીતજ્વરગુણ	૨૮
અસાધ્યલક્ષણો	,, પીત્તજ્વરઉપર પાચન ઉપચાર	૨૨ અગ્નિજ્વર જ્વર	૨૮
ઓસડ લાવવાનો મુદુર્ત	,, વાતપીત્તજ્વરનું લક્ષણ	૨૨ અગ્નિજ્વર જ્વર ઉપર.	૨૮
રસાયણો વગેરે કરવાનું મુદુર્ત	૧૪ વાતપીત્તજ્વર ઉપર ઉપચાર.	૨૨ રક્તજ્વરનું કારણ તથા લક્ષણ	૨૮
વૈધે રોગીને કેના મુદુર્ત ઉપર	૧૫ રક્તપીત્તજ્વર ઉપર ઉપચાર	૨૨ રક્તજ્વર ઉપર.	૨૮
	,, કંદજ્વરનું કારણ	૨૩ મથરજ્વર.	૨૮

૧	૨	૩	૪
મધુરા ઉપર ઇલાલ	૨૯	મીતામણી ગુણ	૩૮
બરની અંતર બળતણ ઉપર	૩	કાસ સ્વાસ ઉપર વળી ઉપાધ. ૩૮	૪૫
બર બગા પછી કાઠ કસર	૩	સ્વાસ કુદરતમાં.	૪૫
રહી ફોપ તો તે ઉપર બિપાધ.	૩	કિરકત કાસનું કારણ તથા	૪૫
બર શીવ કથા પછી.	૩	સંકલ્પ	૪૫
ખાજો ફરેલો ત્યાર તે ઉપર.	૩	ફાતકાસ ઉપર.	૪૫
બરના કાઠ ઉપર તે તેએવાં	૩	આમવાત.	૪૫
બર જળના પુરસ્કારનું લ.	૩	આમવાતનું કારણ.	૪૫
વીતતબરનું સંકલ્પ	૩૧	આમવાતનું સ્વરૂપ તથા સ્થા	૪૫
અતીસાર	૩૧	માન્ય લક્ષણો.	૪૫
અતીસાર નું કારણ	૩૧	આમવાત ઉપર.	૪૫
અતીસારની સંપ્રાપ્તિ.	૩૧	કીકસ્ત કા.	૪૫
અતીસારનું લક્ષણ.	૩૧	કિસ્તબ ઉપર.	૪૫
અતીસારનું ભેદ	૩૧	વાજુરોમ.	૪૫
અતીસારનું આસાધ્ય લક્ષણ.	૩૧	તાનુરોમ ઉપર.	૪૫
બર અતિસાર	૩૧	તર્વ વાજુ તથા સંપ્રાપ્તિ ઉ	૪૫
સાહજાતીસાર ઉપર	૩૨	મનુરવાજુ ઉપર.	૪૫
પીત્ત અતીસાર ઉપર.	૩૨	મરદીવ વાજુ ઉપર.	૪૫
રક્ત અતીસાર ઉપર.	૩૨	કેરકુ સીરકવાજુ ઉપર	૪૫
છર્લ અતીસાર ઉપર.	૩૨	મુઝરી તથા કિસ્તબ વાજુ ઉ	૪૫
આમલિસ અતીસાર ઉપર.	૩૨	સર્વ નક્કરના વાજુ ઉપર	૪૫
પક્વ અતીસાર ઉપર.	૩૨	સમીર દાલનજી.	૪૫
સરવ અતીસાર ઉપર.	૩૨	કમસ્તબ, બડગુલી ગુણ	૪૫
સંકલ્પી.	૩૨	પક્વ એ વજુ ઉપર	૪૫
સંકલ્પીનું કારણ.	૩૨	કમળી.	૪૫
સંકલ્પીનું સ્વરૂપ લક્ષણ.	૩૨	એ રોગનું કારણ.	૪૫
સંકલ્પીનું પુર્વરૂપ	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
સંકલ્પી ઉપર	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
વાત, પીત્ત, કફ એથી ઉત્પન્ન	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કયેલી સંકલ્પી ઉપર એસ.	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
સુગ્મ સંકલ્પી ઉપર.	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
રક્તસંકલ્પી ઉપર	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કેરસ.	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કેરસનું કારણ	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કેરસ ઉપર ઉપાધ.	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કાસસ્વાસ.	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કાસ એકલે ઉકરસ તેનું સ્વ	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કાસ થવાનું કારણ	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કાસનું પ્રકાર	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫
કાસ તથા સ્વાસ એ ઉપર.	૩૨	કમળા રોગનું કારણ તથા લ	૪૫

પૃ	પૃ	પૃ	પૃ
મેહારોગ.	૫૩	હેડકી ઉપર	૬૦
મેહોરોગનું કારણ તથા લક્ષણ	૫૩	સ્વરસેદ.	૬૧
મેહોરોગ ઉપર ઉપાય	૫૩	સ્વરભગ ઉપર.	૬૧
કમ્બીરોગનું સાધારણ કારણ		તુરણા.	૬૧
તથા લક્ષણ	૫૪	તુરણા(એ. ગોમ.) તે ઉપર	૬૧
કમ્બીરોગ ઉપર.	૫૪	મુચ્છા.	૬૧
પરમાતુ કારણ.	૫૪	મુચ્છાનું કારણ	૬૧
પરમાતુ પુર્વરૂપ	૫૫	મુચ્છાનું સ્વરૂપ	૬૨
પ્રમેહની સપ્રાપ્તિ	૫૫	મુચ્છા ઉપર	૬૨
પ્રમેહનું અસાધ્ય લક્ષણ	૫૫	દાહ એ. બળતરા તે ઉ.	૬૨
પ્રમેહ ઉપર તથા ધાત પડેછે		ચ દનાદી ચુરણ	૬૨
તે ઉપર	૫૫	અપરમાર (એ.વાધ અથવા	
રક્તપ્રમેહ ઉપર	૫૫	ફેફડ.)	૬૨
વાતરકત.	૫૫	ઉન્માદ	૬૨
વાતરકત એટલે રક્તપીત્તી તેનું		ઉન્માદ રોગની સપ્રાપ્તિ	૬૨
સામાન્ય કારણ તથા લક્ષણ	૫૫	ઉન્માદ રોગનું સામાન્ય સ્વરૂપ	૬૨
રક્તપીત્તીનું અમાધ્ય લક્ષણ	૫૬	તથા લક્ષણ	૬૨
રક્તપીત્તી ઉપર ઉપાય	૫૬	ઉન્માદ રોગ ઉપર	૬૩
વીશુચીકા.	૫૭	છાતીના રોગ.	૬૩
વીશુચીકા એટલે મોઝમી તથા		છાતીરોગનું કારણ	૬૩
અગ્નિદ મોઝમીનું સાધારણ		છાતીના રોગ ઉપર	૬૪
કારણ તથા તેનું લક્ષણ	૫૭	પાણુવી અથવા પયરી	૬૪
અસાધ્ય લક્ષણ	૫૭	પયરીનું કારણ તથા લક્ષણ	૬૪
મોઝમી, તથા અગ્નિમદ તથા		શુક્રાસ્મરીના લક્ષણ	૬૪
અછળું ઉપર	૫૭	પયરીનું અસાધ્ય લક્ષણ	૬૪
હીંગાષ્ટક ચુર્ણ	૫૮	પયરી ઉપર ઉપાય	૬૫
મરદી ઉપર ઉપાય.	૫૮	મુત્રકંઠ	૬૫
બતી દુનાદી ચુટીકા	૫૮	મુત્રકંઠનું કારણ	૬૫
એ રોગમા મોશ ઉપર ઉકા.	૫૮	મુત્રકંઠ ઉપર	૬૫
અરોચક.	૫૮	સુદાસ્મરી ઉપર	૬૫
અરૂચી થવાનું કારણ	૫૮	મુત્રાધાત	૬૫
અરૂચી ઉપર	૫૮	મુત્રાધાતનું સ્વરૂપ.	૬૫
છરદીનું કારણ.		મુત્રાધાત ઉપર	૬૫
ઝોઝારીથી ઉપદ્રવ.	૬૦	ભસ્મક રોગ.	૬૫
ઝોઝારી ઉપર ઉપાયો	૬૦	ભસ્મક રોગનું લક્ષણ	૬૫
ત્રીદોષની વાતી ઉપર	૬૦	ભસ્મક રોગ ઉપર	૬૫
હીકવા એટલે હેડકી.	૬૦	કંઠમાળ ઉપર ઉપાય	૬૭
		અપચી, અરણુદ તથા ગાંઠ એ	
		ઉપર	૬૭
		અતરગળી	૬૭
		અતરગળનું કારણ તથા લક્ષ	૬૭
		અ તરગળ ઉપર	૬૭
		વીદધી.	૬૮
		વીદધીના લક્ષણો	૬૮
		વીદધીઉપર	૬૮
		અંતરમુખ વીદધી ઉપર	૬૮
		શલીપદ.	૬૮
		શ્લીપદનું કારણ.	૬૮
		શ્લીપદ ઉપર	૬૮
		ગાંઠનો રોગ	૬૮
		અરણુદનું કારણ તથા લક્ષણ.	૬૮
		ઉદર.	૭૦
		ઉદરનું કારણ તથા લક્ષણ	૭૦
		ઉદરનું સામાન્ય લક્ષણ	૭૦
		ઉદરનું અસાધ્ય લક્ષણ	૭૦
		ઉદર ઉપર ઉપાય	૭૦
		પ્લીહાદર ઉપર	૭૦
		ઉદરારી રમ	૭૦
		ધન્ધાનેદી રસ.	૭૧
		ગુદમરોગ.	૭૧
		ગુદમનું કારણ તથા લક્ષણ.	૭૧
		ગુદમનું પૂર્વરૂપ	૭૧
		રક્તગુદમનું લક્ષણ	૭૧
		ગુદમનું અસાધ્ય લક્ષણ	૭૧
		ગુદમ તથા વાતગુદમ ઉપર.	૭૨
		પિત્તગુદમઉપર	૭૨
		કંદગુદમ ઉપર.	૭૨
		ત્રીદોષગુદમઉપર ગુદમારીરસ	૭૨
		રક્તગુદમ ઉપર	૭૨
		શુળ	૭૨
		શુળરોગનું કારણ તથા સ્વરૂપ	૭૨
		વાતશુળ	૭૨
		પિત્તશુળ	૭૩
		કંકશુળ	૭૩
		આમશુળ	૭૩

૧	૨	૩	૪
મુળકર.	૭૩	કવરોમ	૫
અનવી.	૭૩	કવરોમ ઉપર.	૮૦
પરીણમગુળ.	૭૩	કવરોમ બરી	૮૧
અવરપીતમુળ.	૭૪	કવરોમ છે તે ઉપર.	૮૨
પરીણમગુળકર.	૭૪	કવરોમ જગત્તુ વચને.	૮૩
ઉદયવતનુ કારણ વધા લક્ષણ.	૭૪	કાનનો રોગ.	૮૪
ઉદયવતનુ અસાધ્ય લક્ષણ.	૭૪	કાનના મુળ ઉપર.	૮૫
ઉદયવત ઉપર	૭૪	નાસારોમ	૮૬
કુદરોગ.	૭૪	નાસારોમ ઉપર.	૮૭
સપ્તકુલકર.	૭૪	શ્લેષ્મ ઉપર.	૮૮
ખર.	૭૫	માથાનારોમ.	૮૯
ખરકર.	૭૫	માથાના રોમ ઉપર.	૯૦
વીરાર્પ.	૭૫	રકવપીત.	૯૧
વીરાર્પ વધા ધાપર ઉપર.	૭૫	રકવપીતનુ કારણ વધા સ્વર.	૯૨
વીરોદ્ધ.	૭૫	રકવપીતના ઉપર.	૯૩
વીરોદ્ધ ઉપર.	૭૫	રકવપીતકર.	૯૪
વાળી.	૭૫	રૂપીતપીત.	૯૫
વાળીકર.	૭૫	રૂપીતપીતનુ પુરુષ.	૯૬
નેત્રરોગ.	૭૫	રૂપીતપીતકર.	૯૭
નેત્રરોગનુ કારણ.	૭૫	અન્નપીત.	૯૮
નેત્રરોગ ઉપર.	૭૫	અન્નપીતનુ કારણ.	૯૯
નમનામૃત અન્ન.	૭૫	અન્નપીત ઉપર.	૧૦૦
આંખો દુખવા આવે છે તે ઉપર.	૭૫	વાયુન પીડીત.	૧૦૧
પુખ્તપીત આંખોને વીકાર.	૭૫	અન્ન એકલે વાંઘ વધા વાયુન.	૧૦૨
ધાપ છે તેને.	૭૫	પીડીત ઉપર.	૧૦૩
આંખો મચમચી ખુલ્લું પડી.	૭૫	કંઠપીત.	૧૦૪
કાંઠે છે તથા બન્ને છે તે ઉપર.	૭૫	કંઠપીત એકલે વાંઘ તે ઉપર.	૧૦૫
એકલી બચવડા વાંઘ છે અન્ન.	૭૫	કેસ બરી પડે છે તે ઉપર.	૧૦૬
તેનુ એકલું મધુ હોય તે.	૭૫	વાગમળાવવાને.	૧૦૭
નેત્ર માંડેલા ખીસ ઉપર.	૭૫	મન તથા માન પ્રેમ વચને.	૧૦૮
અસવપુલ્કની કીડા.	૭૫	વદ્ધીક.	૧૦૯
ધોળુ કુણ પડે છે તે ઉપર.	૭૫	વામ્બીક એકલે.	૧૧૦
સાળ કુણ પડે છે તે ઉપર.	૭૫	ગુડકર.	૧૧૧
રોગિષ્ઠને.	૭૫	સામલ એકલે.	૧૧૨
મુખરોગનુ કારણ.	૭૫	ગોષ.	૧૧૩
મુખરોગ ઉપર.	૭૫	સોળ ઉપર.	૧૧૪
મળાને રોગ.	૭૫	સપ્તરોમ ઉપર.	૧૧૫
અન્નના રોગ ઉપર.	૭૫		૧૧૬

પૃ	પૃ	પૃ	પૃ
સ્તનોમા દુધ આવા સારું.	૯૫	સ્ત બન શુદ્ધીકા.	૧૦૪
બાળકના રોગ ઉપર.	૯૫	બધેજ.	૧૦૫
બાલાર્ક	૯૫	ચુરણ	૧૦૫
બાળકના અતીસાર ઉપર		વીર્યવૃદ્ધી તથા સ્વપ્ન અવસ્થા	૧૦૫
દાડમપાક.	૯૫	ઉપર ચુરણ	૧૦૫
અગ પચેણી ઉપર ઉપાય.	૯૬	ધુડીકા.	૧૦૫
માથામા ઝીણા ફેડા આવેછે		વાજકરણ ઉપર ધી.	૧૦૫
તે ઉપર	૯૬	તે ધી આપવાનો પ્રકાર	૧૦૫
અળાધયો આવેછે તેઉપર	૯૬	ધાતુ પુરત ઝોસડ	૧૦૫
ઝીણી ફેડકીયો આવ્યા ઉપર	૯૬	જ્યોતીસ્મતી	૧૦૫
ફેર આવેછે તે ઉપર	૯૬	રસાયન.	૧૦૬
પેઠ દુખવા ઉપર	૯૬	સમ ધાતુની શુદ્ધી.	૧૦૭
અછરણથી કોવા બીજા		સમ ધાતુનું મારણ.	૧૦૭
કુપથથી ઝાડા થાયછે તેઉપર.	૯૬	બીજો પ્રકાર.	૧૦૭
બાળકના રોગ	૯૭	ત્રીજો પ્રકાર	૧૦૭
પેઠ માએલા રોગ	૯૮	બીપ ધાતુની શુદ્ધી તથા	૧૦૭
વરાદ	૯૮	મારણ.	૧૦૭
શસણી ઉપર.	૯૮	અબ્રકતુ શોધન, તથામારણ	૧૦૮
ગરળા	૯૮	બીજો પ્રકાર	૧૦૮
આકડી ઉપર.	૯૯	ત્રીજો પ્રકાર.	૧૦૮
ડબો	૧૦૦	લોહ કાટોડાની શુદ્ધી તથા	૧૦૮
કવલુ	૧૦૦	મારણ	૧૦૮
ડબા ઉપર.	૧૦૦	બીજો પ્રકાર	૧૦૮
બાહરના ઉપાય	૧૦૦	મનશીલનું શોધન.	૧૦૮
કવલુ ઉપર	૧૦૦	હરતાળનું શોધન.	૧૦૮
બાળધુ ઠી.	૧૦૦	જસતની શુદ્ધી	૧૦૮
કીરમ તથા જત ઉપર ઉં	૧૦૧	બીજો પ્રકાર.	૧૦૮
નાહાના બાળકને	૧૦૧	પારાની શુદ્ધી	૧૦૮
નાહાના બાળકના પેઠ માએલા		બીજો પ્રકાર	૧૦૮
રોગો ઉપર.	૧૦૨	ત્રીજો પ્રકાર.	૧૦૮
ડબો થાયછે તે ઉપર	૧૦૨	ચોથો પ્રકાર	૧૦૮
મદાત્મ્ય પાનાત્મ્ય	૧૦૨	પારાનું ભગ્ન	૧૦૮
મદાત્મ્ય રોગ ઉપર.	૧૦૩	બીજો મુખ્ય પ્રકાર.	૧૦૮
વાજકરણ કામોદીપક.	૧૦૩	ગધકતુ શોધન.	૧૦૮
ધાતુપુષ્ટ ઝોમડો.	૧૦૩	હીંગળાની શુદ્ધી	૧૦૮
સ્વર્ણમાક્ષીક સુર્ણ	૧૦૩	શીળાજીત	૧૦૮
ધુકડો	૧૦૪	સમુદ્ર શીળ.	૧૦૮
		રત્નોનું શોધન તથા મારણ.	૧૦૯
		હીરાનું શોધન તથા મારણ	૧૧૦
		બીજો પ્રકાર	૧૧૦
		વૈકાંતનું શોધન તથા મારણ	૧૧૦
		સર્વ રત્નનું શોધન તથા	૧૧૧
		મારણ.	૧૧૧
		બીજા પ્રકારનું મારણ	૧૧૧
		વીરા તથા બીપવીશાની શુદ્ધી.	૧૧૧
		સોમલની શુદ્ધી	૧૧૧
		વજનાગ વગેરે જહેરોની	૧૧૧
		શુદ્ધી.	૧૧૧
		તેપાળાનાબીજની શુદ્ધી.	૧૧૧
		બીજો પ્રકાર.	૧૧૧
		કળ લાવીક દ્વેષ્ટલે કાકરનો	૧૧૧
		વજનાગ તેની શુદ્ધી	૧૧૨
		જેહર કાચલાની શુદ્ધી	૧૧૨
		ચણ્ણીની શુદ્ધી	૧૧૨
		ધતુરાના બીની શુદ્ધી	૧૧૨
		અફેણની શુદ્ધી	૧૧૨
		આકડો, કણેર, ચોર ઇત્યાદી	૧૧૨
		જહેરોની શુદ્ધી.	૧૧૨
		ભાંગની શુદ્ધી	૧૧૨
		મરીની શુદ્ધી	૧૧૨
		પીપરની શુદ્ધી	૧૧૨
		હીંગની શુદ્ધી.	૧૧૨
		પાશાણુ ભેદની શુદ્ધી	૧૧૨
		ચેર ડાના બીની શુદ્ધી	૧૧૨
		લસણની શુદ્ધી	૧૧૨
		ચુગળની શુદ્ધી	૧૧૨
		ધાતુ ઉપધાતુ રસ ઉપર સર્વજેર	૧૧૨
		ભસ્મો કરવાને પુટો અપવાના	૧૧૨
		તેનો પ્રકાર.	૧૧૨
		મહાપુટ	૧૧૨
		ગજપુટ તથા માલીશ પુટ	૧૧૨
		વરાહા પુટ.	૧૧૨
		કુંકટ પુટ.	૧૧૩
		કપોત પુટ	૧૧૩

[illegible]

પૃ.	પૃ.	૩
વાત રાક્ષસ રસ	૧૩૬ કામદેવગમ	૧૪૩ ગોપગીની મુરખો
કંપતર રસ	૧૩૭ ચરનારી નરેન્દ્ર	૧૪૪ આમળાની મુરખો
લઘુવાત વીધે સન	૧૩૮ આધીદગમ	૧૪૫ પાક.
લક્ષ્મી વીલામ રમ	૧૩૯ દગ્ગાદિ.	૧૪૬ અમળપાક
માદાલક્ષ્મી વીલામ	૧૪૦ તાલકેશ્વરગમ	૧૪૭ પામી રીની
પ્રમેહ દરપહારી રસ	૧૪૧ ગલતકુશ્ટાગીન્ન.	૧૪૮ ગોખર પાક
પુણ્ય દ્રોણ રમ.	૧૪૨ ગલગમપોટલીન્ન.	૧૪૯ મદાકુશ્માદપાક
મખડવ રસ	૧૪૩ ગુટીકા.	૧૫૦ રમપાક
હીતીય મખડવ	૧૪૪ ચક્રપ્રભાગુડી	૧૫૧ આલમીવીપા.
પ્રતાપલ કેશ્વર રસ	૧૪૫ કાકાયન ગુટીકા	૧૫૨ મુમલીપાક.
સુતગેખર રમ.	૧૪૬ યોગગાચ ગુગુળ	૧૫૩ મનપાક
અગ્નિસુત રસ	૧૪૭ ગોઘ્રગાદી ગુગુળ	૧૫૪ કુમારીપાક
ત્રીપુર ભેરવ.	૧૪૮ કૌરોરગુગુળ	૧૫૫ રમપાક
સમીર પન્નગ	૧૪૯ મલવની ગુટીકા	૧૫૬ મગુમપાક
પીયુષા દીવડી	૧૫૦ મરીઆદી ગુટીકા	૧૫૭ પન્નમપાક
અસ્તીની કુમાર માત્રા	૧૫૧ અહતસુરાગા દીનડીકા	૧૫૮ ભુક્ત-માડપાક
ગધક રસાયણ	૧૫૨ કાકાદીગુટીકા	૧૫૯ નારીકલપાક
વડવાનળ રસ	૧૫૩ બાદગાલગુ.	૧૬૦ ખગ્ગુર મુગ્ધપાક.
સ્વાસકુશર	૧૫૪ સુરણ.	૧૬૧ લમણપાક
ઉદય ભાસ્કર રમ	૧૫૫ સુદેશન સુગુળવર વગેરે	અમૃતબીલાતકપાક
ગરબપાલરમ	૧૫૬ ઉપગ	૧૬૨ એરડપાક
બાલસુધૈદ્યરસ.	૧૫૭ લઘુ ગગાધર સુરણ સર્વ	૧૬૩ શરપાક.
લોકનાથગમ	૧૫૮ અતીમાર ઉપર	૧૬૪ શેવતાપાક
લયકુશર	૧૫૯ વૃદ્ધગગાધર સુરણ મર્વ	૧૬૫ મેથીપાક
ચતુરસુખરમ	૧૬૦ અનીમાર ઉપર	૧૬૬ કુટંબા અવલેહ
પ્રમેહ ગજકેશરીરસ.	૧૬૧ મહાલર્વીગાદી સુરણ.	૧૬૭ કંટકારી અવલેહ
પ્રળયજાળાગીરસ	૧૬૨ લવણ ત્રીતયાદી સુરણ	૧૬૮ આમળાનો મુરખો
મદનકામેશ્વરરસ	૧૬૩ હીંગવાદી સુરણ	૧૬૯ આળાનો મુરખો
છાલેદીરસ	૧૬૪ અન્નાદી સુરણ	૧૭૦ નારીયળનો સીરકો
શખવડી	૧૬૫ નારાય સુરણ	૧૭૧ તાડમનો સીરકો
પ્રદરડીપુરસ	૧૬૬ રાજવલ્લભ સુરણ.	૧૭૨ આદાનો સીરકો
બોલ બધધરસ	૧૬૭ શીતોપલા સુગુળ	૧૭૩ કાકમનો સીરકો
મલ્લસીદુરરમ.	૧૬૮ તાલીસાદી સુરણ	૧૭૪ અરડુસા અવલેહ
સુતીકાભરણુરસ.	૧૬૯ નારાયણ સુરણ	૧૭૫ ગુલકદ
પ્રતાપઅગ્નિકુમારરસ	૧૭૦ નદપડી સુરણ	૧૭૬ કદર્પજીપણ અવલેહ
લક્ષ્મીનારાયણ રસ.	૧૭૧ પાચક સુરણ	૧૭૭ દ્રાક્ષા અવલેહ.
કામેશ્વરરસ.	૧૭૨ મળશુધીનું સુરણ	૧૭૮ કુખાંડ અવલેહ
		૧૭૯ આદા અવલેહ

	પૃ		પૃ		પૃ
બીલીનો મુસ્નો	૧૬૧	ગતાવરી તેલ	૧૫૫	રસાયુર	૧૭૪
બીનેરનો મુસ્નો	૧૬૧	ચર્વીઆદી તેલ	૧૬૭	રસ સીંદુર	૧૭૪
ચાકુલી	૧૬૧	છીબારદક તેલ	૧૬૭	સેલ ભસ્મ	૧૭૫
ધૂતો	૧૬૨	આલ તેલ	૧૬૭	સેનાપ આગ્રા	૧૭૫
હાથણુ ધૂત	૧૬૨	અનુપાન પ્રકરણ. /	૧૬૮	વગભસ્મ	૧૭૬
ત્રીફળા ધૂત	૧૬૨	સર્વ સાધારણ અનુપાનો	૧૬૮	ત્રિત ય ભસ્મ	૧૭૬
કમરેવ ધૂત	૧૬૩	અમ્લક ભસ્મ	૧૬૮	છીજાણી	૧૭૬
કાસીસાદી ધૂત	૧૬૩	અખીની કુમારની આગ્રા	૧૬૮	સુવર્ણ ભસ્મ	૧૭૬
ચાલકરણુ ધૂત	૧૬૪	અષક	૧૭	હરવાળા ભસ્મ	૧૭૭
તેસી.	૧૬૪	પીપ્પાચીની આગ્રા	૧૭૧	હીરક ભસ્મ	૧૭૭
નશાચણુ તેલ	૧૬૪	નસત ભસ્મ	૧૭૩	હીસળ	૧૭૭
મહાકુમ્ભી તેલ	૧૬૫	વાંમ ભસ્મ	૧૭૩	કેમજાં	૧૭૭
પ્રસારીણી તેલ	૧૬૫	ચરવાળા ભસ્મ	૧૭૩	ચમો વણ તેલ સત્વ.	૧૭૭
બલતેલ	૧૬૬	પારાણુ ભસ્મ	૧૭૩	ત્રીફળા	૧૭૮
ચણાદી તેલ	૧૬૬	રણુ ભસ્મ	૧૭૪	લસણુ ત્રીવક	૧૭૮
				કુપાડીયા	૧૭૮
				કર્ચેવી ચાક	૧૭૮

સુચના.

સુચના એટલે આ પુસ્તકમાં જે શબ્દોનો અર્થ કયો નથી તેનો ખુલાસો તેના અહીં ત્રણ પ્રકાર કહેલા છે તે એવાકે પેહલો આસડો વગેરેના વજન બાબત, બીજો ઊકાળા વગેરેની કીચાઓ વીશે, ત્રીજો પ્રકાર સ્નેહ પાક બાબત; આસડ વગેરેનું વજન.

જે ઊકાળા વગેરે આસડોમાં જણસોનું વજન કહેલું નથી ત્યાં સર્વ આસડો તોલમાં બરાબર લેવાં પણ તે બરાબર કેટલાં લેવાં એ સશય એવી રીતે મટાડવોકે જ્યાં સ્વરસ એટલે જણસનો અગરસ લેવા બાબત કહેલું છે ત્યાં સ્વરસની માત્રા હમેશા બે તોલા તેમવી

સ્વરસમાં ખાંડ, સાકર, મધ, ગોળ, ઇત્યાદી નાખવાનું હોયતો તે અરધો તોલો નાંખવું. પુટપાકની માત્રા હમેશાં ચાર તોલા જોઈએ તેમાં મધ નાખવું હોય તો એક તોલો નાખવું, તથા કલ્ક ચૂરણાદીક નાખવું પડેતો સ્વરસની પેઠે છ, માસા જોઈએ.

ઊકાળાદી પ્રક્રિયા.

ઊકાળો—ઊકાળા માંહેલાં સર્વ આસડો મલી હમેશાં ચાર તોલા લઈ ખાંડવાં અને સોલગણું એટલે ૫૪, તોલા પાણી નાંખી ધીમા તાપે હાંડલામાં ઊકાળવો પછી આઠમો ભાગ એટલે ૮ તોલા બાકી રાખી નવશેકો પીવો તેટલો સહન ન થાયતો ૪ તોલા લેવો નહાના છાકરાને ન- તોલાથી તે ૧ તોલા સુધી આપવો. તે ઊકાળો નરણું કેઠે તથા અનાજનું પાચન સારી પેઠે થયા પછી લેવો ઊકાળામાં ખાંડ, સાકર, નાંખવાની હોય તો વાત પીત્ત, કફ, એ રોગો ઊપર અનુક્રમથી ૪ થો. ૮ મો તથા ૧૬ મો ભાગ નાંખવો, અને મધ નાખવાનું હોય તો ઉલટું એટલે કફ ઊપર ૪ થો ભાગ, પીત્ત ઊપર આઠમો ભાગ, અને વાયુથી થયેલા રોગ ઊપર ૧૬ મો ભાગ એ પ્રમાણે નાખવું,—શુદ્ધ, ચુગળ, ખાર, શીળાજીત, હીંગ વગેરે આસડો ૩ ત્રણ માસા સુધી નાંખવાં.—ફૂંધ, ઘી, ગોળ, તેલ, કલ્ક, ચુર્ણ, વગેરે આસડો, ઊકાળામાં તોલો તોલો નાખવાં.

ફાંટ × તથા. હીમ * એવોનું પણ વજન તથા તેમાં નાખવાની જણસોનું વજન ઊકાળા પ્રમાણે જ જણવું.

કલ્ક—લીલું અથવા પલાળેલું કીંવા સૂકું આસડ લઈ પથરા ઊપર વાટે છે તેને કલ્ક કહે છે, તેનું પ્રમાણ ૧ તોલો જોઈએ. કલ્કમાં મધ, ઘી, તેલ વગેરે કલ્કથી બમણું જોઈએ. ખાંડ, સાકર, ગોલ, એ બરાબર નાખવાં અને આસડ ચોગણું જોઈએ.

† જણસો ખાડી ઉંહા પાણીમા નાખી તેજ વખત ગળીનેજ પાણી લેછે તે.

* જણસો શીતે પાણીમા પવાળી સવારે ચોળી ને ન પાણી લે છે તે

ચુરણ—પણ મુકેલું ઓસઃ લેઈ સારી રીતે ઢીલું કરી વસ્ર વડે ગાળવું, તે ગાળેલા ભુકાને ચુરણ કહેછે તે ઓઢી ઉમરના માણસને ॥ તોડાધી એક તોના મુધી, તથા નદાના ઇકાગને ૧ માણાધી ૩ માસા મુધી વીચાર કરી ખરાત પ્રમાણ આપવું ચુરણમા થોજ ચુરણ બેરસો નાખવો તથા સાકર બમણી નાખવી હાંચ નાખવી તે યેકીને નાખી દોષતો દ્વાદ્ અથવા મુરછા આવતી નથી થી, વગેરેની માધે ચુર્ણ ચારણુ પડેતો ચુર્ણથી બમણુ થી વગેરે લેખએ પાણીમા મેળવી ચુર્ણ લેવું દોષનો પાણી થામણુ લેખએ ચુર્ણ, અવલેહ (ધારણુ) ઘોળી, કદક, એ ખાધા પછી જે પાણી અથવા દૂધ પીવાનું તે વાત, કદ્દ, એ રોગો ઊપર અનુક્રમે કરી ૧૨-૮-૪ તોડા પીવું એટલે જેમ પાણી ઊપર તેણનું ડીપુ પડતા વેતજ ચારે તરફ ફેલાય છે, તેમા અનુપાનના બેરવડે ઓચા પજુ સર્વ અગમા દેવાય છે

ઠોઠ ચુર્ણને લીંણુના રસની વગેરે ભાવના એટલે પુર દેવો પડેતો બેરસા રસમા સર્વ ચુર્ણ પસળે તેટલુંજ ભાવનાનું પ્રમાણ સમજવું

જે પજુ ઊપર ઉકાળા વગેરેના પ્રમાણે કહેલા છે તોપણ દેશ, વજત, પ્રકૃતી ઊંમર, અને શક્તિ વગેરેનો સારી પેઠે વિચાર કરી કહેતા ઓસડોના વજને વગેરે ઉપધોગમા લાવવા

સ્નેહપાક

કદક કરતા થામણુ થી, અથવા તેણ, લઈ તેનાથી થામણુ પાણી કિંવા બીજો દ્રવ પદાર્થ નાખી પકવવું પછી તથ્યમાર થએલા સ્નેહની માત્રા ૪ તોડા પીવી જે બજુસનું તેણ અથવા થી કાઢવાનું હોય તેનાથી થામણુ પાણી નાખી થાધા ભામનું બાકી રાખવું અને તેની સાથે તેણ કિંવા થી તથ્યમાર કરવું—મુવાળી બજુસ હોયતો પાણી થામણુ તથા કદક હોયતો સોળ બજુ પાણી નાખવું ન્યા કેવળ પાણી, ઉકાળો, અને સ્વરસ એ વડે સ્નેહ તથ્યમાર કરવો છે તો ત્યા કદકનો ભાગ અનુક્રમે કરી ૬ થા ૬ ઠો ૮ મા ભાગ નાખવો, દૂધ, હાલી, સ્વરસ, અને જાસ, એવોની સાથે સ્નેહ તથ્યમાર કરવો હોયતો આઠમા ભાગ કદક નેમવો, અને કદકનો સારો પાક જવા ચાર તેમા થામણુ પાણી નાખવું—ન્યા કેવળ ઉકાળા વડે સ્નેહ તથ્યમાર કરવાનો છે ત્યા ઉકાળાના ઓસડોનોજ કદક નાખી સ્નેહ તથ્યમાર કરવો—ન્યા ૬૫ વડે સ્નેહ તથ્યમાર કરવાનો છે ત્યા ઓસડો કરતા આઠ બજુ ૬૫ અને ૬૫થી થામણુ પાણી નાખી પકવવું સ્નેહનું ડીપુ અગ્ની ઉપર નાખી બોધએ તે તરત જવા લાગે એટલે રીંદ થયા એવું સમજવું ફેણ આવવા લાગે એટલે સમજવું કે તેણ તથ્યમાર જણ, અને ફેણ આવીને મઠી બધે એટલે થી તથ્યમાર જણ એવું બજુવું

આ પરિભાષામાં ચાર પ્રકરણો છે તે એવા કે, ૧ પેહેલું યુક્તાયુક્ત વિચાર, ૨ બીજું વૈદ્ય લક્ષણ, ૩ ત્રીજું આસડ લેવાનો વખત, ૪ ચું આસડ પ્રતિનિધી પ્રકરણ-એવી રીતે ચાર પ્રકરણો જાણવાં.

યુક્તાયુક્તવિચાર—સર્વ કામમાં નવાંજ આસડો નેમવાં પણ વાવડીંગ, પીપર, ગાળ, ધાણા, ધી, મધ, એ છ પદાર્થો તો એક વરસના જીના લેવા, ગળો, કુડાની છાલ, અડરસો, ભુર કોહોળું, શતાવરી, આસંધ, ફેરાંટો, વરી-આલી, ચાંદવેલ, એ આસડો હમેશાં તાજાંજ લેવાં. તાજાં તેથી બમણાં લેવાં નહિ. બીજા આસડો લીલાં તથા તાજાં છતાં પણ બમણાં લેવાં- જે આસડ લેવા વગેરેનો વખત કહેલો નથી ત્યાં સવાર જાણવી તથા જે આસડોનું અંગ કહેલું નથી ત્યાં તેનું મૂલ લેવું-તથા જ્યાં ભાગ કહેલો નથી ત્યાં બરા-બરભાગ જાણવો-જ્યાં પાત્ર કહેલું નથી ત્યાં માટીનું વાસણ લેવું, પ્રયોગમાં એક આસડ બે વખત આપ્યું હોય તે બમણું લેવું, ચુર્ણ તથા ધી તથા તેલ વગેરે સ્નેહ પદાર્થોમાં તથા અવલેહમાં સુખડ કહી હોય તો ઘોળીસુખડ લેવી-એક વરસ પછી આસડોનું તેજ તથા ગુણ જાણે થાયછે તેમાં બે મહિના પછી ચુર્ણ નકાસું પડેછે તથા ગાળી અને અવલેહ એક વરસ પછી ઉપયોગ વીનાના થાયછે, ધી અને તેલ વગેરે પણ ચાર મહિના પછી ગુણ વિનાના થાયછે. આસડો તથા હલકા પાક એ એક વરસ પછી ગુણ વિનાના થાયછે તથા આસવ અને સોના વગેરે સર્વ ધાતુની ભસ્મે તથા રસાયણો એ જેમ જેમ જીનાં થાય તેમ તેમ તેના ગુણો વધતાં જાયછે. રોગો ઉપર ચુર્ણ ઉકાળો વગેરેની યોજના ગણ ઉપર કરવાની છતાં ગણોમાં એકાદું આસડ રોગને અન-કુલ ન પડતું હોય અને તે આસડ વ ગણ વગેરે ઉપર અનુકુલ હોય તોજ કાઢી નાંખવું તથા એકાદું આસડ ઘટારત છતાં ગણ પ્રમાણે ન હોય તોજ પોતાની છુદ્ધી કરી તેનો ઉપયોગ કરવો.

આસડો લાવવાનો પ્રકાર—પ્રાતઃકાળમાં ઉઠી સ્વસ્તચીત્તથી પવીત્ર થવું, પછી સારો દિવસ જોઈ દેવને નમસ્કાર તથા તેનું ધ્યાન કરી કોઈની સાથે કાંઈ ન બોલતાં જ્યાંથી તે આસડો લાવવાનાં હોય ત્યાં જઈ તે આસડની ઊત્તર દિશાનું મુલ અથવા છાલ કાઢી લાવવી-જે આસડ રાફડા ઉપર ઉગેલું તથા નરશી જગ્યા ઉપરના, તથા પાણીના આશ્રયથી હોય છે તે, તથા સ્મશાન-ભુમી ઉપર થાય છે તે, તથા જે જગ્યા ઉપર ઘાસ થતું નથી તે જગ્યા ઉપરનું આસડ, તથા બજાર વગેરે ઠેકાણે ઉગેલું હોય, તથા ઉંચે લાગેલી એવા પ્રકારનાં આસડો લાવવાં નહિ તેથી કાંઈ પણ કામ થવાનું નહિ આસો તથા કાર્તિક મહિનામાં સર્વ આસડો રસથી ભરેલાં થાય છે એ માટે હરેક કામ સાફ તે બે.

મહિનામાં આસરો લાવી ચુકવા તથા જીલ્લા અને ઉંડાની મવા સાર જે આસરો બેઠાએ તે વૈશાખ તથા જ્યેષ્ઠમાં લાવી ચુકવા જે અમલ નહીં થઈ છે તે મુળની છાસ લેવી તથા જે વનસ્પતીનું મુળ પાતળું છે તેનું મુળ જ લેવું, અથવા પાન રૂંધે મુલો મુદ્રા પડે લેવા, વ તથા પીપરના ઝાડ, બજુ અથવા પીપળો વગેરેની છાસ લેવી, બીચો, ખેર, આશીરદો, મઉરો, બાવળ વગેરે ઝાડોની અંતર છાસ લેવી તાલીમપત્ર, તમાપપત્ર, કુવાર, નામલેલ, વગેરેના પાન લેવા. ત્રીફલા, સોપારી, બાર વગેરેના ફૂલો લેવા, ધાવરી, ખાખરો, મુલાખ, વગેરેના ફૂલો લેવા, ધાર, આકરો વગેરેનું ફળ લેવું એ પ્રકારે આસરોનું મદદ કરવું.

વખત તથા દેશના વીરો કીઆ કીઆ દોરોનું પ્રબલ હોય છે તે.

ભાદરવો માવજી, માદ માગસર, પોશ, આશાઢ, આશા માસોમાં વામન પ્રબલ બળવું વૈશાક, આસો, જેઠ, કાર્તિક, એ મહિનામાં પીત્તનું પ્રબળ બળવું તથા ક્રમજી, શક્ર, એમાં કહેવું બેર-તથા ક્ષય તથા પશ્ચિમ સમુદ્રના તીરે પીત્તનો વધારો અને પૂર્વ સમુદ્રના તીરે ગરમી હોય છે-ઉત્તર દેશમાં ધ્રુવ હોય છે-હિંદા દરીની તલેલીમાં પીત્ત વધારે હોય છે અને તેના મથાળે કહેનો વધારો હોય છે-કાવેરીના ક્ષિણ તીરે ઉજ પહો હોય છે-દુર્ગમકાના તીરે પીત્તનો વધારો હોય છે કૃષ્ણાના તીરે વાતનો વધારો હોય છે ગોદાવરીના બેડ ભાગમાં ત્રિશ્યુ સેન સેનપહો હોય છે-તાપી તીરે તથા તાપીના ક્ષિણ ભાગમાં વાતનો વધારો રેના તીરે તથા તેના ક્ષિણ ભાગમાં પિત્તનો વધારો મહીના કાંઠે તથા તેના ક્ષિણ પહો પિત્તનો વધારો પાર્વતી તીરે રાવથી સેનસેન હોય છે, ઝંજા તથા જમનાના તીરે સરદી હોય છે-એ પ્રમાણે કાળ, દેશ, એનો વિચાર કરી આસર આપવું.

વૈદ્ય સૂક્ત—ગુર પાસેથી સંપૂર્ણ વૈદ્ય શીખેલો તથા રસાયણ વગેરે આસરો બનાવવામાં કુશળ તથા જસવાળો, લોકલવીનાનો, ધીરસ્વાન, કપાલ વત, સાર આચરણવાળો, અભીમાન વીનાનો, ધરમ કરનારો, આજ્ઞા વીનાનો, કેવની ભક્તી કરનારો, એવા લક્ષણોથી યુક્ત બેઠાએ અને બેને એક એક રોગ ઉપર એકસો ઉપાધોની ખબર છે તેને વૈદ્ય કહે છે ત્રણસો ઉપાધો બાજુ છે તેને ચીઠીત્સક કહે છે સાતસો ઉપાધો બાજુ છે તેને ધનવતરી કહે છે એ કરતા વધારે વૈદ્યના લક્ષણો દેશ્યતરોના વીરો એવા.

આસર લેવાનો વખત-વૈદ્ય ધણુ કરી. આસર પ્રાતઃકાળે આપવું પણ અમરસ, કફ, ઉકાળો તથા કાઠ, તથા હીમ, એ તોવિશેષકરી સવારનાજ આપવા પિત્ત, કફ, એનો પ્રકોપ મથો છતાં પિત્તને જીલ્લા અને કહેને ઉંડાની તેમજ લેખન (અપતર્પણ) એસે બાંધને પાતળો કરવાનું (બેરસે વાડુ વગેરે

દાષાને સ્નેહાદીવડે પાતળા કરવા) જહા માણસને મધ તથા પાણી આપી પાતળો કરવો એ બાબત પણ એસડ પ્રાતઃકાળેજ આપવું. તથા રોગીને સવારે ભોજન આપવું નહિ. ગુદ સંબંધી વાયુ બંદ પડ્યો હોય તો ભોજન પેહેલાં જરાવાર એસડ ભક્ષણ કરવું તથા અરૂચી થઈ હોય તો તરેહ તરેહના અનાજે તથા ઘણા એક પ્રકારના તીખા તમતમા પદાર્થોની સાથે એસડો આપવાં. નાભી સંબંધી વાયુ પ્રકોપ થયો હોય તથા જઠરાગ્ની મદ પડ્યો છતાં અગ્ની પ્રદીપ્ત થાય એવું એસડ ભોજનમાં આપવું. તથા સર્વ શરીરમાં વ્યાપી વાયુ કોપ પામ્યો હોય તો ભોજન થયા પછી એસડ આપવું તથા હેડકી તથા આક્ષેપક તથા કંપવાયનો કોપ થયો છતાં ભોજનના પેહેલાં તથા અંતે એસડ આપવું. કંઠ સંબંધી ઉદાન વાયુનો કોપ થઈ સ્વર ભગાદી રોગ થયા છતાં સાંઝના ભોજન વખતે કોળીયાની સાથે તથા જે કોળીયામાં એસડ આપવું છાતી માંહેના વાયુનો કોપ થયો છતાં ઘણું કરી સાંઝતુ ભોજન થયા પછી એસડ આપવું. તરસ, ઉલટી, તથા હેડકી, સ્વાસ, તથા ઝેર દોષ એ છતાં વારવાર અનાજ વીના તથા અનાજની સાથે એસડો આપતા જવું એટલે શ્રીવા મુળ તેના ઉર્ધ્વ ભાગે કર્ણ રોગ તથા નેત્ર રોગ તથા મુખ રોગ તથા નાસા રોગ ઈત્યાદી રોગો બાબત તથા વરધવાયુ વગેરે દોષોના વધારા વાસ્તે રાત્રીના વીશે પાચનરૂપ તથા શમનરૂપ એસડ અનાજ વીનાતુ આપવું.

એસડ પ્રતીનીધી.

એસડ.

પ્રતીનીધી.

અ તઃસ મારજની.
અતીવીખનીકળી.
અભ્રક સત્વ.
અષ્ટમુત્ર.
અમ્લવેતસ.
આસવ.
ઉત્પલ.
ઋધીવૃધી.
અહુંસા
કેક મ

અજમો; અજમોદા.
નાગરમોથ.
લોઢાનો કાટોડો.
ગોમુત્ર.
ચુકો, ચણાની ખાટી
મદ્ય.
કમલ
કંકરકંદ, મહાખલા.
માનકંદ માયાનુમુળ
ખાટું દાડમ.

આમલ

કદ.

કસ્તૂરી.

મરીજ કકોલ.

સોડાનો કકોડો.

કપુર.

હસમીરી.

કેળ

કેશર

ખેરસાલ.

અજ પીપર

બદુ

ગાળ.

મુખડ.

અવક

મીત્રક

અવ ત્રી.

ભોરીંમણી

મરીજ કકોલ

ભોરીંમણી

કસ્તૂરી

ધમાસો.

ધાવરીના ફૂલ

નખસો.

નાગકેશર

કમલકુલ

પીપર.

પુસકર મુળ.

અકુળ

બહીસ મારજનો.

બાપમી.

બીલામો.

ભોરીંમણી

બદ્રમોષ.

કાણ

મુરજ.

અવ ત્રી.

દીરક કોલી આસપ શતાવરી.

અજવેલ પોલાલ.

મુખડ શાતી મુખડ.

રીવજ મદુદાત આલ.

વમલ ઉકેળ

કુમુળ.

કલવા લીંબડાની લાલ

પીપરી મળ

બાવરો.

શબડી ઓગાળ

વાળો કપુર

અજ પીપર

શાતી નેપાળો.

લવંચ.

કલવો લીંબડો.

વેલમી અવ ત્રી.

મોરીંમણી.

શાહાણી

કુશલમા.

મરિયાના ફૂલ.

લવંચ.

કમલકેસર.

કમોલ પુષ્પ.

મરી.

કોલ

કસાર કમલ.

અલેમોલ અવમો.

કુવાડીવાનુબીજ

મીત્રક

મોરીંમણી.

કપુર

ભાંગરાતુમૂળ.

મધ.

ઝોરની ચોટલી.

છરૂ.

છવક, રૂશભક.

જેસ્દીમધ.

તગર.

ચોખા.

તાલીસપત્ર.

તુવર.

જીતુ ધી.

દહી.

દારૂ હળદર.

ખરૂરીતુ દૂધ, તથા ગાડરાતુ દૂધ.

દરાખ.

મસુર.

માક્ષીક.

મરી.

મગ.

ખાંડ.

સોતુ સુવર્ણ માક્ષીક.

હીરો.

હરડે.

મોથ માહામેદ.

મોતી

મોરવેલ.

રાતી સુખડ.

રતાંજની.

આકડાતુ દૂધ

રોપુ.

રીંગણી.

વરીના ચોખા.

રીંગણીમુળ.

જીનો ગોળ.

હીમજ.

ધાણા.

ભોયકોહોળુ વંશભોચન.

ધાવરીના ફુલ.

કેસ્ટ:

જીવાર સાડી ચોખા.

સ્વર્ણ તાલીસપત્ર.

કળથી.

તાળું ધી.

છાશ.

હળદર.

ગાયતુ દૂધ.

ખજૂર શેવતુ ફલ એટલે સફરજન.

આડદ.

સોના ગેરૂ.

લવીંગ.

મઠ.

સાકર જીતુ મધ.

લોહાતુ ભસ્મ.

વધકાંતમણી.

આમળા.

{ જેસ્દીમધ તથા આસ'ધ શતાવરી
અસારણી.

મોતીની છાપ

દાલચીની.

વાળો.

દારૂ હળદર.

આકડાના પાનનો રસ

દૈન્યમાક્ષીક લોહભસ્મ.

મયુરશીખા

સાંભો

વડાજી.	હાલ
વારાહીકંક.	કુકરકંક
વાળા	નાગરમોષ
એજરો.	નળ
વજ	મોરવેલ ઠાલીજન.
શાકા.	કુધીયુ
સમળ.	મીડુ વાપરવાનુ પલસવળ.
સુક.	બાડુ
સોરઠી માઢી	કૂકરી.
સ્થાલેષ	ઠોરડ, મરોરો.

જારના ઠેકાણે સારાધીના રસ આપવો અને જે પદાર્થો મળતા નથી. તે જોના શુભ દાસ જોઈ તેવાજ શુભો જે પદાર્થોના હોય તે પદાર્થો તે ઠેકાણે યોજવા

પરિભાષાપ્રકરણ સમાપ્ત.

પરીક્ષા પ્રકરણ પ્રારંભ

નાડી પરીક્ષા—તેસ સગપરોલો તથા જ્ઞાન અને લોભન કરેલા માણસની તથા લુભ અને તરસથી પીડાયેલા માણસની નાડી જોઈ છતાં બરાબર પરીક્ષા થતી નથી. તેથી સવારમાં ઉઠી બધીવાર નીરાંતે બેઠેલા જે તેની નાડી જોઈએ એટલે સારી રીતે જાણવામાં આવેછે પુરૂષનો જમણો હાથ તથા સ્ત્રીનો ડાબો હાથ સાંભેા રીધો કરી અંગુઠાના ચરમા તર્જની, મધ્યમા, અનામીકા, એવા ત્રણ આંગળાં મુઠી વાત, પિત્ત, કફ, એ રોધો અનુક્રમે કરી જાણવા તેમજ પગના મુઠે નાડી જેવી પ્રાતઃકાળે દશ બધી મુઠી કફ નાડી તથા મધ્યાને દશ બધી મુઠી પિત્તનાડી, તથા સાંઝે દશ બધી મુઠી વાયુની નાડી, એ પ્રમાણે રાતની પજુ નાડી જાણવી.

દાવે નાડીની ગતીના લક્ષણો—વાહી તથા સરખ અને જોડાની વચ્ચે જેવી થાય છે તે વાયુની નાડી જાણવી જતલીથી રમકા, તથા કાગમ, તથા કુર્તિગ્રહણી જેવી થાય છે, તે પિત્ત નાડી જાણવી દૃઢ તથા પારેવા તથા મોર તથા મુકા જેવી મઠ મઠ થાય છે તે કફ નાડી જાણવી. સન્નિપાત થયો છતાં નાડી લાવક પહી તથા તીવ્ર જેવી થાય છે તથા જે રોધનો ઠોપ

થયો છતાં નાડી હળવે હળવે ચાલી ફરી તરતજ જલદી જલદી ચાલવા લાગે છે. અને જે નાડી પોતાના સ્થાનકથકે છુટીને તથા રહી રહીને ચાલે છે તે, તથા ઘણી નખળી અને ઘણી થંડી થઈ, તે એવી ચાર પ્રકારની નાડીયો રોગીના માણસનો નાશ કરે છે. સામાન્ય તાવનો કોપ થયો છતાં નાડી ગરમ થઈ મોટા વેગથી ચાલે છે. તથા સ્ત્રીયો વગેરે ઊપર ઈછા થઈ તે પ્રાપ્ત ન થતાં, તથા ક્રોધ આવ્યો છતાં નાડી ઘણા વેગથી ચાલે છે. તથા ચીંતા અને ભય એ પ્રાપ્ત થયા છતાં નાડી નખળી પડે છે. તથા મંદાગ્રી, તથા ધાતુ, ક્ષીણ એવા માણસની નાડી ઘણી મંદ થાય છે, તથા લોહીના કોપવડે નાડી વ્યાપેલી છતાં થોડી થોડી ગરમ થઈ પાષાણ જેવી ભારે થાય છે. તથા આમયુક્ત છતાં ઘણી ભારે થાય છે. ગર્ભવંતી સ્ત્રીની નાડી ગંભીર તથા પુસ્ત અને હલકી એવી ચાલે છે. તરસ લાગેલા, તથા સુતેલા, આળસુ, સુખી, તથા સુધને ઊઠેલા, એવા માણસોની, તથા કોઈ એક કામની ચોજના કરનારાની નાડી સ્થીર ચાલે છે, મળમુત્રથી વ્યાપ્ત થયેલી છતાં તાવ પરમાણુ ચાલે છે. લોભ, તથા મદ ઉત્તન થયા હોય તો જરા ચંચળ ચાલે છે, ચોરની નાડી થોડી તીવ્ર તથા કાંઈ નમ્ર ચાલે છે. ઉવોગી તથા પથ કરી ચાકેલા માણસની નાડી ગરમ તથા ચંચળ ચાલે છે.

ભુત નાડી—દયલી આંગલીની નાડી ચાલતી હોય તો ભુતનો ઉપદ્રવ જાણવો, અનામીકાની નાડી ચાલતી હોય તો કુળ દેવતાનો કોપ જાણવો, તથા ધમનીની નાડી ચાલતી હોય તો જળદેવતાનો ઉપદ્રવ જાણવો, વચલી અગળીની નાડી ચાલતી હોય તો અવગતીઆની ખીડા જાણવી.

અભ્યર્ણની નાડી—કાગડા તથા હંસની ચાલ જેવી આકાશની ગતિ જેવી તથા સુતેલા માણસની નાડીની પેઠે તથા થોડી એક કંદની નાડી જેવી ચાલે છે.

ઉત્તમ તખીયતવાળાની નાડી—જેનો જરૂરાગ્રી પ્રદીપ્ત છે, તેની નાડી હલકી અને વેગથી ચાલે છે. નીરાંત વાળા માણસની નાડી સ્થીર છતાં પ્રખળ હોય છે, તથા જે ભુખથી વ્યાપેલો હોય તેની નાડી ચંચળ હોય છે, તથા ભોજન વગેરેથી તૃપ્ત થયેલાની નાડી અચળ હોય છે.

અસાધ્ય શંનીપાતની નાડી—તુટતી તુટતી ઘણી જલદીથી લાકડા જેવી કઠણ અને સ્થીર તથા વાંકી તથા ક્ષણમાં જલદી તથા ઘણી ગરમ તથા અતી વેગ છતાં તાવથી વ્યાપ્ત અને લાવક, તીવ્ર, ખીંગળ પક્ષીની ગતિ જેવી અને ગુચાતી ગુચાતી તથા પોતાનું સ્થાનક છોડી ચાલે છે તથા ક્ષણમાં સ્થાનક

જીપર આવેછે એ પ્રમાણે રાત્રીપાતની નાદી જાણવી. જે નાદી રહી રહી ચાલે છે, તથા અતી તીવ્ર અને ઘંટી ચમેલી તથા એકા એક કુણી સુધી જાય તે અતની જાણવી તેમજ તરજનીની નાદી ચાલવા લાગેતો તેજણ અતની જાણવી નાદી પોતાના સ્થાનકે લાગતી છતાં ચક્રની પેઠે જાય છે તથા લાગતી નાદી પ્રમાણે ચાલે છે તથા ક્ષણમા અતી મુક્રમ વહે છે તે અસાધ્ય જાણવી. એ મધ્યાને તાવની સાથે અને આગ્રી જેવી એવી નાદી ચાલવા લાગી હોવા જતી મુકી અતી જલદીથી ચાલી તો રોગી એક દિવસે મરશે તથા જેની નાદી કમજ જેવી ચાલવા લાગેતો તે ચોથા દિવસે મરશે તથા જેની નાદીએ સ્થાનક છોડ્યું તે ત્રણ દિવસમા મરશે, એ નાદી ગરમ તથા શરીર તેજ વિનાનું છતાં રીપુ અથવા પલ્લા તાવથી મરેલું હોય તથા શરીર નબળું, તથા નાદીની જતી મક હોય તો રોગી બે દિવસમા મરશે એ પ્રમાણે નાદી પરિક્ષા જાણવી.

મુત્રપરિક્ષા—કાચ અથવા કાસાના પાત્રમા સવારે રોગીનું મુત્ર પેટેલી ધાર તથા છેવટની ધારનો ત્યાગ કરી વચ્ચું મુત્ર લેવું તેમા તેકડું રીપુ ધાસની સળી વડે નાખવું તે રીપુ એ તળીએ જઈ જીપર આવે અને તે રીપુમા છીદ્ર રખાય તથા મુત્ર કાળું હોવા રાત્રી જીપર છે, તો રોગી અસાધ્ય જાણવે. રીપુ નાખતા વેત ફેલાય તો અસાધ્ય રીપુ તેમજ રહેતે કસ્ટ સાધ્ય તળીયે બેસેતો મુત્ર જાણવું વાકુનો વધારો છે તો રીપુ નાખતા વેતજ ફેલાય છે અને મુત્ર લોહી જેવું તથા શીતળ હોય છે ખીતનો વધારો હોય તો તેજમા પરપેલા ચાય છે તથા મુત્ર પીળું અને ગરમ હોય છે કંઈનો વધારો હોય તો મુત્ર ચીકણું તથા ધાળું તથા જરૂર જેવા રંગનું જણાય છે રાત્રીપાતવડ કાળું તથા રાત્રી તથા પીળું એવું યેળ ભેળ રંગનું હોય છે વાત ખીતનું કુમાડાના રંગ જેવું તથા વાત કંઈક ફેણુ મુકત તથા ધાતુ અને ઇરીશન એવું તેજ જેવું હોય છે ત્રિશાયન કાળું તથા પીળું તથા રાત્રી ફેણુમુકત તથા પરપેલા મુકત તથા સોના જેવા રંગ જેવું જણાય છે.

હવે બીજીના લક્ષણો—મગ્ગર, કમળ, રાખ, પાન, ફલ, ફૂલ, મજી, એમના જેવા રીપાનો આકાર થયો તો રોગી અસાધ્ય છે એવું જાણવું રીંબદ કુતર, દાથી, કકડો, જાડ, માણસ, રાત્ર, સરખ, વાતર, ચીંઈ, બિસાલ, કસ્ટ એમના જેવા આકાર થયો છતાં તે રોગી અસાધ્ય જાણવે. પૂર્વ, પશ્ચિમ હોવા ઉત્તર, એ દિશા ઉપર રીપુ વધુ હોય તો રોગી અથરો. દક્ષિણ દિશા પેશ તો રોગી મરશે અભિ, નૈરત, વાયવ્ય, દીર્ઘાન એ દિશાઓની તરફ વધે, તો

રોગી અસાધ્ય જાણવો. પૂર્વની તરફ છેડા ચાલ્યો હોય તો લગવાડની પીડા જાણવી. દક્ષિણમાં મહાપુરૂષની પીડા, પશ્ચિમમાં ક્ષેત્રપાળની પીડા, ઉત્તરમાં વનદેવની પીડા. અગ્નિ, નર્મરૂત, ઇશાન, વાવ્ય એ દિશાએ આમદેવતા અથવા કુળ દેવતાની પીડા જાણવી. ટીપું ફેલાઈ અંદર ચાલણી જેવાં છીદરો પડે તો ભૂત પ્રેત એવા અનેક દોષ છે એવું જાણવું બે માંથા જેવો અથવા પુરૂષ જેવો ટીપાંનો આકાર થાય તો ચાંડાલ ભૂત અથવા ફરનારા પીશાચનો વળગાડ છે એવું જાણવું. પશ્ચિમ દિશાએ ટીપું વધી સરપનો આકાર થાય તો પેટનો રોગ છે એવું જાણવું. ટીપાંનો આકાર ત્રિકોણ થયો હોય તો શાકીની, તથા કુળ-દેવતાનો ક્ષોભ જાણવો માંથા વગર અથવા ગાત્ર વીનાના, માણસ જેવો આકાર થયો હોય તો રોગ અસાધ્ય જાણવો. મુત્ર ધીની કણીયો જેવું થાય તો જલો-દર થયું એવું જાણવું. જે તેલનું ટીપું ફેલાઈ મુત્રની સાથે મળી જાય તો અસાધ્ય જાણવું.

મલ પરીક્ષા—વાયુનો કોપ થયો છતાં મલ ફેણ ચુકત તથા ભુખરો અને ધૂમાડના વર્ણ જેવો અને ચુંથા પાણી જેવો હોય છે. પીત્તનો કોપ થયો હોય તો લીલો, પીળો, દુર્ગંધી ચુકત, સીથીલ, ગરમ, એવો હોય છે. કફનો કોપ થયો હોય તો ઘોળો તથા કાંઈકે સુખાએલ અને કાંઈકે લીલો તથા ચીકણો એવો હોય છે, વાત કફનો કાળો તથા ચીકણો છોડાંથી ચુકત એવો હોય છે. વાત પીત્તનો પીળો તથા કાળો તથા આરદ્ર અને માઠે ગાંઠયો એવો હોય છે. પીત્ત કફનો પીળાસ ઊપર તથા પાંડરવર્ણ જેવો હોય છે. ત્રિદોષનો ઘોળો, પીળો, કાળો, સીથીલ, અને તેમાં ગાંઠો એવો હોય છે. અજીર્ણનો દુર્ગંધ ચુકત છતાં સીથીલ હોય છે. જીર્ણવરનો છીડા ચુકત.—જલોદરનો ઘણી દુર્ગંધીના તથા ઘોળો, ક્ષયનો કાળો, રક્ત કોપનો પાતળો, અને લોહી જેવો. મરવા વખ-તનો દુર્ગંધી વાળો તથા રાતો છતાં, જરા સ્વેત વર્ણો તથા માંસ જેવો તથા શામ વર્ણો હોય છે. એવી રીતે મળ પરીક્ષા જાણવી.

જીભની પરીક્ષા—વાયુનો કોપ છતાં જીભ ખરખરી હોય છે તથા ફુટેલી અને પીળાસ ઊપર હોય છે. પીત્તનો કોપ હોય તો રાતી છતાં તેમાં જરા કાળાસ હોય છે. કફનો કોપ હોય તો શ્વેતવર્ણી, રસચુકત, ચીકણી, એવી હોય છે. બે દોષનો કોપ હોય તો તે દોષના લક્ષણે કરીને ચુકત હોય છે. ત્રિદોષનો કોપ હોય તો કાળી, કાંટા ચુકત મૂકાયલી હોય છે. અરૂચી, તથા અતી-ક્રમાડના વર્ણ જેવી તથા ગરમ અને મગરી એવી હોય છે. વીસ ફોટક રોગ હોય તો જીભ ખરખરી કાંટા જેવી છતાં તેમાંથી પાણી ચુકે છે, મરણ વખ-

તની હાથ ખરબરી કરતા અંદર તણાવથી તથા ફેણ ચુકત તથા ઠાણ તથા હાલવ બંધવધેલી હોય છે એ પ્રમાણે હાથની પરીક્ષા બહુવી

નેત્ર પરીક્ષા—વાયુનો કોપ હોય તો નેત્ર છુપા, તથા કુમ્મ વરણા તથા બળવરા ચુકત તથા અચળ, તથા ઊંચ, એવા હોય છે પીત્તનો કોપ હોય તો નેત્રો પીળા હળદર જેવા, તથા રાતા, તથા બળતર ચુકત અને દીવો બેવાને અશક્ત એવા હોય છે કફનો કોપ હોય તો નેત્રો સ્વેતવરણ તથા તેજ વીનાના તથા પાણી ઢંચતા તથા ચીકણા કરતા શીથીલ એવા હોય છે બે રોપનો કોપ હોય તો તે રોપના લક્ષણે કરી ચુકત હોય છે ત્રિરોપનો કોપ કરતા નેત્રો લાલ તથા જરા ચામ વર્ણ તથા ડોળાવસા અને ચીકણા એવા હોય છે હવે અસાધ્ય લક્ષણો—એની ૧ આંખ ચીકેલા જેવી કરતા દ્રિષ્ટી ખુટી હોય છે તથા બીજી આંખ ચીકેલી કરતા તે રોગી ૧ પાહોરમા મરસે અથવા નજર ઊંચી હોય તો પછી રોગી અસાધ્ય બહુવો તથા નેત્રો કંપ ચુકત કરતા મનકર જેવા અચળ તથા ઘીવરામણ તથા તેજ વીનાના તથા કુચ્છવર્ણ તથા કણસ ઊપર તથા રાતા તથા છુપરા થાય છે તથા ચેદરો ભરેકર રખાય છે તે તે રોગી અસાધ્ય નેત્રમાવથી પુતળી ભગીરૂઠ થઇ નેત્રો ચીકેલા એવા રખાય છે તે રોગી ૧ દીવસમા મરસે, એમ બહુવું

ભૂત ઊપદ્રવના નેત્રો—અમેલા એવા કરતા ચકર વકર ફરે છે એ પ્રમાણે નેત્રપરીક્ષા બહુવી

રૂપ પરીક્ષા—આવડાને રોગીપાશે જઈ તેહવ રૂપ જોઈ, તે તેજહીન તથા વીચીત્ર શામવર્ણ હોય તો તે રોગ વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલો બહુવો, પીણુ મુખ તથા જરાસીએ જોડેલો હોય તો પીત્ત પ્રકોપ બહુવો, કલાહીન ચેદરો કરતા તે લાળો રખાય છે તથા આંખો વિલક્ષણ એવા લક્ષણે કરી કફ પ્રકોપ બહુવો તથા નેત્રોએ જોષા કરતા એવા રોગની પરીક્ષા થાય, તેવા નામે રાખવા પાહો તથા કાવેળ, તથા ગાઠ, તથા શૂળ, તથા વાણ, તથા વાયુરોગી તથા વરાહ અથવા ઢળો, તથા દીરમ, તથા કઠોર ગુદમ, એ રોગો હાથવડે ઠાળી જોઈ ફસાણો રોગ છે એવો નીચ્ચ કરવો એ પ્રમાણે રૂપ પરીક્ષા બહુવી

શબ્દ પરીક્ષા—વાયુનો કોપ હોય તો ગળામાથી શબ્દ નીકળે છે તે શાબ્દ એસે હલકો નીચરે છે પીત્તનો પ્રકોપ હોય તો આવાજ સાફ નીકળે છે કફનો કોપ હોય તો આવાજ ભારે તથા મોઘરો નીકળે છે બે રોપનો તથા ત્રિરોપનો કોપ હોય તો આવાજ બે રોપો તથા ત્રિરોપીનાં લક્ષણો હજી હોય છે, એવું બહુવું

સ્પર્શપરીક્ષા—વાયુનો કોય હોય તો શરીરનો સ્પર્શ માગ તથા ખાખ, રાના પાનડા જેવો ખરભરો છતાં શીતલ હોય છે. પીત્તનો કોય છતાં સ્પર્શ ગરમ હોય છે. તથા કફનો કોય છતાં શીતલ અને આરદ્ર એવો હોય છે. બે દોષ તથા ત્રિદોષનો કોય છતાં બે દોષ તથા ત્રિદોષના લક્ષણે કરી યુક્ત હોય છે. તથા જેના શરીરનો સ્પર્શ ક્ષણમાં થંડો તથા ક્ષણમાં ઘણો ગરમ અને રોગે કરી વ્યાપ્ત એવો છે તો તે રોગી અસાધ્ય જાણવો. એ પ્રમાણે સ્પર્શ પરીક્ષા જાણવી.

કાળજ્ઞાન-સાધ્ય લક્ષણ—ચેહરો રોશનીદાર નાડી ખરાખર, કોકીલા જેવો સ્વર, અગ્ની પ્રદીપ્ત, માંથાનેચળ, જીભ અને હોઠ રસ યુક્ત, હાથ પગના તળીઆં તથા હોઠ, તથા હૃદય એના વીશે દૃઢતા, તથા મન ચીંતા વીનાતું, નખો અનરજો રાતાં, સુગંધી પદાર્થો ઊપર ઇછા એવાં લક્ષણો થયાં હોય તો રોગ જલદીથી મરશે એવું જાણવું અસાધ્ય લક્ષણો—અતિ તીક્ષ્ણ જ્વર, ખરળાવું, નેત્રો તથા નખો ઘણાજ રાતા, કીંવા સ્વેત, હાત, પગ, તાડા પડેલા સાદ ક્ષીણ, મોં તથા નાક તેજ વિનાનાં, ગળું રોંધાએલું, હેડકી, શરીર ભયંકર, મુરછા, ભ્રમ, કંપારો, એવા લક્ષણો થયાં હોય તો તે રોગી અસાધ્ય જાણવો. જેના નાકની જમલી નાકસુરી એક, અથવા બે કીંવા ત્રણ દિવસ એક સરખી વહેછે તો તે માણસ ત્રણ વરસે તથા એક વરસે તથા છ મહિને ક્રમે કરી મરશે જેની ઢાળી નાક સુરી દિવસે ઘણી જલદીથી ચાલે છે અને રાત્રે બંદ થાય છે તે ચાર દિવસમાં મરશે. જેની બેઝી નાકસુરીઓ દસ દિવસ ખરાખર ચાલે છે તે ત્રણ દિવસ જીવશે. જેના ડાબા હાથની નાડી ચાલતાં ચાલતાં તુટે છે તથા ડાબી નાકસુરી છેકજ બંદ થાય છે તે તરત મરશે. જેનું નાક પાંકું થાય અને નાકસુરીઓ બંદ થઈ મોમાંથી શ્વાસ ચાલવા માંડે તો તે દસ પોહોર જીવશે. જે માણસનો પડછાંચો દક્ષિણ તરફ દેખાવા લાગે તો તે માણસ પાંચ દિવસમાં મરશે. જે માણસની છાયા પુરૂષ બે જીજ અને માથા વીનાની દેખાય તો તે માણસ એક મહિનો જીવશે. જે માણસ કાળુ છતાં એકાએક પીળું હોય તો તે બે વરસ જીવશે. જેનું મોં દર્પણ અથવા ધીમાં દેખાય નહિ તો તે છ મહિનાએ મરશે. જેના દાંત, હોઠ, જીભ એ સુકાં પડી આવેછે, તથા નેત્રો નખો નીલવર્ણ થયાં તથા પીળો રંગ તથા લીલો અને રાતો રંગ કાળો, કાળો દેખાવવા લાગ્યો તો તે છ મહિના જીવશે. જેને આકાશમાં ઘણી પ્રકારના રંગના સાપ નજરે આવે તો તે ત્રણ મહિના જીવશે. જેને વીર્ય છુટવા વખતે મુત્ર આવવા લાગે તથા છીક આવે તો તે એક વરસે મરશે. જેને ઝાડો અને પેશાબ એ બેઝી સાથેજ હોય તો તે એક વરસે મરશે. જેને માંથુ તથા હાથ પગ એ

પાણીમા એવા હતા ન રેખાય તો તે એક વરસ છવસે તાકામા લેખો રહ્યા હતા જેનો પદાર્થો કપ પામે છે તે ચાર મહીના છવસે દ્વાપ પગ જાતી એ નાદા પછી તરતજ પાતાની મેળે મુકા પડે તો તે ત્રણ મહીના છવસે જેને કરવા તથા ખાધા વગેરે પદાર્થો એકાએક લેસ્યા રેખાય તો તે ૭ મહિના છવસે જેને સૂર્ય અથવા ચંદ્ર આકાશમા બળે રેખાય છે અને રાતે નક્ષત્રો રેખાય નથી ને દિવસે રેખાય છે તે મહિના છવસે. તથા કાનમા આગળીઓ નાળી હતા ધ્વની સ્પર્શનાથ નહિ તો તે સાત દિવસે મરશે જે દૂબળો હતા એકાએક જાડો થાય તથા જાડો હતા દૂબળો થયો તથા યુદ્ધીમા ફેર પડવા લાગ્યો તો તે ૭ મહિને મરશે. રાતે બળતરા દિવસે સરદી ગળુ બદ, જાતી, દ્વાપ, પગ, નાક, એ તાકા મસ્તકમા શુળ એવાં લક્ષણો થાય તો તે તરત મરશે જેની જમણી નાકમુઠી બદ ચે ઘણી માત્ર ચાસે છે તથા કોઈ પછુ પદાર્થનો વાસ આવતો નથી તો તે એક મહિનો છવસે મૈથુન વખતે વીર્ય પડવાના પહેલી છોક્ર આવે તો તે પાચ મહિને મરશે. જેને પાતાની છલની અણી ન રેખાય તો તે એક દિવસે મરશે. જેને ભમરાનો વચ્ચો ભાગ તથા હીવાની જોત ન રેખાય તો તે સાત દિવસે મરશે. તથા નાકની અણી ન રેખાય તો તે ત્રણ દિવસમા અથવા એક મહિને મરશે જેને નેત્રમાઢિની છીછીઓ રેખાતી નથી તે પાચ દિવસે મરશે. જેને પાતાનું પ્રાતિર્ણિય તેજમા રેખાતું નથી અને નાક વીનાતું મો રેખાય છે તથા હાથેની માથાજીપર ઝુઠી બેઆઓ વગેરે પદાર્થો એવા હતા મોટો રેખાય તથા કાનમાઢિનો સખ્દ કણે કણેક સાલળાય તથા વીજળી નજરે ન આવે તો તે એક મહિનાએ મરશે. જેની યુદ્ધીએ જમ થઈ સખ્દ ઝીરા બલ તથા યતે આકાશમા ધનુષ નજરે પડે તો તે ૭ મહિને મરશે. જે સોમ હતા એકાએક ધણું કાન કરવા લાગે, અને પ્રકૃતી વીપરીત થાય તો તે ૭ મહિને મરશે. જમણી હાથેની જીપર રચલી અંગિળીથી તે તર્જની મુધી અર્ધ ચંદ્રાકાર વાહી એવી રેખા હોય છે તે ખરીત ન હોય તો તે માણસ ૧૦ વરસ છવસે વચલી અંગળી મુધી છે તો તે ૭૦ વરસ છવસે બનાગીક મુધી છે તો ૫ વરસ છવસે પછી જેમ જેમ લીટી નહાની હોય તેમ તેમ ૪-૩૦-૨૩- વરસો અનુક્રમે કરી છવસે કોઈનું મત એવું હોય છે કે લીટીમા ફાસ અથવા કાતર, ત્રિમુળ, હોય તો તે અપમૃત્યુનું ચીન્હ છે એવું બલુનું એ પ્રમાણેજ જોસીયાને જ મોટી રેખાથી આપુખનો વિચાર કરવો એ પ્રમાણે કાળજ્ઞાન બલુનું

ઓસડ સાવવાનું મુકુર્ત—હરત, અસ્વીની, પુરવ, પુનર્વસુ, અશ્લીષત, મુમરાર, રોહિણી, અનુરાધા, રાતતારકા, સ્વાતી, એ નક્ષત્રો બલુવા અમૃત ચીટીયાગ તથા ગુરુવાર, શુક્રવાર, રવીવાર, સુધવાર, અને અજવાળીઝે તથા સારો પોત અથવા સાઈ કારણ એવા વખતે ઓમરો સાવવા

રસાયનો વગેરે કરવાનું મુહુર્ત—હસ્ત, અશ્વીની, પુશ્ય, અભીજીત, મૃગશીર, રેવતી, ચિત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારકા, પુનર્વસુ, સ્વાતી, મુળ, એ નક્ષત્રો તથા શુક્ર, સોમ, ગુરુ, બુધ, એ વાર તથા મિથુન કન્યા, મીન, ધન એવાં લગ્નો જોઈએ.

વૈધ રોગીને કેવાં મુહુર્ત ઊપર ઓસડ આપવું તે—ગુરુ, શુક્ર, રવી એવા ત્રણ વાર જોઈએ. તથા મેશ, તુળ, કર્ક, મકર, એ લગ્નો તથા સારા ચોગ અને તેવાજ કારણો જોઈએ.

રોગીને ઓસડ લેવા વીશે—ચોથા તથા આઠમો તથા બારમો એવા ચંદ્ર ન જોઈએ. અને ધાત ચંદ્ર, ધાતવાર, ધાતતીથી, તથા જન્મનક્ષત્ર, ન જોઈએ. તથા કાળ રાહુ પુઠ ઊપર જોઈએ તથા નક્ષત્રોની તથા તીથીઓની વીસ ધડી તથા મંગળ શની અને સોમ એ વાર ન જોઈએ તથા વૈશ્રવત તથા વ્યતીપાત ઇત્યાદી નરસાં જોગ તથા નરસાં કરણો ન જોઈએ.

જીલ્લાપ તથા ઊલટી દેવા વીશે—મંગલવાર, રવીવાર, લેસપતવાર, એવો નિયમ જાણવો.

લોહી કહાડવા વિષે—શ્રવણ, અનુરાધા, મૃગશીર, એ નક્ષત્રો, મંગળ અને રવી એ વાર જોઈએ. તથા સમુદ્રને ભરતીનો વખત જોઈએ.

કર્ક ઊપર ઓસડ દેવા વિષે—સ્વાતી, કૃત્તિકા, હસ્ત, પુનર્વસુ, શ્રવણ, જેષ્ઠા, એ નક્ષત્રો શુભ જાણવાં.

મુળ વગેરે ઊપર ઓસડ દેવા વિષે—સારો દિવસ જોઈએ, તથા વારમુળ પુઠ ઊપર જોઈએ. શુભજોગ માત્ર નરસો છે.

રોગીને નહાવા વિષે—આરદ્રા, જેષ્ઠા, મુળ, પૂર્વા, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદા ચીત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારકા, અશ્વીની, હસ્ત, અભીજીત, પુશ્ય, એ નક્ષત્રો તથા રવીવાર, બુધવાર, મંગળવાર, લેસપતવાર, તથા રીકતાતીથી એ સર્વ સારાં જાણવાં.

જે નક્ષત્રના વિષે તથા જે વારના વિષે અને જે તિથિએ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે નક્ષત્ર તથા વાર તથા તિથિની ખીડા કેટલા દિવસ છે એ સમજવા સારૂ નક્ષત્રોનું કોષ્ટક તથા તેમાં એકની નીચે એક એવા બેબે આંકડા મત લેઈ કરી લખેલા છે તે ઊપરથી ખીડા જાણવી.

અસ્વી	બરછી	કૃતીકા	ચૌદીવી	મગસર	આરદા	પુનરવ.	પુખ.	અસસે.
૧		૧	૩	૫		૭	૭	૬
૯	૧૧	૬	૭	૩		૭	૭	
મખા	પૂર્વા	ઉત્તર	દસ્ત	ચીત્રા	સ્વાતી	વીશાખા	અનુરા.	જેષ્ઠ
૨	૩	૨	૧૫		૧૫	૧	સ્વેદ	૧
		૭	૧૫	૧૧		૧૫	૨	
મુળ	પુરવાશા.	ઘિત શા	મવજી	મનિષ્ઠા	સતતા.	પુ બા.	ઘ. બા.	રેવતી
૧	૧૫	૧૫	૭	૩	૧૫	૧	૧૫	૮
૯	૦	૩	૧૧	૧૫	૧૧	૦	૭	સ્વેદ.

પદ્મે	મીન	મીન	મેષ	મિથુન	કર્ક	સાતમ.	આઘમ.
૧૫	૩	૩		૫	૫	૩	૩
૧					૧		
નોમ.	હસ્તમ.	અમીઆ	બારસ.	તેરસ.	ચોત્તસ.	પુનમ.	અમાસ.
	૫	૫	૩	૩		૫	
		૧					
રવીવાર.	સોમવાર.	મંગળ.	ગુરુ.	બુધવા.	શુક્રવા.	સનીવા.	
૩	૪૫		૮	૫	૭	૩	

મૃત્યુયોગ—અસસેશા, સતતારીકા, આરદા, મનિષ્ઠા, દસ્ત, પુખ, પૂર્વા
શાહા, પૂર્વાશાદપદા, બરછી મખા, વીશાખા, એ નક્ષત્રોના, તથા પદ્મે, નોમ,
મેષ, બારસ, આઘમ, એ તીર્થીઓના વિષે રવી, તથા મંગળ, તથા રાત્રી એ
વારોના વિષે યોગ થઈને તે દિવસે શેઠ ઉત્પન્ન થાય તો તે શેઠ કામીને મૃત્યુ
આપે છે અને કૃતીકા, મગસરીશ, વીશાખા, મખા, અસસેશા, આરદા એ નક્ષત્રના
વિષે સાપ ડરડેતો મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય

કુણીચક.

૮	૯	૧૪	૧૫	૨૦	૨૧	૨૬	૨૭	૫
૭	૧૦	૧૩	૧૬	૧૯	૨૨	૨૫	૧	૪
૬	૧૧	૧૨	૧૭	૧૮	૨૩	૨૪	૨	૩

સૂર્ય નક્ષત્રો તથા ચંદ્ર નક્ષત્રો તથા રોગીનું જન્મનક્ષત્ર એક નાડીમાં આપ્યું છતાં છ ધી ખાર સુધી મૃત્યુ, તેરથી તેવીસ સુધી જય, ચોવીસ ધી પાંચ સુધી, વ્યાધી એ પ્રમાણે જાણવું.

દુત પ્રશ્ન—રોગીના તરફથી વૈધને જે તેડવા આવે છે તે પ્રથમ જેટલા આ રો બોલે તેને ત્રણ ગણા કરી, તેને આઠે ભાગવા, શેષ અંક રહેશે તે વીશમ રહ્યા તો રોગી બચશે, અને સમાન અંક રહ્યા તો રોગી મરશે એવું જાણવું.

નરસાંસ્વપનાં—સ્વપનમાં નાગાસન્યાસી તથા ગુસાઇ તથા મુંડેલા તથા રાતા, કાળાં કપડાં ઓઢેલાં, તથા નાક, કાન, કાપેલા, તથા પાંગળા, તથા કુખડા, તથા વામનરૂપીયા, તથા કાળા, તથા હાથમાં ધુંશલા, તથા તરવાર, તથા ભાલા તથા બરછી, વગેરે ધારણ કરેલાં, તથા ચોરોને બાંધી મારનારા તથા દક્ષણ દિશાનો આશ્રય કરી રહેલા, તથા ભેગ, તથા ઊંટ, તથા ગધેડુ એ ઉપર બેઠેલા ઈત્યાદી જોયા છતાં જેની પ્રકૃતી ઠેકાણે છે, તેને રોગ થાય છે. તથા જેને રોગ છે તે મરણ પામે છે. સ્વપનામાં આપણને પહાડો, તથા ઝહાડો વગેરે ઊંચા ઠેકાણા ઉપરથી પડ્યો એવું જોવે છે, તથા પાણીમાં ડુબ્યો, તથા અગ્નીથી બળ્યો, એવું જોવે છે, તથા કૂતરે પગે વરખોડા લીધો, તથા માછલાં વગેરેએ ખાધો તથા એકાએક આંખો ગમ્મચો. તથા દીવો ઓલાઇ ગયા એવું જોવે છે, તથા તેલ અને દારૂ પીધો, તથા લોહું અને તેલનો લાભ થયો, તથા રાંધેલું અનાજ ખાધું તથા માતાના ઘરમાં પેઠો, અથવા તેના પેઠામાં પેઠો એવું જોવે છે, એ પ્રકારનાં સ્વપનાં જોયા છતાં જેની તબીયત સારી છે તેને રોગ થાય છે, તથા જેને રોગ છે તે મરણ પામે છે.

બીજા નરસા સ્વપના—નાવ, ગાઠી, કપ્પલ, વિવાહ, તથા સાર કામ, પાણીમા પરવત, ધન, ધનનાજ, એ રોગીએ બેસા છતા મરણ પાસે આનંદ એવુ બાણુ સુતે, અને સ્વાપ્ન તથા પીશાએ, તથા પક્ષીયા, એ આપણુ શરીર બાણુ કરે છે, એવુ બેસુ તો તે આઠ મહિને મરશે, ધાસ અને સાકા, માથે લીધા, તથા પર્વત ઊપર તથા એકલી જમીન ઊપર તથા મુળ ઊપર તથા ધાબલાની અણી ઊપર તથા મુળ ઊપર બેસા એવુ બેસુ તો તે ત્રણ મહિને મરશે આપણા પુર્વજ બેસા, તથા દુબમત કરાવ્યા પછી તેલ થોળી લીધામાં માથે ગધેરા ઊપર બેસી દક્ષિણ દિશાએ જાય છે, તથા કાળા કુમડા પહેરેલા પુરુષ, એવુ સ્વપનુ બેસુ છતા ૭ મહિને મરશે પોતે ગધેરા ઉપર અથવા ઊંડ ઉપર અથવા ગાદી ઉપર અથવા પાદા ઉપર બેસી દક્ષિણ દિશાએ જાય છે, એવુ બેસુ છતા તેજ વખતે ઠીવા ૨૦ દિવસની અંદર મરશે પોતાનું શરીર રાત્રી કુખમાંથી કાઢી કુદ, લાલ અમતા, એવડે શાલેણુ એવુ જેલુ બેસુ તે આઠ મહિનામા મરણ પામશે એવુ બાણુ

હવે નરસા સ્વપનાનો પરીહાર—પહેલા કહેલા વીવાહ તથા ઉપમા માધાના વગેરે નરસા સ્વપના બેઠા કોઇની સાથે ન બાંધતા સવારે નાહી સેવુ તથા કાળા તલ તથા લોહ, એ ત્રણ આપી ઇન્ધરની સ્તુતી કરવી અને શતે દેવગમ્ય રહી જાગરણ કરવુ એ રીતે ત્રણ દિવસ કંડુ છતા નરસા સ્વપનાની ખીમ થતી નથી

સારા સ્વપના—એ માણસ સ્વપનામા ઉદ્ધિ ઇત્યાદી દેવ, તથા રાજ તથા મીત્ર તથા પ્રાણીએ એવાને જીવતા જીવેછે તથા ગાય તથા તેજસ્વી અગ્ની તથા પ્રયાગ ઇત્યાદી તીરથો, તથા કાશવથી રાજાવડુ, પાણી એવુ તથા રાહુના જમાવને જીવેછે એવુ તથા સ્વેત રંગથી શાશ્વીલી કરેલી માળ જળધીયા, તથા પર્વત, તથા દ્વાર, થાડા, વગેરે ઊપર બેઠાણુ એવુ જીવેછે તથા જળે, મધ ઊપરની કાળીમાખીએ તથા રાત્રી માખીએ તથા ચાચર વગેરે તથા સાંપ વગેરે કરડે, એવું જીવેછે અને પોતાને જે સી સાચક નથી તેની પાસે ગયો અથવા જે ઠેકાણુ સાચક નથી તે ઠેકાણુ ગયો, એવુ તથા વીરુદ્ધથી જાગ અરમાયુ પોતાનું તથા પારકાનું રહવુ તથા મરણ પામ્યા, તથા કાચુ માસ બાણુ કંડુ, એવુ જીવેછે, તે માણસ રોગી હોય તો રોગ વિનાનો જાય છે, તથા સાબે હોય તો તેને દ્રવ્ય પ્રાપ્ત જાય છે લોહી, માંસ, એવડે પોતાનું શરીર અરમાયુ તથા મોળુ ભૂગડ પહેર્યું તથા દૂધપીપ્પુ તથા શિત તથા જાંઘ સી તથા ગાય તથા નદાની સ્ત્રી, એવાને બેસા તથા મોઢી આધી તથા તળાવમાં ધણા કમળો તથા રાજસલામા દીજનો રામાજ તથા પાણી તથા દૂધ એ બેસા છતાં મુલ મીન્દો જાણવા.

નરસાં ચીનહો—જયત છતાંજ કાળો પુરપ, કાળાં કપડા પેહેરી લોકાને
દાંડ હાથમાં લઇ ઉભો છે, એવું જોયું તો મૃત્યુ. હુમકેતુનો તારો તથા વીજળી
એ દિવશે જોયાં તથા પર્વતનું શીખર ખરી મોટા શબ્દ થયો અથવા કારાનું
વીના ધરો તથા વૃક્ષો તથા દેવની મુરતીઓ તથા દેવળનાં શીખરો ઊભાંજ
ફાટી બે લાગ થાય તથા ભૂમીમાંથી શબ્દ થાય તથા રાતે સ્વસ્થાનના વીશે ભૂતો
નાચે છે, એવું જોયું તો મૃત્યુ. દિવશે અથવા શ્રાવણ મારામાં આપણી ઘોડીએ
ઠાણુ દીધું, તથા બુધવારે અથવા માહા મહિનામાં ભેશવીઆય, તથા સીદ
સ કાંતમાં ગાય વીઆય એવા નરસાં ચીનહો થાય તો ધરનો માર્લિક મૃત્યુ પામે.
કુંવામાં મોટા શબ્દો તથા અનેક ઉતપાતો અને ગંધર્વચેસ્ટા તથા અકાળે વૃષ્ટિ
(એટલે માવડું) તથા ધરમાં જુતોની ચેસ્ટાઓ તથા વાયુની ગર્જના તથા
સૂર્ય ચંદ્રને કુંડાળાં પડે તથા નક્ષત્રો અને તારા તુટી પડે અને જમીન કંપવા
લાગે તથા દિવસ તેજહીન જોયો તથા જમીન ફાટી મોટો નાદ થયો તથા મન
ભય પામી આંખોમાંથી પાણી ટપકવા લાગ્યું તથા વનવાગળું તથા મધની
માંખીઓએ ધરમાં વાસો કર્યો તથા ચાહે તેટલું ખાય તો ભુખ ન રહે, બુદ્ધી
ભ્રંશ, બેભાનપણ તથા શરીર ભય કર દેખાય તથા ગરોળી અને પીંગળોના
શબ્દ વખતવીના સભળાય તથા રાતે ગાય ખરાડા પાડે, કુંતરાં ખારણે રડવા લાગે
તથા શીઆળ તથા ગીધ તથા સસલું ધરમાં પેડું એવું જોયું અને વૃદ્ધ પુરુષ
તથા દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ, શ્રેષ્ઠ એવોનો દ્વેશ કરવાનું સુએ, અને તેઓની નીંદા
કરવા લાગે એવી રીતે નરસાં ચીનહો થાય તો આયુષ્ય ખપી ગયું એવું જાણવું.

શકુન—રોગીપાશે જનારો જે વૈદ્ય તેનાં શુભ તથા અશુભ શકુનવૈદ્ય મારગે
ચાલતો છતાં યોગ્ય જે નોખત તથા મૃદગ વગેરે સૌમ્ય શકુન તે શુભ દાયક
થાયછે, તથા અંગારા, તેલ, કલથી વગેરે જે પ્રદાસ અશુભ શકુન તે શુભ દાયક
થાતા નથી.

સૌમ્ય શકુન—નોખત, મૃદગ, શંખ, તંબુરો, વિવાનાં ગીત, પુત્રવતીસ્ત્રી,
ગાય વાછરડા સોત, ગાય, દહીં, ફેલો, ફુલો, દીવો, અનાજ, છત્ર, મધ, માંસ,
ગાડરાં, ઘોડો, બે બ્રાહ્મણ, ભારદ્વાજ પક્ષી, નીલકંઠ પક્ષી, હરણ, મોર, નોળીયા,
પાણીથી ભરેલી ગાગર, કેળાં, રત્નો, અનાજ, નીશાન, શુદ્ર, ઈત્યાદી સૌમ્ય
શકુન જાણવા.

પ્રદીપ્ત અશુભ શકુન—કળથી, તેલ, કપાસ, કુંસકા, પાપાણુ, ભસ્મ
અંગારા, ફાદવ, રાઈ, ખાખરાનાં લાકડાં, ચમાર, ઘેડ, લાકડાં, અમી, ભેંસ તથા પાંચ,

વિધવા સ્ત્રી, સન્ધ્યાસી, દગલબાજ એકલોજ બ્રાહ્મણ, કામડો, બિલાડુ સમજી, પધારી, બે શુદ્ધ પુવડ, કુકર, ભગવુ કપડુ ધારણ કરનારો, રજસ્વલા સ્ત્રી, ઠાસી, ગાત્રેર ધત્તાદી

દૂત લક્ષણ—(એસે વૈધને તેડવા જનારુ જે માણસ તેના લક્ષણ) તે દૂત રોગીની બાતનો તેજસ્વી ધોળળા વસ્ત્ર પહેરેલો અથવા વગેરેથી ઠોસી તે હસમુખો, મીઠું બોલનારો સ્નેહનુ રક્ષણ કરી, પ્રાતઃકાળે વૈધને પ્રસન્ન કરનારો ધોરા છિપર અથવા બળધીઆ છિપર બેઠેલો ધોળા પુષ્પો તથા પાકેલા ફોલોથી સુસ્ત, એવા પ્રકારનો બોલ્યો. તથા સારો દિવસ બોધ નાકનો મુર જે તરફ પહેલો હોય તે બાજુએ આવેલો છતાં રોગીનું કલ્યાણ ધાય છે

દૂતના નરમા લક્ષણો—આનમુખ, અતીશયળ, કલ્પ શબ્દ બોલનારો, કુર્મીધીકુલ, થાકેલો, લાકડા તથા પાપાણ અને વજુ એ જેના હાથમા છે એવો તથા નમ્ર, રોગી, નેત્રોમા પાણી આવેલું, મખરાવાલો, રાત્ર કાણુ ભગવુ વસ્ત્રે ધારણ કરેલું એવો, તથા જઠાવાળો, ચુડેલો, રાખ ચોળેલો, કાઢવધી ખરડાલો, તથા જેના રોમાજ ઉભા જપેલા એવો, વીંમીસ સમીસા જે આવેલો દક્ષિણ દિશાએ ઉભો રહી બોલનારો, એવા પ્રકારનો દૂત તેડવા આવેલો હોય તે રોગીનું અકલ્યાણ બળવુ

વૈધને તેડવા જનારો જે દૂત તેના શુભાશુભ શકુન—દૂત મારમે યા કલે છતાં નોખત મુઠગ વગેરે જે સૌમ્ય શકુન તે રોગીને શુભ દાયક થતા નથી. તથા અંગારા, તેલ, કલધી ધત્તાદી જે પ્રહીસ અશુભ શકુન તે શુભ દાયક ધાય છે એ પ્રકારે દૂત લક્ષણો તથા શુભાશુભ લક્ષણો બળવુ

જવરની ઉત્પત્તિનું કારણ—અર્ધ થવાથી વાતાદિ રોગ દુરંદ ધાય છે, અને તે આશયમા જર્ઠ કેળામાંદેસા અખીને બાદેરની ત્વચા શુધ્ધી લાવે છે તેથી શરીર મજબૂત ધાય છે, એ પ્રમાણે જવરની ઉત્પત્તિ બળવવી

જવરનું પૂર્વરૂપ—બ્રાહ્મણ જુથોનાની પેઠે શરીર કુખ્ય, મનોવિમ્બર, આ બોમાં બળતરા, જડપણ, અસ્ત્રી, શરીરના રોમાજ ઉભા થવા, આખોની આમળ અપારી, દાઢ પગ તદ્દામ, મનને બેચેની, તથા શીતવાયુ, અને તડો એની વારંવાર ઈચ્છા અને દ્રેશ ઉત્પન્ન થવો, અનાજ ન પચવું, પ્રામા પાણી પુરવું, બળ તથા કાંતીને હાની વાયવુ પ્રખલ છતાં બ્રાહ્મણ મળ્યાં આવે છે પીતનુ પ્રખલ છતાં નેત્રો મળા બળે છે કમનુ પ્રખળ છતાં અનાજ છિપર અસ્ત્રી જે રાખનો કોષ છતાં બે ઊના લક્ષણો, ત્રિરોગનો કોષ છતાં સજ લક્ષણો ધાય છે

જવર આવતા વેતજ—પ્રારંભે શું કરવું તે પ્રથમ લાઘણ કરવી, ભુખ લાગે તોજ અનાજ લેવું, પણ વાતજવર, ક્ષયના વિષે, તથા ભુખાળો, ગર્ભવતી સ્ત્રી, દર્બણ, નાહાતું છાકડું, તરસ લાગેલું, ઊર્ધ્વ સ્વાશી, એવાં માણસોએ લાંઘણ કરવી નહિ. મગ, મસુર, ચણા, કલથી, મઠ, એવાં પાંચ ધાન્યનું ઓ-સામણ આપવું, અથવા ચોખાની રાખ આપવી, કીંવા ચોખાના આઠામાં ગહુ નો આઠો નાંખી તેની રાખ અથવા એકલા ગહુ નો આઠાની રાખ આપવી. કેવળ પીત્તજવર છતાં હલકો રેચ આપવો. તથા વસન આંપવું. પાચન ઓપડો તથા ઉકાળા તથા તેમાં પાણી કેટલું નાખવું તથા સ્વરસ વગેરે પાંચ પ્રકારના ઉકાળા પ્રારંભમાં લખેલા છે ત્યાં જોઈચાજના કરવી.

જવર પાચન—દેવદાર, ધાણા, ભોરીંગણીનું મુળ એનો ઉકાળો આપવો, એટલે જવર પકવ થાય છે.

વાતજવરનું કારણ—વાલ, અડદ, તુવર, ચણા વગેરે ભારે અનાજ, ચીકણા પદાર્થો, તરણુચ, કોંઠં, મઠ, કંદ, ચીલક, શીતલ પદાર્થો, મુળા, ભુખા પદાર્થો તથા ઘણું મૈથુન, અને વધારે મહેનત, ઘણું ઉઝાગરો, એવાં કારણથી વાતજવર ઉત્પન્ન થાય છે.

વાતજવરનું લક્ષણ—શરીરને કપારો છુટવો, ગળુ ને હોઠ સૂકા પડવા, મળનો અવરોધ, છીંક બંદ, માથું, પેટ, કેડ, આંખો, અંગ એ દુખવા લાગે; નીંદ્રા આવે નહિ, જવર કોઈ વખત થોડો તથા કોઈ વખત ઘણું આવે, મોઢાને સ્વાદન છતાં અરૂચી થાય છે, બગાસાં આવે છે, પેટ ફુલે છે, અજીર્ણ, ધ્રમ, મોહ, શુળ થાય છે, અંગ ઊપર રૂવાડાં ઉભા થાય છે, આંખો ઉપર ઘેન, પીંડીયો તથા સાથળો કળવા માંડે છે, કાતોમાં નાદ થાય છે, સુકી ઉદરસ આવે છે. દાંત દુખે છે, એવા લક્ષણો થાય છે.

વાતજવર ઊપર પાચન—ગળો, પીપરીમુળ, સુઠં એનો ઉકાળો સાંજ સવાર જવરના સાતમે દિવસે આંપવાથી જવરનું પાચન થાય છે.

વાતજવર ઉપર ધ્વજાજ—ગળો, સુઠં, ધમાસો, નાગરમોથ એનો ઉકાળો આપવો. વાળો, સુઠં, પીઠવણ, કરીઆત, ડાગસુમુળ, રીંગણીમુળ, ભોરીંગણી, ગળો, ગોખરૂ, એનો ઉકાળો પીધો છતાં વાતજવર તરત જાય છે. ગળો સુઠં, પીપરીમુળ, એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો શાલપરણી ચીકણાનાં મુળ, કાળી દરાખ, ગળો, ઉપલ સરી, સરગવાની છાલ, એનો ઉકાળો આકરા વાતજવરને પણ નસાડે છે.

પીત્તજવરનું કારણ—પણ ખાર ભોજન, તેલ લક્ષણ, પાકેલું શીંચણ, મુરબા, કારેલા, કઠવા પતારો તીખુ, રાઈ, એરલા વાના વધારે ખાધામા આવે તો તેથી પીત્તજવર થાય છે

પીત્તજવરનું લક્ષણ—શરીર પીણુ, સર્વ અંગને બલતરા, તરસ બંધ નીકા, મો કંડુ, ધૂરછા, ઉસડી, ફેર બંધકંડુ, અતીસાર, પરિના, કેશીની પેડે થાણુ, થરા પશરો છીપર ધખા, મલ, મુત્ર, નેત્ર, એ પોળા, એવી રીતે પીત્તજવરના લક્ષણો થાય છે

પીત્તજવર ઊપર ઊપચાર—ગળો, હરડે, પીત્તપાપડો, એનો ઉકાળો સાકર નાખી પીવો ગરમાસાનોચોળ કાળી દશખ, પીત્તપાપડો, કંક, હરડે, નામર મિષ એનો ઉકાળો આપવો, એકલા પીત્તપાપડાનો પણ ઉકાળો આપવો, પીત્ત પાપડો, વાળો, રાતો મુખ, ધાણા, મુઠ એનો ઉકાળો આપવો, પીત્તજવર ઊપર પાચન-દ્વિજવ, પલ્લકજી, કંક, નાગરમોષ એનો ઉકાળો દસ દિવસ થયા પછી આપવો ત્યાર પછી એસડા આપવું

વાત પીત્તજવરનું લક્ષણ—ગળુ મો મુખા પડે છે બલતરા, ધૂરછા, તરસ, નીકાનાશ, ઉસડી, લામ, આંખોની આગળ બંધેરી, રવાસ, અડચી, છબ્હાસોસ, બંધકં, રોમાસ એવા લક્ષણો થાય છે

વાત પીત્તજવર ઊપર ઊપચાર—પીત્તપાપડો, નાગરમોષ, ગળો, મુઠ, કરીઆત, એનો ઉકાળો આપવો, રીંગણી, મોર્ફીંગણી, ગાખડ, ગળો, મુઠ નામરમોષ એનો ઉકાળો આપવો દશખ, પીત્તપાપડો, ગરમાસાનોચોળ, કંક, નામરમોષ, હરડેલ એનો ઉકાળો આપવો, એસે પીત્તજવર, ધૂરછા, સોજો, બલ તરા, તલખી, બંધ બંધ એનો નાશ થાય ॥ દશખ, ગરમાસા એનો ઉકાળો છીપાથી પણ પીત્તજવર બંધ છે તેમજ પીત્તપાપડો, નાગરમોષ, ગળો, કંક નાખી લીધા હોય તો અમૃતની પેડે ગુણ કરે છે

રક્તપીત્તજવર ઊપર ઊપચાર—ધમાસો, અતીવીખની કળી કરીઆત, કંક અરડસો, પીત્તપાપડો, કાતો દશખ, એનો ઉકાળો સાકર નાખી લીધો હોય તો તરસ, બળતરા, ચળ, રક્તપીત્તજવર એ નાશ પામે છે ગળો, હરડેલ, પીત્ત પાપડો એનો ઉકાળો પણ રક્તપીત્તજવરનો નાશ કરે છે વાળો નામરમોષ, પીત્તપાપડો, મુઠ, રતાજળી, ધાણા, લીંબાની સળીઓ પલ્લકાદ એનો ઉકાળો રક્તપીત્તજવરનો નાશ કરે છે તથા બલતરા, ચોા, ઉસડી બંધ કરી જમ્યાથી પ્રતીત કરે છે

કંકજવરનું કારણ—મીઠાના ઉપર તરતજ પાણી પડે છે. તેથી પદાર્થો તથા દહીં, દૂધ લક્ષણ, અને વારંવાર આન, તથા કંકજવર નવું પાણી પીધામાં આવે ઇત્યાદી વરે કંકજવર થાય છે.

કંકજવરનું લક્ષણ—શરીર ભારે, ખાલી હુબખો, માથું ઝાંઝા, ઉદ્રસ, આળસ, અંગ તાક, મલ, મુત્ર, નેત્ર, ઘોળાં, આંધ, શબ્દ ભારે અંગ ઉપર ક્ષતો, નાકમાંથી પાણી વહેતું, વધારો, રસવાહીની નાડીનો ગેંધ થવો, રોમાંચ, પેટ કઠણ થવું, આંખોમાં ઘેન, એવાં લક્ષણો કંકજવરથી થાય છે.

કંકજવર ઉપર પાચન—ળીંબરાતું મુળ, દુરરે, સુંઠ, પીપરી, ચુરણમાં જવખાર નાંખી કંકજવર આવેલા ક્વિગથી આપવો, અને ત્યાર પછી ઉકાળો આપવો. સુંઠ, અકુરેશા, ઉકાળો આપવો. ભારંગમુળ, દેવદાર, પુગકરમુળ, પીપર, ગળા, સાથે એનો ઉકાળો આપવો. પડવળ, ત્રીકલા, કંક કચોરો, અકુરેશા, ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. કાકડસીંગી, કાચદાલ, પીપર, કમળનો ચૂરણ મધમાં આપવો.

વાતકંકજવર ઉપર—ગરમાળો, પીપરીમુળ, નાગરમોથ, કંકાદરે, એનો ઉકાળો આપવો, એટલે વાતકંકજવર, આમમુળ દુર થઈ પાચન થાય છે. રીંગણીમુળ, સુંઠ, એરડાતું મુળ, ગળો એનો ઉકાળો આપવો. એટલે વાત કંકજવર, ત્રિદોષ જવર, શ્વાસ, કાસ, અરૂચી, પીઠતું ગળ એ રોગ દુર થઈ રહી રહે છે.

પીત્ત કંકજવર ઉપર—ગળો, લીંબડાનીસળીઓ, કંક, નાગરમોથ, જવ, સુંઠ, પડોળ, રતાંજળી, એનો ઉકાળો દેવો. એટલે પીત્ત કંકજવર ઉલટી, અરૂચી, લાળ પડે છે તે, બલતરા, સોશ એ દુર થાય છે. રતાંજલી, પડોળ, ધાણા ગળો, લીંબડાનીસળીઓ એનો ઉકાળો કંક પીત્ત જવરનો નાગ કરી, ઉલટી, દાહ, સોશ, એઓને પણ બેસાડે છે. સર્વ જવર ઉપર પાચન-દેવદાર, ધાણા, સુંઠ, રીંગણી, ભોરીંગણી એવું ચૂર્ણ આપવું. કચોરો, સુંઠ, પીત્તપાપડો, દેવદાર ધમાસો, ભોરીંગણી, મોથ, કંક, કરીયાતું, એનો ઉકાળો મધ, પીપર નાંખી આપવો.

કામજવરનું કારણ—ધ્રુવેલી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો તેનો સંગ, તથા શુણ્ઘ, અને રૂપ, એ સર્વત્ર ધ્યાન લાગવાથી જવર થાય છે તે.

પીત્તજ્વરનું કારણ—પણ ખાંડ સોજન, તેલ ભક્ષણ, પાકેલું રીંચણ, મુરજ, કારેલા, ઠંડવા પડ્યો તીખુ, રાઈ, એકલા વાના વધારે ખાધામા આવે તે તથા પીત્તજ્વર થાય છે

પીત્તજ્વરનું લક્ષણ—શરીર પીણુ, શ્વેત અંગને જલતરા, તરસ અધિક, નીંદ્રા, મોઠાં, મુરજ, ઉલટી, ફેર બહાનુ, અતીસાર, પરીનો, કેશીની પેઠે થાણુ, થડા પડ્યો કિપર ધમ્મ, મધ, મુત્ર, નેત્ર, એ પોળા, એવી રીતે પીત્તજ્વરના લક્ષણો થાય છે

પીત્તજ્વર ઊપર ઊપચાર—ગળા, હરડે, પીત્તપાપડો, એનો ઉઠાળો સાકર નાખી પીવો. ગરમાણાનોગળા ઠાળી દરાખ, પીત્તપાપડો, ઠંડુ, હરડે, નામર મિષ એનો ઉઠાળો આપવો. એકલા પીત્તપાપડોનો પણ ઉઠાળો આપવો, પીત્ત પાપડો, વાળો, રાતી સુખક, ધાણા, મુઠ એનો ઉઠાળો આપવો. પીત્તજ્વર કિપર પાચન-દ્વિજવ, પહાણુજી, ઠંડુ, નામરમિષ એનો ઉઠાળો દસ દિવસ થયા પછી આપવો ત્યાર પછી એકાદ આપવું

વાત પીત્તજ્વરનું લક્ષણ—ગળુ મો સુખા પડે છે જલતરા, મુરજ, તરસ, નીંદ્રાનાશ, ઉલટી, શ્વેત, આખોની આગળ અધેરી, રવાસ, અરુચી, છાંદાસોસ, બહાનુ, રોમાચ એવા લક્ષણો થાય છે

વાત પીત્તજ્વર ઊપર ઊપચાર—પીત્તપાપડો, નામરમિષ, ગળો, મુઠ, ફરીઆણુ, એનો ઉઠાળો આપવો. રીંચણી, સોરીંગણી, જાખક, ગળો, મુઠ નાગરમિષ એનો ઉઠાળો આપવો. દરાખ, પીત્તજ્વરપડો, ગરમાણાનોગળા, ઠંડુ નાગરમિષ, હરડેકલ એનો ઉઠાળો આપવો, એટલે પીત્તજ્વર, મુરજ, સોજો, બહા તરા, તલખી, બહાનુ શ્વેત એનો નાશ થાય છે દરાખ, ગરમાણા એનો ઉઠાળો લીધાથી પણ પીત્તજ્વર અપ છે તેમજ પીત્તપાપડો, નાગરમિષ, ગળો, ઠંડુ નાખી લીધો હોય તો અમૃતની પેઠે લુણ કરે છે

રક્તપીત્તજ્વર ઊપર ઊપચાર—પચાસો, અતીવીખની ઠળી ફરીઆણુ, ઠંડુ અરુસો, પીત્તપાપડો, ઠાલી દરાખ, એનો ઉઠાળો સાકર નાખી લીધો હોય તો તરસ, જલતરા, શ્વેત, રક્તપીત્તજ્વર એ નાશ પામે છે ગળો, હરડેકલ, પીત્ત પાપડો એનો ઉઠાળો પણ રક્તપીત્તજ્વરનો નાશ કરે છે વાળો નામરમિષ, પીત્તપાપડો, મુઠ, રવાજળી, ધાણા, લીંબાની સળીઆ પચાણુ એનો ઉઠાળો રક્તપીત્તજ્વરનો નાશ કરે છે, તથા બસતરા, ચોણ, ઉલટી બધે ફરી જમામી મરીમ કરે છે

કંઠજવનું કારણ—ગીસ્તાજ ઉપર તરતજ પાણી પીવું. તેલ ધીમાં તળેલા પદાર્થો તથા દહીં, દૂધ લક્ષણ, અને વારંવાર સ્નાન, તથા દિવસે નીદ્રા તેમજ નીત્ય નવું પાણી પીધામાં આવે ઇત્યાદી વડે કંઠજવર થાય છે.

કંઠજવરનું લક્ષણ—શરીર ભારે, ખાલી હુબખો, મોઢું ગળ છટું, સલેખમ ઉદ્રસ, આળસ, અગ તાડ, મલ, મુત્ર, નેત્ર, ઘોળાં. સ્વાસ, સ્વરભંગ, હેડટી, શબ્દ ભારે અગ ઉપર ક્ષતો, નાકમાંથી પાણી વેહેવું માથુ દુગ્ધવુ, નીદ્રાનો વધારો, રસવાહીની નાડીનો રોધ થવો, રોમાંચ, પેટ કઠણ થવુ, પેશા ખતો વધારો, આંખોમાં વેન, એવાં લક્ષણો કંઠજવરથી થાય છે.

કંઠજવર ઉપર પાચન—ખીજેરાતું મુળ, હરડે, મુંઠ, પીંપળીમુળ એના ચુરણમાં જવખાર નાંખી કંઠજવર આવેલા દિવસથી ખાર દિવસ પછી આપવુ, અને ત્યાર પછી ઉકાળો આપવો. મુંઠ, અડુરસો, નાગરમોથ એનો ઉકાળો આપવો. ભારંગમુળ, દેવદાર, પુશકરમુળ, પીપર, ગળો, અડુરસો, મુંઠ, સાથે એનો ઉકાળો આપવો. પડવળ, ત્રીફલા, કંડુ કચોરો, અડુરસો, ગળો એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. કાકડસીંગી, કાયફલ, પીપર, કમળનો કંઠ એનું ચૂરણ મધમાં આપવું.

વાતકંઠજવર ઉપર—ગરમાળો, પીપરીમુળ, નાગરમોથ, કંડુ, હરડે, એનો ઉકાળો આપવો, એટલે વાતકંઠજવર, આમશુળ દુર થઈ દીપન પાચન થાય છે. રીંગણીમુળ, મુંઠ, એરડાતું મુળ, ગળો એનો ઉકાળો આપવો. એટલે વાત કંઠજવર, ત્રિદોષ જવર, શ્વાસ, કાસ, અરૂચી, પીઠતુ ગૂળ એ રોગ દૂર થઈ યુક્તિ સ્થીર રહે છે.

પીત્ત કંઠજવર ઉપર—ગળો, લીંબડાનીસળીઓ, કંડુ, નાગરમોથ, ઈંદ્રિજવ, મુંઠ, પડોળ, રતાંજળી, એનો ઉકાળો દેવો. એટલે પીત્ત કંઠજવર ઉલટી, અરૂચી, લાળ પડે છે તે, બલતરા, સોશ એ દુર થાય છે. રતાંજલી, પદ્મકાસ્ટ, ધાણા ગળો, લીંબડાનીસળીઓ એનો ઉકાળો કંદ પીત્ત જવરનો નાશ કરી, ઉલટી, દાહ, સોશ, એઓને પણ બેસાડે છે. સર્વ જવર ઉપર પાચન-દેવદાર, ધાણા, મુંઠ, રીંગણી, ભોરીંગણી એનું ચૂર્ણ આપવું. કચોરો, મુંઠ, પીતપાપડો, દેવદાર ધમાસો, ભોરીંગણી, મોથ, કંડુ, કરીયાતુ, એનો ઉકાળો મધ, પીપર નાંખી આપવો.

કામજવરનું કારણ—ધ્રુષ્ટેલી સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો તેનો સંગ, તથા શુભ્ર, અને રૂપ, એ સર્વજી ધ્યાન લાગવાથી જવર થાય છે તે,

તેણે સંકલ્પ મનને પીઠ, જામ, મુઠ્ઠા, આળસ, વીશએવીના બીજા કામને, કાળો, ગાત્રો મુઠા થવા, કપુર, ચંદન, સીતલ જાણી, અજવાળીયુ સીતળ પદ્મ-
બોના સેવનની ક્રમ, યાસોસ્વાસ નાખવા, કોઈ વખત બેસાન થવું, મોઢવસ
થવું, નીદ્રા, સંન્યા, છદ્ધિ, ધીરજ એઓનો ક્ષય, બલતરા વિષામની વેદના,
ધત્વાદી થાયછે

કામજવર ઊપર ઉપાય—ખુબમુશત, સલ્પગારેલી મુગમના લેપે કરી
કુક્ત, રસીક, કામથી ચક્ષુર થએલીઓ, તથા વીપથતુ સાપજી કર્તારીશો
એવી તરજી એઓતુ આલીંગન, તથા સ સાપજી, તથા સ્પર્શ વમેદેથી કામજવર
શાત થાયછે, નીરમળ સ્વળ, કમળતુ વન, ખુશબોદાર ફૂલો ઉપરથી આવેલો
વાયુ, જળક્રિયા, સારાખાઓમા ફરવું, સ્વરૂપવાન સ્ત્રીપાનો સમાગમ, એવા
ઊપાયોથી વીરહજવર, બચે

કામજવર, ક્રોધજવર, રોડકજવર, ભયજવર—એ સર્વ ઊપર, પીત સમા
વધાના ઊપાયો કરવા.

વિપજવર ઊપર—પીત શમાવવા વાળા ઊપાયો કરવા તથા ઝહેર ઉપર
જે ઊપાયો દોષ તે કરવા

શ્વમજવર ઊપર—ધી આપવું, તેલ વમેદેતુ મશન શરીરને કરવું, તથા
માથરસોડન એડે આસરસ કુક્ત ભાત તથા દુધભાત તથા મરીશ આપવી

બલતરાથી ઉત્પન્ન થયેલા તથા ક્ષતથી ઉત્પન્ન થયેલા જવર ઉપર ગરમ
ઊપાયો વિના ચીકણા તથા મજુર ઉપાયો કરવા.

પસીનાથી ઉત્પન્ન થયેલા જવર ઊપર—વાત વમેદે રાધોનો વિચાર
કરી ધરાસ્ત પ્રમાણે ઉપાયો ચોખવા, ઉંટ પાણી આપવું અથવા શરીર રમવું
ચીકણ, હીંગ, કરીઆતુ એવું મુરજી આપવું

શત્રીપાત જવર—આ શત્રીપાત નથી કેવળ મૃત્યુજી શત્રીપાતને જે
વધ્ય છેતેછે, તે મૃત્યુથી જ પામ્યો. તેમજ શત્રીપાત રૂપી કરીયામા ક્રમેલાને
જે કારણ, તેના ઉપકારના બદલામા પાતાની સર્વ મીલકત તેને આપે તેમજ થોડી

શત્રીપાત જવર—(એડે વિરોધ જવર) વાયુ વમેદે રાધ કેડાએક

નીમિત્તથી પ્રકોપ પામ્યા હોય તો તેથી જે જવર થાયછે, તે કષ્ટ સાધ્ય જાણુલો, કેમકે ત્રણોનો પ્રકોપ છે, હવે એક દાપ મટવાનું ઓસડ કરીયે તો બીજા બે દાષોનો વધારો થાય છે.

શન્નિપાતનું લક્ષણ—જીભ કાળી તથા ખરખરી, આંખો તણાચેલી તથા નજર બીવરામણી તથા આંખો લાલ અને તેમાંથી પાણી ટપકે, તરસ ધણી, હાડકાં દુખે ગાયન કરવું તથા નાચવા વગેરે બકબકાટ પસીનો ધણો અથવા મુઠલ પણ નથી આવતો. ઘડીમાં બળતરા, ઘડીમાં શરીર તાકુ, આંખોમાં ઘેન તથા બકવા અથવા અવાચક થાવું મોંમાં, ગળામાં ડામોળીઆ જેવું ખુચવું. માંથુ કપે, ગળામાં તાંતવાગે, કાનોમાં તમરાં બોલે, ઉદ્રસ, શ્વાસ ઉપર અરૂચી, ભ્રમ, નિંદ્રાનાશ; મળ, મૂત્ર, ધણીવારે અદ્ય સ્વદ્ય થાય; નાડીનું તીવ્રપણું, પેટનું ભારે થવું ઇત્યાદિ લક્ષણો થાય છે.

શન્નિપાત ઊપર—પીપરીમુળ, દેવદાર, ઇદ્રજવ વાવડીંગ, આમહી, ભાંગરો, ત્રિકુટ, ચીત્રક, કાયફળ, કમળકદા, એનો ઊકાળો એક માસા ગુગળની સાથે આપવો રાસ્ના, હરંડેળ, ભોરીંગણી, રીંગણીનું મુળ, નગોડ, પહાડમુળ વજ, ચવક, એનો ઊકાળો એક માસો ગુગળ નાંખી આપવો,—એટલે શન્નિપાત, પશીનો, સરકી, બકબકાટ, શુળ, હાંફ, કંફ, શુવાવડો રોગ એઓનો નાશ કરેછે. આકડાનું મુળ, ધમાસો, દેવદાર, કરીયાતું, રાસ્ના, નગોડના પાન, વજ, પુવાડીચો સરગવાની છાલ, પીપર, પીપરી મુળ, મરી, ચવક, મુંઠ, અતી વીખ નીકળી, ભાંગરો, એઓનો ઊકાળો શન્નિપાત, ધતુરવાત, દાંત બેસેલા તે, પ્રરશેવો સ્વાસ, શુવાવડો રોગ, એઓનો નાશ કરેછે.

કર્ણુમુળ—શન્નિપાત જવરના અંતે કાનના નીચે થડમાં સોજે આવી, ગુમડા જેવું થાય તેનો ઉગમ માંહેથી હોયછે. તે રોગ અસાધ્ય અથવા કસ્ટસાધ્ય જાણવો એ કર્ણુમુળ મૃત્યુનું બીજું તેકું છે.

કર્ણુમુલ ઊપર—જળો મુકાવવી, લોહી કઢાવવું, તેથી ગ્લાની આવી ધણોજ આતુર થાય તો, ધી પીવા આપવું, રાસ્ના, મુંઠ, બીજે રાતું મુળ, દારૂ હલદર, પુવાડીચો એ ઓસડાનો લેપ કરવો, ઉપર પોતીસ બાંધી પકવવું, અને

૧ શન્નિપાતના આશરે ત્રિશયી વધારે બેઠ છે તથા તેઓની ધણી સુદમ પરીક્ષા છે તથા તે સાધારણ વૈદોને પણજાણવા ધણા કઠણ છે, એટલો સુદમ વિચાર લખવાનો પણ, ઊપયોગ નથી, તેથી આ પુસ્તકમાં તે લેહો લખ્યા નથી નીવટ પ્રકાશમાં જોવા.

તેના મુખમાં લુના ધીની અથવા મલમની દીવેટ કરી દર્શાવ નવી નાખતા બધી, એટલે પૂતળામાં નીકળી માસ લાસાયછે એવું ન કરી એતો માહેવું માહે પાદી હેઠે છાતીમાં ઊતરેછે, કીવા કાનમાંથી વેહેવા લાગેછે તે છેકજ અસાધ્ય થઈ પડેછે એમાટે બહારમાં પાદી સાફ ધાવ તેમ કરવું

શસ્ત્રિપાત ઊપર બીજા ઉપાયો—કદાચ કરીયાત, ખીતપાપડો, અંગો, ક્યોરે, ચાસ્ના, ખીપર, કમળ કરો, મેદી, લોરીગળી, રવકાર સુઠ, હરડેળ, ખમાસો બ્રાહ્મી એએનો ઉકાળો, ત્રિશોષ બવર, દિવસની નીદા, રાતનો ઊંઘ ગરો, તરસ, ઉદ્વેગ, યોગ, બળતર, કમ, એ સર્વ મહારોછે એજ ઊકાળામાં, અથ અને પીપર નાખી લીધો હોય તો ઇર્જુજવરને વીસમબવર પણ બચે

ઇર્જુજવર—(એટલે હાડી તાવ) ધણા દિવસ શરીરમાં, રહેલોજે, બીજો તાવ, તેનું કારણ પેહેલો મેડો તાવ' આબો હોતો તે તાવના ત્રણ ભાગ તો એસઠ વગેરે ઉપાયથી અથા, અને ચાથા ભાગનો તાવ તેની પરવા ન રાખતા તે તેમજ શરીરમાં રહ્યો હોય તે આગળ ઉપર હાલકામાં પ્રવેશ કરેછે, તેની ઊપેક્ષા કરી હોય તો આગળ પાકરોગ, કમનો પરીણામ થાયછે

ઇર્જુજવરનું લક્ષણ—દિવસે દિવસ મઠ મટીથી અદાર બોલો થાયછે, અનાજ ખાતલ થવું નથી, આરો સાફ થતો નથી, હાલકા તપેલા રહેછે, માટે પાણી પુરેછે, શુક ધાતુ પાતળી છતા ક્ષીબુપલુ ધત્વારી લક્ષણો બાણવા ઇર્જુજવર કાંચ પુરી પીમા એકમ કરતો નથી. તેપણુ દિવસેદિવસ વધારે પીલા કરનારો થઈ પ્રાણ નાશ કરનાર રોગ ઉત્પન્ન કરેછે

ઇર્જુજવર ઊપર—નદાનાં બીલીના ફળ, કીરમલ્લમ્બો, પાદામ્બુજ, પ્રવાહીધ, રેટ, એનો ઊકાળો લીધો હોય તો ઇર્જુજવર તબ્બ બચે, પેડગુજ, માધાનુ ગુજ, રવાસ, કાસ, એએનો નાશ થાયછે, પીપર અને લુનોપ્રાણ, બમળો મેળવી લીધો હોય, તો ઇર્જુજવર, અજરણ, અધીમઠ, ઉદ્વેગ, અડ્યી કરમ રવાસ, એ સર્વેનો નાશ થાયછે મળોતો ઉકાળો પીપર નાંખી રવે, એટલે કદાચ ઉત્પન્ન થયેલો ઇર્જુજવર બચે છે, અને ત્રણ વરસનો લુનો ગોળ એ ભેગા કરી નીત્ય સવાર સાંજ લેવું ગળાનું સત્વ થી સાકરની સાથે અથવા મધ સાકરની સાથે લેવું મળે, નદાના ગોખર તથા તેના ચાથા ભાગની શુઠ એનો ઊકાળો સાકરની સાથે આપવો. તેથી સાત દિવસમાં ઇર્જુજવર બચે, સુખા પ્રદીપ થાયછે, માનુ જમવા લાગેછે કાગીધરાખ, અંગો, કાકરશીઝી, નામરધાથ, રતા જલી, કદા, પદામ્બુજ, મુંઠ, કરીયાત, ખમાસો, વાગે, ધાણા, પદ્મકાદ, કાગે વાળો,

રીંગણીનું મુળ, કમળ કદા, લીમડાની સળીયો, એ સર્વનો ઉકાળો લીધો હોય તો જીર્ણજવર, અરૂચી, શ્વાસકાસ, સોજો, અજીરણ, એ રોગ દૂર થાય છે. ગળો, પીપરી મુળ, પીપર, હરડે, લવીંગ, લીમડાની અતરછાલ, ઘોળીસુખડ, સુઠં, કંક, કરીયાતુ, એ સર્વનું ચૂર્ણ, સર્વ જવરોનો નાશ કરે છે. આમળા, શીઘા-લોણ, ચીત્રક, હરડે, પીપર, એનું ચૂર્ણ કરી, ઊના પાણીમાં આપવું જેથી સર્વ પ્રકારના જવરો જસે. ગાયનું દુધ તોલા ૪ પાણી તોલા ૧૫, પીપર નગ ૩ એક કલઘના વાસણમાં ઊકાળી, પાણી અવગાઈ જાય એટલે તે માંહેની પીપરો પ્રથમ આવવી, પછી ઊપર દૂધ પીવું તેઉપર ભાતનું પથ્થ 'સુવર્ણમાલીની વસત,' અથવા 'લઘુમાલીની વસત,' અથવા મંડુર અનુપાનની યોજના કરી આપવો. રોજનો એકાંતરો, તરીયો, ચોથી ચોતાવ એઓનાં કારણો.—જેનો તાવ તરતજ ગયેલો છે તેણે કુપથ્ય પદાર્થો એટલે દુધ, માંછલાં, વગેરે ભારે અનાજ, ખાદું, તીખુ, ખાધાથી અદ્યપદાષ ઉત્પન્ન થઈ તે સાત ધાતુઓમાંથી કોઈપણ ધાતુમાં વ્યાપી તરેહ તરેહના વીશમ જવરોને ઉત્પન્ન કરે છે. ખાટા વગેરે પદાર્થોનું ભક્ષણ કરવાથી પીત વગેરે દોષ કોપાયમાન થઈ પહેલાથી પણ વીશમાદી જવર ઉત્પન્ન થાય છે.

રોજના જવર ઉપર—અરડસો, કંકુ પડવળ, ત્રિકૂળા, કાળી ધરાખ, ગરમાળાનો ગાળ, લીમડાની સળીયો, એનો ઉકાળો મધ તથા સાકર નાંખી પાંવો. કાળી ધરાખ, કંકુ પડવળ, લીમડાની સળીયો, નાગરમોથ, ઇદ્રજવ, ત્રિકૂલા, ગળો, એ સર્વનો ઉકાળો આપવો.

એકાંતરો તથા તરીયા જવરનાં વિશેષ કારણો—અતી ક્રોધથી, ક્રોંવા અતી ભયથી, અથવા ભયકર જગલ, મોટા અશ્ત્રીની જવાળાચો. તથા બળતુ શરીર જેવાથી, તથા ક્રોધએક ખરાબ ખાવું ખાય છે તે જેવાથી, દશાંતરને વિષે મરણ પામેલાં સગાંવહાલાંની મરણની ખબર સાંભળવાથી, તથા ભુત વગેરે સાચુ માનનારાઓને તેના વળગાડના વેહમથી પણ જવર આવે છે.

તેઉપર ઊપાય—રતાંજળી, પીપર, સુઠં, વાળો, નાગરમોથ, ઘાણા, એ મર્વનો ઉકાળો મધ તથા સાકર નાંખી લેવો.

ચોથીયા તાવનાં વિશેષ કારણો—‘નર સંસ્વપનાં, મરણ પામેલા માણસોના વાળ’વી ખાયેલાં’ માથાં જેવાથી, મોટી લઘઈ, શુળો અથવા ફાંશીયે ચઢાવેલાને જેવાથી, તથા ઘણું ભયકર કર્મ જેવાથી પણ વીશમ જવર થાય છે.

ચોથીયા તાવ ઊપર—જીવું ધી, અને હીંગ એ ભેગાં કરી. જવર આવે

એસે નાકમા નાખવા 'અગરતી ધાના' પાનનો રસ, નાકમા નાખવેલ દેવાર, આમળા, સુક, હરડેળ, અણસેલ, એ સર્વનો ઉકાળો મધ તથા સાંર નાખી આપવેલ.

તાઢીયા તાવ—શીતાફળો, કેળા વગેરે થડા પદાર્થો ધણા ખાવાથી, તથા તે ખાધા પછી ઉપર પાણી પીવાથી એ તાઢીયા તાવ ઉત્પન્ન થાયછે તથા ધણા ભયથી, ઠીંવા અતીથે થાકથી પણ આવેછે.

તાઢીયા તાવ ઊપર ઊપાયો—ત્રીકુંડ મૂર્ચ્છાકારમા નાખી પીવું અથવા તાક આવતા વેતલ કુમારના વીનાના અભિષેક તાપવુ ઇંદ્રજવ અરુસે વાવડીય, ગળે, નસાના પાન, ભાજરે, સુક, સોરીઝણી અથમોના એ સર્વનો ઉકાળો આપવેલ.

સર્વ વીરામ જવર ઊપર—નામર મેથ રીંગણી, ગળે, સુક, આમળા, એ સર્વનો ઉકાળો મધ, તથા પીપર નાખી આપવેલ. દારૂ હળદર, દેવદાર, ઇંદ્રજવ, મહા, ગરમાળાની શીંગોનો ઘોળ, પાદ્મ મુળ, પીપર, અરુણ વૃક્ષની છાલ, અથવા મરી કરીયાલુ, કોરડાલુ મુળ, પચ્છાંદર, કુદની છાલ, ધાણ, સુક, મેથ, વાળે, રીંગણી, હરડે, પીતપાષાં, કક, ધમાસેલ, ગળે, કોરડાલુ મુળ, એ સર્વનો ઉકાળો આપેલ. દોષ તે થાતુ અતજવર, સર્વ વીરામ જવર ત્રિ દોષજવર, ભુતજવર, કુર થાયછે કહવા પડેલ, એટલી મધ, હીમલ, કક, મેથ, એ સર્વનો ઉકાળો આપવેલ. અરુસેલ, મેથ, ગળે, સુક, એનો ઉકાળો મધ પીપરના સાથે આપવેલ. આઠા શીત જવરાકુશ—હરવાળ ૮ ભાગ, સખ મુર્ચ્છ ૪ ભાગ મોરકુત ૧ ભાગ એને કુવારના રસમા એક દિવસ ખસ કરી. રાશનમા નાખી મજબુત દેવેલ. થડુ થયા પછી પાણુ ખસ કરી મૂકવું તે ૧ અથવા ૨ થ વેદી ભરમ છડ તથા શાકરની સાથે આપવી તે ઉપર એક મુરો પાણી પીવું પચ્છ કહીસાત એઝાસધો સર્વ વીરામ જવર અથઈ ગળે, આમળા, ઉલી રીંગણી, સુક, મેથ એ સર્વનો ઉકાળો, પીપર, અને મધનીસાથે આપવેલ. હરડે સ્વેદ મૂર્ચ્છ, મધમા આપવું વર્ધમાન પીપર આપવી છડ તથા તેમા તેથી અમલો ભુનો ગાળ મેળવી આપવેલ. અથવા ત્રિકુણ મૂર્ચ્છ ગોળનીસાથે આપવું કહવું પડવળ, કહવું એટલી મધ, હરડે ઇળ, નામરમેથ, એનો ઉકાળો આપવેલ. એક લીંદી પીપર મધની સાથે આપવી. ચીકણુ, આમળા, સાલવલુ. કક, પીપર, મળી ધરાજ, નહાલુ બીજુ, સોરીઝણી, રતાબલી અતી વીજની કળી, નામરમેથ, ઇંદ્રજવ, એ સર્વનો થોધા ભાગનો ઉકાળો રાખી તેમા ૧ ભાગ થી નાખી ફરી તે ઉકાળો તાવઉપર મુકી એકધુ પી જાકી દેહે ત્યાગુધી, ઉકાળવો પછી તે થી પીવું એસે, વીરામ

જવર, ક્ષય, માંથાતું શુળ પેટશુળ, અરૂચી, મુઠ્ઠા, શોષ, સધિગત ઊબ્બ વાયુ એ સર્વનો નાશ થાયછે.

અભૂર્ણજવર—એટલે વાયડાને જડ પદાર્થો તથા શાક, પાલા, કંદ, ફલો એ ઘણા ખાધાજથી, ભોજન થયા પછી તરત ખાવાથી, અભૂર્ણ થઈ તાવ આવે છે. તેનાં લક્ષણો ઓઝકાર, ઉલટી, ભ્રમ, માથું દુખવું, કેડ પાંસળીઓ ગુદ ને પેટનું દુખવું અરૂચી, શોષ, મોહ, હેડકી એ લક્ષણો થાય છે.

અભૂર્ણજવર ઊપર—ભોરીંગણી, પીત્તપાપડો, એનો આઠમો ભાગ ઉકાળો આપવો. કરીયાતું, સુઠ, ગળો, પીપર, નાગરમોથ એ સર્વનો ઉકાળો આપવો. અજમોદ, હીમજ, કચોરો, સચળ, એનું ચૂર્ણ ઊના પાણીની સાથે આપવું.

રક્તજવરનું કારણ તથા લક્ષણ—આપણને ભાવ્યા વીના લાડવા વગેરે પદાર્થો ખાવા, સુરાપાન, કુસ્તી કરી પવન લેવો, ખરાબ થયેલી જગોત પાણી પીવું, કાચુ પાકું માંસ ખાવું, હાથી ઘોડા ઉપર બેસી જલદીથી જવું, એવા કારણોથી લોહીમાં ખીંગાડ થઈ જવર આવે છે. એનું લક્ષણ; ઉલટી, ખડખડ, શરીર તથા નેત્ર રાતાં થવાં, નાકમાંથી લોહી પડવું, ઘણી અતીશે બલતરા ભ્રમ એ લક્ષણો થાય છે.

રક્તજવર ઊપર—નાગરમોથ, પીત્તપાપડો, રતાંજળી, જેસ્ટીમધ, ધરાખ, વાળો, સીવણ, કાકોલી, ઘાણા એનો ઉકાળો આપવો. તથા પીત્તજવરના ઉપાયો કરવા. લોઈ કઢાવવું.

મંથ જવર—(એટલે મધુરો) એનું લક્ષણ અતીસાર, બળતરા, મોહ, ભ્રમ, જવર, ઉલટી, તરસ, નિંદ્રા આવતી નથી, મોં ઉપર રતાસ, તાળવું, જીભ, એ સૂકાં પડેછે ગળા ઉપર રાઈ જેવી ઘોળી થાયર, આંખોમાં ઘેન, એવા લક્ષણો થાયછે.

મધુરો ઉપર ઇલાજ—નાગરમોથ, પીત્તપાપડો, જેસ્ટી મધ, કાલી ધરાખ, એનો આઠમો ભાગ ઉકાળો કરી તેમાં મધ નાંખી આપવો. રતાંજલી, વાળો, ઘાણા, પીત્તપાપડો, સુઠ, નાગરમોથ, એનો ઉકાળો કરી આપવો અથવા માંખી ગોળમાં નાંખી આપવી તથા વડનાં પાન, તથા ખાજરીના લોટનો ઉકાળો કરી આપવો. અથવા કુદીના, જંગલી તુળસી, કાળી તુળસી, એ ત્રણેનો રસ કાઢી, તેમાં સાકર ત્રણ માસા નાંખી ત્રણ દિવસ સુધી આપવો, ૧ નાગરમોથ, ૧ કપુર,

૧ મકુરી, ૧ જગલી તળસી, ૧ પીતપાપડો, ૧ મુઠ, એ સર્વનો ઉકાળો કરી
આપવો. તેથી મકુરોજવર સારો થાય છે

જવરનો અહર બળતરા ઉપર—આગળના દિવસે રાતે ધાણા ખાદી
પાણીમા પલાળી મૂકવા. સવારે તે પાણી ગાળી તેમા સાકર નાખી લેવું

જવર મયા પછી કાઈ કશર રહી હોય તેઉપર ઉપાય—આમ્લીની
છાંદ, ગળો, દેવદાર, કોરીમળી, મુઠ, કમલકરો, એનો ઉકાળો આપવો તાવની
કસર, ૬મ એનો નાશ થઈ, અગ્નિ પ્રીતિ થાય છે

જવર શાત થયા પછી—મીઠું કમરુ થાય છે તેઉપર કમરુ ઉકાળો લેવો,
અથવા તેવું મૂર્છ પાણીની સાથે લેવું કાચ ફળ, ઘાસતું ફૂલ, મોચ, ધાણું,
કાકડમીંચી, હરેરે દહી, આમ્લીની છાંદ, પીતપાપડો, મુઠ, દેવદાર, એનો
ઉકાળો થોડેલી હીંગ તથા મધ નાખી લેવો, એરલે, અરૂચી, ઉંદસ, બળામા
હેનો રોમ, ૬મ, એ દુર થાય છે સંધિશોષ તથા બીજો રોગો બરસ, એની થીમા
ગાળી કરી લેવી, તેથી માતે રવાદ આવી અત્ત ઉપર ધિયા થાય છે બીજો
રોગો ગરમ થીકું, એ થીની સાથે આપવું, અથવા કાકડમું મૂર્છ, મીઠું, એ
થીની સાથે આપવું આમા, સંધિશોષ, ચીવક મુળ, હીમજ, પીપર, એવું
મૂર્છ કરી ઉના પાણીની સાથે આપવું, એરલે રવાદ, પાચન શક્તિ, અગ્નિ
પ્રીતિ, તથા ઝાડો સાફ એવી રીતે થાય છે

પાછો ફરેલો તાવ તેઉપર—ઠંડ, વાળો, અતીવિષની કળી, પીતપા
પડો, મોચ, એનો ઉકાળો. વાત્ર વગરે રોપનો વિચાર કરી મધ, અથવા સાકર,
વગરે અતુપાનની શોજના કરી આપવો.

જવરના કશ ઉપદ્રવો તે એવા કે—અતીસાર અથવા ઝાડો બમ, તરસ
ઉંદસ, રવાસ, અમ કુખરું, લીસરી, અરૂચી, હેરડી, મુળો, જાતીમા કુખરું,
એમાથી એકાદો થાય છે અથવા અનેક થાય છે

જવર જવાના પૂર્વે સ્વરૂપનું લક્ષણ—તૂષ્ણા મર્મઉપર મરૂતી, બમ,
તરસ ઝાડો સાફ, જોલાન થઈ પાણુ, કમળુ, આરોગે બહોળો, લીસરી, એવા
લક્ષણો થાય છે

જવર ગયા પંછીનાં લક્ષણ—શરીર હળવું, મુખપાક, ધર્મ ઉપર વાસના, સર્વ ઇદ્રીઓને પોત પોતાના હાલચાલ વિષે શક્તી, છીંકો, અનાજ ઉપર ઇંછા, માંયામાં ચળ, અને ગ્લાની, તથા મોહ, એના નાશ એ લક્ષણો થાયછે.

અતીસાર.

અતીસારનું કારણ—ભારે પદાર્થો, ઘણા ચીકણા પદાર્થો, ઘણા લુખા પદાર્થો, ઘણા ગરમ પદાર્થો, પાતળા પદાર્થો, ઘણા મોટા લાડવા, તથા મોઢક, ધીકેલાં ઇંદ્યાદી ઘણા શીતલ પદાર્થો, તથા વાયરા પદાર્થો વધારે ખાવાથી, તથા જમતા વેતજ ફરી જમવું, પુંડ્ર ન પાકેલું એવું અન્ન ખાવું, અછરણ ઉપર ખાવું, વધારે જમવું, ચીકણા પદાર્થો પીવા, તથા ઉલટી, જીલાખ, એનો ઘણો ઉપ-યોગ કરવો, ઘણું મૈથુન કીંવા ઇંછા છતાં સ્ત્રીનો અલાલ, અપચ્ચ વગેરે શેવન, ભય, શોક, અતી મુરખાન, નરશી જગાઓતું પાણી પીવું, જે ભાવતું નથી તે લક્ષણ કરવું, જે રૂતમાં જે ભોગવવું જોઈએ તેની ખોટ, પાણીમાં ઘણી વખત રહેવું, મળ, તથા મૂત્ર રોંધી રાખવાં; તથા કરમનો કોપ થયો છતાં, ઇંદ્યાદી કારણોથી અતીસાર ઉત્પન્ન થાયછે.

અતીસારની સંપ્રાપ્તિ—રસ, પાણી, મુત્ર, પરસ્પેવો, કંદ, મેદ, પીત્ત, તથા લોહી, એ ઉદ્દકમય ધાતુઓ ઘણો પ્રકોપ પામી અગ્નિને મદ કરી, મળ ચુકત થાયછે અને વાયુ વડે હેઠલા ભાગમાં ત્રેરણા કરી છતાં ગુદા વાટે પડવા માંડેછે.

અતીસારનું લક્ષણ—કંટી, ગુદ, એમાં પીડા, ખટ ફુંલવું, અનાજ ન પચવું, ગાત્રો ઢીલાં થવાં થોડીક વાર વાયુ રોંધાવો, ઝાડો ખંધ, તથા ઝાડો પાયછે તે વખત કુચા પાણી, શીણ ચુકત, વગેરે, વીકારો થાયછે.

જવર અતીસાર—આમ અતીસાર, પક્વ અતીસાર, રક્ત અતીસાર, શોક અતીસાર તથા ભય અતીસાર, વાયુ વગરે દોષથી, ઉત્પન્ન થએલો અતીસાર, એવા ઘણી પ્રકારના અતીસારોછે.

અતીસારનું અસાધ્ય લક્ષણ—ઉલટી, દુઃખ, જવર, ઉદ્રસ, કંદ, શ્વાસ, તરશ, મોહ, સોજો, શૂળ, હેઠકી, તથા ઘોવણ જેવા જીલાઓ, તથા તેમાંથી સડેલા જેવી દુરગંધી આવેછે. એવાં લક્ષણો થાય તે અસાધ્ય જાણવો.

જવર અતીસાર—(એટલે તાવમાંથી લાગુ થએલો અતીસારતે.) તેઉપર

ચિકિત્સા જ્વર પ્રકરણમા લાખણનો જોગ કહેલોછ તે અહીંપણ કરવો. ધ્યાન ગોળનો ઉકાળો આપવો અથવા ઈસિય ઘોળ પસાળી. સાકરની સાથે પાણીમા આપવે. મુઠ, ગળો, રતાજલી, કુદાની છાલ, નાગરમોથ, કરીઆતુ એ એસડા સરખે સાથે લેધ ઊકાળો કરી આપવો, એરહે ઉંઘડી જળતરા, તરસ, સોઝે જ્વર યુક્ત અતીસાર એ રોગ દુર થાયછે અળે અતી વિપનીકળી, રવદાર, ઇંદ્રજવ, મોથ, કરીયાતુ, મુઠ, એ સર્વનો ઉકાળો જ્વર અતીસારનો નાશ કરેછે રતાજળી, વાળો, કુદાની છાલ પદ્મા મુળ, કમળ કંઠ, બાણ, ગળો, કરીયાતુ, નાગરમોથ, કુણુ બીજ, અતીવિપની કળી, મુઠ, એનો ઉકાળો મધ નાખી આ પવે, એરહે અતીસાર, ઉંઘડી, તરસ, જળતરા, અરુચી, એનો નાશ થાયછે કુણુ બીજ, હીરમાણી અન્નમો, પુવાડીઓ, કાળીપાદ, રેઠ, પાદ્મા મુળ, અતી વિપની કળી, નાગરમોથ, ઇંદ્રજવ, કુદાની છાલ, કંઠ, ગળો, મુઠ, એનો ઉકાળો આપવો. તેથી જ્વર અતીસાર, ઉંદસ, ઉંઘડી, રવાસ, મુળ, એવા રોગ દુર થાયછે પચ્ચાન્ય એરહે વાળો, કુણુ બીજ, મોથ, મુઠ, બાણ, એનો ઉકાળો સર્વ પ્રકારના અતીસારોને દુર કરેછે આઘાનો રસ, કુડીએ થોળથો હોથ તેા ધણે કંઠુ અતીસાર હોથ તેપણુ મરેછે

સોઠ અતીસાર ઉપર—રવદાર, અતી વિપની કળી, પાદ્મા મુળ, નાગર મોથ મરી કુદાની છાલ એનો ઉકાળો સોઠ અતીસારનો નાશ કરેછે

પીત્ત અતીસાર ઉપર—બાણ, વાળો લીંછુ, નાગરમોથ, એનો ઉકાળો આપવો ઇંદ્રજવ, મોથ સોપારી, બાયરીના ફૂલ બીજ, લોખર, મુઠ, એના ચૂર્ણથી જમણે ગોળ નાખી હાથમા અડવાળી આપવુ મુઠ બાયરીના ફૂલ, કાઠાવાળા સેમસનો મુઠ અન્નમોડ એવુ ચૂર્ણ હાથમા આપવુ નસોતર તમા લપટ ચીનક બીજ કાઠમની છાલ એવુ ચણુ હાથમા આપવુ એથી અતીસાર નાશ પામી જરૂરઅન્ની પ્રદીપ્ત થાયછે

રક્ત અતીસાર ઉપર—કુદાની છાલ, નાગરમોથ લીંછુ, અતી વિપની કળી, વાળો એનો ઉકાળો રક્ત અતીસાર. તથા આમશુળ એનો નાશ કરેછે કાઠમની છાલ કુદાની છાલ, લીંછુ, એનો ઉકાળો મધ, નાખી આપવે. આ ખાના ધોવણમા મુખર થસી તેમા મધ તથા સાકર નાખી આપવુ એરહે રક્ત અતીસાર દુર થઈ જળતરા, રોપ એપણુ મરેછે બીલીટુ ચૂર્ણ ગોળની સાથે આપવુ એરહે રક્ત અતીસાર પેદશુળ, આમશુળ એનો નાશ થાયછે બંલુઆબો, આમલી એના કુણા પાનનો રસ કાઢી તેમા બકરીટુ દૂધ નાખી આપવે. આખાની ગોઠલી હાથમા અથવા ધોવણમા થસીને આપવી.

જીરણ અતીસાર ડિપર—ધાયદીનાં ફૂલ, મોથ, આમળાં, પહાડમુળ, ઘાસનાં ફૂલ, જેષ્ઠીમધ, ખીલુ, જાળુ તથા આંખાની અંતર હાલ, સુંઠ, અતિ વિષની કળી, લોધર, વાળો, એનું ચૂર્ણ ચોખાના ધોવણુમાં અથવા છાશની સાથે આપવું.

આમ અતીસાર—એટલે અન્નરસનો પાક સારો થતો નથી, તેથ આમાંશ થઈ મળની સાથે આમાંશના જીલાબ થાયછે.

આમાંશ અતીસાર ડિપર—પ્રથમ ઝાડો થવા સારૂ હીમજો (ધીમા ત-જેલી હોય તો ઘણીજ ગુણકારી છે.) પીપર, એનું ચૂર્ણ, ઉના પાણીની સાથે આપવું. પહાડ મુળ, ખીલુ, ધાયદીનાં ફૂલ, કુડાની હાલ, વાળો, નાગર મોથ, લોધર, રતાંજલી, દાડમની હાલ, એનો ઉકાળો કરી મધની સાથે આપવો. તેથી શુભયુક્ત આમ અતીસાર તથા રક્ત અતીસાર જાયછે. સુંઠનો ભુકો કરી તેને ધીનો કરમો આપી એરડાના લીલાપાનમાં પરીકું બાંધી ચુલાની ભરહાડમાં સેકી તેની બરાબર સાકર નાંખી તોલો અરધો તોલો બે ટાણે આપતા જવું. એટલે આમ અતીસાર બધ થઈ જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે. ધાણા સુંઠ, નાગરમોથ, વાળો, ખીલુ, એનો ઉકાળો આપવો. વરીયાલી, સુંઠ, ધાણા, વાળો, ખીલુ, હરડે, આમળાં, એ ધીમાં તળી પ્રથમ ઊના પાણીની સાથે આપવાં. પછી છાશની સાથે આપવાં, આમનો ઝાડો થવા સારૂ ઉના પાણીમાં નાંખી આપવું. ઝાડો થયા પછી થડા પાણીમાં ધી નાંખી આપવું. સુંઠ, ગોળ, તથા ધી એની ગોળી કરી આપવી. એટલે આમનું પાણી થઈ જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે કુણુ ચીલકુ લઈ તેમાં સીંધા લોણ તથા હીંગ, થોડીકસી ભરી એરડાના પાનમાં વીરવું અને તે ચુલાની ભરહાડમાં સેકી બવાય તેવી રીતે તે ગરમ ચીલકુ ખાતુ, તેથી આમનું પાણી થઈ આમ અતીસાર પણ બધ થાય છે. ખસખસ, વરીયાળી સુંઠ એ અડધાં કાચાં સેકી તેનું ચૂર્ણ સાકરની સાથે અથવા છાશમાં લેવું.

પકવ અતીસાર ડિપર—મોચરસ, સુંઠ, મોથ, પહાડમુળ, લોધર, ધાવણીનાં ફૂલ, એનું ચૂર્ણ દહી અથવા છાશમાં આપવું.

સર્વ અતીસાર ડિપર—ચોખુ અરીણ, તથા કેશર, બરાબર લઈ વાટવાં અને તેની ચનોઠી જેવડી ગોળીચો કરી રાખવી. એકેક ગોળી સવારે તથા સાંજે આપવી. કુડાની હાલનો ઉકાળો સોળમો લાગ રાખી તેમાં અતી વીખની કળીનું ચૂર્ણ નાંખી આપવો. પારો, તથા તેથી બમણો ગધક એ લેગાં વાટી તે તથા ત્રીકડું, અને પચ લવણ (એટલે ૨ કણુખાર, મીંઠું, સીંધવ, વડાગરૂ મીંઠું, સચળ) દિંદિજવ, એ સર્વ એસડોનું ચૂર્ણ કરી તે બે અથવા ત્રણ માસા ચુર્ણ ચાર તોલા કાજીમાં

અથવા કાશમા નાખી આપવું રતાજળી, વાળો, કુદાની કાસ, ઈંદરજવ, પાઠા
કમળ, પલ્લકાસ્ત્ર, ધાણા, ગળો, કરીયાત, ગ્રામ, અતીવિષની કળી વેલકામરી,
મુક, એનો ઊઠાળોમધ નાખી આપવો, એટલે સર્વ અતીસાર જવર દૂર થાય છે

સમઢણી

સમઢણીનું કારણ—અતીસાર ગયો હતા જઠરાળી મઠ થાય છે તેમા
વાયુ અથવા કાસે અનાજ ખાધાથી આભારા થઈ અગ્નિનું સ્થાન બ્રહ્મ થાય છે
એમારે આમરૂપ મળ પડવા લાગે છે તેને સમઢણી કહે છે અથવા અતીસાર
વીના પક્ષ ભારી અનાજ ખાવાથી હીવા કોષ ધીજી કારણથી સમઢણી રોગ
થાય છે, તે સમઢણી દિવસોદિવસ આમનો શમઢ કરી વારંવાર ચૂળકુલ આમને
ઠોડે છે હીવા એક બે દિવસ જાય પરી એક દિવસે આમકુલ મળ વારંવાર પડે
છે, ફરી એક બે દિવસ તેવું થઈવળી પડવા લાગે છે, હીવા લાલકાદના સાથે
કારો થાય છે, અથવા મુઠા પાણી પડે છે

સમઢણીનું સ્વરૂપને લક્ષણ—સમઢણી એટલે અગ્નિનું સ્થાન તેના આ
શર વડે વાકુ વગેરે કાષ કોષ પામી ઊપર લખ્યો રોગ થાય છે તે સમઢણી,
તેવું લક્ષણ—જે આમ પડે છે, તે આમમાં બધી દુરમથી તથા મરડો આવે છે

વ કુશી બીચે બીચે આ ફરો જરે છે, અને પીત્તથી પડે છે તે કાચો આમ
પડે છે કિંવા તે આમ પકવ થઈને પડે છે

સમઢણીનું પુર્વ રૂપ—તરસ, આળસ, અશક્તપણ, તથા જઠરાગ્નિ મઠ
હોય છે, જેથી અનાજનું ઉલટું પાચન, એટલે કરપાઈ અથા જેવું થાય છે, તથા
તેનો પાક બધીવારે થાય છે, તથા શરીર ભારે થાય છે, અને વાયુ ખાધા ઉપર
બધી પ્રીતી હોય છે વાત સમઢણી, પીત સમઢણી, કફ સમઢણી, આમ સમઢણી
શુભ સમઢણી, રક્ત સમઢણી, એવા તેના લેહ છે તે સમઢણીના ઉપદ્રવ અગ્નિ
મઠ, સોજો, નીસ્તેજપણ, આજ ન પચવું, આજનો તીરસ્કાર, મ્હાની, તરસ, દુભ
ળાપણ, નાસ, કારોડીઆ એકકાર પેર કુલકું, એવા ઉપદ્રવો થાય છે

સમઢણી ઉપર—આસકના ઊપાધ કરવા પેહેલા ચીપન, પાચન, અજમોદ,
મુક, વાળો, ધાણા, અતીવિષની કળી, નામરમોય, જમલી બાળે એવું
મુખ આપવું

વાત પીત્ત કફ એથી ઊતપમ થએલી સમઢણી ઉપર આસક—ગળો,

અતી વિપની કળી, નાગરમોથ, એનો ઉકાળો આપવો. મરી, ગોળ, ગંધક, સાણખર, વછનાગ, પીપર, ધતુરાનાં બીજ એ આસડો એકઠાં કરી ઝીણું કરવાં. ભાંગતું પાણી નાંખી, ફરી બે પોહાર સુધી ખલ કરી, તેની ગોળીયો ચણોઠી ચણોઠી જેવડી કરો રાખવી, તેમાંથી એક અથવા બે ગોળી ઉના પાણીની સાથે અથવા છાગની સાથે આપવી. પારો, ગંધક, અતીવિપની કળી, હીમજ, આભ્રક ભસ્મ ત્રણ ખાર, (જવખાર, સાણખાર, ટકણ ખાર.) મોચરસ. વજ, એનું ચૂર્ણ કરી ભાંગના પાણીમાં. તથા લીંબુના રસમાં, ખલ કરી બેચણો ઠીજેવડી ગોળીઓ કરવી, તેમાંથી સવારમાં એક ગોળી મધમાં નાંખી તેમાં શંખ ભસ્મ, એક ચણોઠી ભાર નાંખી આપવી.

ગુદમ સંગ્રહણી ઊપર—ઘેડળી, મરી, અમૃત વેલ, સુંઠ, ચીત્રક, હર-
ડેલ, કરજ બીજ, બીલું, એનો ઉકાળો, સર્વ સંગ્રહણીનો નાશ કરેછે સુંઠના
ઉકાળામાં સરખા ભાગે ધી નાંખી ફરી તાપ ઉપર મુકી થોડક અટવ્યા પછી
તેમાં ડાંગરની ધાણી ચોળી, તે પીવું, એટલે પડીહા, આમવાયુ, તપા સંગ્ર-
હણીનો નાશ થાયછે.

રક્ત સંગ્રહણી ઊપર—પાહાડ મુળ, અતીવિપની કળી, ઇદ્રજવ, કુડાની
છાલ, મોથ, કંક, ધાવડીના ફલ, સુંઠ, લીંબુ, રસાંજન, એનું ચૂર્ણ; ચોખ્ખાનું
ધોવણુ, તથા મદ, એની સાથે આપવું, કરીયાતું, કંક, નાગરમોથ, ઇદ્રજવ,
ત્રિકટુ, એ સરખા ભાગે, તથા એ સર્વથી બમણી કુડાની છાલ, કીંવા પ્રલો,
ચીત્રક બે ભાગ, તથા એ સર્વથી બમણો ગોળ, એનું એકઠું ચૂર્ણ કરી ચોગાણુ
પાણી લેઈ તેમાં આપવું, એટલે રક્ત સંગ્રહણી પાંડુરોગ, અતીસાર, કમલો,
અરૂચી, મેહ, એનો નાશ થાયછે. સાણખાર, જવખાર, સીંધાલોણુ, સચળ,
વડાગરૂ ત્રિકટુ, ચવક, અજમોદ, ચીત્રક, પીપરી મુળ, છરૂ, વરીયાળી, એ
સર્વનું ચૂર્ણ ઊના પાણીમાં અથવા બોરડીની છાલના ઉકાળામાં, કીંવા છાશમાં
અથવા દેશ, કાળ વગેરે જોઈ બીજા અનુપાનની સાથે આપવું, એટલે સંગ્રહણી,
ઊદર ગુદમવાયુ, હરસ, એ સર્વનો નાશ થાયછે. સાણખાર, પીપર, પીપરી મુળ,
ચવક, ચીત્રક, મરી, સુંઠ, મીઠું, ટકણ ખાર, સીંધાલોણુ, વડાગરૂ, સચળ,
ગોળ, સેકેલી હીંગ, અજમોદ, એનું ચૂર્ણ, ઠાઠમના રસમાં, અથવા બીજેરાના
રસમાં, તથા બોરડીના ઉકાળામાં આપવું, એટલે સંગ્રહણી, હરસ, એનો નાશ
થઈ મુખને રૂચી આવેછે, તથા જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે. સચળ, ચીત્રક, મરી,

૧ દારૂ હલદરનો આઠમો ભાગ ઉકાળો રાખી તેમાં બકરીનું દુધ ચોથા ભાગનું નાખી
તાપ ઉપર મુકી મુકું કરેછે તે રસાંજન.

એવુ મુજુ ઠાસની સાથે લેવું, એટલે સમઘણી, ઉંદર, ગુદમ, હરદ, અમી મદ, પ્લીહા, એ સર્વનો નાસ થાયછે સ્ત્રીતક, ચવક, મુક, બીહુ, એવુ મુજુ ઠાસની સાથે આપવું મોષ, ઇદ્રજવ, બીહુ, વાળો, સોપારીવુ દૂધ, એનો ઊઠાળો, બકરીવુ દૂધ ગરમ કર્યોપીના શરખા લાગે નાખી આપવો, એટલે આમ સમઘણી, રૂધીર સમઘણી, એનો નાસ થાયછે મરી, હાંખળો, સાંજમારે શોધેલો ગંધક પીપર, વઘનામ, એ સર્વ એસડો એક એક તોડો તથા પવુ રાના બીજ પા તોડો, એ પ્રમાણે એકઠા કરી ખસમા કીણા કરવા, પછી લાગના રસમા ફરી બેપાહોર મુખી ખસ કરી ચણાઈ બેવડો ગોળીયો કરી મુકવી અને એક અથવા બે ગોળીયા ઠાસમા આપવી, કુદાપાક, તથા પચામૃત પરપદી આદી એસડોપણ સમઘણી ઉપર ઊપયોગી છે

હરસનું કારણ—નબળાઈથી તથા મરવા વગેરે તીખા પદાર્થો અતી લક્ષણ કરવાથી તથા ઠેરી પદાર્થો લક્ષણ કરવાથી ઝાડો કબજ થાયછે, તેથી તથા મજુ કળુછાવુ, મજુ દો ધું, મજુ મધિપુન, મધ વગેરેનું મજુ સેવન, રાતનો ઊભાગરો, ચોક, ઇત્યાદી કારણોથી હરસ થાયછે તે હરસના ઉપકાર છે

હરસ ઉપર ઊપાય—મુકેલા મુરજવુ ચૂર્ણ ૮ લામ, સ્ત્રીતકમુજ ૪ લામ, હાંખ ૧ લામ, મુકે ૧ લામ, પીપર ના લામ એ સર્વ એસડોવુ બેમુ ચૂર્ણ કરી પછી ૧૪ લામ માળ લેધ તેનો પાક કરવો અને તેમા તે ચૂર્ણ નાખી તેના એસડા કરવા, તેમાથી રોજ ૧ અથવા ૨ ખાવા એટલે અમી મદ હરસ, ઝાડો બંધ, એ રોજ દુર થાય છે પીહુડીના ઝડના લીલા ફેલો આખા દોષ તો ફીરમ, ગુદમ, હરસ, સમઘણી, એ રોજ દુર થાય છે લાજળુનો રસ, તથા થી સરખે લાગે કરી આપવું, લોહી મટવુ દોષ તો માખણ અને તસખાવા અથવા માખણ, નાગકેશર, ચાકર, એ એકઠા કરી ખાવા મુકવુ ચૂર્ણ ઠાસમા આપવું તસલીયામુ, હાંખ એની ગોળી ગોળમા કરી આપવી, એટલે રવાસ, કાસ, પાકુલવર, હરસ એ રોજ દુર થાય છે ઉંદાળીના મુજ, દહીમા આપવા રાગનો મુકો, તથા સરસીવુ તેવ, એ એકઠું કરી તેનો મૂખાડો આપવો, ખારેકનો રસીયો કીણો કરી મૂખાડો આપવો, કટવી લીંબોળીઆનુળી, તેસમા તળી તેસમાજ ખસ કરવું, અને તેમા થોડુંક મીર કુવુ દૂધાલેવું નાખવું તે મલમ રસના ફેડાને લમણવું, એટલે તે ખરી પડે છે સંધિસોળ, સાકર ડોગાનુ બી, માંજમા વારી ફેડાને લેપ કરવો, પીપરનુ મુજ ઠાસમા આપવું, સાકર ડોગાના ઉઠાળા વડે મુક પીવી, એટલીક સાકરની સાથે પીવુ કડવા મુરજ નાકકા થીમા તળો માખણ તથા સાકરની સાથે આપવા મુજાના પાન થીમાં તળો ચાકરની સાથે ખાવા સંજલજ, કતપ, ચોરોતો, સોનાગોળ, ફરકડી દૂધાલેવ, મુરસીગી, મીનુ દસાર, અવાધી માખણમા ખવ કરી, અથવા એરડીઆમા ખસ કરી ચાપવું

ઘોળી જમ્બુ દીની કળીઓ, તાજ ધીમાં તળી ખાવી, માણસના કેશ, સાપની કાંચલી, વાવડીગ, આકડાનું મુળ, ખીજડાનાં પાન સીંગડાની છોલ, હીંગ, એ સર્વનો ધૂમાડો આપવો.

કાસસ્વાસ

કાસ એટલે ઉદ્રસ તેનું સ્વરૂપ—વાયુ વગેરે દોષ દોષ પામવાથી પ્રાણ વાયુનું ઉદ્ધાન વાયુના સાથે અથડાવું થઇને મોંનો રાહો કંદ પડે છે. અથવા અમસ્તી ઉદ્રસની ઢાંસ આવે છે.

કાસ થવાનું કારણ—મોં તથા નાકમાં ઘણા ધુમાડો જવાથી, તથા વાયુ દોષ પામવાથી અપકવ અત્ર રસ ઊંચો ચઢે છે તેથી અથવા ઘણું ચાલવાથી, તથા મળ, મુત્ર, વાયુ, છીંકો એ રૂધાવવાથી પ્રાણવાયુ દુષ્ઠ થઇ ઉદ્ધાનવાયુની સાથે તેનું પછડાવું થાય છે તેથી કાસરોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

કાસરોગ, વાતકાસ, પીત્તકાસ, કંક્રકાસ, ઊરક્ષતકાસ, ધાતુક્ષયકાસ ઇત્યાદી ૭ પ્રકારના છે.

સ્વાસ એટલે દમ-તેહેડકી તથા કાસ ઉત્પન્ન થવાનાં જે કારણો તે થકીજ ઉત્પન્ન થાય છે.

કાસ તથા સ્વાસ એ ઊપર—કંદ હોય તે બીલું, કીરમાણી અજમો, પુવાડીઓ, પાહાડમુળ, કાળી પાટ એનો ઉકાળો પીપર તથા મધ નાંખી આપવો. નાગરમોથ, મુઠ, હરડેદલ, એ સરખા ભાગે તથા એથી બમણો ગોળ નાંખી ગોળીયો કરવી, તે ગોળી ત્રણ દીવસ લીધી હોય તે કાસ, સ્વાસ, જાય છે. બકરીનું મૂતર, તથા તેટલું જ બેહડાનું દલ, એની ગોલી કરવી તે મધની સાથે લીધી હોય તે ઉદ્રસ, દમ, એ રોગ દુર થાય છે. ધાણા અજમોદ, લોહલસ્મ, જીરું, એલચી, તજ જાવંત્રી એ સર્વ એસડો સરખા ભાગે તથા તેથી બમણું આદુ તથા ગોળ લેઇ એ સર્વનો પાક કરવો તે પાક ખાધો હોય તે ઉદ્રસ, હરસ, જવર, પીત્તસ, કંદ, ગુલ્મ ક્ષય રોગ એ સર્વનો નાશ થાય છે આદાનો રસ મધ નાંખી લેવો એટલે ઉદ્રસ, દમ, એ સમુળાં જાય છે. અરડુસાના રસમાં મધ તથા સીંધાલણ નાંખી લેવો. લવીંગ, મરી બહેડાનું દળ, એ સરખે ભાગે તથા એ ત્રણેની બરાબર ખેરસાલ અથવા ઘોળો કાથો નાંખી ખાવળની અતરછાલના ઉકાળામાં ગોળીયો કરવી. તે ગોળી મોંમાં રાખવાથી એક પોહોરમાં ઉદ્રસ મટે છે. અરડુસો, ધાણા,

દળ ૨, ગળો, બ્રાહ્મી, પીપર, મુઠ, રીંગળી સર્વનો ઉકાળો એ માસા મરીની બકી તથા સાકર નાખી સેવો વાત, કફ એઓનું કમી બસ્તીપણ એસે પીત વધારે હોય તો ૩ ભાગ સાકર, તથા ૧ ભાગ મુઠ, કફનો વધારો, હીંવા વાયુનો વધારો હોય તો બેઊં સરખા ભાગે લઈ, તેનો ઉકાળો આપવો. એસે કિદસ કમ, વાયુ, પીનસ, કફ એ સર્વનો નાશ થાય છે તથા નજર સાફ થાય છે, તેજની વૃદ્ધી થાય છે, છાતીના રોગનો નાશ થાય છે, જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે, કોઈ ગળીનો ઉકાળો, પીપર તથા સાકર નાખી આપવો, પીપર, પીપરીમુળ, બેહડા મુઠ એનો ઉકાળો મધ તથા સાકર નાખી આપવો મુઠ બ્રાહ્મી એનો ઉકાળો મધ સાકર નાખી આપવો, અરુણનો ઉકાળો સાકર મધ નાખી આપવો. શસ્ત્રના, અતીવીરની કળી, દેવદાર, પદ્મકાંત્ય, ત્રિકુલ, ત્રિકુટ, વાવર્ધિય એ સરખા ભાગે લેઈ એનું મુર્ચ કરી મધ, તથા તાજા ધીની સાથે બોરના પ્રભાકે સેવા જવું એ મુર્ચને.

ચીતામણી ચૂર્ણ કહે છે—મુઠ, પીપરીમુળના ગઠાલ, બેહેક, એવું મુર્ચ મધની સાથે સેવું એસે કફનું પાણી થઈ કિદસ હેઠે એસે છે મુઠ, મરી, પીપર, એવું મુર્ચ મધ તથા તાજા ધીની સાથે આપવું સરસીક તથા ગ્રાળ, એ બેઊં સરખા ભાગે કરી આપવા.

કાસરવાસ ઉપર વળી ઉપાય—ભાગરાવ મુળ, કાષ્ઠ, દેવદાર, શેદી સવુ માસ, નાગરોથ, મુઠ, પાણ, કાકરશીંગી, વજ, પીતપાપરો, હીમજ એ સર્વનો ઉકાળો કરી તેમા બાજરી જેટલી હીંગ તથા મધ, નાખી આપવો, એસે જવર, કાસ રવાસ, કફ, મુખરોથ, ગળાનો રોગ, વાયુ એ રોગ દૂર થાય છે આકાના ક્ષેમા હેની રવપ્રતો લેઈ તેમા સરખે ભાગે મરીનો ભુકો નાખી ચાર ચાર વાસની મેગીયો કરી તેમાથી એક એક ગ્રાળી આપવી. કીલી કોઈગળીનો રસ કાઢી તેમા મધ નાખી આપવો, ભાગરાવ મુળ, કાકરશીંગી, કાષ્ઠ, ત્રિકુટ, કોસ્ઠ, કોબીજ, સીંધાસુ જ, માથ, ખમાસો, છશ, શાદાછશ, જવખાર, સાજખાર, ચીત્રકમુળ, અજમેઈ, એ સર્વનાથી બમલોગ્રાળ નાખી તેવું ચાલવું કરી મધની સાથે આપવા જવું કાસ, રવાસ, કફ, આમી મઠ, પાકરોથ, ગુલમ, હેહી રાજ્યકમા રોગ, જવર, દરસ, લીંદા, લીંવવાયુ, આનાહવાયુ, એ સર્વ રોગ દૂર થાય છે પીપર, પદ્મકાંત, લાખ, રીંગળીકુળ એવું મુર્ચ મધ તથા ધીમા આપવું એસે કાષ્ઠાસ દૂર થાય છે દળદર, દારૂ દળદર, મનશીસ, એ એસરો થામંક અથ કમરો કરી ચીસમમા નાખી તમાજુની પેઠે તાણવા, એસે કફ પડે છે કળધી, મુઠ કોઈગળી, અરુણી, પ્રસ્કર મુળ, વરીવાળી એનો ઉકાળો સાકર નાખી આપવો ભાંમરાવ મુળ, મુઠ, એવું મુર્ચ આદાના રસમા નાખી તેમાં સાકર મેગવી

આપણુ. પીપર, મિંદળ, સીંધાલોણ, એનુ ચુર્ણુ ઉના પાણીમાં ત્રણ માસા, અથવા પાંચ માસા આપણું, એટલે કંક પડી સ્વાસ બેસેછે. મોરના પીછાની ભસ્મ, તથા પીપરનુ ચુર્ણ મધમાં મેળવી તે વારવાર ચટાડવું શુવરના દૂધને, માખણમાં શક્તિ પ્રમાણે એક, બે, કીંવા ત્રણ માસા મુઘી આપણું, તેથી વમન થસે, તથા જીલાળ પણ થસે, ઉપર દહીં ભાત ખાવો, એ પ્રમાણે ત્રણ પાંચ કીંવા સાત દિવસના છેટાથી ઓસડ આપણું. આડકાના પાનનો રસ એક કીંવા બે તોલા મુઘી આપવો તેથી વમન થઈ કંક તથા પીત્ત પડસે, તેનો ઊતાર, ધી અને ભાત; અથવા એકલું ધી પાવુ. અઘોળ, કીંવા નવટાંક ઉતું પાણી લઈ. તેમાં ઝીણું કરેલું નીમક નાંખી પીવું, તેથી વમન થઈ, કંક તથા પીત્ત પડી, છાતીનો ખુલાસો થસે, તે ઉપર ધી ભાત ખાવો. ગરમીથી છાતીમાં કંક, સુકાઈ ગયો હોય તો જેસ્દી મધનો ઊકાળો કરી તેમાં સાકર નાંખી પીવો. બે બે પૈસા ભાર ઉના પાણીમાં તાજુ ધી, તથા મધ, અને સાકર, તથા થોડું સીંધાલુણ નાંખી પીવુ. એટુ બે ચાર વખત કરવાથી કંકનો દ્રવ થઈ પડે છે, તથા કાસ, સ્વાસ, બેસી ગળુ તથા છાતીનો ખુલાસો થાય છે. ઘણા, વરી-ચાળી, મુઠ, મરી, પીંપર. જેસ્દીમધ, એ સર્વનો ઊકાળો કરી તેમાં સાકર તથા થોડું સીંધાલુણ નાંખી આપવાથી. કંક છુટી છાતીનો ખુલાસો થાય છે. ઘણો કંક ભરાયો હોય તો ઉના ચહામાં અરડુસાનો રસ, તથા સાકર તથા મધ તથા બે ચણોઠી ભાર સંચળ નાંખી આપવો એલચીદાણા, અને સીંધાલુણ, તાજા ધીમાં મેળવી આટવુ.

સ્વાસ કુઠાર માત્રા—પારો ૧ લાગ ગંધક ૨ લાગ મનસીળ ૧ લાગ વચ્છનાગ ૧ લાગ ટંકજીખાર ૧ લાગ તથા મરી ૮ લાગ એનો સારો ખલ કરી ત્રીકટું ચુર્ણુ તેમાં ૬ લાગ નાંખી બે અથવા ત્રણ દિવસ ખલ કરી સીસીમાં ભરી મૂકવું, તે બે ચણોઠી જેટલું ચુર્ણુ, નાગરવેલના પાનની સાથે આપવુ એટલે સ્વાસ દુર થાયછે, અને નાકમાં તાણું હોય તો શન્નિપાત મૂંઠા અપસ્માર, અતીમોહ, એ રોગ દુર થાયછે.

ઊરક્ષત કાસનુ કારણ, નથા લક્ષણ—ઘણુ મધથુન, સરીર ઉપર ઘણો ભાર લેવો, ઘણો પધ કરવો. મલચુદ્ધ કરવુ, ઘણો ગાંજો તાણવો અતી મુર પાન કરવું, અતી રૂક્ષ પદાર્થ લક્ષણ કરવા. ઈત્યાદી કારણથી વાતાદી દોષ કુપીત થઈ. તેણે કરી શુક્ર ધાતુનો મારગ રૂંધાવાથી ધાતુનો કંકાંશ યાયછે, અને શુક્ર ધાતુનો ક્ષય થવાથી બીજી ધાતુ પણ સુકાવા લાગેછે, તથા સરીર વીર્ય વિનાનુ યાયછે. તેથી છાતીમાં વાયુનો વધારે પછાડો થવા માંડેછે. તેથી છાતીમાં ક્ષત થાયછે. પ્રથમ સુકી ઊદ્રસ આવેછે, પછી મોંની રાહ રક્ત મિશ્રીત કંક પડવા લાગેછે; છાતીમાં તથા કંઠને પીડા, જ્વર, સુકી ઉદ્રસ, સ્વાસ, તરસ, એ થાયછે. પારેવુ ઘોરેછે, તેવુંગળું બોલવા લાગેછે, પાંસળીયો વગેરેના

ઠેકાણે પીઘ, તથા સર્વ સાધા દુખવા લાગે છે અને જાતીયા ધાંધવાની પેઠે લાગે છે અને કાતકાસ ઠહે છે, એ નવો હોય તો કસ્ટસાધ્ય છે

કાતકાસ ઉપર—બેઠાણા, બેસવા, મુઠસાઈ બેઠાણા, બેસ્ટીમધ, પાણા એ ઓસરો રાતે જુદા જુદા પદાળી મુકના, અને સવારે દાતજી કરવા પછી તે ધાળી તેનું પાણી લેવું તેમા સાકર નાખી પીવું એ પ્રમાણે દિવસમા બે વખત અથવા ત્રણ વખત લેતા જવું માણાને લાખનું ચૂર્ણ મધ, તથા ધીમા આપવું રાખ છરાની ફાફી ધી સાખરમા આપવી માણાખાકી તેના પાણીમા ગુલકંઠ થોળવે, તે પાણીમા ધરાખ, બેઠાણા, તથા મોઝસાઈ બે ઠાણા, રાતે પદાળી મુકી સવારે તેમા તાલું ધી તથા મધ નાખી લેતા જવું મોતીની ભસ્મ, અથવા પરવાળાની ભસ્મ, કીંવા બે બેજી ભસ્મ, તથા મધ તાજા ધીમા લેવું ગળેનું સત્વ તથા ગુલકંઠ, એમા મોતીની ભસ્મ અથવા પરવાળાની ભસ્મ કીંવા બેજી નાખી તાલું ધી તથા મધની સાથે લેવું આમલીના કચુકા જરા સેકી તેની જાસ કાઢી નાખવી પછી તેમાથી બે કચુકાનું ચૂર્ણ મધ તથા તાજા ધીમા લેવું વિચરે બીજની ધરાખ ૧ ભાગ, તાલું ધી ૧ ભાગ તથા મધ ૧ ભાગ એ એક બરણીમા ભરી તેનું એ બંધ કરવું અને તે બરણી ઘાગરમા ઢાઢવી, પછર દીવસ અથવા મહિના પછી કાઢી તેઢેથીમા રોજ સાજ સવારે ગળી તોલે, અથવા દોઢ તોલે ખાતા જવું તે ઉપર પછી મહુ, થાખા, ધી, માખજી, મધ, સાકર, મીઠું, થોડું ભીંદાઇ રાત્ર વગેરે ખાવું તીજી, તેલવાળું ખાડું મુલક ખાવું નહી

આમવાત.

આમવાતનું કારણ—વીરૂષ આહાર, વીરૂષ ચેરુ, અગ્નિ મદ, પગપર બેસવું, સ્ત્રીકણ અનાજ ભણજી કરી તરતજ મણે વ્યાયામ કરવો કીંવા તરતજ મુવું, તથા પળી નીંદ્રા, અગ્નિ મદ છતાં ભારે પદાર્થ ખાવડા, એ સર્વ પ્રકારે કરી આમવાત થાય છે, પેરમા આમા સતો ભરાવો થવાથી તેમા જે વાજુ પેશોહો હોય છે તેની સેદ્ધજતી રોધાવાથી તે સાધામા પેશ છે તેથી સાધા ઝસાય છે અને દુખવા લાગે છે તે આમવાત, વાત, કફ, સન્નિપાત, એવા કોઈ કરી ખાર પ્રકારનો છે

આમવાતનું સ્વરૂપ તથા સામાન્ય લક્ષણો—વાજુ વગેરે દોષ દોષ પામવાથી જારામી મદ થાય છે, તેથી અનાજનો રસ પકવા થતો નથી, અપકવ રહે છે, તેને આમ કહે છે, તેથીને રસ્તે સર્વ સરીરમા વ્યાપી સર્વ સરીરને પીઘ કરે

છે, તથા કંઠવાયુ એકદમ કેડના સાંધામા પેશી, સર્વ ગાત્રો મંદ કરે છે. તે આમવાયુથી અંગ દુખવું, જ્વર, અરોચક, તરસ, આળસ, શરીર ભારે થવું, અપચો, સર્વ અંગને સોજા જેવી થાથર આવે છે; તે ઇત્યાદી લક્ષણો થાય છે. જેમાં શુળ વધારે હોય છે તે વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલો, તથા જેમા બળતરા વધારે હોય છે તે પીત્તથી ઉત્પન્ન થયેલો અને જેમાં સુસ્તીપણુ તથા અંગ ભારે હોય છે તે કફથી ઉત્પન્ન થયેલો. તથા ત્રણે લક્ષણો યુક્ત હોય તો તે શક્તિપાતથી ઉત્પન્ન થયો એવું જાણવું, તે ઘણું કરી કસ્ટ સાધ્ય હોયછે.

આમવાત ઉપર—લઘુપંચ મુળ, અઘુત પંચમુળ, એના ઉકાળામાં સરખા ભાગે એરંડીયુતેલ નાંખી આપવો. સુંઠનો ઉકાળો એરંડીઆના તેલ સાથે આપવો એટલે કેડતું શુળ, પીઠતું શુળ, પેટતું શુળ, તથા પેડતું શુળ બંધ થાયછે. રાસ્ના, ગળો, સુંઠ, દેવદાર, ઇંદ્રજવ, વાવડીંગ એ સર્વના ઉકાળામાં ઉકાળા જેટલું એરંડીયુતેલ નાંખી આપવો. ગળો, સુંઠ, એરંડમુળ, આસંધ એનો ઉકાળો આપવો. રાસ્ના, ગરમાળાનો ગાળ, દેવદાર, સુંઠ, ગળો, સાંટોડી, ગોખર, એરંડમુળ એના ઉકાળામાં એરંડીયુતેલ નાંખી આપવો. ગળોનો ઉકાળો એરંડીયુતેલ નાખી આપવો. ગળો તથા સુંઠ, એના ઉકાળામા સાજીખાર નાખી આપવો. ચીત્રક, કંક, પાહાડમુળ, ઇંદ્રજવ, અતી. વીધની કળી, ગળો, દેવદાર, મોય, સુંઠ, હીમજ, એવું સુર્ણ ઊના પાણીમાં આપવું. પાણેર બજુર પાણીમાં ગોળી પાવી એટલે એક દિવસમાં આમવાયુ મંદી જાયછે.

ઉરુસ્તંભ.

ઉરુસ્તંભ ઉપર—લીલામાં, પીપર, પીપરીમુળ એવું ચુણ મધમાં મેળવી આપવું. ગોમુત્રમાં સીંધાલોણ નાંખી ઉકાળવું અને તેની ખાફ આપવી. કરંજીયું, આસંધ, આકાનાં મુળ, દેવદાર, દારૂહળદર એ પાણીમાં વાટી ઊતું કરી લેપ કરવો. લેંસોગુળ, ગોમુત્રમાં ખલ કરી લેપ કરવો. અથવા ગોમુત્રમાં ગુગળ નાંખી તે પીવું. અથવા ધીમાં ગુગળ ખાવો. નખ તેલ લગાડવું. નારાયણ તેલ લગાડવું.

× રીંગણી, ભોરીંગણી, સાલવણ, પીઠવણ તથા ગોખર.

ખેલમુળ, સીવણીમુળ, પુવાડીઓ, પાહાડમુળ, ટેડું.

- ઉરુસ્તંભ એટલેસાથલો ઝલાય છે અથવા સુની પડે છે.

વાયુના રોગ ઊપર—અજમા, મુઠ, પીણીના ઘી, એ સરખા ભાગે સર્વ તથા તેથી બમણા છુનો ઝાળ એ એકઠું ખાદી અરખા તોલા પ્રમાણે ઘાળીયા કરવી, તે ફેજ થીની સાથે એક એક ઝાળી આપવી, એટલે સર્વ પ્રકારના વાયુ રોગ દુર થાય છે

સર્વ વાયુ તથા સંધી વાયુ ઊપર—હીરાચોળ, હાંભળો, તથા ગુમળ, એ સરખા ભાગે એકરોઠા બાચના દુધમા ખસ કરી, આશરે ચાર ચાર મણેની ભારની એક એક ઝાળી કરી અદ્યપાનપોષ આપવી પક્ષક્રમાત, કર્ણનાથ, અરદીતવાયુ, મન્યાસ્તભ, એ ઉપર ચીકણાનું મુળ, અક્ષ, કૌવચનું મુળ, રોહીસપાસ, રાસ્ના, આસધ, એરમુળ, એના ઊકાળો કરી તેમા હાંભ તથા શિપિસોણ નાખી આપવો. બે અથવા ચાર તોલા સસણ ફોલેણ સર્વ કુરુ, તેમા હાંભ, છર, શિપિસોણ, સખળ, ત્રીકક, એ સર્વનું મુળ એક એક માસે નાખી ઝાળીઓ કરવી, તે સકતી એક લેવીયા, બેથી પક્ષક્રમાતવાયુ, કિરસ્તભ, દીરમ, મુળ, કેલનું મુળ, પીઠનું મુળ, પેર સમઘી વાયુ, કૃત્યાદી સર્વ વાયુનો નાશ થાય છે

ધનુર વાયુ ઊપર—ઠાળી તળધી, કારો, આદુ, તેમા સસણ એકોનો રસ ભેજા કરી ત્રણ માસા પીવા આપવો, અને બાકી રહેલો અંગે થાળવો.

અરદીત વાયુ ઊપર—અક્ષનાવલ, ધીમા તળી ખાખણ સાથે ખાવા.

કૈાસ્તુરીરસ વાયુ ઊપર—અળો, અને ત્રીકળા, એના ઊકાળામા ગુમળ નાંખી આપવો. કેલનું મુળ, તથા સંચારી વાયુ, મૃધસી વાયુ ઉપર એર દીઆ મદિની ઘોળી મીઠા કાદી દુધમા નાખવી, અને તેને તાપ ઊપર ચડાવી ખાવો કરી ખાવો. દુધમા અસેળીઆની ખીર કરી ઝાળ અથવા સાકર નાખી આપવી. કેક, સાવળો, પીઠ, ત્રીક એ સમઘી વાયુ તથા ગુર્હમ, મુળ, મધસી ઊદાવર્ત, હનુસ્તભ એ

* અરપાંમવાયુ + કાનમાં કરી તથા નમરા વગેરે સખ થવો † મોઢુ વાકુ કવિ
= તરાન પ્રથમે છે + એટલે એકાએક રત્નોલ વડે રેચકુને રસે બેચરી સીઆમવા માથાની
પેર વાલ છે તેને અથવો કરે છે

ઉપર આદાના અથવા બીજોરાના રસમાં તેલ અથવા ધી નાંખી આપવો, અથવા ચંદનખટવાના રસમાં ગાળ નાંખી આપવો.

ગૃધ્રસી તથા ઊરુસ્તંભ વાયુ ઉપર—હાથની નસ ખોલાવવી. એકલું એરંડીયું આપવું. અથવા ગામુત્રમાં એરંડીયું આપવું.

સર્વ પ્રકારના વાયુ ઉપર—રાસ્ના, કાંટાસળીયો, મોથ, અફૂરસો, ગળો, ગોખરૂ, વજ, દેવદાર, હરડે, ગરમાળો, કચુરો, સુઠ, પીપર, મરી, ભોરીંગણી, ધાણા, અતીવિષની કળી, શતાવરી, ચીકણામુળ, એરંડમુળ, સુવા, સાદોડી, રીંગણી, એ સરવનો ઊકાળો કરી તેમાં સુઠની ભુકી નાખી આપવો. ચોગરાજ ગુગળ, ધીમાં આપવો. સમીર દાવાનળ—લીલામાનો ચોથા ભાગનો ઊકાળો રાખી તેમાં સાકર, ધી, દુધ, મરીનો ભુકો નાખી આપવો.

છલસ્તભ, જડયુદ્ધી મુગાપણુ, એ ત્રણ ઉપર. હલદર, વજ, કોલીજન, પીપર, સુઠ, સાહાણરૂ, અજમોદ, જેઠીમધ એ સર્વતું ચુર્ણ મધ તથા ધીમાં આપવું.

કમળો.

એ રોગ—પાંડુ રોગની ઉપેક્ષા કરવાથી તથા પીત કરનારા પદાર્થો લક્ષણ કરવાથી થાયછે. તથા સ્વતત્ર કારણથી પણ થાય છે, તે કમળો કુંભકમળો તથા હલીમક એવા લેહ કરી બે પ્રકારનો છે.

કમળા રોગનું કારણ તથા લક્ષણ—જ્વરાંશ કીંવા છરણજ્વર છતાં તે લનો પદાર્થ ખાવાથી તથા શરીરમાં જ્વરાંશ છતાં મધ્યુન કરવાથી ધાતુક્ષીણ થઇ તેથી, અથવા સ્ત્રીનું ધ્યાન લાગવાથી સ્વપનાઅવસ્થા ઘણી થાયછે, તે પછી ધાતુ અતીક્ષીણ થયા છતાં, તેલાળો પદાર્થ ખાવાંમાં આવવાથી. તથા અતીશે પીત કરનારા પદાર્થો સેવન કરવાથી. તથા વાછ કરણના ઓસડો ખાધા પછી ઘણું મધ્યુન કરવાથી. તથા લોહી અને માંસદુષિત થઇ માણસની આંખો, તથા ત્વચા તથા નખો પીળા થાયછે તથા મળ, મુત્ર, પીળા તથા લોહીવર્ણી થાયછે, પીળા દેહકાની પેઠે સરીરનો વર્ણ થાયછે. ઇંદ્રિયો વિકળ થાયછે, બળતરા, અગ્નિસંદ, દુખળાપણું, અરૂચી, ઇત્યાદી લક્ષણો થાયછે.

કુંભ કમળો તથા હલીમકનાં લક્ષણો—કમળો ઘણા દીવસ રહેલો હોય

તે કોણના વાણ વગર હાથકોપ પામી તેમથી કુલ કમળો થાય છે, તેના સફળતા મળ, મુત્ર, કાળા, હાંવા પીતવર્ણ થાય છે, અબને સોજો, આંખો રાતી, ઉલટી, એ રોગ કર્મસાધ્ય. પાકુરોગનીજ ધાર્મિક અવસ્થા વધારે થઈ. હંસીમક રોગ થાય છે તેમા ઉદ્વેગ, ક્રમ, જમ, અને સ્ત્રીવિષે કેટલું અભાવ, ઇત્યાદી સફળતા થાય છે એવું કર્મ સાધ્ય છે

કમળો ઉપર ઉપાય—દેવકપાસના ધર્મવાનો રસ, અથવા નાગર શ્રાવણો રસ, અથવા દેવકાચરનો રસ નાકમા નાખવો. ત્રીકટ, અકુરસો, ઠરીવાડ, હાંબ હાની સળીયા, કક, બળો, એ સર્વનો ઉકળો આપવો. એટલે કમળો તથા પક રોગ બચે એ, ફાકડી, હળદર, આમળા, એ સર્વ તમા પાણીમા ધસી અબન કરવું આવતા કુલમા મુઠેની ભુદી નાખી પીવું

કમળો, કુલ કમળો, હંસીમક, એ ઉપર—કકડ ગુર્જ સાકરની સાથે આપવું આમળા, ત્રીકટ, હળદર, એવું ગુર્જ મધ, ઘી, સાકર, એમાં આપવું દોહલસ્મ મધ તથા ધીમા આપવું દોહલપુરપીના રસમા હાંબ ધસી અબન કરવું દેવકાચરના ફળવું ગુર્જ શિખાભાર નાકમા તાણવું તેથી નાકમાથી પીણ પાણી પડી બે પહોરમાં કમળો ઉતરે છે ઠવાડરીઆડ ગુર્જ નાકમા તાણવું અણની કાસને બાકી તેમા તેની બરાબર ઝાળ નાખી વાડકુને તે પુરવું ત્રણ રોજ ખાવું તરસ લાગે તો તેજ પુરવું આસામણ કાઢી મુઠેલુ દોઢ તે પીવું, બીજુ કઈ ખાવું નહીં કરોજ સવારમા એક રાત્રી સેરકી ખાવી ધોળીકુળથી ને ગાળ તેમાં ધાર્મિક હલદર નાખી રાતે મુટી વળતે અથવા સવારમા ખાવું. એ મ આજે રાત્રી એક શિયા ભાગની અરધી અથવા આખી ખાવી

પાકુ રોગ.

પાકુરોગનું કારણ—મળો વિષય, ઘણા લોકોએ લોચલેલી સ્ત્રીના સંજ કે રવો, માંઘી, શુક્રવતી, મુવાવડી એવી સ્ત્રીઓની સાથે સંજ કરવો, રાત્રીમા મ ઇંચુન કરવાની બરાબર શકતી ન હતા વિષય જુદીના આરાદો ખાઈ મળું મળુન કરવાથી એકાએક શુક્ર થાવું બળ થઈ તેમથી પાકુરોગ લાગુ થાય છે તથા ન મળનારી જરૂરી ઉપર મળી વાસના રાખવી, તથા સ્ત્રી પ્રાપ્ત ન થવાથી તેનાવિશે સંભોગની તરફ મન લગાડી, કરમઈંચુન વગેરે વડે વીર્ય પાડવું, તથા સ્વપન અવસ્થામા વીર્ય પાડવું, તથા ધણુ મુરખાન કરવું, ખાસ પદાર્થો મળ્યા ખાવા મરોડી ખાવી, મીઠું, ફળ, બદા, લોહ, તણ, તથા માલસા, એ સર્વવું મળુ બ.

ક્ષણ કરવાથી, દિવસે નીંદ્રા, અતી તીખા પદાર્થોનું લક્ષણ, અતી તેલાળા પદાર્થો ખાવા, ઘણા ગાંજે પીવો ઇત્યાદી કારણોથી તથા શોકથી પણ પંડુરોગ થાયછે. તમાકુ વધારો ખાવી એપણુ એક કારણછે.

પાંડુ રોગનુ પુર્વ રૂપ—આમડીનું કીંચીત વીંખાવણુ, મોંઢામાં થુંક આવણું, મટોડી ખાવા ઉપર ઈચ્છા. હાથ, પગ, ગળીજવા. આંખોને થોથર થવી, મળા, મુત્રને પીળાપણુ, અગ્નિ મંદ, વખત વીના ભૂખ લાગવી. કામ કરવાનો કંટાળો, મન ઉદાસ થવું, થોડોક જવર, ઊલટી, કોઈ વખત સ્વાસ, કોઈ વખત ઉદ્રસ, એવાં લક્ષણો થાયછે. તથા કમળાની ઉપેક્ષા કરી હોય તોપણ પાંડુરોગ થાયછે.

પાંડુ રોગનુ અસાધ્ય લક્ષણ—ખાવડાં, પીંડીઓ, માંથુ, એનો સોજો. શરીરને દુર્બળપણું. ચુંદ, લીંગ, વૃશાણ, એ સર્વને સોજો. જવર, દમ, મુકી ઉદ્રસ, અતીસાર, મોહ, ઇત્યાદી, અસાધ્ય લક્ષણો જાણવાં.

પંડુ રોગ ઉપર —સાટોડી, લીંબડાની છાલ, કડબુંપંડોળ, કંક, મુંઠ, હી મજ, દારૂહળદર, ગળો, એ સર્વનો ઉકાળો આપવો, એટલે પંડુરોગ દમ, ઉદ્રસ, ઉદરશુળ, સોજો એ સર્વ રોગ મટે છે. હરડાંનું ચુર્ણ ધી તથા મધમાં મેળવી આપવું. મંડુર છાશમાં આપવું પથ્ય છાશ ભાત. ત્રીકટુ, ત્રીફલા, વાવડીંગા નાગરમોથ, ચીત્રકમ્બુળ, એ સર્વનું ચુર્ણ ધી તથા મધમાં મેળવી તેમાં મંડુર નાંખી આપવું. ગોખરૂ, ધાણા, ગળો, એના ઉકાળામાં મધ તથા સાકર નાંખી આપવો. ગળોનું સત્વ ધી તથા મધમાં આપવું. લોજનમાં પહેલ વહેલું એક માસો હીંગાસ્તક ચુર્ણ તેથી ચોગણા ધીની સાથે પહેલા કોળીઆમાં દરરોજ ખાવું. જઠરાગ્ની પ્રદીપ્ત થઈ અહાર વધે છે. પ્રકૃતી પ્રમાણે વીચાર કરી, અભર ભસ્મ, અનુપાનની ચોજના કરી આપવી. ગંધક, પારો, એ ભેળા ઘુંટી તેમાંથી ચણાદીભાર ધી તથા મધની સાથે આપવું ઉપર પથ્ય કરવું. અથવા બગભસ્મ સેવન કરવી. પીત્તથી ઉત્પન્ન થયેલો પાંડુરોગ હોય તો પરવાળાની ભસ્મ અનુપાનના સાથે આપવું. શોષેલો ગંધક એક માસો અથવા બે કીંવા વધારે તેમાં મુંઠ, ધી સાકર એ સરખા ભાગે મેળવી બે રાત આપવો. ખાટું ખાવું નહીં.

ક્ષયરોગ.

ક્ષયરોગનું કારણ —ઘણું મઈથુન, ઘણું પથ્ય કરવો, ઘણું શોક, વીશ+માપન,

+ વખત થયા વીના થોડું અથવા વધારે ખાવું તેવીશમાશન

મળમુત્રનો અવરોધ, ધાસ્તી રાખવી, ચીતા કરવી, ઠોઠાંએકે કાઢી આફ-
તપરવાથી મનને ધક્કો ખેડ કરવો. ઇત્યાદી કારણોથી વાતાદી રોગ કુપીત થવ
તે રજાદી ધાતુનો નાશ કરી ક્ષયતે ઉત્પન્ન કરે છે તથા કમળો અને પડરોગની
ત્રિપેક્ષા કરી હોય તો ક્ષયરોગ થાય છે

ક્ષયનું પૂર્વરૂપ—સ્વાસ, અંગ સીધળ પડવું, કંઠકુચા કુક, વાળુ થાય,
ઉલ્લસી, અમીમાષ, સળેખમ, મોહ, બિદ્રસ, નેત્રધોળાસ, હાથ, પગ, આંખો એની
તમતમ ઇત્યાદી લક્ષણો થાય છે

ક્ષયનું અસાધ્ય લક્ષણ—ઉદ્રસ, અતીસાર, પાસામાત્ર શુળ, સ્વરભેદ,
અરૂચી, જ્વર એવા લક્ષણો હોવા લોહી પડવું, બિદ્રસ, જ્વર અથવા બલ
અને માસનો ક્ષય થયા હોય તો તે પશુ અસાધ્ય ગણવો.

ક્ષયઉપર ત્રિપાય—અરુચાના પાનનો રસ હોવા ઉકાળો, મધ નાખી
આપવો, એટલે ક્ષય, હમ એનો નાશ થાય છે સાત્ર ૧૬ લાગ વરા લોચન ૮
લાગ, પીપર ૪ લાગ, એલચીદાણા ૨ લાગ, તજ ૧ લાગ, એ સર્વનો એક
ઠેકાણે ખસ કરી લોહની પેઠે ચૂર્ણ કરવું એટલે નામ સીતોપલા ચૂર્ણ એ ચૂર્ણ
મધ તથા ધીમા એ માસા સાજ સવાર આપવું, એટલે ક્ષય, ઉદ્રસ, હમ અમી
મહ, અરૂચી, પાસામાત્ર શુળ, જ્વર, સળેખમ રક્તપીત, હાથપગ બળતરા, એ
રોગ દૂર થાય છે પારો ૧ લાગ, ગચક ૧ લાગ, રાખલરમ ૪ લાગ, ઠોડીની
લરમ ૬ લાગ, મરી ૧૨ લાગ, રંકણનાર પાસાનો થોથો લાગ લેવો એ સર્વદ્ર
બીજુ ચૂર્ણ કરી ધીમા આપવું સોનાનો વરખ ૧ તથા મીઠાજી, મધ તથા સાત્ર
એકઠા કરી ખાવું

ધરાખનો આસવ—ખરાખ ૨૦૦ તોલા, તેથી હસમજુ પાણી નાખી, તેનો
થોથો લાગ ઉતારવો તેમા ગોળ ૮ તોલા, ધાવરીના દૂધો ૫ તોલા, વાવ
દીંચ ૪ તોલા, ગોવલકાછરી ૪ તોલા, પીપર ૪ તોલા, તજ ૪ તોલા એલચીદાણા
તોલા, તમાલપત્ર ૪ તોલા, નાગકેસર ૪ તોલા, મરી ૪ તોલા એ સર્વદ્ર ચૂર્ણ
તેમા નાંખી હલાવી થોથાક રીવસ રાખી પછી ખાણુ હોય તો કાસ, સ્વાસ,
ઊરફત, રાજ્યક્ષમા એ રોગ દૂર થાય છે બકરાનું ખાંસ ૪ તોલા, પાણી ૧૦૨૪
તોલા, એનો થોથો લાગ ઉકાળો ઉતારી તેમા બી ૬૪ તોલા નાખી કરી ઉકળવું
પછી તેમા ભોવકોણુ ૪ તોલા, શતાવરી ૪ તોલા, આસવ ૪ તોલા, કુકરક ૬
૪ તોલા, બેસ્તીમખ ૪ તોલા, બળોતુ સત્વ ૪ તોલા, આકવેલ ૪ તોલા, બીજાનું

મુળ ૪ તોલા, એ સર્વતુ ચૂર્ણ નાંખી હેઠે ઉતારવું. પછી સાકર ૩૨ તોલા મધ ૧૬ તોલા નાંખી હલાવી મુકવું, તેમાંથી રોજ એ અથવા ૪ તોલા આપવું. મુવર્ણ-માલીની વસંત આપવું.

ઊરક્ષત ક્ષયનું કારણ—ખલવાનની સાથે મલલુધ કરવું, ઘણી મેહનત કરવી, અંગ ઊપર ઘણો ભાર ઉપાડવો, ઘોડા વગેરેની આગળ દોડવું, મોટા મોટા પથરા ઉપાડવા, એકાએક છોટી દોડતા આવી થેકડો મારવો, મોટી નદીમાં તરવું, અતી મધ્યુન, ઘણું ચુરાપાન, ગાંજો ઘણો તાણવો, ઈત્યાદી કારણોથી વાયુ વગેરે દ્રાવ ક્રોધ પામી તેમાંથી છાતીમાં ક્ષત થાય છે. તેથી છાતીમાં ઘણી વેદનાઓ ઊત્પન્ન થાય છે. ખલ, કાંતી, જઠરાગ્નિ મંદ પડે છે, જ્વર, દર્દન્ય તથા મોંમાંથી કાળા તથા પીળા દુર્ગંધયુક્ત અને પડ તથા લોહીથી સેલસેલ એવાં કંકના ગળદા હમેસાં પડે છે. એ રોગ ઘણું દરી અસાધ્ય જાણવો.

છાતીના ક્ષત ઊપર—લાખતું ચૂર્ણ મધ તથા ઘીની સાથે આપવું. જેદીમધ તથા ચીકણાતુ મુળ એનો ઊકાળો કરી તેમાં દુધેલી તથા પીપર, વંગ લોચન એતુ ચૂર્ણ નાખી આપવો. મોતીની ભસ્મ અથવા પરવાળાની ભસ્મ અથવા એ બંને ભસ્મો ઘી તથા મધની સાથે આપવી. પ્રકૃતી જોઇ કાસ, સ્વાસ, સંબંધી છાતીના ક્ષતકાસ ઊપર જે ઉપાયો કહેલા છે તેમાંથી પણ યોજના કરવી.

નાડીવ્રણ.

નાડીવ્રણનાં કારણ—જે અણુસમન્નુ માણસો તે વ્રણ ઊપર જે સોજો આવે છે તે પાક્યો હોય અથવા અપકવ હોય છતાં તેની ગણતી ન રાખા કુપથ્ય કરે છે. તેથી તે વ્રણપડ, ત્વચા, માંસ, રગો, નાડી વગેરેનું વીદારણ કરી મારગ પાડે છે તથા અદર લાંબુ ધર કરે છે. અને પડ નાડી જેવું વહે છે, તેથી તેને નાડીવ્રણ કહે છે.

નાડીવ્રણ ઊપર—શસ્ત્રક્રીયા તથા હામ, ખાર વગેરે ઊપાયો કરવા, ગરમાલાની સીંગાનો ગોળ, હળદર, કપાસના મુળની છાલ, એતુ એકતું ચૂર્ણ કરી મધ તથા ઘીમાં ખલ કરી સુતરની દીવેઠ તેમાં પલાળી તે વ્રણમાં નાખવી બોરડીની અતરછાલ, અથવા જગલી બોરડીની છાલ, તથા મીઠળ, ધતુરાતુ મદ્દ ચીકણી સોપારી, તથા ઘોળું લસણ, એ સર્વ વાદી તેમાં ચોરવું દુધ

નાખી લોકો કર્ત્વો તેની દીવેટ કરી મળ્યા નાખવી, શાજનારોજ નવી નાખવી,
સર્વ પ્રકારના મજા ઉપર આધાર તોલો ગંધક પાસેર દુધમા આપવો.

સંવોમણ, તથા આમ તુક મણુ—સમ વગેરેના પ્રહારથી જે મજા થાય
છે તથા અંદેરી સમ્મલથી જે મજા થાય છે તે જીપર તરત ઉપાય ન થવાથી
તે જખમ હાલકા સુધી પહોંચે છે એજ પ્રમાણે કામ વગેરે ખુબી તેડ સ્થ ની
કંથી ગણ એવુ સામવાથી તેની ગણતી ન રાખતા તે સ્થ લોકો તથા
માસનો ભેદ કરી અંદર થર કરે છે, પછી પડ વેલવા લાગી મણી વેલતા
થાય છે તે સ્થ જો બાહર ન કાઢી એતો વધારે બ્યાપવાથી તે સ્થ
નીકલ્યા પછી મજા તે મા જીપર જીપાય કરવો બોધ્ય.

તરતના મણુ(જીપર ઉપાય—ધરેનો અમરસ, તલતુ તેલ, કપીલો
દારૂળસ્ત્રની જાસનો કઠક, એ એકઠા કરી ધીમા તાપ જીપર પકવવા, તે તેલ
સીધે થુ એકલે લગાડવુ

મણુરોગ—વાયુ વગેરે રાખ મણા દુદ થયાજતા પીતવાયુના વેગથી રક્ત-
દુષિત થઈ મણા જીડા મજા થાય છે, પછી એકનો ઉપાય થાય છે ત્યા બીજે
ઠંડાણે એવા એવા ઠંડાણે ઠંડાણે મજા થાય છે તેને ચલાર મજા કહે છે, એની
ગણતી ન રાખી હોય તો તેના બીજરો માસમા ફાટ કરી હાલકા સુધી પહોંચે છે,
તથા ધુત્રામાતાદી રોગે કરી તે ધુત્રો બાહર પકવાનો જે વેગ તેના વીરુદ્ધ થઈ
રોગમા પેસે છે, તેથી રક્તમાસણી દુષિત થઈ સર્વ મળા વગેરેના પડ થવા લાગે
છે પછી તે ઠંડાણે ફાટ કરી બાહાર પડે છે હવે જે મણુ મિલે અંદર છે, તેડ
એકલુ ગુમડ હોય છે હીવા કમળ ફાટ જેવુ હોય છે તથા ભરેલુ હોય છે, તેની
વેલતા મણી તથા તે થજા દીવસે પાકનારુ હોય છે, એ મજા ઠંડી દીવજા કવાથી
માધા જીપર હોય તો મણાજ કમળ બજવો.

મણુ ઉપર ઉપાય—તે મજા પ્રથમ તેલ લગાડી સેકવો, પછી જીના પાણી
એ સેકવો, ત્યાર પછી હુમડાના ગુલા એ સેકવો, થોથી વખતે લોકો કમણુ,
પછી કુટે એવો જીપાય કરવો, અને શોષન કરવુ, ત્યાર પછી મજા ભરણીઆવે
એવો લેખ હીવા મસમ પડી કરવી. ત્રીજાના ઉકાળામા ગુમળ આપવો,
કરવા લીંબાના પાન તથા કમણુ પાવલ એના ઉકાળાથી મજા થાવુ, લીંબાના
પાનવાદી મધમા લેજવી બાધ્યા હોય તો તે મણુડ શોષ ન થાય છે

અત્યાદી ધૂત—બધ, કરવો લીંબા, કમણુ પાવલ એનો રસ તથા કમ
દારૂ, ઉપલસરીડુ ધુળ, મજા, વાળો, ગીજ, મારણ, બેસ્તીમધ, કર

જનું બીજ, એ સરખા ભાગે લઈ વાટી કલ્ક કરવો, તેકલ્કમાં તેના ખરાખર ધી નાંખી હલાવી ધીમા તાપે તે ધી સીદ્ધ કરવું, તે ધી લગાડયુ હોય તો ખરાખર બો નીકળી ઘાસરાઈ આવેછે.

પારદાદી મલમ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, સુરદાડ સીંગ ૨ ભાગ, સખજી ૨ ભાગ, કપોલાચુર્ણ ૬ ભાગ, મોરચુતુ સેકેલું ના ભાગ, ધી ૪૮ ભાગ એ એકઠાં સારી પેઠે ઢીણાં કરી લગાડવાં શોધન થઈ પ્રણુ ભરાઈ આવે છે.

અનુલવી મલમ—શીંદુર ૧ તોલો, ગેરૂ ૧ તોલો, સુરદાડ સીંગી ૧ તોલો મોરચુતુ ૧ તોલો, અને મીણુ ૧ તોલો, પ્રથમ તલનુ તેલ લઈ તેમાં મીણુ નાંખવું, અગ્નિ ઉપર મુકી પાતળુ થાય એટલે શીંદુર નાંખવું, અને ધીમા તાપથી ઉભરે આવવા દેવો, તે તાર આવી ચીકણું થાય એટલે બાકીનાં એસડા તેમાં નાંખી, એક વાસણમાં કાઢી મુકવું. તેહની પટ્ટી આપી હોય તો ચાહે તેવું પ્રણુ, નાડી પ્રણુ, બદ, ગુમડું, હોય તો એ મટેછે.

અગ્નિ દગ્ધ પ્રણુ—અંગમાં બળવાથી રક્ત પ્રવાહી નાડીમાંથી નીરતર લોહિ વહેવાનો જે વેગ તે બધ થયો હોય તો અગ્નિ, દાહ, ક્ષત થાય છે તેહની ઊપેક્ષા થઈ હોય તો તે ક્ષત જલદીથી સાફ ન થતાં માંસમાં ભેદ કરી હાડકાને વળગે છે.

અગ્નિ દગ્ધ પ્રણુ ઊપર—પડાળનો કલ્ક તથા સરસીયું એખડું કરી ધીમા તાપ ઊપર ઊતુ કરી મુકવું. તે તેલ લગાડવાથી પ્રણુ મટે છે. ઘોળો પથરો સેકી ઝીણા બલ કરવો, પછી તેમાં તેલ નાંખી બલવું, તે મલમ બળેલી જગ્યા ઉપર લગાડવું. એ પ્રમાણે રાળતું મલમ પાણીમાં ઘોઈ લગાડવું. અથવા કેશ બાળી તેલમાં બલ કરી તે મલમ લગાડવું.

અસ્થીલગ.

અસ્થીલગ ઊપર—કોઈ કારણથી હાડકું ભાગે કીંવા છુદાય, તો પેહેલાંથી થકુ પાણી તે ઊપર છાટવું, ધાર કરી રેડવું, થકા પાણી વડે થાપડવું, આં બોને થકુ પાણી લગાડી સાવધ કરવો, પછી રાતે મટાડીનો લેપ કરવો, અને તે જગ્યા સારી રીતે બાંધવી. મજાક, મહુડાની છાલ, આમલીનાં પાન એ ભેળાં વાટી ઊતું કરી લેપ કરવો. સો પાણી એ ઘોચેલુ ધી, તથા ચોખાનો લોટ એખડો કરી તેપર બાંધવું. પચવ*લકલની છાલનો ઉકાળો કરી તેથી સેકવું, સાધરૂ*ખની

* વડ, ઊબરો, પારસપીપળો નાદરૂખ, જલજાલુ x મરેડીમા સાદરૂખકહે છે.

ઠાસ છુટી જાયેલા હાથના ઊપર ત્રણ દિવસ બાધવી, બોરસે હાથ સાબુ થઈ
 ૬૨૬ મટે છે, બાવળની ઠાસ ૧ તોસા, નીકુલા ૩ તોસા અને બુગળ ૭ તોસા એ
 એજાદ ખાદી ગાળીઆ કરી આપવી બાવળની ઠાસનું ચુર્ચું મધમા આપવું.

ભગદર.

ભગદરનું કારણ—હરસનો પરીણામ તથા ગરમીનું ૬૨૬ થકુ જતા તે મધવા
 સાથે થકુ કાઢી આસડો સેવન કરવાથી, તથા વીખા પકાઈે થકુ ખાવાથી, તથા
 છુઆ પકાઈે થકુ ભક્ષણ કરવાથી, તથા થકુ ઊભમરો થવાથી ભગદર રોગ
 જીતપત્ર થાયછે, તથા ગરમીની ઉપેક્ષા કરવાથી પણ ભગદર રોગ જીતપત્ર થાયછે

ભગદરની સમાપ્તી—ગુના પડખે બે આમળમા થલો વસમો ફોડો થઈ
 ફૂટી, છુડ, પેક, તથા ભગ એવું વીકારણ કરેછે, એ મટે એ રોગને ભગદર કહેછે

ભગદરનું પુર્વરૂપ એવું છે કે—કેક, તથા પડખાના હાથનું કુખેછે, તથા
 ગુના વીથે બળતર, અને બળ, તથા વેદના, કત્યાદી ઉપદ્રવથી ભગદરનું પુર્વ
 રૂપ બનવું

ભગદરનો ઉપાય—પ્રથમ લોહી કાઢવું, ચીનાની બારી તાર તપાવી તેવડે
 છીદ્ર કરવું, પછી આપક ઉપાય કરવે. જોર, તથા આક્રમણ રૂપ એમનું કરી
 દારૂ હળદરની દીવેલ કરી તેમા પસાળી મજા નાખવી. બોરસે ભગદર સાથે થઈ
 નાહીમજા પણ મટે છે નિકુલાના રસમા બસામનું હાથકું થસી લેપ કરવે. પારો,
 બમક, એ સોળાં છુટી કુવારના રસમા મેળવી ગાળો કરવો તે તાબાના વાસણમા
 મુકી તે ઉપર ભસ્મ ઠાળવી પછી તે વાસણ જુલા ઉપર મુકી એક દિવસ સુધી
 ધીમે તાપ આપવે. થકુ પાયા પછી કાઢવું, પછી લીંછુના રસમા સાત પુઠે જેવા
 તેમાથી તે માત્રા એક થલોદી ભાર મધ તથા મીની સાથે આપવી પ્રથમ શરૂથી
 ફૂટીને પછી રૂચવું એ ઉત્તમ છે

ઊપદ્રવ.

ઊપદ્રવનું કારણ—જે સ્ત્રીઓ થકુ પુરણથી સગ કરે છે એવી સ્ત્રીઓના
 સગ થવાથી અથવા ૬૨૬ થથેલી સ્ત્રીથી, અથવા જેલુની યાનીમા ઠોષ કારણથી
 હમિસા ગરમી હોયછે, એવી સ્ત્રીથી સગ થાય ઠીવા હાથના થકુ કઠોર સ્પર્શ
 વડે ઠીવા કામાતુર થથેલી સ્ત્રીના હાથ તથા નખના અપાયાથી તથા મધ્યુન થથા

પછી સારી રીતે ઘોડું નથી તો, કીંવા દીઘે તથા ખરછટ એવા કેશ વડે દુસ્ત અ-
થવા રોગના ઉપદ્રવથી ખરાબ જે ચોની તેના દાષે કરી તથા રજસ્વલા તેમજ
શુવાવડી એવી સ્ત્રીઓના સગ કરવાથી તથા તીખા પડાર્યોતુ ઘણુ ભક્ષણ કર-
વાથી લીંગના વિષે જે રોગ થાયછે તેહને ગરમીના આબર એવું કહેછે. એ રોગ
સ્ત્રીઓને પણ થાયછે.

ઉપદેશ ઉપર ઉપાયો—પટોલ, લીંબડાની છાલ, ત્રિકૂળા, ગળો, ખેર-
સાલ, એનો ઊકાળો કરી તેમાં ગુગળ નાંખી આપવો, આકડાતું મુળ, હીંગળો
લીલામાં, અથવા હુરતાળ, એ એખઠાં કરી ચલમમાં નાંખી તમાકુની પેઠે તા-
ણવાં. તેથી મોટું આવસે, પછી રોગ સારો થાય ત્યારે કટકડી, ખેરસાલ તથા આ-
વળની છાલ એનો ઊકાળો કરી કોગળા કરવા. સીમલાનો શુદ્ધ, ચીકણી સોપા-
રીની રાખ, ખોરડીની છાલનો ભુકો, શખજીરુ એ એકઠાં કુટી કપડછાણ કરી
રાખવું તે ચુર્ણ ક્ષત ઉપર ભર ભરાવી દાખીને એસાડવું. ત્રિકૂળાના ઊકાળા વડે
પણ ઘોડું; લવીંગ ૧ તોલો, પારો ૧ તોલો, મરી ૧ તોલો, અકલ
કરો ૧ તોલો, વાવડીંગ ૧ તોલો, અજમે ૪ તોલો, જુનો ગોળ
૪ તોલો, લીલામાં નંગ ૩૫, પારો તથા લીલામાં એખઠાં કુટી મસળવાં
તેમાં પારોમળી ગયો એટલે ગોળ નાંખી ફરી મસળવું, પછી રહેલા એસડાતુ
ચુર્ણ ઘાલી કુટી તેની ગોળીઓ આસરે પાંચ પાંચ માસાની કરી મુકવી.
તેમાંથી એક ગોળી સવારમાં ખાવી, ઉપર બીડુ ખાવું પથ્ય ફક્ત દુધલાત
ખાવો તેવીના બીજી કાંઈ ખાવું નહી, એ એસડ સાત દિવસ આપવું. મોટો
ઉપદેશ, સંધીશોફ, અસ્તીશોફ, સંધીમુળ, અને કોડ એટલા રોગ મટેછે. મોરથુત
૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, ઘોલોકાથો ૧ તોલો, હીમજ ૪ તોલો, એ સર્વનો એક
ઠેકાણે ખલ કરી લોઢાની કઢઈમાં નાંખી ૪૦ લીંબુનો રસ તેમાં નાંખી તે રસ મુકાય
ત્યાં મુધી ખલ કરવો, પછી તેની ગોળીઓ ૨૦૦ કરવી. તેમાંથી એ વખત એક એક
ગોળી ધીમાં આપવી; ચોખા, ધી તથા ગહું ખાવા બીજી કાંઈ ખાવું નહિ. રસકપુર
૧ તોલો, મોરથુત ૨ તોલો, હીમજ ૪ તોલો, એને ૫૦ લીંબુના રસની લાવના
આપવી. અને સારી પેઠે ખલ કરવો તેની ગોળીઓ તુવર પ્રમાણે કરવી. દરરોજ
સાંજ સવાર સાદી ખરડીના કંકડામાં ગોળી આપવી. દાંતને લાગવા દેવી નહી,
પથ્ય ગહુની રોટલી તથા ધી સાકર તે વીના કાંઈ ખાવું નહિ. એ પ્રમાણે
સાત દિવસ કરવું. વૃધ્ધદાર, મુઠ, લીલામાં, હીમજ, આસંદ, ગોખર, એતુ ચુર્ણ
કરી તે એક તોલો ચુર્ણ છાશમાં નાંખી તેમાં એક તોલો ગોળ ઘાલી આપવો.

ગરમીનાં ત્યાહાંને મલમ—રસકપુર, ઘોલોકાથો, સુરદાડ સીંગ, સખજીરુ,
માયફળ, અને સોપારીનો ફાયલો એ એસડો કપડછાણ કરી ધીમાં મેળવી દ

હાસ પુરી ભાગેસા હાલ્લા ઉપર ત્રણ દિવસ બાધવી, એટલે હાલ્લા માણુ થઇ
 ૬૨૬ મોડે બાવળની હાસ ૧ તોસા, ત્રીફસા ૩ તોસા અને ગુગળ ૭ તોસા એ
 એખઠા ખાદી બોળીઆ કરી આપવી બાવળની હાસનું સુર્ણ મધમા આપવું

ભગદર.

ભગદરનું કારણ—હરસનો પરીવામ તથા ગરમીનું ૬૨૬ થયું છતાં તે માથા
 સાથે મજા કમજુ એસડો સેવન કરવાથી, તથા તીખા પદાર્થો મજા ખાવાથી, તથા
 કુખા પદાર્થો મજા ભક્ષણ કરવાથી, તથા મલ્લો સિમરો થવાથી ભગદર રોગ
 ઉત્પન્ન થાયછે, તથા ગરમીની ઉપેક્ષા કરવાથી પણ ભગદર રોગ ઉત્પન્ન થાયછે

ભગદરની સમ્રાપ્તી—ગુળા પદાર્થો જે આગળમા મલ્લો વસતો ફોડો થઈ
 દૂધી, શુક, પેક, તથા ભગ એવું વીકારણ કરેછે, એ મદિએ રોગને ભગદર કહેછે

ભગદરનું પુર્વરૂપ એવું છે કે—કેક, તથા પદખાતા હાલ્લા કહેછે, તથા
 ગુળા વીરો બળતર, અને જળ, તથા વેદના, ઇત્યાદી ઉપદ્રવથી ભગદરનું પુર્વ
 રૂપ બાળવું

ભગદરનો ઉપાય—મથમ લોહી કાઢવું, સોનાની બાંધી તાર તપાવી તેવડ
 હીંદ કરવું, પછી આપડ ઉપાય કારવો. ઘોર, તથા અકામલ રૂધ એખડું કરી
 કાઢ દળદરની દીવેઠ કરી તેમા પસાળી મજુમા નાખવી એટલે ભગદર સાથે થઈ
 નાગીમજુ પણ મોડે ત્રિકાના રસમા બસાયાતું હાલ્લા મસી સેવ કરવે. પારો,
 ગાયક, એ સેગ પુરી કુવારના રસમા મેળવી ઝાળો કરવો તે તાખાના વાસણમાં
 મુઠી તે ઉપર ભસ્મ કાખવી પછી તે વાસણ યુલા ઉપર મુઠી એક દિવસ મુઠી
 ધીમે તાપ આપવો થકુ પાયા પછી કાઢવું, પછી લીંબુના રસમા સાત પુર કેવા
 તેમાથી તે માત્રા એક ચલોહી બાર મધ તથા મીની સાથે આપવી મથમ રાત્રીથી
 ફાદીને પછી રૂઝવડું એ ઉત્તમ છે

ઉપદંશ.

ઉપદંશનું કારણ—જે સ્ત્રીઓ મજા પુરપાથી સગ કરે છે એવી સ્ત્રીઓનો
 જાગ થવાથી અથવા ૬૨૬ થયેલી સ્ત્રીથી, અથવા એતુની યોનીમા ડોઢ કારણથી
 દમિસાં ગરમી હોયછે, એવી સ્ત્રીથી સગ થાય દીવા દાખના મજા કઠોર સ્પર્શ
 વડે દીવા કામાતુર થયેલી સ્ત્રીના દાંત તથા નખના સપાટાથી તથા અપ્પુન થવા

નાવી આપવી. બીજા બાહરના ઊપાય મલમની પટ્ટીઓ વગેરે ઊપાય તજ-વીજથી કરવા.

મેદોરોગ.

મેદોરોગનું કારણ તથા લક્ષણ—કંઈ કરનારો અહાર તથા મીઠું અનાજ તથા મધુર રસ, તથા ચીકણું અનાજ એટલે ગાળું તથા મેંદા વગેરેના ધીમાં તળેલા પદાર્થોનું લક્ષણ. તથા ખાધા પછી તરતજ મુઠ્ઠા રહેવું, દિવસે નીંદ્રા, તથા હાલચાલ વીનાતું રહેવું; ઇત્યાદી કારણોથી મેદ વધે છે. તેથી બીજા ધાતુ જે અસ્તી મજબૂત ઇત્યાદીનું પોષણ થતું નથી, તેથી તે માણસ હરેક કામ કરવામાં અશક્ત હોય છે. અને અદ્યપરવાસ, તરસ, નીંદ્રા, મોહ, સ્વાસનો અવરોધ, ઊંઘમાં ઘોરવું, શરીરમાં ગ્લાની, છીંકો, પરસેવાની દૂરગંધી, અદ્યપશક્તિ, અદ્ય મધુર ઇત્યાદી ઊપદ્રવ થાય છે, તે મેદનું મુખ્ય ઠેકાણું પેટ છે એમ્હારે જહેને રોગ થાય છે. તેહેનું પહેલાંથી પેટ મોટું થાય છે. તથા મેદથી વાયુ રોકાણો છતાં જઠરાગ્નિના વિષે વધારે પ્રવેશ કરવા લાગે છે. તેથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત થઈ અહારને શાપી લે છે, એથી માણસે ખાધેલું અનાજ જલદીથી પાચન થઈ ભુજ્ય લાગે છે. કદાચ જમવાનો વખત ચુકે તો મોટો વીકાર થાય છે, અથવા જઠરાગ્નિ મંદ પડી તેથી અનેક વ્યાધી ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રમેહ પીટીકા, જવર, ભગંદર, વીંદ્રધી, વાયુ-રોગ, એમાંથી, એકાદો કીંવા અનેક વ્યાધી થાય છે, તથા વિશેષ કરી અગ્નિ તથા વાયુ એવિશેષ ઉપદ્રવ કરી શુક્ર ઇત્યાદી ધાતુને ખાળી નાંખે છે તે મેદકોષ પાચ્યો હોય તો એકાએક વાયુ વગેરે દાષકોષ પામી મોટો ઘોર ઉપદ્રવ કરી મા-ણસને મરવા તોલપણ કરે છે. મેદના યોગથી શરીર ઘણું મોટું થયું છતાં પેટ, સ્તન કુલા, એ ચાલવા વખતે લટપટ હાલે છે. તથા વીસર્પ, ભગંદર, જવર, અતીસાર, મેહ, હુરસ, શ્લીષ્પદ, ઇત્યાદી વ્યાધીઓ થાય છે.

મેદોરોગ ઉપર ઉપાય—સવારે થંડું અને નીરમળ ખાણી તથા તેટલુંજ મદ નાંખી લેતા જવું. હાલચાલ કરવી, સુરજને નમસ્કાર કરવા, કીંવા દંડ કાઢવા. ત્રિકટુ, ઐરંડનું મુળ, ત્રિકૂળા, વાવડીંગ એતુ ચુર્ણ કરી તેમાં પાશેર ગુગુલ નાંખી કુટીને ગોળીઓ કરવી. સુકાય તો ત્રિકૂળાનો ઊકળો નાંખી ફરી ગોળીઓ કરવી. એ આસડ ૧૪ દીવસ લીધું હોય તો સર્થ વાયુરોગ તથા મેદોરોગ

બાહ્ય ઈંદ્રિયા અહર ચાલે છે તેને ત્રીકુળાના લોકાનાની પીચકારી આ પવી. અથવા કચ્છકીને કુસાવી પાણીમાં આમાળી તેની પીચકારી આપવી તે પાણીમાં ઘોડાસો કાપો પણ કોઈ વખત નાખવો કહી ના પાણીમાં ઘોડાસો મારશુ નાખી તેની પણ પીચકારી આપેછે એ ઉપાયથી શાતી ન થાય તે, ઈંદ્રી જુલાળ પણ આપવે, તેના આસડો સોરોખાર ન તોસો, કમાળચીની ન તોસે, એલચીમણ ન તોસો, રેવાચીની ન તોસો, એનુ ચુર્ણ કરી પાણી તથા દુધ સરખા ભાગે લઈ સવારમાં ૬ માસા ચુર્ણ આપવું, યુગ સાફ થઈ રોગ તજાઈ જાય છે

મરમી—અહર થઈ ઈંદ્રિયા ઝિપરના ભાગમાં (એટલે વક્ષજીપર) લાગી અને મોઢી બાઠો આવેછે, તેહેને બહ કહે છે, તેની ઝિપેલા થઈ હોય તો તે મજ, કચ્છથી તથા મણી મુલ્તે પાકેછે, તે પુરવાને પણ વીલબલાગેછે, અને તે વેદના સહન કરવી કઠણ થઈ પડેછે તેના લીધે ઈંદ્રિયે પણ વેદના થાય છે, પુરવા પછી ૫૨ વહેવા લાગેછે તેમાં કુપચ્છ થકુ હોય તો તે ૫૨ ઈંદ્રિયની રાહે પણ વહેવા લાગેછે, એવુ થકુ એટલે તે રોગ જલ્દીથી સારો થતો નથી, એમારે તે બદની બાઠો બપોર એટલે તરતજ તેને મણી જસો લગાડી સોઢી કમાવવું તથા લીંબાના પાન થોડુ પાણી નાખી કુરવા તેમાં હળદર તથા ધી નાખી ઝીંટ કરી તેના પરો બાધવે, તેથી આરામ ન થાય તો ફરી જળો લગાડવી એટલે હળવુ પડી થોડું કરહેલા સોઢીવું ૫૨ થાયછે તો પણ તેનો નીવેરો થઈ લેપ વગેરે સાધારણ ઉપાયથી જલ્દી મટે છે એ રોગ ઝીંઝોને પણ થાયછે જીંઝે ઊપાય મુને, તથા લીંબાનું એકડું કરી તેની ઊપર પડી બેસાડવી કુઠાના ઇલાખાનું પાણી કાઢી તેમાં સીંદુર તથા રેવાચીનીનો સીરો લીધે કરી કપડાને લગાડી પડી મા રવી, તે એચી કહાડે છે લસણ, તથા લીંબામાં અને સરખવાની જાલ એકઠા વાડી બહ ઉપર તે ઘેસી બાધવી, એટલે આહે તેવું બહ કઠણ હોય તો પણ બસેછે

શુકરોગ

શુકરોગ એટલે—ઈંદ્રિયા વિષે જે રોગ થાય છે તે જે કામાંથ મુરખ માનુસો, તે ઝી વિવચમાં લેપડ થઈ એકાએક ઈંદ્રિય મોઢી થાય તો વિવચ સારી રીતે થસે, એવી આશાથી વાત્સ્યા યનાદિ શાસ્ત્રમાં કહેલા લીંબામાં વગેરે લેપના ઊપાયો કરેછે, તે ઊપાયોમાં કમી બસતી થવાથી ઈંદ્રિય ઝિપર ફાટવાને બાઠો થાયછે, તેમારે તેના ઊપાય મણી તળવીજથી કરવે.

શુકરોગ ઝિપર—જળો લગાડી સોઢી કમાવવું થી પીવું જુલાળ તથા ઈંદ્રિય જુલાળ આપવો, ત્રિકુલા તથા ગુમળ એકઠા કરી તેની ઝાળીએ બ

પરમાત્મ પુર્વરૂપ—દાંત, છલ, ગળુ, તાળવું એના વિષે મળતી ઊત્પત્તિ, હાથ યજોને બળતરા, અંગને ચીકણાપણું, તરસ, સ્વાસ એવાં લક્ષણે કરી પ્રમેહનું પુર્વરૂપ જાણવું.

પ્રમેહનીસંપ્રાપ્તિ.

કદ્દ એ પેદુમાં થયેલો મેદ અને માંસ તથા શરીરજ કલેદ એને દુષિત કરી દશ પ્રકારનો પ્રમેહ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમજ પીત્ત ઘણા ઊંડા પદાર્થો સેવન કરવાથી કોપ પામી મેદ વગેરેને દુષિત કરી છ પ્રકારના પ્રમેહને ઊત્પન્ન કરે છે. તેમજ વાયુ પણ પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર કારણેથી દુષિત થઈને રસાદી સમઘાતુને આકર્ષણ કરી ચાર પ્રકારના પ્રમેહને ઊત્પન્ન કરે છે. ઘણું તથા ડાળાએલુ મુતર થવું એ પ્રમેહનું સામાન્ય લક્ષણ છે.

પ્રમેહનું અસાધ્ય લક્ષણ—જવર, તરસ, અતીસાર, બળતરા શરીરે દુબ-લાપણું એટલાં લક્ષણો હોય તો તે અસાધ્ય જાણવાં. માખાપના લગવાડનો હોય તો તે પણ આસડથી મટવાનો નહીં.

પ્રમેહ ઊપર તથા ધાત પડેછે તે ઉપર—આમળાંના ઉકાળામાં એ માસા હળદર તથા મધ નાંખી આપવો. ગળોનો રસ કાઢી તેમાં મધ નાંખી આપવો. પાપાણુ લેદનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. તાંબુ, કલધ, મીઠું લેધ તેમાંની કલધનું પત્રુ કરી તેમાં તાંબાનું પત્રુ વીટવું તેહના હેઠ ઊપર મીઠું નાંખી તે એક શરાવમાં નાંખી કપડમાટી કરી ગજપુટ આપવો થંડુ થયા પછી કાઢવું તે ભસ્મ અનુપાન ચોણ આપી હોય તો પ્રમેહ, અગ્નિ મંદ, કાસ સ્વાસ, એ રોગ દુર થઈ ધાતુની વૃદ્ધિ થાય છે.

રક્તપ્રમેહ ઊપર—ખજુર, પુસ્કરમુળ, ટીંબરૂ, ગળો એનો ઉકાળો કરી થ ડા થયા પછી મધ નાંખી આપવો. ત્રિફળાનું ચુર્ણ, હળદર તથા સાકર સાથે મધમાં આપવું. જીનો ગોળ ૧ ભાગ, શોધેલો ગ ધક ના ભાગ એની ગોળી કરી આપવી. તે ઉપર દૂધ પીવું ચદ્રપ્રભાવટી આપવી. તાબું ધી તોલા ૪, ભીલામાં નંગ ૪ લેધ ધીમાં સેકવાં ભીલામાંનો અર્ક નીકળ્યા પછી ભીલામાના કકડા કરી નાંખવા તે પછી તેમા ૬ માસા રેવાચીનીનું ચુર્ણ નાંખી પીવું.

વાતરક્ત.

વાતરક્ત અટલે રક્તપીત્ત તેહનું સામાન્ય કારણ તથા લક્ષણ. ખારું, ખાડું, તાણું અને ગરમ એનું ઘણું સેવન; અણર્ણ ખરાબ તથા સુકા

કુર થાય છે ૧ વાસ પારાની ભસ્મ મધમાં લેતા જવી. પાણી તેવું એટલે મોરોમ, પરમા એ રોગ જઈ શરીર દૂબલુ થાય છે પાત વહે છે ત્યાં સુધી લગાર નખગાઈ આવે છે પણ મેઠ તથા પરમા છે કંજ નાશ પામે છે

કંભોરિમનુ સાધારણ કારણ તથા લક્ષણ—આધેલુ અનાજ ખાત તથા નથી ત્યાં ફરી આવુ, હમેશાં મકુર ખાટુ આવુ અમને વાલનુ લક્ષણ, શાક ભાજ્ય ઘણી ખાવી, વાયદા પદાર્થોનો અદાર, દૂધ વગેરે તથા ખીરાના અને ગાળ એવું લક્ષણ, વ્યાયામ ન કરવો, કિવસે નીંદા ઇત્યાદી કારણોથી કીરમ રોગ થાય છે એ રોગ થઈ જવર, નીસ્તેજપણુ, શુભ છાતીની પીડા, વમન, ભ્રમ, આંધાનો તીરસ્કાર, અતીસાર, શળ, મોના પાણી છુલ્લું, સ્વાસ, એકાકાર, અગ્નિ મંદ, અમનુ અપાચન, મળનો ભભગા, પાકુતા, ઇત્યાદી ઉપદ્રવ થાય છે

કંભોરિમ ઉપર—જેરની છાલ, કુમની છાલ અથવા ઇંદ્રજવ, હોંલમની છાલ, વજ, નસોત્તર, ત્રિકટું, ત્રિકુળા એ સર્વના ઉકાળામાં ગોમુત્ર નાખી આપવે. આખરાના બી ઠાઠી પાણીમાં પદાણી, તે પાણી ગાળી તેમાં મધ નાખી આપવું નાજરમાથ, ઊંદરકની, ત્રિકુળા, રેવશાર, સરમવાની છાલ એનો ઉકાળો કરી તેમાં પીપર તથા વાવડીંગનુ મુર્ચ નાખી આપવે. દાઠમની છાલનો ઉકાળો કરી તેમાં તેલ નાખી ત્રણ કિવસ આપવે. પારો, ગંધક, અજનોદ, બેહરે કોચલા, પીત્ત-પાપટા એવું મુર્ચ મધમાં આપવું મુઠ વાવડીંગ, લીલામાં એવું મુર્ચ મધમાં આપવું ત્રિકટું ત્રિકુળા, ઇંદ્રજવ, ફરીઆતુ, નસોત્તર, વજ, વાવડીંગ એનો ઉકાળો કરી ગોમુત્ર નાખી આપવે. એકલા વાવડીંગનો ઉકાળો ગાળ નાખી આપવે. લીલામાંના દૂધ પાણી તે દહીંમાં આપવા કૌવચની સીંગની ઉપરની બાલુ પાણી તે દહીંમાં આપવી કપુર તથા કેસર ગાળમાં આપવું (તેમાં પાંદડ બી તથા કૌવચ, પારો તથા લીલામાં એવું આસઠ બાર વરસની અદરતુ બે ઠાકર હોવ તેને આપવું નહીં) કુદીનાના રસમાં ઇંદ્રજવનું મુર્ચ ઘાડી દહીં નાખી આપવું સમજનો રસ તથા કુદીનાનો રસ એનો કરી આપવે બીજો રાત્રી છાલનો ઉકાળો કરી આપવે.

પરમાનુ કારણ—અમરુત એસવું, ઘણી નીંદા લેવી, દહીં, ગાદર, મજ, કાચબો તથા પાણીપાસે રહેનારા ઘાણી એવું ખાસ, દૂધ તથા ગાળના પદાર્થો તથા રાત્રી ખાઠ અને કફ કરનારા સર્વ પદાર્થો મળ્યા ખાવા તથા ઘણું પાણી પીવું એ સર્વ પરમા થવાના કારણો છે

* દવાઓમાંથી કયા દવા સેવી લાભ કરી અંજુ નાહો તે કરતાં બીજા એ સેવી કયા એવી છે કે પાત ભેજના કાણે રુચાત્તરની પડી આવવી શકે. આને એટલે તે રાત્રી તેમાં મજુની પચામેડી એવાળા બાવરી એટલે કાળ થાય છે પડી મીઠુની મોળી તેમ ભેજાવી.

† મોડીમાં પગલખાળ કહે છે

પરમાત્મ પુર્વરૂપ—દાંત, જીભ, ગળુ, તાળુ એના વિષે મળની ઊત્પત્તિ, હાથ પગને બળતરા, અંગને ચીકણાપણું, તરસ, સ્વાસ એવાં લક્ષણે કરી પ્રમેહનું પુર્વરૂપ જાણવું.

પ્રમેહની સંપ્રાપ્તિ.

કફ એ પેડુમાં થયેલો મેદ અને માંસ તથા શરીરજ કલેદ એને દુષિત કરી દશ પ્રકારના પ્રમેહ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમજ ખીત્ત ઘણા બિન્હા પદાર્થો શેવન કરવાથી કોષ પામી મેદ વગેરેને દુષિત કરી છ પ્રકારના પ્રમેહને ઊત્પન્ન કરે છે. તેમજ વાયુ પણ પોતાને ઉત્પન્ન કરનાર કારણેથી દુષિત થઇને રસાદી સમઘાતને આકર્ષણ કરી ચાર પ્રકારના પ્રમેહને ઊત્પન્ન કરે છે. ઘણું તથા ડાળાએલુ મુતર થવું એ પ્રમેહનું સામાન્ય લક્ષણ છે.

પ્રમેહનું અસાધ્ય લક્ષણ—જવર, તરસ, અતીસાર, બળતરા શરીરે દુબ્બલાપણું એટલાં લક્ષણો હોય તો તે અસાધ્ય જાણવાં. માખાપના લગવાડનો હોય તો તે પણ આસડથી મરવાનો નહીં.

પ્રમેહ ઊપર તથા ધાત પડેછે તે ઉપર—આમળાંના ઉકાળામાં બે માસા હળદર તથા મધ નાંખી આપવો. ગળોનો રસ કાઢી તેમાં મધ નાંખી આપવો. પાષાણ લેદનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. તાંબુ, કલઇ, મીઠું લેઇ તેમાંની કલઇનું પત્રુ કરી તેમાં તાંબાનું પત્રુ વીંટવું તેહેના હેઠ ઊપર મીઠું નાંખી તે એક શરાવમાં નાંખી કપડમાટી કરી ગળપુટ આપવો થકુ થયા પછી કાઢવું તે ભસ્મ અનુપાન ચોજી આપી હોય તો પ્રમેહ, અગ્નિ મંદ, કાસ સ્વાસ, એ રોગ દુર થઈ ધાતુની વૃદ્ધિ થાય છે.

૧ રક્તપ્રમેહ ઊપર—ખજુર, પુસ્કરમુળ, ટીંબરૂ, ગળો એનો ઉકાળો કરી થડા થયા પછી મધ નાંખી આપવો. ત્રિફળાનું ચુર્ણ, હળદર તથા સાકર સાથે મધમાં આપવું. જીનો ગાળ ૧ લાગ, શોષેલો ગંધક ના લાગ એની ગાળી કરી આપવી. તે ઉપર દૂધ પીવું ચદ્રપ્રભાવથી આપવી. તાંબું ઘી તોલા ૪, ભીલામાં નંગ ૪ લેઇ ઘીમાં સેકવાં ભીલાંમાનો અર્ક નીકળ્યા પછી ભીલામાના કડકા કરી નાંખવા તે પછી તેમા ૬ માસા રેવાચીનીનું ચુર્ણ નાંખી પીવું.

વાતરક્ત.

વાતરક્ત એટલે રક્તપીત્ત તેહેનું સામાન્ય કારણ તથા લક્ષણ.

ખાંસ, ખાંડ, તાંબુ અને ગરમ એનું ઘણું સેવન; અજીર્ણ ખરાબ તથા સુકા

ગમેલા એવા માણસા પ્રગેરેલુ લક્ષણ, બોળ, મુળો, કળાષી, વાલ એવુ અતીલક્ષણ, એકેલા તલના પદાર્થો, સેરડીના રસ, દહી કાલ ખાદા અનાજ, ઊંચા, ઘાંધી, દારુ એવુ મલુ શ્રેવન, ઈસાદી કારણોથી મલુ કરી સકુમાર તથા જાડા એવા માણસના શરીર માંહેનુ લોહી વાચુના સાથે કોપ પામી પગમા બાંધે છે પછી તે અરણ વાચુના સાથે મસે છે, એ રોગમા વાચુનું પ્રબળ છે તેથી એને વાતરક્ત કહે છે, એ રોગમા પિત્ત તથા કફ દૂષિત થઈ દૂષિત ગમેલા વાચુની સાથે મળી તે લોહીનો બીજા કરે છે પગાને રૂપરી કરી એ તો કુબે છે બેહેરા પડે છે, પીત્તરક્તથી પથ અળતરા કુક્ત હોય છે, પગાને રતાશપર સોબે જડે છે, કફના કોપે કરી અથ આલે છે, પગ ભારે થાય છે, થડા તથા બેહેરા પડે છે, એ પ્રમાણે ત્રિદોષનુ વ્યાપે પલુ અવાધી સર્વ લક્ષણો થાય છે

રક્તપિત્તીનુ અસાધ્ય લક્ષણ—એ રક્તપિત્તી લીંઘલુમુધીવ્યાપી, તરડા પડી કુડીને ફેલાય છે, તથા જવર વગેરે ઉષ્ણવ થાય છે તથા રક્તપિત્ત થમાને એક વરસ કુલ્લી બાજ તે તથા બસ અને માસ નબલુ પડે તે રક્તપિત્તી અસાધ્ય બલુવી

રક્તપિત્તી ઊપર ઊપાયો—પેહેલાથી સ્નેહ વગેરે ઉપાય કરવો તથા લોહી કઠાવવુ, પછી રેથન તથા વમન આપવુ ગળીના ઊંઠાળામા એરડીયુ નાખી આપવુ અથવા એકલોજ ઊંઠાળો આપવો. ગાળમા હીમજલુ મુલુ નાંખી તેની ગાળી રોજ ખાવી વર્ષમાન પીપર પલુ આપવી દરતાજ ૨ તોસા, પારો ૧ તોસા, ફૂડકી ૫ તોસા, એનો એકઠો ખસ કરી પછી સારાડીના રસમા આબો દિવસ ખસ કરી ચાનદી કરવી, પછી ચરાવમા નાખી કપડાં સેપ કરી અઠાધ આઠાણમા મજપુર આપવો, પછી ખસ કરી મુકવી. તે વસ્ત્ર એક બે અથવા ત્રણ થામા બરાબર અનુપાનની સાથે આપવી. મલક, ત્રિફલા, કડ, વજ, હલ દર, લીંબડાની ઊંઠ, ગળી, રેવદાર, નસીતર, ખેર સાર એ સર્વનો ઊંઠાળો લીધો હોય તેા સવ કોઠ તથા રક્તપિત્તી ફર થાય છે મરી ૧ તોસા, દરતાજ ૧ તોસા, મનસીંગ ૧ તોસા, આકામનુ ૬ ૫૧ તોસા, કળસાવી ૧ તોસા, જેહેરકોચ ૧ તોસા અતી વીજતો કળી ૧ તોસા, લીંબડાની ઊંઠ ૧ તોસા, ઇદજવ ૧ તોસા, ગામુસ ૪૦ તોસા એનો થાપો ભાગ ઊંઠાળો ઊતારી તેમા તેસ પાચ તોસા નાખી ઊંઠાળુ, અને તે લગામનુ કઠવા લીંબડાના પાન નો અગરસ કીવા તે બાવના ૬ થમા વાદી રસ કાઢવો તે લેતા જવુ અથુર પાણીમા થાળી તેમા એરડીયુ નાખી આપતાજવું એરડી રક્તપિત્તી, મનુરવાન, એ રોગ નાશ થાય છે આમળા એ રડીવામા તળી, સાજ સવાર ફાદી લેવી ઉપર ઊનુ પાણી એક પુટા પીવુ મળા, નડાના માંજરુ, આમળા એનો ઊંઠાળો કરી, તેમા એરડીયુ અથવા મધ નાખી લેના જવો. મીઠુ, મલક, રાજ, કાવળી એનુ તેસ કરી અગને લમાડુ એરડી,

અરડુસો, ગળો, એનો ઉકાળો, એરંડીઉં નાંખી આપવો. શાધેલો એકલો ગંધક દંધમાં આપવો, ગંધક રધાયણ પણ રક્તપિત્તી ઉપર લાગુ પડે છે.

વિષુષ્ઠિકા.

વીશુચીકા એટલે મુરછી તથા અગ્નિમંદ મુરછીનું સાધારણકારણ તથા તેનું લક્ષણ—મુરછી અજીરણથી થાય છે તથા ગાત્રોને સોઈઆ લોકવાપ્રમાણે વેદન થાય છે. મુરછા, અતીસાર, ઉલટી, તરસ, શુળ, બ્રમ, અજપો, ધુજલું, ધત્યાદી લક્ષણો થાય છે.

અસાધ્ય લક્ષણ—મુત્રનો અવરોધ, નિંદ્રાનાશ, અન્ન ઉપર અલાય, મોહ અતિશય, દાંત, હોઠ, નખો કાળા થવા, ઉલટીથી બેભાર થઈઆંખો તથા શબ્દ ઉડાજવા, શરીરના સાંધા છુટવા એ લક્ષણો થાય છે.

મોડસી, તથા અગ્નિ મંદ તથા અજીર્ણ ઉપર—લસણ, સંચળ, જીરૂ, સીંધાલોણ ત્રિકટુ, હીંગ એના ચૂર્ણની લીંચુના રસમાં બોરબોર જેવડી ગોળીઆ કરવી. તેમાંથી એક ગોળી આપવી. તેથી અજીર્ણ, મોડસી, અગ્નિ મંદ એ રોગ દૂર થાય છે. પારો ૧ લાગ, ગંધક ૨ લાગ, લોહલસમ -૧૧ લાગ, પીપરીમુળ ૧૧ લાગ, ચીત્રકમુળ ૧૧ લાગ, સુઠં ૧૧ લાગ, લવીંગ -૧૧ લાગ, સંચળ ૧

* વીશુચીકા, કોગળયુ, પટકી, એમુરછીથીજ થાય છે કેમકે મુરછીના અને કોગળીઆનાં લક્ષણો તથા નીદાન ધણુ કરી એકજ રીતના હોય છે તથા જે આસડો મુરછી ઉપર કહેલાં છે તેમાંથી કેટલાએક આસડો કોગળીઆ ઉપર આપેલા અને તેથી તે માણસો તે રોગથી બચેલા છે પણ પ્રાણુ વાયુ તથા અપાનવાયુ એઓની સાકળ છુટ્યા ના પેહેલાં ઉપાય કરવો જોઈએ એ રોગ ધણુ કરી ધાન્તીથી ધણુ વધે છે, તથા મુસ્કલથી બચે છે. બદખોથી જે હવા તથા પાણી ખરાય થાય છે તેથી તાપ વગેરે ધણુ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું ધણુ લોકનું મત છે. તોપણ ન્વર અને કોગળીઉ આ રોગના ખરાય થયેલા હવા પાણી એ તો મુખ્ય કારણો છે, કોગળી આનો રોગ જેટલો શેહેરમા વ્યાપક થાય છે. તેટલો ગામડામાં થતો તથી, તથા જ્યાં મેળા, ગત્રા વગેરે ભરાય છે ત્યાં માણસોના અતી જમાવથી, મળ, મુત્ર, પસીનો, બકારો એ વધારે ગદ્દીના સાથે ફેલાય છે. એક વીદાને એવો સુમાર કહેલો છે કે કાળા મોઢાના એટલે જેહેરી મોઢી રમતે ફૂગી-ધીથી તથા ખરાય થયેલી હવાના બકારાથી પેટમા જલદીથી થઇ વધે છે, એ રોગ એકનો બીજને વળગે છે, બીજુ એવું કે એ રોગ થયો છતાં બચવાની આશા નથીજ, તેથીજ એકની અવસ્થા જોઇ ધારતીથી બીજને થાય છે.

ભાગ, સાલખાર ૧ ભાગ, મરી ૨ ભાગ, એકદંડ એ સર્વત્ર ચર્ચ કરી ચણાની આ
બમા સાત દિવસ ખસ કરી ત્રણ અથવા ચાર વાસ પ્રમાણે એક એક બાળી કરવી
તે ઉંચા પાણીની સાથે આપવી, યોગ પદ્ધતિ દ્વારા તે લવંગનો સિદ્ધાન્તો આપમે
ભાગ રાખી આપવો. બીજોરાત્ર ગુળ, ત્રિકટું, હલદી, કરજબીજ એટલે સુધી કરી
ચુકવું તે કાલમા મેળવી અજન કરેલું હોય, વજ, વદાગરૂ મીઠું, મુઠ, અજમે
હીમજ એટલે સુધી બરા અથવા ઊંચા પાણીમા લીકું દોષ તે વાગ, ગુળ, અરસ,
અગ્નિ મઠ, મળાવરોષ, ઉંદર, મોડસી એનો નારા થાય છે ત્રિકટું, લવજ,
વદાગરૂ, સીંધાસોણ, રક્ષણખાર, સચળ, નીસોત્તર, ચીત્રક, લુઝ, શાહાલુઝ,
જવખાર, સાલખાર, હરડે, વાવડીંચ, પીપરીગુળ, અવક એ સર્વત્ર કપાસજી સુધી
કરી તે ના તેસો સુધી બરા અથવા ઊંચા પાણીમા આપવું એટલે ઉંદરગુળ, ચુકમ,
વાગવીકાર, આનાહવાયુ, રક્ષીદા એ રાગ દુર થઈ જરામિ પ્રદીપ થાય છે લસણ
ગંધક, લુઝ, સીંધાસોણ, ત્રિકટું, હોંગ એટલે સુધી લીંચુના રસમા આપવું લીંચુ
તથા આઠાના સરખા રસમા સીંધાસોણ, સાકર, તથા થોડીક હોંગ નાખી
આપવું

હીમાસ્ટક સુધી—ત્રિકટું, ચીત્રક, સીંધાસોણ, અજમે, લુઝ, શાહાલુઝ,
સચળ એ સરખા ભાગે તથા તેનો આપમે ભાગ હોય એટલે સુધી કરી જરામા
અથવા જમવા વખતે પેહેલા કોળીઆમા થી ભાતના સાથે આપવું એટલે ચુકમ,
આમ, અગ્નિ મઠ, મોડસી, એનો નારા થઈ જરામિ પ્રદીપ થાય છે આમલીના
પાન, હરડેલ, ત્રિકટું, સીંધાસોણ, વદાગરૂ, વાવડીંચ, લુઝ, શાહાલુઝ, અજમે,
સચળ એટલે સુધી બરા અથવા થીમા લેવું મુઠ ૫ ભાગ, ચીપર ૭ ભાગ,
સચળ ૨ ભાગ અજમે ૨ ભાગ, મીઠું ૨ ભાગ, આમળા ૨ ભાગ, એ સર્વત્ર
સુધી જરાની ઉપરના પાણીમા આપવું ત્રિકટું, ચીત્રક, જગલી યોર, વાવડીંચ
કરજબીજ, હરડેલ, એટલે સુધી, તથા તેહેની જરાબર સાકર તેમા નાખી સવા
રમા રાકિત એઈ લેવું મીઠું, અજમેલ, અજમે, પીપર, મુઠ, હોંગ, તથા તે
સર્વત્રની જરાબર હરડેલ એ સર્વત્ર સુધી ઊંચા પાણીની સાથે અથવા પીની સાથે
આપવું એ સુધીને વેરવાનર સુધી કહે છે

મરકી ઉપર ઉપાયો—આમલી ૮ તોલા, બીલામા ૮ તોલા, એકદંડ કરી
ધોળીકાગીના રસમા મેળવી કપાસવતી માળવો, અને તે રસ પીવો. એટલે
જિસડી, લાડો જંબ થાય છે, જે હરી દીરખ દોષ છે તે પજુ બાહેર નીકળી મરે છે, એ
આસડા સાધારણ દીરખ ઉપર પજુ થાય છે

જતી ફાહી શુદ્ધિકા—જવજળ ૧ ભાગ, સીંધાસોણ ૧ ભાગ, હોંગનો ૧
ભાગ, કોદીની લસ ૧ ભાગ, મુઠ ૧ ભાગ, અગ્નિ ૧ ભાગ, મરુરાના બીજ
૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, એ આઠાડો સરખા ભાગે લીંચુના રસમા અથવા

ધ' તુરાનાં બીજના ઊકાળામાં અથવા લીલાગરના ઊકાળામાં ભાપના આપી ચણાઈ પ્રમાણે ગાળીચો કરવી, તે મરકી ઉપર આપવી હોય તો એક પૈસા ભાર છાશ, ચણા જેટલી હીંગ સેકેલી અને સીંધાલોણ ૧ માસો એકઠું કરી તેમાં એક ગાળી આપવી, એટલે તેજ વખત ઝાડો તથા ઊલટી બંધ થાયછે, એ ગાળી નાગરવેલના પાનમાં આપી હોય તો વીર્ય વૃદ્ધિ થાયછે, મુત્રકૃછ, પ્રમેહ મટેછે, બપોરી આના કાટમાં ગોળ આપવો એટલે ઝાડો, ઊલટી અને શોષ બંધ થાયછે.

એ રોગમાં શોષ ઉપર ઉકાળો—કોસ્થ ન ભાગ, નાગરમોથ ન ભાગ, વડ-વાઈ ન ભાગ, આપવો. જેઠીમધ ન ભાગ, ચોખાની ધાણી એક મૂંઠી, એનો ઊકાળો કરી સીંધાલોણ ૧ માસો, અફિણ ૧ માસો, સેકેલી હીંગ ૧ માસો, એતુ ચુર્ણ કરીજડીછાશમાં આપવું. મોગલાઈ એ'રડાનાં મુળ છાગમાં ધસી હીંગ તથા સીંધાલોણ લગાડી પાવાં એ અનુભવી ઓસડ છે.

અરોચક.

અરૂચી થવાનું કારણ—વાત, પીત્ત, કફ, એઓને કોષ પમાડનારા પદ્ધ-થાતું ભક્ષણ, શોક, ભય, ક્રોધ, અતીલોભ, મનને ઉદ્વેગ કરનારા તથા કંટાલો ઉપજાવનારા પદ્ધર્થોનું ભક્ષણ તથા તેણે અનાજ તથા રૂપનું દર્શન તથા દુર્ગંધ એવા કારણોથી અરૂચી રોગ થાયછે.

અરૂચી ઉપર—સંચળ, ધરાખ, મરી, જીરૂ, શાહાજીરૂ, વરીઆળી, કોકમ દાડમના દાણા, એ સર્વની ચટની કરી તેમાં મધ તથા ગોળ નાંખી ખાવી. આ-મલી તથા ગોળ એમાં પાણી નાંખી ચોળવું ને તેમાંતજ, એલચીદાણા, મરી એનો ભુકો કરી નાંખવો તેનો કોગળો મોમા રાખવો. આદાનો રસ તથા લીં-ચુના રસમાં ધરાખ નાખી ચોળવી, અને જીરૂ, મરીનો ભુકો, સાકર તથા સીંધાલોણ નાખી રવાદીલું કરી આપવું. કોકમ તથા ગોળ કીંવા સાકર, તથા એલચીદાણા એની ચટની કરી ખાવી. આમળાં, હીંગ, મરચાં, મીઠું, જીરૂ, દાડ-મની છાલ, બીજેરા નાંખીજ. એતુ ચુર્ણ કરી આપવું. બીજેરાનું મગજ તથા સીંધાલોણ ધીમાં તળી આપવું એટલે અરૂચી જાય છે.

છર્દી*નું કારણ

ધણું અજીર્ણ તથા ઘણા ખારા, અતી ચીકણા, નભાવે એવા પદ્ધર્થોનું ભક્ષણ

* છર્દી એટલે ઊલટી.

તથા મજૂર વેદેશ જમણુ, મજૂર પાતળો પદાથ આવો તથા વખત વીનાનું સોજન કરવું, મેહેનત, ઉદ્યેગ તથા મજૂર કરા જો આવે એવા પદાથાનું જ્ઞાન હોવા બદલ તથા તેવા પદાર્થો દુર્ગંધી એવા કારણથી ઊંચડી થાય છે તથા સ્ત્રીઓને બર્ણ રહેા હોય તો ઊંચડી થાય છે, કીરમથી પણ બોકારી લાગે છે

એકારીથી જીવદ્રવ—તરસ, હેઠલી, સ્વાસ, બવર, ઉંઠસ, મોઢ, જાતીની વેડના, તમકસ્વાસ, એ ઉપદ્રવ થાય છે અને તરસ, સ્વાસ, ઉંઠસ તથા ઊંચડીમ મળમળ જેવી દુર્ગંધી આવે છે તે અસાધ્ય બાજવી

એકારી ઉપર ઉપાય—હીમજ, આમળા, મધ, ધાણી એ સરખા ભાજે લઈ તેમા ૧૬ તોલા ઊંચ પાણી માલી હાથથી ઘેળી તે પાણી ગાળી લઈ આપવું તજ તમાલપત્ર, એલચી, ત્રિફલ, લવીંગ, લઈ, વજનાગ, પીપરીમુળ એવું ચુર્ણ કરી મધમા આપવું સીંધાસોજ ધીમા આપવું ધાણી, મસુર, જવ મગ, એવું આસામજ હાલી તેમા સીંધાસોજ નાખી મધમા આપવું સુખા પસી તેમા આમળાનું ચુર્ણ તથા મધ નાખી આપવું પીત્તપાપદાને ઉઠાજો મધ નાખી આપવો વાવડીંગ, ત્રિફલ, મુઠ એવું ચુર્ણ મધમા આપવું પીપળાના સાંઠ ઉપરના લીમણ બાળી પાણીમા મેલવી તે પાણી ગાળીને આપવું

ત્રિદોષની એકારી ઉપર—માણા, કુલાવેલી દુધરી, યોખાની ધાણી, લવીંગ, નાગકેશર, પીપર, બિરતાલીઆ, નાગરમાય, અજન એવું ચુર્ણ મધ તથા સાકર નાખી આપવું બિરતાલીઆ માંહેનો મગજ ૧ લામ, પીપર ૧ લામ, મીરના પીંછાની બરમ ૧ લામ, એ આસરોનું તજ માસા ચુર્ણ સાકર તથા મધમા આપવું એરે એકારી બધે થાય છે છુતા થુજ પાંચની રાજ કરી પાણીમા હીવા મધમા આપવી રક્તજ્વાર કુલાવેલી દુધમા હીવા મધમા આપવેા. સુકા લી છુની રાજ કરી મધમા આપવી અમરવેલના રસમા રાજ બરમને લાવના આપી તે ચણાહીલાર મધમા આપવું બાપ દેસ દુધમા પસી પાણ એ આસરો ઉંચડી ઉપર માખ તથા અનુભવેલા છે

હોકવા એટલે દેડકી

દેડકી ઉપર—વેણ કળીજ તથા પીપર, એનો ઉઠાજો હીમ નાખી આપવેા. અળતામા સીનું દુધ નાખી નાકમા મેટવું પીપરનું ચુર્ણ સાકરની સાથે આપવું મીરના પીંછાનું બરમ તથા પીપરનું ચુર્ણ મધમા મેળવી વારવાર ચરાવું બીજોરના રસમા મધ તથા સંજન નાખી આપવેા. મમાસાના ઉઠાજામા મધ નાખી આપવેા. માખીની વીરમ દુધમા ઘેળી નાસા લેવેા. સાગરાનું મુગ

સાકરના પાકમાં ચુર્ણ કરી આપવું. મુવર્ણ માક્ષીક ભસ્મ મધ તથા ધીમાં આપવી. સોનાનો વરખ માંખણના આપવો.

સ્વરભેદ.

સ્વરભંગ ઉપર—ગાયના દૂધમાં આમળાંતું ચુર્ણ આપવું. ભોજન થયા પછી ધીમાં મરીની ભુકી આપવી. પીપર, પીપરીમુળ, મરી, મુંઠ, એતુ ચુર્ણ ગોમુત્રમાં આપવું. ત્રિકટુ, ત્રિકળા જવખાર, એતું ચુર્ણ મધમાં આપવું. કોલી-જન, બોરડીનું મુળ મોંમા રાખી તે નો આગાળ ઉતારવો. જેઠીમધનો ઉકાળો સીધાલોણ તથા મધ નાંખી આપવો. બોરડીનાં પાન ધીમા સેકી ચુર્ણ કરવું તેમાં થોડું કાસીધા લોણ નાંખી તો હુએશાં મહોમાં નાંખતા જવું. નવટાંક ગરળી તથા દહી લેધ તેમાં સાકર ૪ તોલા નાંખી ભક્ષણ કરવું રાતે ઉનહુ દૂધ પીવું.

તૃષ્ણા.

તૃષ્ણા [એટલે શોષ] તે ઉપર—મીઠું દહીં ૧૨૮ ભાગ, સાકર ૬૪ ભાગ, ધી ૪ ભાગ, મધ ૪ ભાગ, મરીનો ભુકો ૨ ભાગ, મુંઠનો ભુકો ૨ ભાગ, તથા એલચીદાણા ૨ ભાગ એ સર્વ એકત્ર કરી, કંદહુઈના વાસણમાં મુકવાં, તેમાંથી થોડું થોડું ખાવું. સોતુ, રૂપું, લોહું વગેરેને તપાવી પાણીમાં ઝામવું અને તે પાણી પીવા આપવું. પાણીમાં સાકર અથવા મધ નાંખી આપવું. કાળી ધરાખ તથા જેઠીમધ એનો ઉકાળો આપવો. ચોખાના ધોવણમાં મધ નાંખી આપવું. થંડું પાણી તથા મધ એકત્ર કરી સેરભર પાવું, તેથી ઉલટી થઇ બળતરા તથા તરસ શાંત થસે બકરાના માંસનો ઉકાળો કરી તેમાં મધ તથા સાકર નાંખી આપવો. ધી તથા દૂધ એ ખાટાં કરી પીવું. હજરત બોર ચોખાના ધોવણમાં આપવું. હીરાદખણ મધમાં ઘસી જીભને ચટાડવું. નહાના પ્રકારનાં સરખત આપવાં.

મૂર્છા.

મૂર્છાનું કારણ.—શરીરની નબળાઈ, ઘણી દોષ વ્યાપ્તિ વાયડો આહાર, મળમુત્રનો અવરોધ, સત્વગુણનું ઘોડવું એવા કારણોથી વાયુ વગેરે દોષ કોપ પામી નેત્રાદિ ઈન્દ્રિઓ તથા મનવાહીની નાડીના વિષે જઇ મુર્છાને ઉત્પન્ન કરે છે,

મૂર્છાનુ સ્વરૂપ—સામા (જોડે થેરમ) એને સલાવનારી નાદી તથા ત્રોડ તથા મોતો વાદિની નાદી એ સર્વવાયુ વગેરે દોષથી આચ્છાદન થઇ શરીરમાં એકાએક તમોગુણરૂપી પાત્રી સુખદુખનું ઉત્પન્ન કરનાર જ્ઞાન નારાજાલ છે અને માણસ લોકશાની ધોઈ પર છે એવી વ્યાધીનું નામ મૂર્છા એને સન્યાસપણ કહે છે

મૂર્છા ઉપર—ધરાખ, ગળા, મુઠ, પુસ્કરજીળ, પીપરીમુળ એના જીકાળો કરી તેમાં પીપરી તથા મધ નાખી આપવો ધમાસાનો જીકાળો થી નાખી આપવો. હીમજનો ઉકાળો થી નાખી આપવો. પારાની ભરમ અથવા રસ સીદુર પીપર તથા મધમાં આપવું હળદર તથા સાકર થઈ પાણીમાં આપવી. ત્રિદોષથી ઉત્પન્ન થયેલી મૂર્છા હોય તો આજોમાં મુઠું અથવા લઘી અને મુઠ એ બેનું અન્ન કરવું પડે બળતા લીલામાં આપવા નવસાગર તથા મુતો એક સીસીમાં ભરી તેનું મો બધ કરી મુકવું, તે સીસીનું મઢો જિંધાદી મુગથી

ઠાકે એ બળતરા તે ઉપર.

ધી ૧૦૦ પાણીએ ધોઈ અમને સગાડવું ધાણા અથ હમ્પરા કરી રાતે પકાળી મુકવા, સવારે તે પાણી ગાળી સેઈ તેમાં સાકર નાખી ખીવું વાળે તથા ચંદનનો પંકિ લેપ કરવો. કમળના તથા કેળના પાન ઉપર મુક રેહેવું રક્તવિકારથી ઠાક હોય તો લોહી ઠાવવું વાસની છાસનો ઉકાળો થડો કરી મધની સાથે આપવો અથવા રક્તથી જાએસો ઠાક દૂર થાય છે પારે, ગંધક, કપુર, જલમાસી, નામર મોથ એ સર્વ એક ઠાકે બલ કરી તેની ગાળી મોમાં રાખવી

ચંદનાદિ ચુર્ણ—અગરઉંચુ ૧ તોસો, તગર ૧ તોસો, વસંતોષન ૧ તોસો ધોળીમુખ ૧ તોસો, વાળે ૧ તોસો, સાકર ૧ તોસો એનું ચુર્ણ કરી દૂધમાં આપવું રતાજળી પેસાણાર થોખાના ધોવણમાં સાકરના સાથે ખાવી કથોરો, વાળે, ગુલાબના ફૂલ, સાકર એનું ચુર્ણ થોખાના ધોવણમાં ર્દિવા દુધમાં મેળવી આપવું ગળાનું સત્વ, છાત્ર તથા સાકરમાં આપવું

અપસ્માર.

અપસ્માર [વાઈ અથા ફેફર]—જે ઉપર અકકસગરાનું અથવા વજ્રદ મુરજુ મધમાં આપવું તે ઉપર પથ્થ દુરલાભ, નાગરનોથનું મુરજુ એકવર્ણ

ગાયના દૂધમાં આપણું કોહોળાના ગરલમાં જેઠીમધ ધસી ત્રણ દિવસ આપણું તથા ઉન્માદરોગઉપર પેહેલુ જે આસડ કહેલું છે તે પણ આપણું. ઘોળા કાંદાનો રસ નાકમાં નીચો પવો. અડાયા છાણાની રાખ આકડાના દૂધમાં પલાળી સુકવવી, તેનો નાસ લેવો. એપર રીંગણીનાં આપડો યોગ્ય કહેલાં છે.

ઉન્માદ.

*ઉન્માદરોગની સંપ્રાપ્તી—ભય, ભ્રમ, શોક, ક્રોધ, ધણે અભિમાન, દ્રવ્યમદ, વિદ્યામદ, વધારે રૂપનો મદ, વાયકું ભોજન, દેવ, ગુરૂ, તપસી એઓની બે અદબી તથાછલ કરવો તથા વાયુ વગેરે દાષોને કોપ પમાડનારા એવા પદાર્થોનું ઘણું લક્ષણ એ કારણથી વાયુ વગેરે દાષનો વધારો થઈ પોતાનો હુમેશાનો માર્ગ છોડી બીજામાર્ગે એટલે મનોવાહીની નાડીમાં પેસી ચીત્તને ભ્રમ કરી તબીયતને ફેરવી નાંખે છે.

ઉન્માદ રોગનું સામાન્ય સ્વરૂપ તથા લક્ષણ—કારણ વીના હસવું, ગાવું, નાચવું, પ્રીતિ કરવી, નીર્લજ્જપણું, બુદ્ધિને ભ્રમ, રોવું, એકાંતમાં જાની વાતકહી છતાં બાહરે પ્રગટ કરવી, ભ્રમ ઇત્યાદી લક્ષણો ઉન્માદ રોગનાં જાણવાં એ રોગના ધણા ભેદ કહેલા પ્રમાણે સર્વ ઉપર આપડાના ઉપાયો નીચે કહેલા પ્રમાણે સર્વ ઉપર એક સરખાજ છે.

ઉન્માદ રોગ ઉપર—ત્રિકંક, હીંગ, સીંધાલોણ, વજ, કંક, સરશવ નાંખી, કરંજબીજ, ઘોળી રાઈ એ સર્વ આપડો ગામુચમાં વાટી તેની થેપલીઓ કરવી તે થેપલી ધસી અજન કર્યું હોય તો ચોથી આતાવ, ઉન્માદ, વાઈ એ રોગ દુર થાય છે. ધંતુરાનાં ચાર અથવા પાંચ બીજ ધીમાં આપવાં. નવસાગરને કળી ચુને, એ ખડો કરી સીસીમાં ભરી તે સુધવા આપણું. જુની ધરાખનો આસવ પીવા આપવો. આંખોની આગળવું ગળી ચીરવી તેના છાંંડ આંખોમાં સારી રીતે પેશી ઝણઝણાડી આવે એવું કરવું.

છાતીનો રોગ.

છાતીરોગ [ઉરોગ્રહને હૃદરોગ] કારણ—ઘણું ઉતુ, ઘણું ભાર,

ખાદ્ય, વસ્ત્ર, કંઠગુ એવું અતિસેવન, મેદુનત, લાકડી વગેરેના જમમિ, જમવા ઉપર જમવું મળી જોતા, ઇત્યાદી કારણોથી છાતીના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. છાતી તાણી લીધા બેવી લાગે છે, તે છાતીરોગ (ઉરોગદ્ધ), દુર્લભરોગ પણ તે વોજબેને ઉરોગદ્ધનો ભેદ છે. વાતુ વગેરે કોષ પામી રસ ધાતુને કુપિત કરી છાતીમા જમ છાતીને પીડા કરે છે એ રોગ થતા માજ જારોડીયા રક્ત, માસ, મુઝારાની ગાંઠ તથા કાલ જ ઉપર જમવું પડખે રોગ થાય છે તે, એવા રોગોની ખરાબ વૃદ્ધિ થવા લાગે છે, તથા છાતીમા સોપોથી સોઠવા બેવી વેડના થાય છે, વરસ તથા કંઠનો, મોપ, આઝોદકાર, અંગ ભારે, મોઠામાથી લાલ છૂલી ઇત્યાદી લક્ષણો થાય છે.

છાતીના રોગ ઉપર—જવખાર, અજમો, ચીંધાસોણ, અમલવેતસ, હરેર, વજ, હાંગ એવું ચુરણ ઉના પાણીમા આપવું. એરહે છાતીનો રોગ, ગાંઠ, શુળ અગ્નિ મદ એ રોગ દૂર થાય છે. કપીસો ૧ ભાગ, નસોતર ૧ ભાગ, ધોરતુ ૬૫ ૨ ભાગ, આમળાનો રસ ૪ ભાગ, તથા થી ૪ ભાગ, મધ ૪ ભાગ, ૬૫ ૧ ભાગ ચીંધાસોણ ૧ ભાગ, એ બેગા કરી અગ્નિ ઉપર પકાવવા અને થી રહેતે આપવું. એરહે છાતીના રોગ ગાંઠ, શુળ, ખીંહા, જોડાદર, ઠોઠો એ રોગ દૂર થાય છે. બીજોરનો રસ પીપરતુ ચુરણ તથામા ખણ નાખી આપવે, એરહે શુળ, ક્ષય છાતીનો રોગ એ દૂર થાય છે. બોરસલીના દૂધનો હાર નાખવે, દૂધો મુગવા અને અતરછાલનો ઉકાળો આપવે.

પાણુવી અથવા પથરી.

પથરીતુ કારણ તથા લક્ષણ—વાયુ આધાથી તથા મુત્રને રોકવાથી કેલી જા કારણથી વાતુ કુપિત થઈ પેશુમાં પેસી મુત્ર, શુક્ર, કંઠ, ખોત, એજોને સોપી પેડના સોઠ મુખના વિષે કમ્પે કરી પથરાની ઘાળીઓ બેવી ગાંઠ કરે છે તેના વિષે પેડને આક્રોશ તથા ઊંચા નીચા ભાગના વિષે પીડા તથા મુત્ર તારાપર અને વૃદ્ધ પેક ઇંદ્રિ, વૃષણ એમા શુળ, તથા મુતરવા વખતે પીડા અને કસ્ટથી મુત્ર પડે છે.

શુક્રારમરીની લક્ષણ—શુક્રધાતુના વેગને મર્યાદિત ન મળવાથી, અથવા મર્યાદિત મળતા વખતે વીર્ય પડવાની ગતિનો રોધ કરવાથી, તે શુક્રધાતુ પેતાની કોષલીમાથી ભસ્મ થઈ, ઇંદ્રિ તથા વૃષણના વજે આવી છતાં ત્યાંના વાતુ કુપિત થઈ શુક્ર ધાતુનું સોપણ કરી ગાંઠ કરે છે, તે રોગનું નામ શુક્રારમરી એ રોગ મેદાને પણ થાય છે.

પથરાનું અસાધ્ય લક્ષણ—કુદી તથા વૃષણને સોજે તથા પીડા અને મુત્ર ઉત્ક્રાંત એ બીન્દો થવા દોષ તેા અસાધ્ય રોગ બાલુવે.

પથરી ઉપર ઊપાય—અકોલીનું મુળ, ગોખરૂ, તળસીનું મુળ, પાપાણુ
લેદ, એરંડમુળ, પીપર, જઠીમધ, કડવા ઇંદ્રિયણનું મુળ, નગોડનું મુળ, સુંઠ,
એનો ઉકાળો સાત દીવસ આપવો એટલે પથરી ઝરીને પડે છે. ગાડરના દૂધમાં
મધ તથા ગોખરૂનું ચુર્ણ નાંખી આપવું. વાયવર્ણની, છાલ ત્રિફળા, ગોખરૂ, સુંઠ
એનો ઉકાળો કરી તેમાં જવખાર તથા ગોળ નાંખી આપવો. પાપાણુલેદના ઉકા-
ળામાં સીલાજીત અથવા ચુરોખાર તથા સાકર નાંખી આપવો. ડાંગરના છાલાં પલા-
ળી તે પાણીમાં હળદર તથા ગોળ નાંખી આપવો. ચંદ્રપ્રભાવટી આપવી. દાલડો,
કાગડો, ગોખરૂ, હરડેલ, આમળાં, પાપાણુલેદ, ધમાસો એનું ચુર્ણ મધ ધાલી
આપવું. એલચી પાપાણુલેદ, શીલાજીત, પીપર, ગોખરૂ એનું ચુર્ણ
ગોળની સાથે અથવા ચોખાના ધોવણુની સાથે આપવું. વેદના તથા બલતરા
ચુક્ત પથરી ઉપર પાપાણુલેદ, હરડેળ, ધમાસો, ગરમાળાનો ગોળ ગોખરૂ એનો
ઉકાળો મધ તથા તાજુ ઘી નાંખી આપવો. અરડસો, એલચી, જઠીમધ, પાપાણુ-
લેદ, દારૂહળદર, કાવળી, નહાના ગોખરૂ એરંડાનું મુળ એનો ઉકાળો પથરી,
સુત્રકંચ, સુત્રાધાત એનો નાશ કરે છે. લોહચુબકનો કકડો ચોખાના ધોવણુમાં
ધસીને ત્રણ માસા આપવો એટલે પથરી ઓગળી પડશે.

મુત્રકંચ.

મુત્રકંચનું કારણ—અતીશે ચાલવાની મહેનત, તીખા પદાર્થોનું લક્ષણ,
રૂખા પદાર્થો, દારૂ તથા ઘણી નિંદ્રા એનું શેવન, ઊતાવળું ચાલનારા વાહન ઉપર
બેસી જવું તથા અલ્પ ઇત્યાદી કારણોથી મુત્ર કંચ થાય છે. વાયુ વજોરે દોષ
કોપ પામી મુત્ર રહેવાના ઠેકાણે પેદા હોય તો મોટા કસ્ટથી મુત્ર પડે છે.

મુત્રકંચ ઉપર—લકડીઓ પાપાણુલેદ, ગરમાળાનો ગોળ, ધમાસો, હી-
મજ, ગોખરૂ, એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. ગોમુત્રમાં ખીવાનો દારૂ અથવા કેળના
ગાણાનો રસ નાંખી આપવો ગાયના દૂધના ગોળ નાંખી જરા ગરમ કરી
આપવું અથવા ખાંડ નાંખી આપવું.

શુકારમરી ઉપર—પાપાણુલેદનો ઉકાળો આપવો, મુળાના પાનના રસમાં
સોરે નાંખી આપવો તથા ચંદ્રપ્રભાવટી આપવી. તલસરાની રાખ પાણીમાં
આપવી. કાકડીનાં બીજ, હજરત બોર એનો ભુકો ચોખાના ધોવણુમાં આપવો,
સાગનું બીજ પાણીમાં ધસી આપવું.

મુત્રાધાતનું સ્વરૂપ—પીઠા ધોળી છતાજ મુત્ર ધણ રોકાયે છે તે મુત્રાધાત અને મુત્રકૃષ્ણા પીઠા ધણી અને મુત્રનો અવરોધ ધોરો ણીજ સર્વ પ્રકાર એકસર ખાજ છે

મુત્રાધાત ઉપર—ગાયત્રી દૂધ ૫ સેર, મધ ૧ તોયો તળ નાખોળની રાખ ૧ તોસો, એ એકસ કરી આપ્યા હોય તો મુત્રાધાત, દાદ એ રો. ૬૨ થાય છે જાખરનો ઝીકાળો સીસાજીત તથા ગુગળ નાખી આપવો ધાણુ, જાખર એનો ઝીકાળો ધી નાખી આપવો. અદ્રમસાવટી આપવી

ભસ્મક રોગ.

ભસ્મક રોગ—ગાળો, હાંગ, રાખ, ગંધક કત્યાદી અતી તીક્ષ્ણ પદાર્થો તથા તામ્રભસ્મનું અતીશે યેવન તથા કાગડનું માસ, બતાડનું માસ લક્ષણ કરવાથી પિત્ત ધણ ઠોપ પામે ॥ તેથી તીક્ષ્ણાગ્નિ થાય છે તે આઢે તેરણ ખાકુ હોય તો એ તેહની રાતી ન થવા હમેશા પ્રદીપ્ત હોય છે તેજ ભસ્મકરોગ વાક, પિત્ત, કફ એકમેકરી પુદ્ અતીપુદ્ તથા તીક્ષ્ણ થવા છતા એ રોગ થાય છે એને તીક્ષ્ણાગ્નિ ખણ કહે છે

ભસ્મક રોગનું લક્ષણ—વરસ, બળવરસ, ચૂર્કા, દુબળાપણ, ચીકણ ખાધાથી જરા સાંતી તથા રૂચીધણી છુપ એ સર્વ લક્ષણો થવા હોય તો મરણ કુલ્ક બણુ

ભસ્મકરોગ ઉપર—વારવાર ખીર ખાવી, એસના દૂધમા ઢેળા તથા સાકર નાખી તે વારવાર ખાવું બોરડીની અતરજાલ થડા પાણીમા વાદીને આપવી. સોયકોળાનો રસ દૂધ તથા ધી નાખી આપવો. બારે તથા ચીકણ તથા તાકુ એવું અન્ન લક્ષણ કરવું પીત્તને નાશ કરનારો એવો રેષ આપવો. દૂધમા એરડીયું આપવું ધીમા એરડીયું આપવું એસણ દધ, કહી તથા ધી ખાવું ધીના પદાર્થો લક્ષણ કરવા ધી ઢેળા ખાવા, કિસે નીંદા કરવી ચોખા, ધોળા કમળો અથવા કમળકાકડી બકરીના અથવા એસના દૂધમા રાધી ખાવું ઢેળના વચસા માસાનું પાણી કાઢી પીતા જવું જીવરાના મુળોનું પાણી જેમ તારી

● મદાસિ, લીપ્યાગ્નિ, તીક્ષ્ણાગ્નિ, અને સમાગ્નિ, એવા જ્વરાગ્નિના પ્રકાર પ્રારમે કરેલા છે. તેમાં સમાગ્નિ વીના બીજા અગ્નિ રક્ષી અનેક રોગ થાય છે તે ત્યાં વિસ્તાર ત્યા લખેલો છે તેમાં અતીતીક્ષ્ણ અગ્નિ ભસ્મક રોગને ઉત્પન્ન કરનારો છે

કાઢે છે તે પ્રમાણે કાઢી તે ખીતા જવું. તે ઉપર ઘીજું પાણી આપવું નહીં એ પ્રમાણે સાત દિવસ કર્યું હોય તો ભસ્મકરોગ નાશ થાય છે.

કંઠમાળ.

કંઠમાળ ઉપર ઉપાય—કાંચનની ઘાલનો ઉકાળો કરી તેમાં સુંઠનો ભુકે નાંખીને આપવો. ઘોળી ગોકરણીનું મુળ, ઈંદ્રિપાણીનું મુળ, વજ, દેવદાર, સરગવાનું મુળ, એ ગોસુત્રમાં ઘસી લેપ કરવો. કડવી તુબડીનો રસ તથા સરશીયું એખડુ કરી અગ્નિ ઉપર પકાવી તેનો રસ બળી જાય એટલે તે તેલ લગાડવું. વાએ વર્ણના ઉકાળામાં મધ નાંખી આપવો. ચુનો, ગોળ, ખાંવા એખડા કરી લેપ કરવો એટલે ગાલ ઉપરનો સોજો ઉતરે છે. હરતાળ, ગોસુત્રમાં ઘસી લેપ કરવો. છજુ દરીનું તેલ કરી લગાડવું.

અપચો, અરબુદ, તથા ગાઠ એ ઊપર—ત્રણની ચીકીત્સા કરવી, એટલે ત્રણ ઊપર જે ઉપાય કહેલા છે તે કરવા.

અંતરગળ.

અંતરગળનું કારણ તથા લક્ષણ—વાયુને કોપ કરનારો આહાર તથા ચાલવાની ઘણી મેહનત, પાણીમાં ઘણી વાર રહેવું મુત્ર વગેરેના વેગનો રોધ કરવો, તથા ન પ્રાપ્ત થનારો વેગ ઓસડોથી ચાલુ કરવો તથા અંગ ઉપર ઘણા ભાર લેવો. લાંબો પથ કરવો, તથા ચડ ઉતર કરવી. વરમી જગ્યા નીરગતે પીઠા કરવી, જોરવાળા માણસની સાથે કુસ્તી કરવી. ખાડામાં ઊંચો નીચો પગ પડવો, ઘત્યાદી કારણથી વાયુ કોપ પામી અંતરગળમાં પેસે છે. પછી ઉપેક્ષા કરી હોય તો હેઠે વેહેનારો થઇ વૃષણના સાંધાની રાહ વૃષણમાં પ્રવેશ કરે છે. તથા વૃષણ વાહી ધમનીને દુષિત કરી વૃષણમાંહેની ગોળીઓ તથા કોષની વૃદ્ધી કરે છે. તેહને વૃદ્ધી અંડવૃદ્ધી, અંતરવૃદ્ધી, અંતરગળ, કેહે છે. બદરકાંઠા ઉપરનાં ઘણી સાકડી વરતીનાં શેહેરો જેમાં દૂર્ગંધી ઘણી તથા માંસમાંછલાંની દૂર્ગંધીથી પાણી તથા હવા એક ખરાબ થએલાં, તેવા શેહેરમાં વધારેવાસો થવાથી તે પાણીથી પણ આ રોગ લાગુ થાય છે. ઘણું કરી એવા શેહેરોમાં આ રોગ ઘણા એક લોકોને હોય છે.

અંતરગળ ઉપર—દૂધમાં અરડીયું નાંખી આપવું, રાસ્ના ૨ લાગ, જેઠીમધ ૨ લાગ, ગળો ૨ લાગ, એરંડાનું મુળ લીલું ૪ લાગ, ચીકણાનું મુળ ૨ લાગ, ગોખરૂ ૨ લાગ એનો ઉકાળો એરંડીયું નાંખી આપવો, અથવા એકલોજ

ઉઠાળો આપવો, વૃષણ ઉપર એરડીયુ નીત્ય લગાડવું નારાયણ તેજ શોળવું જવ, તથા, સારોડીયું મુળ એ એસરોડીયા વાદી એરડાના પાનને લગાડી તે પાન વૃષણ ઉપર બાંધવું એરડી આમા હરડેયું મુળ આપવું તીલવળીનો રસ ચણાના ઉઠાળામા આપવો હરડે, સચળ તથા એરડીયુ એકઠું કરી આપવું તમાખુના પાને સીંધા રસ લગાડી બાંધવું નવોજ ફેગ થયો હોય તે હેઠે માથું ઉપર પગ કરી ઉભું રહેવું પગના અંગુઠા દુખવા લાગે તાહા સુધી બાંધવા એ રોજ ઉત્પન્ન થતા વેતજ એ બાબુનીશગ કુસાર્ હોય તે ઉપર ભુલામું નાખવું તે ઉપર તાજ કળી મુનાતું રીંપુ આપવું એરડે સઠેઆર્ધ વૃષણ એસરસે કાગચાના ઠળીઆ ઢીલા કરી એરડીઆમા મેળવી તમાખુના પાન ઉપર લગાડી તે પાન રાતે બાંધવું મુનો અને જીંચી ઢીકણી એક ઠેકાવું પાડી તે તમાખુના પાનને થોપડી વૃષણ ઉપર બાંધવું, એરડે સવ અંજમા બ્યાપી ઉઠડી થાય છે ધળીજ ઉઠડીએ થવા લાગે તે ઠાડે નાખવું એરડે એક બે દીવસમા વૃષણ બેસે છે ણીએરોનો ગરમ કાઢી પાણીમા ઉઠાળાવે, તે પાણીની બાફ વૃષણને આપવી, પછી તે ગરમ વડે સેહેતું સેહેતું સેકવું, પછી જીંચી ઠાસડી લઈ ફેલાડીનના કપડા જીપર થોપડી પાડી, તે વૃષણ જીપર થોપડી પાડી, તે વૃષણ જીપર બાંધવું રૂપેન્ડાઈન તેલમા કપડુપડાણી જીપર બાંધવું ગરમ પાણીની ખાર વૃષણ ઉપર કરવી તથા હાથેશા ચેકતા જાવું એવા અનેક એસરોડા તથા જીપાથો છે, પણ તેમાથી અતુલવવાળા ઉપાથો અહીં લખેલા છે

વીદ્રધી

વીદ્રધીના લક્ષણો—વાયુ વજરે રાય ઠોપ પામી ત્વચા, માંસ, સોહી મદ એએને કુચિત કરી હાડ સુધી જઈ પુગે, તથા બેન્દા મુળે થકા અર હોય છે તથા એ ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી વેદના મુક્ત દોષ જાળ અથવા લાળી બેવી એ બાઠ રૂપે કરી સોજાને ઉત્પન્ન કરે છે, તેને વીદ્રધી કેહે છે એમાં શક્તિપાત વીદ્રધી થકા કરી અસાધ્ય એ અતરમુખ તે પણ અસાધ્ય

વીદ્રધી જીપર—અથમ ફેજ આપવો તથા સોહી કઠાવવું વડ, જીંબરે, પીપળે, પીપર, વેતસ એએની ઝાલ, સરગવાની ઝાલના ઉઠાળામા ધસી ગરમ કરી લેપ કરવો એરડીઆત મુળ વાદી તેલમા અથવા થીમા મેળવી જીંટ કરી લેપ કરવો. જવ, ગહુ, મગ એનો સોડ પાણીમાં મસાળી ગરમ કરી બાંધવો ત્રિફળાના ઉઠાળામા નસોત્તર આપવું ગહુ ના આરાની અથવા ચણાના આરાની પોડીસ બાંધવી

અતરમુખ વીદ્રધી ઉપર—સારોડીયું મુળ, તથા વાચર્કની ઝાલ બેને

ઊકળો આપવો. સરગવાના લીલા ગુદમા સીધાહુણુ તથા હીંગ નાંખી આપવો વીદ્રધી પકવવાને ચીકણાના પાન વાટી તેમાં મીઠું નાંખી તેપર બાંધવું. આટો હળદર, મીઠું એ દૂધમાં પકાવી સહન થાય એવું બાંધવું. લીલું, અંજીર જુદી ઊપર બાંધવું. મોરચું તથા સાચું ઘસી લેપ કરવો. ગુલબાસના પાંતને ઘી લગાડી ગરમ કરી એક ઉપર એક એવા થર આપવા. ગુબડ પાકવાને પણ એજ ઉપાયો કરવા.

શ્લીપદ.

શ્લીપદનું કારણ—જે દેશમાં હમેશાં જામેલું પાણી હોય છે, તેજ સર્વ થીએ છે તથા સર્વ રૂતમાં સરદી વાળી હવા હોય છે તે દેશમાં એ રોગ ધણું હોય છે એ રોગને હાથી આપગ પણ કહે છે.

શ્લીપદ ઉપર—પ્રથમ લોહી કાઢવું. ગોમુત્રમાં હળદર તથા ગાળ નાંખી આપવું. હરડે, એરડીઆમાંતળી ચુર્ણ કરી ગોમુત્રમાં આપવી. પીપર, ત્રિકૂળા દુવદાર, મુંઠ, સાટોડી, વરધારા એવું ચુર્ણ ૧ તોલા કાંજમાં નાંખી આપવું. ધંતુરો, એરંડમુળ, સાટોડી, નગોડ, સરગવાની છાલ. એ સર્વ લેગાં વાટી લેપ કરવો. આકાહુ મુળ, કાંજમાં ઘસી લેપ કરવો.

ગાંઠનો રોગ—વાયુ વજેરે દાષ વડે માંસ તથા લોહી એ દુષિત થઈ, મેદ નીરજોને દુષિત કરી ગાળ તથા ઊંચો અને ગાંઠ જેવે, એવા સોજાને ઊત્પન્ન કરે છે, તેને ગ્રંથીરોગ કહે છે. તે અનેક પ્રકારનો છે, એ ઉપર અરબુદમાં કહ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

અરબુદનું કારણ તથા લક્ષણ—શરીરના વિષે વાયુ વજેરે દાષ કોપ પામી લોહી તથા માંસને દુષિત કરી ગાળ તથા સ્થીર અને હળવે હળવે વેદના કરનારી તથા જેના મોઢાં ઊંઝાં ગયેલાં, તથા ઘણી મુદતથી પાકનારી તથા વૃદ્ધિગત થનારી એવી માંસની ગાંઠ ઉપડે છે, તેનું નામ અરબુદ અરબુદ તથા રક્ત અરબુદ રોગ એમાં વધારે ભેદ નથી, એટલેજ તદ્દાવત છે કે માંસ અરબુદ તથા રક્ત અરબુદ એ પ્રકાર ગ્રંથીરોગ માંનથી તથા એ બેઉ રોગ અને વીદ્રધી એમાં પણ ઘણું ભેદ નથી, તે માટે વીદ્રધી ઊપર જે ઉપાયો કહેલા છે તે ચોજવા. તથા વૃણ ચિકિત્સા એટલે વૃણ ઉપર જે ચિકિત્સા કહેલી છે તે ચોજવી.

ઉદરનુ કારણ તેથી લક્ષણ—અગ્નિ મદ તથા અલ્પ ક્ષત્રા ખાવુ, વાવડ લક્ષણ, જમવા ઉપર જમવુ હાલવાલ ન કરવી, પાણી ઘણુ પીવુ, કંતિયારી કારણથી વાયુ કોષ પાછી પસીનાની તથા પાણીની ગતી કરનારી જેરો છે, તે બધ પાડી પેરના વાયુ તથા અગ્નિ તથા અપાન વાયુ એ દુષિત થયા હતા પેરમા જે રોગને ઉત્પન્ન કરે છે, તેહને ઉદર કહે છે

ઉદરનુ કારણ તથા લક્ષણ—પેર કુસુવુ, શાલવાની શક્તિ નહીં, દુષ ગાપક, અગ્નિ મદ, સોએ, ઝાની, વાયુની સાથે ઝાડો થવો, બળતરા, તમર, પેરઉપરની રોગે રૂખાવી, પચો ઉપર સોએ, ઝાડો કબજ, છુધા નાશ કંતિયારી લક્ષણે બહુવા એ રોગ વાતોદર, કફોદર, પિત્તોદર, શનીપાતોદર, જસોદર, પક્ષીદોદર, નાગોદર, કમ્બોપોદર કંતિયારી અનેક પ્રકારના છે ગિદ્દરનુ અસાધ્ય લક્ષણ. પેર કહણુ હતા તેલ લગાડવાની પેઠે અકચકાર તથા ઉપર લીલી રોગ તરી રહેલીઓ, પગો તથા આંખો ઉપર સોએ, અનાજનો તીરકાર, શાપ, ઈંદ્રીને વાકાપણુ એવુ થયુ હોય તો અસાધ્ય બહુવો અને રેચ આપ્પો હતા વાર વાર પેર ભરાઈ આવે છે તે પણ અસાધ્ય

ઉદર ગિપર ઉપાયો—પ્રથમ વખતને રેચન આપવુ, ખાટ તથા મીઠું સરખે ભાગે લેઈપણુ ઝીણુ વાડી ગોચુતમા નાખી સવાર તથા સાંજે પીતા જવું નસોતર ૪ ભાગ, ઘોરતુ રૂધ ૪ ભાગ તથા પી ૪ ભાગ, પાણી ૮ ભાગ એને એકત્ર કરી ઉકાળવા રૂધ તથા પાણી બળી બધ એરસે ઊતારી ઘુકવુ અને શક્તીપ્રમાણે આપવુ

ખીદોદર ગિપર—સરગવાની ઊવતો ઉકાળો કરી તેમા પીપર તથા મરીનો બુકો નાખી આપવો વીજામા ૩ ભાર, દરડ ૩ ભાર, શાદાલ ૧ ભાર, વાવડિમ ૩ ભાર એ ગોળમા ખાડી તેનો સાત ભાગઓ કરી સાત દિવસ આપવી.

ઉદરારી રસ—પારો ૧ ભાગ, મોરચુત ૧ ભાગ ને વાજાનુ બી ૧ ભાગ, એ આપડો ગરમાગાના ગોળમા તથા ઘોરના રૂધમા એક એક દિવસ ખસ કરી તની માસા ભારની એક એક ગોળી કરવી તે રોજ એક ગોળી આપવી તે ઉપર પપ્પ લુની આમસીની મધુર કઢીને ભાત, અથવા ગાયના રૂધનુ મધુર કઢીને ભાત

જસોદરારી રસ—પીપર ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, તામ્રલક્ષ ૧ ભાગ કારાળા પદ્મરાના મુગનુ મુખ ૧ ભાગ ને પાજાના બીજ ૪ ભાગ એનો ઘોરના રૂધમા ને ૧ દિવસ ખસ કરી પાણીની સાથે ૪ થા ૧ પ્રમાણે આપવુ

ધૃષ્ટાસેદી રસ —ચું ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, પાંગે ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ટકાવચ્ચાર ૧ ભાગ નેપાળાનાં ગી ૩ ભાગ એ એકઠાં ઘુંટી થકા પાણીની સાથે એક વાલ અથવા બે વાલ આપવું. ઉપર જેટલા પાણીના ઘુટાલેસે તેટલા લુલાખ યસે, પછી છાગને ભાત ખાવો. વાવડીંગ સાદ્યખાર, હરડે એ ચરખા ભાગ તથા એ માંહેના એક ઝોપડના ઝાયા ભાગ જેટલું ચોગ્ગુ દધ એ એકઠાં ખલ કરી ચરખ પાણીની સાથે આપવું. વાવડીંગ તથા હરડેના ઊકાળામાં બે માગા ગુગળ નાંખી આપવો. કઠવું ઇંદાવાયુ ભેપના મુત્રમાં પકાવી તે આપવું, તથા તે મુત્ર તેના ઉપર પાવું. કુમારીઆનવમાં વજરક કાર તથા ધારા ઝાળીની માત્રા નાંખી આપવું. અજમો, અજમોદ, દીવેચી અજમો, પુરામની અજમો, ચુંદ, મરી, પીપર, એનું ચૂર્ણ કરી કડવા ઇંદાવણાના રસમા ગાળ નાંખી આપવું કરવું. અને તે દરેજ એક એક તોલો ખાવું.

ગુદમરોગ.

ગુદમનું કારણ તથા લક્ષણ—વાયકું બોજન, અગ્નિ પ્રતીક્ષ ન છતાં ભારે પદાર્થોનું લક્ષણ, હાલચાલ ન કરવી, વરસમાં એક બે વખત પણ લુલાખ ન લેવો, ઇત્યાદી કારણોથી વાયુ વગેરે દોષ દોષ પાસી પેટમાં બે પડખે, ડાલીમાં દુડીના ઠેકાણે પેડુમાં ગાઠ ઉત્પન્ન કરે છે. તે ગાઠો આંખાની ગોટલી જેવડી અથવા નહાની તથા હાલનારી અથવા ન હાલનારી એવી થાય છે. દોષ દોષ વખત મોટી હોય તે નહાની થઈ કરી વધારે મોટી થાય છે, એ ગુદમરોગ વાતગુદમ પીત્તગુદમ, કંદુગુદમ ઇત્યાદી ભેદ કરી અનેક પ્રકારના છે

ગુદમનું પુર્વરૂપ—ઘણા ઝોડકાર, ઝાડો કબજ, અનાજ ઉપર રૂચી નહીં, આતરણ કરકર બોલવાં, કળતર, પેટ ટુલવું, અગ્નિ મંદ એ ગુદમરોગનું પુર્વરૂપ બાબુવું.

રક્તગુદમનું લક્ષણ—સ્ત્રી તરતની સુવાવડી છતાં અથવા કમવાવડ થઈ હોય તો તથા રૂત વખતે વાયકા પદાર્થો ખાવાથી વાયુ દોષ પાસી તેમાં ગર્ભ રહેવાના ઠેકાણે લોહીનો જમાવ કરી ગુળચુકત તથા બળતરાચુકત એવો ગુદમ તે ઉત્પન્ન કરે છે, તે ગુદમનાં વિષેસ લક્ષણો. એ ગુદમ ઘણા દિવસથી થયો છતાં તેને અવયવો ન છતાં, ગર્ભની પેઠે થકા મારે છે. તથા શુળ કરે છે. અને રૂત બદ, સ્તનની અણીઓ કાળીયો થાય છે, તથા એ રોગ ગર્ભના ઠેકાણે થાય છે, તેથી ખીજાં પણ ગલની પેઠે ચીનહો થાય છે, એ રોગ સ્ત્રીઓનેજ થાય છે, એ રોગની ચિકિત્સા દશ મહિના પછી કરવી.

ગુદમનું અસાધ્ય લક્ષણ—જે ગુદમ ઘણા દિવસ રહેવાથી ઉદર તથા

રૂપાને બાપી કાચબાની જેઠે ઊંચાડો થાય છે તે અસાધ્ય તથા અશક્તપણ જાતી દુખવી ઉદ્ધસ તાપ, સ્વાસ, ઉલ્હટી, તરસ, યેન, અતીસાર, સળેખમ, તથા કુટી, હાત, પગ એ ઉપર સોજે આવે છે તે બુદ્ધ અસાધ્ય બાબતે.

બુદ્ધ તથા વાત બુદ્ધ ઉપર—સાજીઆર, કોર્સીજન, કેતકીનો કાર એ એકત્રકસી તેલમાં આપવો.

પીત્તબુદ્ધ ઉપર—નસોતર તથા ત્રિકુળાનો ઉકાળો આપવો. રેણુકાની જ મધમાં આપવું, ધરાજ તથા હરડેનો ઊકાળો ગાળ નાખી આપવો ત્રિકુલાનું મુર્ચ સાકરમાં આપવું, તે ઉપર સિંદુ પાણી પાવું.

કફબુદ્ધ ઉપર—પંચમુળનો ઉકાળો આપવો. જુની વાણી છાર આપવી.

ત્રિદોષ બુદ્ધ ઉપર—વાયવર્ણનો ઉકાળો આપવો. પારે ૧ ભાગ, ખીપર ૪ ભાગ, ગચક ૪ ભાગ, હરડે ૪ ભાગ, એનો ખસ કરી બરમાળાના ભાગમાં તથા ધોરના કૂંધમાં ફરી ખસ કરી અઠ્ઠ મઠાએ ઝાળીધો કરી મુકવી.

એને બુદ્ધમારી રસ કહે છે—તે એક જાળી મધમાં આપવી પદ્મ રહી ભાત, ચાખદ્રાવ એક અથવા બે વાસ મુકના મુર્ચમાં અથવા હરડેનું મુર્ચ તથા રહીધોલો એ એકત્ર કરી તેમાં આપવો.

રક્તબુદ્ધ ઉપર—તસના ઉકાળામાં ત્રિકફ, હીંગ, ભાગચાનું મુળ એવું મુર્ચ નાખી આપવો. એથી રક્તબુદ્ધ રોગ નાશ પામે છે તથા શુદ્ધ આવવો બદલે હોષ થો તે પછુ આવે છે ત્રિકુળાના ઉકાળામાં એક આસો મુગળ નાખી આપવો. અરીકાના પાણીમાં કંઠવા ઉદિવર્ણનું મુળ ધસી ને આપવું કીવા ઉંચ વાણીનું લીસુ મુળ યોનીમાં મુકવું એ આપડો રહી હોષ થો રક્તબુદ્ધ મળીને પરીભષ છે કુટીપાસે જળો લગાડવી એરહે બુદ્ધ ગળી પડે છે, પછી જગા ઉપાસો કરવા.

શુળ.

શુળરાગનું કારણ તથા સ્વરૂપ—વાતશુળ વાતને ક્ષોભ પમાડનારા એ કુખા વગેરે પદાર્થો ઉર્ધ્વ, કંઠ, કોષાઈ ગચેલું બનાજ, કુખુ માસ, કુખા શાખ તથા મમુર, વાલ, ક્ત્યાદી પદાર્થોનું લક્ષણ તથા મલુ થક પાણી પીવું, જન્મ પછી તરતજ જન્મકું ધળી હાલ્યાસ, અતી મર્મજન, મલો ઉભમરો, મલમુર, વામુ એના વેગ રોધવા, અતીપીક, મલુ દસવું ક્ત્યાદી કારણોથી વામુ કોપ પામી તે જાતી, પીક, કેક, થકુ એમાં પેસી શુળને ઉત્પન્ન કરે છે, એ સાજની વખતે તથા શીઆળામાં બને વરસામાં તથા પવનના કપાડાથી વધારે ઉપદ્રવ

કરે છે. પીત્તશુળ, પીત્તને ક્ષોભ કરનારા તીખા તથા ઉના વગેરે પદાર્થોનું અતિવે સેવન કરવાથી પીત્તનો ક્ષોભ થઈ તેથી કુંટીના વિષે તથા માંચામાં શુળ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તે મોહ, શોષ, બળતરા, પરસેવો, ભ્રમ એને ઉત્પન્ન કરે છે. તથા એ અર્થ રાત્રે, બપોરે તથા શરદરૂતુમાં વધારે પીડા કરે છે, તથા પીત્તને શમવાના પદાર્થો સેવન કરવાથી તે નાશ પામે છે.

કફશુળ—કફનો પ્રકોપ કરનારા એવા મધુર પદાર્થોનું ઘણું સેવન કરવાથી કફનો ક્ષોભ થઈ તેથી આમાં શુળ થાય છે. તેશુળથી લાળ, ઊદ્રસ, અરૂચી, ઝાડો કબજ ઇત્યાદી ઊપદ્રવ થાય છે, તથા એ શુળ સવારમાં તથા શિશિર રૂતુમાં ઘણી પીડા આપે છે, એજ પ્રમાણે બે દાષથી ઉત્પન્ન થયેલા શુળમાં ત્રણેના લક્ષણો થાય છે.

આમશુળ—એ શુળ આમાં શયકી થાય છે, તથા આમાં શ અગ્નિ મંદ થી થાય છે, તેને અગ્નિ પ્રદીપક તથા આમાં શ નાશક આપડો આપવાં.

શુળઉપર—ઘોડાની લાઠ પાણીમાં ચોળી ગાળી તેમાં હીંગ નાંખી આપવી. કળથીનો ઉકાળો સુઠં, હીંગ, વડાગરૂં મીઠું એનું ચુર્ણ નાંખી આપવો સુઠં, વજ, હીંગ, મરી, શાહાજીરૂં, વચ્છનાગ, ચીત્રકમુળ એનું ચુર્ણ કરી ભાંગ રાના રસમાં ચણા જેવડી ગાળીઓ કરી એક એક ગાળી આપવી.

શંખવટ્ટી—આંમલીના ફેતરાની રાખ ૪ ભાગ, પંચલવણ ૫ ભાગ, શંખલસમ ૮ ભાગ, હીંગ ૧ ભાગ. મરી ૧ ભાગ, સુઠં ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, પારો ના ભાગ, ગંધક ના ભાગ, એ સર્વ આપડોનું ચુર્ણ લીંધુના રસમાં ખલ કરી બેરના ઠળઆ જેવડી ગાળીઓ કરી એક એક ગાળી આપવી. એટલે શુળ, સત્રહણી, અજીરું, અરૂચી, પક્તીશુળ, ક્ષય એ રોગ દૂર થાય છે. મીઠળ કાંજમાં ધસી કુંટી ઉપર લેપ કરવો. સુઠં તથા એરડમુળ એનો ઊકાળો સંચળ, નાંખી આપવો. આમળાનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. હરરેનું ચુર્ણ ગોળ તથા ધીમાં આપવું. મહુર ગોમુત્રમાં પકાવી તેમાં ત્રિકૂલાનું ચુર્ણ નાંખી મધ તથા ધીમાં આપવું. ધરાખ તથા અરકુસાનો ઊકાળો આપવો. ઘોડાની લાઠ તથા હીંગ એનો અર્ક કાઢી આપવો. પારો ૧ ભાગ, ગંધક, ૧ ભાગ, વચ્છનાગ ૧ ભાગ, કોડીની લસમ ૧ ભાગ, સીંધાલોણ ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, સુઠં ૧ ભાગ એ સર્વનો નાગરવેલના રસમાં ખલ કરી બે ચણાડી જેવડી ગાળીઓ કરવી તે એક એક ગાળી આપવી. લોકના થરસનીમાત્રા અનુપાનના સાથે આપવી. હરણું સીંગડ બાળી તે લસમ ધીમાં આપવું.

પરિણામ શુળ—અનાજનો પાક થતો છતાં જે શુળ થાય છે તે અન્નથી

જીતપન્ન થયેલું શુળ દુઃખેથી ઝેરસે અનાજ પાચન થયા પહેલાં તથા પછી તથા પચ્ચ લીધા પછી પણ શાતી પામતું નથી નિદ્રા આવે ઝેરસે રહે છે

જવરપીત્ત શુળ—તે અમ્લપીત્તથી થાય છે અમ્લપીત્તનો નારા થાય તો તે શુળ પણ બેસે છે, તેથી અમ્લપીત્ત ધરવાના ઓપડા લેવા

●પરોલ્લામ શુળ ઉપર—સુન્દ, તલ, યોળ એકઠા ખાદી બાથના દૂધમાં પકાવી આપવા શાંખભસ્મ ગરમ પાણીમાં આપવી. ઉદ્બળવની ફાંફી ગરમ પાણીમાં આપવી અથવા આમલીની છાલની ભસ્મ બરમ પાણીમાં આપવી હ્રીમિ, સીંધાસોણ એટું સુઈ મધ તથા થીમા આપવું ટંકજીઆર દુરલુના સીંગરાનું સુકું સોના તથા તાબાની ભસ્મ એ આદાના રસમાં ખસી પછી શરાવમાં નાંખી ટંકમટી કરી બજપુર આપવેલ, પછી મટી ખસ કરવે તેમથી એક અથવા બે સજ્જારીભાર ભસ્મ થી તથા મધમાં આપવું

ઉદાવર્તનું કારણ તથા લક્ષણ—ભુખ, તરસ, નિદ્રા, સ્વાસ, ઉલ્લસી, હીંક, બગાસુ, આંધાર, શુક્રમાત્ર, મળ, મુત્ર, અધોવાયુ એ દરેકને પ્રાપ્ત થયેલો જે વેગ તેનો રોધ કર્યો હોય તો વાયુ ઊર્ધ્વગતી થઈ બહારી પ્રકારની પીડા કરે છે, તે ઉદાવત વાયુ તેમાં મળ, મુત્ર તથા અધોવાયુ રોકેલા હોય તો પ્રેમા ધાર પ્રજ્વળનારાક ઉપદ્રવ થાય છે, તથા તે ઊર્ધ્વવાયુના ઝેરથી માંસાની રાહો મળ પણ પડે છે.

ઉદાવર્તનું અસાધ્ય લક્ષણ—અતીશાય, ઝાંઝાની, નળસાપણ, શુળ વીરસા મુક્ત લીસરી એવું હોય તો તે અસાધ્ય બન્યો.

ઉદાવર્ત ઉપર—જવખાર, સાજીખાર, પચસવણ, (ટંકજીઆર, લવણ, વાગાશ, સીંધાસોણ, સયલ) ચીમક, અજમે ત્રિકટું, હ્રીમજ, વાવરીંજ, નસોત્તર, વજ એ સર્વના સુર્ણને ધારના દૂધની સાત ભાવના આપી તેની ઝાળીયા રાધોરા જેવરી કરવી તે ઝાળી આપવાથી ઉદાવર્ત, મુદ્મ, ઉદર એ રોગ નાશ પામે છે જવખાર તથા સાકર એજટું કરી આપવું નેપાલા લાની બી, પારો, ગમક, ત્રિકટું, ટંકજીઆર એટું સુઈ ખસમાં બહુ દિવસ પુરવું અને તે એક માસાભાર સુક થી સાકરમાં આપવું

કુસ્ટરોમ.

કુસ્ટરોમ—વમન, જીભાજ ઈલાઈ પાચ કરેલામાં કમી બસવી, વીવધાનું

* કોઈ બેને પગલી (પાલી) ઘણ પણ કરે છે.

ધણું સેવન, મધ્ય, માંસ, ખરાબ પાણી એનું અતી સેવન, ભારે પદાર્થોનું ધણું લક્ષણ, ચાલવાની ધણી મહેનત, ઘણો સંતાપ, અતી અજીણ, ધણી મહેનત, દહીં, મીઠું, અડદ, મુળા, મીસ્ટાન્ન એનું ઘણું લક્ષણ, દિવસે ધણી નિંદ્રા, પાપકર્મ, મલમુત્ર, ઉલટી એનો વેગ રોધવો ઇત્યાદી કારણોથી વાયુ વગેરે દાષ દુસ્ત થઇ ત્વચા, માંસ, લોહી અને રસ એને દુષિત કરી અઘાર પ્રકારના કુસ્ઠો એટલે કોડાને ઊત્પન્ન કરે છે.

સર્વકોસ્ઠ ઉપર—ગાયનું દૂધ ૫ શેર, ગધક ૧ કીંવા ના તોલો નાંખી ખીવું. ઘોળી ગાકર્ણિતું મુળ તાઢા પાણીમાં ધસી લેપ કરવો. પારો, ગધક, મન-શીલ, હરતાળ, મરી, હળદર, આંબાહળદર, સીંદુર, મોરથુત, પુંવાડીયાનાં બીજ, આવચો, જીરૂ, કડવુંજીરૂ એ સર્વનું ચુર્ણ કરી તેમાં લીંબુનો રસ તથા ધી નાંખી લોઢાની કઢમમાં લોઢાના દસ્તાવડે ૪ પોહોર ખલતું પછી લગાડવું, એટલે કોડ, ચળ, પામા, વીસર્પ ઇત્યાદી રોગો દુર થાય છે. છ મહિનાએ નસ ખોલવી. દર મહિને જુલાબ તથા દર પખવાડીઆમાં ઉલટી આપવી. આષડોના ઊપાયો પણ ચાલુ રાખવા. પુંવાડીઆનાં બીજ, આકડાનું દૂધ, નેપાળો, વાવડીંગ, સીંધાલોણ, ખાવાં, હળદર, દાડહળદર, રીંગણીમુળ, વછનાગ એ સર્વ આષડો વાડી લેપ કરવો એટલે સર્વ તરેહના કોડ વગેરે દૂર થાય છે. ખેરનાં પાંચ અંગનો ઊકાળો કરી તે ઊકાળાથી નહાવું, તથા તે પીવો. ભોજન, લેપ પણ કરવો, એટલે સર્વ કોડ જાય છે. ખેરસાલ, ત્રિફલા, કડવા લીંબડાની છાલ, કડવું પડોળ, ગળો, અરકુસો, એનો ઊકાળો આપવો એટલે સર્વ કોડ, વીસ્ફોટક, મસુરીકા, એ રોગ દુર થાય છે. ખેરની છાલ અથવા કાચો પાણીમાં ધસી લેપ કરવો, આવચો વાડી છ મહિના સુધી લેપ કરવો.

ખશ.

ખશ ઉપર—પ્રથમ જુલાબ આપવો. પારો, ગધક, જીરૂ, ઉમતું જીરૂ, આંબાહળદર, હળદર, મનસીલ, સીંદુર, મરી એ ધીમાં ઘુંટી લેપ કરવો. પારો ગધક, ધતુરાનાં બીજનો તેલમાં ખલ કરી લેપ કરવો. ગધક કેળામાં ખાવો. એટલે સર્વ ખશ બાહર પડે છે. પછી સાંજે ભેંસનું. જાણ અંગે લગાડી નહાવું. એટલે સાફ થાય છે. સુખડનું અતર ચોળવું. આંખનાં બાળી તે તેલમાં ઘુંટી લગાડવાં. જે આષડો કોડ ઉપર કહેલાં છે, તે પણ કરવાં. શોધેલો ગધક એકલા ધીમાં અથવા જાશમાં આપવો.

વીરાર્પ

વીરાર્પ, તથા ધાધર ઉપર—પ્રથમ લોહી કાઢવું એરહીયુ ધીમા આપવું દુળદર, આળાદુળદર, કોસ્કોલીજન, જરામાસી, જેઠીમધ તગર, એ લચીદાણા, વાળો, ધોળીમુખ એવું ચુર્ણ ધીમા ખસ કરી લગાડવું ગળો અર કસો, ત્રિકુળા, ખેરશાલ, અરમાળાનો ઝાળ એના ઉઠાળામા એક ટાક યુગળ નાખી આપવો. વાસી પાણીમા ચીકણી સોપારીનું ચુર્ણ કરી નાખવું અને તે પાણી નીત્ય લગાડવું વચ્ચનામ, એરકોચલા, અને મોરશુષુ દહાંમા ધસી ૧૪ દિવસ લેપ કરવો સો પાણીએ ધોષલા ધીમા રસ કપુરનો ખસ કરી લગાડવું ખસ ઉપર અને કોઠ ઉપર કઢેલા આપડો પલ્લુ કરવા

વીસ્ફોટક

વીસ્ફોટક ઉપર—પ્રથમ રેશ આપવો. એરહીયુ ધીમા આપવું કરી આતુ, કક, જેઠીમધ, વાળો, પીત્તપાપડો, અરકસો, ધાથ, ત્રિકુલા, કુમની છપ એના ઉઠાળો આપવો. ચુખડ, નાગકેશર, વાલસેલો, સીરસની છાલ, અર્જુન પાન એ આપડો વાદી લેપ કરવો.

વાળો

વાળા ઉપર—આવળતુ બીજ ગોમુત્રમા વાદી લેપકરવો નજાળા પાનનો રસ બે તોલા તથા ગાયત્રી ધી ૨ તોલા એજુ કરી સાત દિવસ આપવું સરખ વાના મુળની છાલ કાઠમા વાદી તેમા સીંધાસોળ નાખી ફરી વાદી લેપ કરવો સરખવાની છાલ ચપાના ફુલગા અને લસણ બેગા વાદી તેની ઘેમલી વાળા ઉપર બાધવી, તેથી એક દિવસમા વાળો બળી બાથ ૭ રક્તખારની માળીનો રસ ઠીંવા અરધો તોલો દહીં અને જુવારની માળીનો સોઠ તેમા મેળવી આપવો. સાજ મુખી અપવાસ કરી પછી પચ્ચ રવું કોઈ ફૂલકી ફુસાવેલી આપે ૭ એ ઉપાધો વીના વાળાનું ઠેકાણુ લોઈ શરૂથી ફાક કરવી, પછી ઝીળી આઠની વડે તે વાળો તાળી કાઢવો. ધતુરાના પાન બીરામા ખાવા, ઠીંવા ધતુરાના પાનનો રસ એક અથવા બે તોલા તથા તેરણુ ધી તેમા નાંખી

● જો મલ્લ છત્ર ચળી નથી હતું તથા તેનો પ્રચાર નથી અને તેમાં જુનમાં વરેરે ધેવાન ૭ એવાન નહાન તથાવા તેનું ચળી તથા ખરાબ થયેલું ચળી પીરાથી ચાપે થાય છે

આપણું. એટલે કે જે અઠસે તેનો ઉતાર બીજે દિવસે દહીંભાત ખાવો આકડાના દુધનો લેપ કરવો.

નેત્રરોગ.

નેત્રરોગનું કારણ—તડકાથી અંગ તપેલું છતાં થંડા પાણી એ નહાણુ, છેટે નજર કરી હંમેશાં જોવું, સુવાના વખતે નસુઈ રહેવું. પરશેવો, ઘુળ અને ઘુમાડો એનો નેત્રાને સ્પર્શ થવો, ઊલટીનો અવરોધ, તથા ઘણી ઊલટી આપવી, પાતળું અનાજ તથા પાણીનું ઘણું સેવન, વાયુ, મળ, મુત્ર એનો અતી અવરોધ કરવો, નીરંતર ક્રોધ, રૂદન, શોક કરવો, અતી સુરાપાન કરવું, જે રૂતમાં જે કરવાનું તે ન કરવું, નેત્રનું પાણી રૂંધવું, તથા ઘણા કીણા પદાર્થોનું નીરંતર અવલોકન કરવું. જોડાવીના હંમેશાં ચાલવું, તાપ કરનારા પદાર્થો નીરંતર જોવા, ગરમ તેજની તરફ જોવું, ગાંજો તમાકુ એનું અતી સેવન, તીખા પદાર્થોનું અતી ભક્ષણ કરવું, હાથ, પગ, કંઠણ પદાર્થોની સાથે અતીશે ખઝાડવા, કંદે, ખીત્ત, વાયુ એનો અતી ક્ષોભ, એવા કારણોથી નેત્રાને રોગ થાય છે.

નેત્રરોગ ઉપર—શોધેલો એળીઆ સીંધાલોણુ એ કપડછાણુ કરી પાણીમાં મળવી રાતે સુઈ રહેવા વખતે આંખો ઉપર ખાંધવું, એવું ત્રણ દિવસ કરવાથી રાતડ, વેદના, ચુવડું, ખીલ એનો નાશ થઈ આંખો સાફ થાય છે. સરગવાના પાંનનો રસ તથા મધ એખડું કરી અંજન કરવું, એટલે વાયુ વગેરે દોષ જઈ નજર નીરમળ થાય છે. કાલપીની સાકર કપડછાણુ કરી નાંખવી. ગાયના છાણુનું કપડછાણુ પાણી લેઈ તેમાં પીપર ઘસી અંજન કરવું એટલે રતાંધળાપણું મટે છે. પીપર, મધમાં ઘસી અંજન કરવું તેથી આંખોમાંહેનાં કુલ્લાં જાય છે. સોનાગેર, સુરમે, હીમજ, દારૂહળદર, સીંધાલોણુ, એનો લેપ આંખો ઉપર કરવો. પ્રયય લોહી કાઢવું તથા જીલ્લાખ આપવો. ત્રિફલાના પાણીથી અથવા ઉકાળાથી નેત્રધોતા રહેવું. તથા અદર પણુ અંજન કરવું. જેઠીમધ, ગળો, ત્રિફળા એનો ઉકાળો સવારમાં આપવો, તથા નેત્રો ઉપર છાંટવો. ત્રિફળાનું ચુર્ણ રાતે મધ તથા ઘીમાં આપવું.

નયનામૃત અંજન—પારો, શીસું સરખે ભાગ તથા ખરાસ કપુર ચોથો ભાગ એ એકઠાં ખલ કરી શીશીમાં ભરી સુકવું પછી *શીશા નીશળી વડે આંખમાં અંજન કરવું.

* શીસાનો રસ કરી, ત્રિફળાના પાણીમાં અથવા ઉકાળામાં રેડવો એ પ્રમાણે પચીસ વખત અથવા પચાસ વખત કરી, તે શીસાની સળી કરવી તે સળી એકલી પણુ આખોમાં ફેરવી હેાય તો ગુણુ કરી થાય છે

આખો દુખવા આવે છે તે ઉપર લેખ—કપુર, હળદર, લોધર, કુંદૂરી, લીંબુના બીજ, અરીસ, હીરાબોળ એ સર્વનો લીંબુના રસમા ખસ કરી લેવ કરવો. લીંબુના રસમા દાંતે લગાડવાની મસી, અરીસ એનો તવા ઉપર ખસ કરી તે લેખ કરવો. લોહાનો ચુરો અને મસી એકઠા કરી લીંબુની ચીર ઉપર નાખવા, અને પીળા લુગડામા પીડલી બાધી તે આખોમા ફેરવતા જવી એટલે જે આખોમા કંઠુ ફરે છે તે અને જળ તથા શાતક વગેરે સર્વ વિકાર દૂર થાય છે સહેરઆર્ચીક એટલે જ્યતનો ખાર પાણીમા આગાળી તેની વરીયા મૂકવી એટલે ખીસ તથા શાતક કમતી થાય છે રીંદૂર ન લાગ, જ્યતના ફૂલ ન લાગ, કપુર ન લાગ મોરચુ શલાવેલુ ૧ માસો, ધોળો કાષો ન લાગ એ આખો ગાયના માખણમા ખસી તે ઉપર લીલામાના રસના આશરે ૧ બથવા બાર દીપા પાડવા તાબાની કઠોરમા તાબાના વાસણે કરી કુટવુ, એને વીધ તથા પચીશ પાણીએ ધોવુ પછી કળીમા લરી ચુકવું તે નીત્ય રાતે આખમા નાખવુ એટલે ખીસ તથા શાતક, જળ, અરકવુ, વગેરે સર્વ વીકાર દૂર થાય છે પરવાલ ઉપર રાતા પથરાની જહેને અહીરાઓની અંગાઠી કહે છે તે ફેરવી હળદરનો ખામડો દાળમા પકાવી તેના પાણીમા અંજન કરવુ એટલે રતાસ, પરવાળ, ધોળુ શુભ્ર બધ છે કઠણ પથરાના પહાળા ઉપર લોહુ બસી તે ચુરો કપડાજ કરવો અને તે ખીસો ઉપર થોળવો કાકરાની આખોના ખીસ એથીજ સારા થાય છે

ધુમાડાથી આખોને વીકાર થાય છે તેને—ગાળ બથવા સતી ખાંડ આખોમા નાખવી તેથી પાણી રપસી આખો સારી થાય છે

આખો મચમચી થઇ પાણી ટપકે તથા બળેછે તેઉપર—હરડે, આમળા તથા સાકર બસીને અંજન કરવું હીંવા ત્રિફલાવુ અથવા ત્રિફલા બસી અંજન મહિનામા બાર પાંચ વખત હમેશા કરતા જવુ એટલે આખોને કંઠી ખજ વીકાર થતા તથા તથા નજરની ઈંદ્રી સાફ રહે છે

એકલી બળતરા થાય છે અથવા તેજ આક્રુચ્યુ હોય તો—સવારે કાળી ખાવડુ માખણ, સાકર, એલચીદાણુ, બવત્રી, બદામના મીજ એખા કરી ખાવા, એટલે આખોની બળતરા શાત થઈ તેજ આવે છે, મુલાબ જળ, આખોમા નાખતા જવુ રીશાની લરમ, તથા સાકર, સીના કુંદમા મેળવી અંજન કરવું આખો ઉપર સારા એટલે માતીઆ ઉતરે છે, તથા કુસો પડ છે તથા ખીસ થાય છે, તે ઉપર જ્યતના ફૂલ તથા સાકર સરખા લામે એકઠા કરી તે પાકા પડતા મુખી ખસી તે ઝીંકુ મુર્ચ રાતે મુઠ રહેવા વખતે આખોમા નાખવું એટલે સર્વ વીકાર રૂ થાય છે નેત્રોમાંહેના ખીસ ઉપર મોરચુબુની

સળી ફેરવવી તેથી ખીલ ખરો જાય છે. કાઢીખાર પાણીમાં ઓગાળી તેનું ટીપું આંખોમાં પાડવું.

જસતનાં ફૂલની કીયા—સાફ જસત લેઈ તેનો રસ કરી કીંવા જાડુ પત્ર લાલ થાય એટલે ગાયત્રી છાશમાં થડુ કરવું એ પ્રમાણે સાત ભાવનાઓ આપવી પછી ત્રિફળાના પાણીમાં કીંવા ઉકાળામાં તેવીજ રીતે સાત ભાવનાઓ આપવી, આગળ તેજ પ્રમાણે ગોમુત્ર તથા લીંબુના રસમાં સાત સાત ભાવનાઓ આપી ફરી ત્રિફળાના રસમાં સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી કુંવારના ઝીણા કંકડા કરી ચોળવા તેમાં તે પત્રાનો ભુકો નાંખી તડકામાં સુખવવો પછી તેણી ભસ્મ કરવી અથવા જસતની ભસ્મને ઊપર કહ્યા પ્રમાણે ભાવનાઓ આપવી, અને જાડા કપડામાં ગાળી મુકવું.

ધોળું ફૂલું પડે છે તે ઉપર—કણઝીનાં ખીજના ચુર્ણને આખરાના ફૂલોના રસની અથવા મુકેલા ફૂલો હોય તો ફૂલોના ઊકાળાની અથવા છાલન રસની સાત ભાવનાઓ આપી ગાળી કરવી તે પાણીમાં ઘસી અંજન કરવું. ગાયના દહીંમાં મુઠં ઘસી અંજન કરવું. સાંટોડીનું મુળ ઘીમાં ઘસી અંજન કરવું.

રાતાં ફૂલો પડે છે તે ઉપર—સમુદ્રદેણુ તથા સાકર, એનું કપડછાણ ઝીણું ચુર્ણ કરી નાખવું ભોંયપાથરીના પાનના રસનું અંજન કરવું.

રતાંધળાને—ખીપર ગોમુત્રમાં ઘસી અંજન કરવું.

મુખરોગનું કારણ—એ રોગ ચુંવોતેર પ્રકારનો છે તે માંછલાં, પાડા, કુકર એનું માંસ ઘણું ભક્ષણ કરવાથી, આમળાં, મુળા, અડદની દાળ, દહીં, દૂધ, મીઠું રાખડીઓ ગોળ એનું વધારે ભક્ષણ, ઊંધા મોઢે મુઘ રહેવું, દાતણ, હુમ્રપાન વમન, કોગળા, રંગોનો વેધ એ વખતેને વખતે ન કરવાથી મુખરોગ ઊત્પન્ન થાય છે. એ રોગોમાં ત્રિદોષનો લગવાડ હોય છે પણ કદં વધારે હોય છે.

મુખરોગ ઉપર—જાંઘનાં પાન, ત્રિફલા, ધમાસો, દાફળદર, ગળો, ધરાખ એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. અરબુનસાદો, વાળો, કડવાં પડાળ, નાગર-મોથ, હરડેળ, કંકુ, જેઠીમધ, ગરમાળાનો ગોળ, ચંદન એનો ઉકાળો આપવો. કડવાપિડાળાં, મુઠં, ત્રિફળા, મેદી, કંકુ, મોથ, ગળો એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. વડ, ઊંખરો, ખીંપર, જાંબુડી, નાંદરખી એના પાનનો ઉકાળો કરી તેથી કોગળા કરવા. જીરૂ ખાંડી તેના પાણીમાં રતાંજળી ઘસી તેમાં એલચીનો ભુકો તથા ફટકડી ફુલાવેલી નાંખી કોગળા કરવા. આવળ તથા જાંબુડીની

આખો દુખવા આવે છે તે ઉપર લેખ—કપુર, હળદર, લોધર, કમ્બી, લીંબુના બીજ, અશીષ, હીરાબોળ એ સર્વનો લીંબુના રસમાં ખસ કરી લેપ કરવો. લીંબુના રસમાં દાંતે લગાડવાની મસી, અશીષ એનો તથા ઉપર ખસ કરી તે લેપ કરવો લોહાનો સુરો અને મસી એકઠા કરી લીંબુની ચીર ઉપર નાખવા, અને પીળા કુમકામાં પોદલી બાધી તે આખોમા ફેરવતા જવી એસે છે આખોમા કણુ ફરે છે તે અને ચળ તથા શત્રુ વગેરે સર્વ વિકાર દૂર થાય છે. સહેરઆફઝીક એસે જરાતનો ખાર પાણીમાં એમાંથી તેની વધીયા મૂકવી એસે ખીલ તથા શત્રુ કમતી થાય છે રીંદૂર ન ભાગ, જસતના રસ ન ભાગ, કપુર ન ભાગ મોરકુકુ રસાવેલું ૧ માસો, ધોળો કાંધા ન ભાગ એ એવડો ગાયના માખણમાં ખસી તે ઉપર લીલામાંના રસના આશરે ૧૦ અથવા બાર દીપા પાડવા તાબાની કઠોરમાં તાબાના વાસણે કરી કુટવું, એને વીશ તથા પચીશ પાણીએ ધોણુ પછી કળીમાં ભરી મુકવું તે નીત્ય રાતે આખમાં નાખવું એસે ખીલ તથા શત્રુ, ચળ, અરકવું, વગેરે સર્વ વીકાર દૂર થાય છે પરવાણા ઉપર ચતા પથરાની જહેને અહીરાઓની અંગાઠી કહે છે તે ફેરવી હળદરનો ગાગડો કાળમાં પકાવી તેના પાણીમાં અંજન કરવું એસે રતાસ, પરવાળા, ધોણુ કુલુ બાય છે કાંચુ પથરાના પદાણા ઉપર લોહુ બસી તે સુરો કપાઠાલુ કરવો અને તે ખીસો ઉપર મોળવો. ઠાકરાની આખોના ખીલ એધીજ સારા થાય છે

ધુમાડાથી આખોને વીકાર થાય છે તેને—ગોળ અથવા સતી ખાંડ આખોમાં નાખવી તેથી પાણી ટપકી આખો સારી થાય છે

આખો મચમચી થઇ પાણી ટપકે તથા બળેછે તેઉપર—હરડો, આમળા તથા સાકર બસીને અંજન કરવું કીંવા ત્રિકૃલાણુ અથવા ત્રિકૃવા બસી અંજન મદિનામાં ચાર પાચ વખત હથેશા કરવા જવું એસે આખોને કઠી થઈ વીકાર થતો તથા નજરની ઉદ્ધી સાફ રહે છે

એકલી બળતરા થાય છે અથવા તેજ ઓહુથયુ હોય તો—સવારે કાળી ગાયત્રી માખણ, સાકર, એલચીદાણુ, જાવત્રી, બદામનાં બીજ એખા કરી ખાતા, એસે આખોની બળતરા સાત થઈ તેજ આવે છે, શુભાજી જળ, આખોમાં નાખતા જવું રીશાની ભસ્મ, તથા સાકર, ગ્રીના દુધમાં મેળવી અંજન કરવું આખો ઊપર સારા એસે મોલીઓ ઉતરે છે, તથા કુણા પડે છે તથા ખીલ થાય છે, તે ઉપર જસતના રસ તથા સાકર સરખા ભામે મિકા કરી તે પાંચ પડતા મુધી ખસી તે ઝીલું મુઝું રાતે મુઠ રહેવા વખતે આખોમાં નાખવું એસે સર્વ વીકાર દૂર થાય છે નેત્રોમાંહેના ખીલ ઉપર મોરકુકુની

ઉકાળામાં તેલ નાંખી ઉકાળવું એકલું તેલ રહે એટલે ઉતારી ગાળવું, અને તે કાનમાં નાંખવું, એટલે ચસકો બંધ થશે. તથા પડ પડતુ હોય તો તેપણ બંધ થશે. બકરીના મુત્રમાં સીંધાલોણ નાંખી નવસેકું કરી કાનમાં નાંખવું ટંકણખાર ફુલાવી તેનું ચુર્ણ કાનમાં નાંખવું. બદામનું તેલ નાંખવું, કોડીની ભસ્મ કાનમાં નાંખી ઉપર લીંબડાના રગનું ટીંપું પાડવું એટલે પડ બંધ થાય છે. શીંદુર મધમાં મેળવી કાનમાં નાંખવાથી પડ બંધ થાય છે. ફુલાવેલ ફરકડીના પાણીની પીચકારી મારવી.

નાસારોગ.

નાસારોગ ઉપર—વાવડીંગ, જેઠીમધ, સીંધાલોણ, દેવદાર, ત્રિકટુ એ સર્વનો ઉકાળો કરી તેમાં તેલ નાંખી ફરી ઉકાળવો, ઉકાળો અવટાઇ તેલ રહે એટલે તે તેલ ગાળી તેનો નાશ આપવો. માયફલનું ચુર્ણનાકમાં નાંખવું. છેલેલી મુઠ એ તોલા લઈ તેમાં ના શેર પાણી નાંખી ઉકાળવી, તવટાંક પાણી રહે તે બે વખત આપવું.

શલેખમ ઉપર—ગરમ કપડામાંથી બાંધવું, આમળાં તથા ત્રિકટુનું ચુર્ણ ધી તથા ગોળની સાથે આપવું. આદુ અથવા મુઠ અને તજ તથા સાકરનો ઉકાળો આપવો. દૂધ ગરમ કરી તેમાં સાકર તથા મરીનો ભુકો નાંખી આપવું. અણાના દાળીઆ સુતી વખતે ખાવા ઉપર પાણી પીવું નહીં. જયફળ દૂધમાં ઘસી જરા ગરમ કરી માંથે ચોપડવું. ગાયના દૂધમાં અરીણ નાંખી જરા ગરમ કરી માંથે ચોપડવું. કોલીન વાટરમાં કપડું પલાળી મુંગવું.

માથાનો રોગ.

માથાના રોગ ઉપર—પહાડમુળ, કક પડવળ, મુઠ, એરડમુળ, સરગવાની છાલ, વાવડીંગ, કોલીંજન એ ચોપડા ગરમ પાણીમાં વાટી ગરમ કરી માંથે લેપ કરવો. કોલીંજનનો ભુકો નાકમાં તાણવો તેથી માથા શુભ બંધ થાય છે. ગળો, કરીઆનું, ત્રિક્લ, હળદર દારૂહળદર, આંખાહળદર, કક એનો ઉકાળો કરી તેમાં ગોળ નાંખી આપવો, એટલે આધાસીસી, કાનને બ્રકુટીનું શુભ, ચસકો, શંખશુભ એ રોગ દૂર થાય છે. ચલેટીનું મુળ ઘસી જે પડખાની ભમર દુખે છે તે આંખના ફરતો લેપકરવો, એટલે સુર્યાવર્ત (આંખોની અગળ ચક્ર આવે છે તે) રતાંધળા પછું, નેત્રોને પડળ આવે છે તે, તથા માથાશુભ એ રોગ દૂર થાય છે. એરડમુળ, મુઠ, સરગવાનું મુળ, પડવળ, પહાડમુળ, કોલીંજન, પુવાડીઆનાં

અંતરણ્યકનો ઉકાળો કરી તેમાં કુસાવેલી ફૂલકી નાખી કોગળા કરવા બાજુ બાવળ, બોરડી, બોરસલી એની અંતરણ્યકનું થકુ પાણી લેઈ તેના કોગળા કરવા. તથા તેના લાકડાનું હુમેશાં દાંતનું ઠરવું એટલે મુખરોગ થતો નથી, તથા દાંત મજબૂત થાય છે.

ગળાનો રોગ

ગળાનો રોગ ઉપર—પાહાકમુળ, અતીવિષનીકળી, કેવદાર, ઈંદ્રિય કંઠ, નાગરમેથ એનો ઉકાળો મધ અથવા બોસુન નાખી આપવો.

દંતરોગ.

દંતરોગ ઉપર—પ્રથમ લોહી કાઢવું તુવરની દાળ, લીલામા, અરુણાનું મુળ એ હાલકામાં નાખી રાખ કરી દાંતને સગાડવી લોખર, સારોડી, ફૂલકી કુસાવેલી એનું પાણી કરી કોગળા કરવા. તેણે જરમ કરી મોખા રાખવું મસી દાંતે લખાડવી બોરડી, બાવળ, બજુળ, બાજુ એ સર્વની અંતરણ્યકનો ઉકાળો કરી કોગળા કરવા એટલે દાંત મજબૂત થાય છે.

દાંતોને કીડ એટલે ખેરી લાગે છે તેને—કપૂર મેઘા રાખવું તમાકુ ખાવી, અરુણાના પાન ખાવવા.

દાંત મજબૂત થવાને—પતમ, લોખર, મણક, હીશકસી, ફૂલકી, માવકુળ, સેના મુખી એનું મુળ કરી દાંતોને સમાડવા જવું.

કાનનો રોગ

કાનનો રોગ—મરી ગધેસો વિગી તેડમાં નાખી જરમ કરી તે તેણે કાનમાં નાખવું.

કાનના મુળ ઉપર—આકાશના પાઉંસા પાનને થી સગાડી અગ્નિ ઉપર સેકવા અત્તે તેનો રસ કાઢી તે કાનમાં નાખવો અરસાળીનો પાઉંસો લીરીઓ બાફીમા સેકી તેનો રસ કાઢી તે કાનમાં નાખવો મુઠ, સીસાળ, કેવદાર, દોંગ, વચ એના

શીતપીત્તનું પુર્વરૂપ—તરસ, અરૂચી, છાતીની ખીડા, બળતરા, હાથ પગ ગળી જવા, અંગ ભારે, નેત્ર રાતાં એવાં લક્ષણે કરી પુર્વરૂપ જાણવું.

શીતપીત્ત ઉપર—સાંધાલોણ ધીમાં ધસી લગાડવું; ત્રિકૂલાનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. રાધ, હુળદર, કોસ્ટ કોલીજન, પુવાડીઆનાં બીજ એનું ચુર્ણ સરશીયા તેલમાં કાલવી લેપ કરવો. મરીનો ભુકો ધીમાં નાંખી ચોળવો. નગોડના પાનના રસમાં ગાયનું ધી નાંખી ત્રણ દીવસ આપવું.

અમ્લપિત્ત.

અમ્લપિત્તનું કારણ—વાયડું, ખરાબ અથવા અંખાએલું કીંવા ઝહેર તથા પિત્તનો પ્રકોપ કરનાર એવા અન્નપાનનું ઘણું શેવન કરવાથી પિત્ત દુસ્ત થઈ, વર્ષાતના દિવસોમાં, જળવીનાનાં આપડાથી બળતરા વગેરે પિત્તોના કારણોનો જમાવ થઈ અમ્લપિત્તનો રોગ થાય છે. તે અમ્લપિત્ત પડે આહારને દુસ્ત પાક થાય છે. મહેનત કર્યા વીના મહેનત જણાય. ઉલટીની મોળ આવે છે, અંગ ઉપર ચળની સાથે કુંડાળા ફેલેલા આવે છે, ઓડકાર તથા છાતી અને ગળામાં જળજળાટ, તરસ, બળતરા, મુઠાં એ સર્વને ઊત્પન્ન કરે છે, અને લીલું, ખીળું, રાતુ એવું દુર્ગંધીયુક્ત પાણી મોંની રાહ પડે છે અથવા ગુદદ્વારે પડે છે. અંગને ઢીમણાં પડે છે તથા ખીળાપણું આવે છે અને દરરોજ વાસી ઉલટીમાં અનાજ પડે છે.

અમ્લપિત્ત ઉપર—પ્રથમ વમન આપવું. કડવું પડવળ, કડવો લીંબડો, અરડસો એનો ઉકાળો આપવો. મીઠળ ફળના મગજનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. તેથી ઉલટી થાય છે પછી નસોત્તરનો જીલાબ આપી પછી આપડ આપવું. કરીઆનું, લીંબડાની છાલ, ત્રિકૂલા, પંડોળ, અરડસો, ગરમાળાનો ગાળ, પીત્તપાપડો, ભાંગરો એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. ચીત્રકમુળ, ધમાસો, એરડમુળ, જવ એનો ઉકાળો આપવો. ધરાખ, હરડે, સાકર એની ગાળીયા કરી આપવી. આંબળાં વાટી તેમાં સાકર નાંખી આપવાં. કોકમ, એલચીદાણા, સાકર એની ચટની કરી આપવી. કુશમાંડપાક તથા બીજેરનો પાક આપવો. હાથીના છાણનો સ્વરસ કાઢી તેમાં સેકેલી હીંગ નાંખી તે રસ ગરમ કરી પાવો. મુઠું ચુર્ણ ૬ માસા, ગેરૂ ૧ તોલો એનો નાગરવેલના પાનના રસમાં ખલ કરી વરાણા જેવડી ગાળીયા કરવી તે દરરોજ સાંજ સવાર દૂધ અને પતાસાના અનુ પાનમાં આપવી. સુત્તસેખરની માત્રા અનુપાન ચોણ આપવી. ગોરખઆમલીનો મગજ ૯ તોલા, સરગવાનો રસ ૪ તોલા, ભાંગરાનો રસ ૪ તોલા, કેઠાનો

બીજા એ એપડા કપાન્યાસમા વાટી માયાને લેપ કરવો એટલે સર્વ પ્રકારના માયાના રોગ બચ છે. આમળાણું ચુર્ક સાકર તથા ધીમા મેળવી સવારમા લેવું માથુ દુખવું રહેશે બહામ તથા કેશર ગાયના ધીમા ધરી નાશ લેશે. બહામની ખીર દૂધમા ત્રણ રોજ સવારમા ખાવી સારી. બરડી ત્રણ દિવસ સવારમા ખાવી.

રક્તપીત,

રક્તપીતનું કારણ તથા સ્વરૂપ—તડકે, અગ્નિના તાપ, મહેનત, શોક, પથ, મૈથુન, ઇલાચીનું વધારે સેવન કરવાથી, તીખું, ઉંટ, ખાણ, માક એ પદાર્થોનું અતી સેવન કરવાથી પીતરોપ પામી, લોહીને દુષિત કરે છે, પછી ઉર્ધ્વ (એ વચેરેના) ભાગ તથા અધો ગ્રુદના વચેરેના ભાગે લોહી પડવા લાગે છે, તે રક્તપીત છે.

રક્તપીતના ઉપદ્રવ—અનાજ ન પચવું, ઉંઘડી, તરસ, સ્વાસ, ઉંઘડ, નબળાઈ, પાકરોગ, બોભાન, કપું છતાં પણ બળતરા, જામ, માકું તથા અતી સાર, કુમાનારા ઈલાચી ઉપદ્રવ થાય છે એટલે લોહી પડે છે, તે સાધ્ય પુઠે પડે તે તે કસસાધ્ય તથા બેઠી માર્ગે પડે તે તે અસાધ્ય.

રક્તપીત ઉપર—અરુસાનો રસ તથા મધ સરખા ભાગે એકત્ર કરી લેવું અરુસો, ધરાખ, હીમજ એનો ઉકાળો આપવો. બકરીના દૂધમા મધ તથા સાકર નાખી આપવું ગાયના દૂધમા પાચ થયું પાણી નાખી ઉકાળવું, તે પાણી બળે એટલે દૂધ પીવું આમળાનો અથવા હરેરેનો ચુરો આપવો. આમળાણું ચુર્ક સાકર તથા ધીની સાથે આપવું લેડીમધ, પાણુ, રતાજળી, અરુસો એનો ઉકાળો મધ સાકર નાખી આપવો એટલે સાંપ, બળતરા, રક્તપીતબર એનો નાશ કરે છે. ચંબલૂ થી તથા સાકરમા આપવું દૂધની મસા આપવી ધરાખ, બેઠાણા, પાણુ એનો ઉકાળો સાકર નાખી આપવો.

શીતપિત

શીતપિત—શીતળ વાયુના સંલોગથી રહે, તથા વાયુ એ દુસ્ત થઈ પીતને મળી અતરમા રક્ત વચેરે વાયુના વિષે તથા બહાર ત્વચામા પ્રવેશ કરી આડા ઉત્પન્ન કરે છે, તેમા જળ તથા પીસ તથા બળતરા એ ઉપદ્રવ હોય છે. શીતપીત તથા ઉર્ધ્વ ભાગે મલો નથી તેથી લુહુ કપું નથી.

રાતો રસ, તેલ એ એખઠાં કરી મંદાગ્નિ ઉપર પકવી તે લગાડવું. કેશ સારા કાળા આવે છે. લોહચુર્ણ, ભાંગરાતું ચુર્ણ, ત્રિકૃલા, કાળી મટાડી એનો કંદક આપવો.

સ્તન તથા કાન મોટા થવાને—વજ, વાળો, લોધર, ઘી, રાળ, ગેર, જેઠીમધ, મીણુ એ સર્વ એપડો બકરીના દૂધમાં ઘુંટી લગાડતા જવું તથા એજ એપડ પગે તથા મોંને લગાડવું હોય તો તે સુવાળા થાય છે.

વાદમીક.

વાદમીક એટલે—રાફડો કીંવા કીડ્યાફ, જે ચણુ ઉપર રોગ થાય છે તે. તે ઉપર લોહી કાઢવું, પછી ડામ આપવા. મનસીલ, હુરતાળ, લીલામાં, ઝીણી એલચી, અગર ચદન, લીંબડાની છાલ, જાઈનાં પાન, મુરડાસીંગી એ એપડો કુટી તેલમાં બદખદાવી તે તેલ લગાડવું. ઘણું જીવું ધી લેઈ તેની દીવેટા તે કીડ્યારાનાં છીદ્રોમાં મુકવી.

ગુદભ્રંશ.

ગુદ ભ્રંશ એટલે—જે આમળ આવે છે તે ઉપર ગાયતું છાણુ ગરમ કરી તેથી સેકવું. પોસરનાં કુણાં પાન સાકરની સાથે ખાવાં. કોળી, ચીત્રક, ચુકો, મુઠ, પાહાડમુળ, જવખાર એ એપડો હાશમાં વાટી આપવાં. છજુદરતુ માંસ પકાવી તેથી સેકવું. કાંટાળા સીંમળાતો ગુદ અને ચીકણી સોપારીતું ચુર્ણ કરી તેની અંદર દાખવું. *રૂખાળુ પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો.

શોથ

સોજ ઉપર—સાટોડી, દેવદાર, મુંઠ, વાળો એનો ઉકાળો ગોમુત્ર નાંખી આપવો. પીપર, મુંઠ એનું ચુર્ણ ગોળમાં આપવું. એટલે, સોજે, આમળાળ, અજીર્ણ એ રોગ દૂર થાય છે. ત્રિકૃળાનું ચુર્ણ ગાયના દૂધમાં અથવા ગોમુત્રમાં આપવું, એટલે શોફેદર નાશ પામે છે. ભાંગરાના રસમાં મરીના ભુકો નાખી આપવો, તથા અંગે પણ લગાડવો. વજનાગ, મુંઠ, સાટોડીનાં મુળ ગોમુત્રમાં ઘસી લેપ કરવો. ઘોળી ઘેટુળી, રાસ્ના, મુંઠ, દેવદાર, લાન્તળુ એ એપડો

મગજ ૮ તોણા, આઠાનો રસ ૧૮ તોણા એ સવ એકઠા કરી ખસ કરવો અને તેની બેરના ઠલી આ બેવડી ગાળીઓ કરવી તેમાંથી નીત્ય એક એક ગાળી આઠાનો રસ તથા સાકરમાં આપવી અથવા નારીએળના પાણીમાં આપવી ખસ ગદ્ડુ, જવ, ચોખા તથા ગાયત્રી દૂધ તથા ધી મગની ફાળ, ટુરાદ શાક વગેરે ખાવુ, મીઠું, વીંચુ તથા તેણાણુ ખાંડે એ ખાવુ નહીં

તાડફુયપીટ્ટીકા

વ્યગ એટલે જવાબ તથા તાડફુય પીટ્ટીકા ઉપર—ફસ બોલાવવી, લોધર, પાણુ, વજ એનો જરા પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો. ગારોબન, મરી, એનો લેપ કરવો. અરણુત સાકરની ઢાલ, મજા, અરકુસો એ વાદી લેપ કરવો. ગાયના દૂધમાં ગાકરણીત મુળ તથા મીઠી આવળ એ વાદી લેપ કરવો. વડવાઈના ફુલમાં કોર્લીબન, લોધર, મજા, રસેવરીના પાન, મસુરનો લોઠ અતીવિધની કળી, મુખક એ આપડો દૂધમાં વાદી માટે લેપ કરવો. એટલે પુનમના ચંદ્રમાંની પેઠે મિથસે લુને બોળ, કુકલની વીરસા એ મોચુતમાં ખસી લેપ કરવો એમણ, વાલો એને જરા પાણીમાં વાદી લેપ કરવો. કાઠાળી સાવરીના કાઠા પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો.

ધંદ્રલુમ

ધંદ્ર લુમ એટલે ચાઈ—તે ઉપર ચારોળી, બેઠીમધ, કોર્લીબન, સંધિ-લોધુ, બાકના પાન, કબુર, મીત્રક, ગરમાળે એ આપડો તેલમાં પકવ કરી તે તેલ લગાડવું પારેવાની વીરસા પાણીમાં લગાડવી

કેશખરી પેઠે છે તે ઉપર—મુખક, બેઠીમધ, ત્રિફલ, કાલું કમળ, નવસી વડવાઈના ફુલમાં જરામાંથી એવું મુખ કરી તેમાં મળોનો રસ તથા તેલ નાખી તકમાં તપાવવું અને તે તેલ લગાડવું કેશ નવા આવે છે હાથી દાંતની મસી કાઢળદરના રસમાં આવના આપેલી લગાડવી, તેથી વાળવધે છે તથા કાળાપણ પાય છે થકુના ફુલો ફુલગા વાદી લગાડવા.

વાળકાળા થવાને—કાણુ કમળ તથા દૂધ એખડું કરી અને તે જમીનમાં ફાટી પછી કાઠી લગાડવું થકનારી તેલ, થકન, બેઠીમધ, મારબેલ, ત્રિફલ કાલું કમળ, નેવરી, વડવાઈ, મળો, લોહમુખ, જરામાંથી લીપસસરી, બાગ.

૭ નવાની નાખીલ તથા લોઠી મરેલા નાકના મોં ઉપર ફેંડા બેઠે છે તે

૪ સમેરવો ખજ કરે છે તમેરોમાં નેચળી કરે છે

રાત્રી રસ, તેલ એ એખઠાં કરી મંદાગ્નિ ઊપર પકવી તે લગાડવું. કેશ સારા કાળા આવે છે. લોહચુર્ણ, ભાંગરાતું ચુર્ણ, ત્રિફલા, કાળી મટાડી એનો કલ્ક આપવો.

સ્તન તથા કાન મોટા થવાને—વજ, વાળો, લોધર, ઘી, રાળ, ગેર, જેઠીમધ, મીણ એ સર્વ એપડો બકરીના દૂધમાં ઘુંટી લગાડતા જવું તથા એજ એપડ પગે તથા મોંને લગાડવું હોય તો તે સુવાળા થાય છે.

વાલ્મીક.

વાલ્મીક એટલે—રાફડો કીંવા કીડયાફં, જેંચણ ઊપર રોગ થાય છે તે. તે ઉપર લોહી કાઢવું, પછી ડામ આપવા. મનસીલ, હરતાળ, ભીલામાં, જીણી એલચી, અગર ચદન, લીંબડાની છાલ, બઈનાં પાન, મુરડાસીંગી એ એપડો કુટી તેલમાં બદબદાવી તે તેલ લગાડવું. ઘણું જીવું ઘી લેઈ તેની દીવેટો તે કીડયારાનાં છીદ્રોમાં સુકવી.

ગુદભ્રશ.

ગુદ ભ્રશ એટલે—જે આમળ આવે છે તે ઉપર ગાયતું છાણ ગરમ કરી તેથી સેકવું. પોસરનાં કુણાં પાન સાકરની સાથે ખાવાં. કોળી, ચીત્રક, ચુકો, સુઠ, પાહાડમુળ, જવખાર એ એપડો છાશમાં વાટી આપવાં. છજુદરતું માંસ પકાવી તેથી સેકવું. કાંટાળા સીંમળાતો ગુદ અને ચીકણી સોપારીતું ચુર્ણ કરી તેની અંદર દાખવું. *રૂખાળુ પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો.

શોથ

સોજ ઊપર—સાટોડી, દેવદાર, સુઠ, વાળો એનો ઉકાળો ગોમુત્ર નાંખી આપવો. પીપર, સુઠ એતું ચુર્ણ ગોળમાં આપવું. એટલે, સોજે, આમળગુળ, અજીર્ણ એ રોગ દૂર થાય છે. ત્રિફળાતું ચુર્ણ ગાયના દૂધમાં અથવા ગોમુત્રમાં આપવું, એટલે શોફાદર નાશ પામે છે. ભાંગરાના રસમાં મરીનો ભુકો નાખી આપવો, તથા અંગે પણ લગાડવો. વજનાગ, સુઠ, સાટોડીનાં મુળ ગોમુત્રમાં ઘસી લેપ કરવો. ઘોળી ઘેડુળી, રાસ્ના, સુઠ, દેવદાર, લાળળુ એ એપડો

પાણીમા વાદી રસ ઠાઠી તેમા દીંડોરાના પાનનો રસ આપવો નાખી તે સર્વ તણના તેસમા નાખી એકલુ તેલ બાકી રહે તમા મુખી ઉઠાણવું તે તેલ અમે સગાડવુ મુઠે, કક, કરીઆતુ એવું મુર્ચુ ગરમ પાણીની સાથે આપવુ પાદામુચ, હળદર, ધાવડી, કમ્બુ છાઈ, પીપરીમુળ, ચવક, ઝીતક, મુઠ એ આપડાવું મુર્ચુ ગરમ પાણીની સાથે આપવુ કીંવા કમ્બી તુબદીના રસમા આપવુ એવેસે માહે તેવો સોજો હોય તો પજુ મરે છે મતુરાના પાનના રસમા યુગળ નાખી ગરમ કરી લગાડવો ગલકાના પાનના રસમા બોમુત્ર નાખી ગરમ કરી લગાડવું મતુરાના પાનનો રસ માલકાગણીનો રસ, બલકાના પાનનો રસ, ભાગરાનો રસ એ એકત્ર કરી તેમા અદેણુ નાખી ગરમ કરી લગાડવો.

વાયુરોગ—તળસીનો અગરસ, મરીનો ભુકો અને ધી એકત્ર કરી આપા હોય તો વાચુનો વીકાર દૂર થાય છે વાયુરોગ બાળક બે આપડો કહેલા છે તેમા ના ફેરસાએકનો અહી ઉપયોગ કરવો. ગષ્ટ રવાણત અતુપાન યોજી આપવુ હેમગર્ભની માત્રા બે લહરકા આપાના રસ માતળસીનો રસ નાખી તેમા ધસી આપવી રસસીંદુરની માત્રા આપવી પદ માહેના વાયુને સાલખાર, સંજળ તથા મધ એકત્ર કરી તેમા મધુ લેરલી દીંગ નાખી આપવુ એરડીકુ, મુઠના ઉઠાણમા આપવુ યોગરાજ યુગળ અતુપાન યોજી આપવો.

પીત્તરોગ ઉપર—ગણના દૂધમા એરડીકુ આપવુ ગળોનો રસ તથા સાકર લેગા કરી આપવા ધીમા સાકર નાખી આપવુ હેમમ એલચીકાણા તથા સાકર એની ભરની આવી આમળાનો ભુકો તેથી બમણી સાકર તથા તેથી બમણું તાલું ધી એ એકત્ર કરી આપવુ ગણના દૂધમા ધી સાકર નાખી આપવુ પાકેલા કાકમનો રસ ઠાઠી તેમા સાકર નાખી આપવો પાકેલું કેલું ધીની સાથે માત્ર મામજ માહેની બરાનો આસર ઠાઠી નાખી તેમા સાકર નાખી માત્ર આમળાનો મુરબો ખાવો, પરવાળાની બરમ આમળાના મુરબામા તથા ધી સાકરમા આપવી, મુતસેખર દરા આપવો, મૈથિલકલરમ આપવી

કુફ ઉપર—ગળોનો ઉઠાણો મધ નાખી આપવો. લેડીમધનો ઉઠાણો મધ અથવા સાકર કીંવા બેજી નાખી આપવો. મુળ મધ તથા ધીમા આપવુ બહેલાતુ દળ તથા તેથી બમણી કાવો કરી એલચીકાણા, સંધાલોણ ધી તથા મધ એકત્ર કરી પવુ મુઠ મા તેનાથી આપવો. અથવા ગોળ નાખી આપવુ મદ બહે આપવુ, એકલું

તથા હળદર અને મધ નાંખી આપવું. ક્ષયરોગમાં સીતોપલાદિ ચુર્ણ કહેલું છે તે આપવું.

ત્રિદોષ ઉપર—વાત, પીત્ત, કફ એ કોષ પામ્યા છતાં ગળાના નીચે છે ત્યાં સુધી ઉપાયો કરવા. આદાનો રસ તથા તુળસીનો રસ એમાં જે હીમધ ઘસી તથા ઉપર મધ નાંખી આપવો. ઘણી ગરમીથી ગળું તથા તેનો નીચેનો ભાગ સુકે, થયો હોય તો ગાળ કાઢેલો આદાનો રસ તથા તુળસીનો રસ તથા તેમાં ગાયતું તાળું ધી તથા મધ નાંખી હેમગર્ભની માત્રાના એક બે લસરકા ઘસીને નાંખવા અને તે થોડુ થેજુ આપવું. પાકેલા દાડમનો રસ આદાનો રસ, સાકરની ચાસણી તેની સાથે રસ સીંદુરની માત્રા આપવી. અરકુસાનાં પાકેલાં પાન ગરમ કરી તેનો રસ કાઢી તે રસ આદાનો રસ, થોડો તુળસીનો રસ તથા મધમાં જે હીમધ ઘસીને આપવું.

શ્વેતરોગ.

પ્રદર.

પ્રદરનું કારણ તથા લક્ષણ—અણુઘટતો આહાર તથા વીહાર કરવો. તે લાળું, તીખું, ખાડું ખાવું. ઘણું, મધપાન, અજીર્ણ, ગર્ભપાત, અતીમધ્યુન, અતી વ્યાયામ, ઘણો ભાર ઉપાડવો દિવસે નિદ્રા, રાત્રે ઉજાગરો, સભોગવિષે આતુર છતાં તે ન મળવો, ગરમી, ઘણા અપવાસ કરવા, ઘણી માયાથી તેનો છંદ લાગવો. વાંકું તેડું અંગ કરી સ્વપ્ન ઈત્યાદી કારણોથી સ્ત્રીઓનો રૂતુ તથા ધાતુ દુષિત થઈ ટપકવા લાગે છે તેને પ્રદર અથવા પેદર કહે છે. એક રક્તપ્રદર અને બીજો સ્વેતપ્રદર જેને સોમરોગ એમ કહે છે.

પ્રદર ઉપર—અરકુસો, દારૂહળદર, કરીઆતું, લીલામાં, નાગરમોથ, રસાંજન, ખાળબીલુ એનો ઉકાળો મધ નાંખી આપવો. ઊંદરની લીંડીઓનું ત્રણ માસો ચુર્ણ ગાયના દૂધમાં આપવું. હોસના પાનનું ચુર્ણ ઘીમાં આપવું એટલે શુભચુકત પ્રદર બંધ થાય છે સાકર તથા જીરાનું ચુર્ણ કરી તે ચોખાના ઘોવણમાં આપવું. ઘોળી કછેરની કળીચો ઘીમાં તળી આપવી. દાલડાનાં સુળ ચોખાના ઘોવણમાં વાટી આપવાં. લાલ ઘટનું ચુર્ણ મેણમાં ખલ કરી આપવું. કાંટાળા સીમલાની છાલનું ચુર્ણ દૂધમાં આપવું. કથલીચો ગુંદર રાતે પાણીમા પેલાળી બીજે દિવસે સવારમાં ખાંડ નાંખી આપવો. તે ઉપર પથ્થ દહીંભાત. એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ ઓપડ લીધું હોય તો ચાહે તેવું પડતું લોહી બંધ થાય. છે. ખાવળની સીંગો, ખાકડી કાંટાળા સીમલાની છાલ અને ગોધણીના બીજનું ચુર્ણ કરી દૂધમાં ૧૪ રોજ આપવું. પથ્થ મીઠાવીનાનું એ ઓપડ મોટું અનુલવી છે.

પાણીમા વાલી રસ કાઢી તેમા ઈંડાશના પાનનો રસ થોપવો નાખી તે સર્વ તણના તેલમાં નાંખી એકજુ તેલ બાકી રહે ત્યાં સુધી ઉકાળવુ તે તેલ અને લગાડવુ ચુંક, કંક, કરીઆતુ એવું સુર્ષુ ગરમ પાણીની સાથે આપવુ પાદાદ્યુગ, લગાડર, ધાવરી, કંકુ છૂંક, પીપરીમુળ, ચવક, ચીત્રક, ચુંક એ આપડાતું સુર્ષુ ગરમ પાણીની સાથે આપવુ કીંવા કંકવી તુંબરીના રસમા આપવુ એવે બાકે તેવો સોજે હોય તો પજુ મરે છે ધતુરાના પાનના રસમા ગુગળ નાખી ગરમ કરી લગાડવો અલકાના પાનના રસમા બોમુત્ર નાખી ગરમ કરી લગાડવું ધતુરાના પાનનો રસ માલકાગણીનો રસ, અલકાના પાનનો રસ, બાગશનો રસ એ એકત્ર કરી તેમા અફેણ નાખી ગરમ કરી લગાડવેલ.

વાયુરોગ—તળસીનો અગરસ, મરીનો સુકો અને થી એકઠા કરી ખાંધા હોય તો વાયુનો વીકાર ફર થાય છે વાયુરોગ બાબત જે આપડો કહેલો છે તેમા ના ફેરલાએકનો અઘી ઉપયોગ કરવેલ. અષ્ટ રથાવન અનુપાન યોજ આપવુ હેમમર્મની આત્રા બે લઘુરકા આદાના રસ માતળસીનો રસ નાખી તેમા ધસી આપવી રસસીંદુરની આત્રા આપવી પેઠ માહેતા વાયુને સાલ્યાર, સ્વચ્છ તથા મધ એકઠા કરી તેમા મધુ જેટલી દીંગ નાખી આપવુ એરડીયુ, ચુંકના ઉકાળામા આપવુ યોગશલ્ય ગુગળ અનુપાન યોજ આપવેલ.

પીત્તરોગ ઉપર—ગાયના દૂધમા એરડીયુ આપવુ મળોતો રસ તથા સાકર ભેગા કરી આપવા થીમા શાકર નાખી આપવુ કેકમ એલચીદાણા તથા સાકર એની ધરની ખાવી આમળાનો સુકો તેથી જમણી સાકર તથા તેથી જમણું તાજું થી એ એકઠું કરી આપવુ ગાયના દૂધમા થી સાકર નાખી આપવુ પાકેલા કાકમનો રસ કાઢી તેમા સાકર નાંખી આપવેલ. પાકેલુ કેલું થીની સાથે ખાવુ માખણ માહેની છાશનો અશર કાઢી નાખી તેમા સાકર નાખી ખાવુ આમળાનો મુરબો ખાવે, પરવાળાની બરમ આમળાના મુરબામા તથા થી સાકરમા આપવી, મુતસેખર રસ આપવેલ, મોઝિતબરમ આપવી

કફ ઉપર—ગળોતો ઉકાળો મધ નાખી આપવેલ જેડીમધનો ઉકાળો મધ અથવા સાકર કીંવા બેથી નાખી આપવેલ. પીપરતુ મુજુ મધ તથા થીમા આપવુ બહેમતુ દળ તથા તેથી જમણી સાકર એનો કાવો કરી આપવેલ. એલચીદાણા, સીંધાસોળ થી તથા મધ એકઠું કરી આપવુ ચુંક તથા તેથી મેગળી સાકર એનો ઉકાળો કરી આપવેલ. આદાના રસમા તેનાથી જમણી સાકર અથવા ગોળ નાખી ચારણ કરી આપવું આદાનો રસ તથા મધ તથા યોડક તાલું થી તથા આદ તે મેગળી આપવુ મિમુત્રમા જેડીમધ તથા બેદું ધરતી ચારણ આપવુ, એકજુ મિમુત્ર પજુ આપવુ, કુવારનો મમલ કાઢી તેમા સીંધાસોળ

તેને મહાચોની કહે છે. ચોતાના દુષણે કરી પિત્ત દુષ્ટ થઇ ચોનીમાં જઈ બળતરા, દાહ, રાઇ લગાડ્યા જેવી ખીડા, દુર્ગંધ અને જ્વર એવડે ચોનીયુક્ત થાય છે. ઘણી વખત દુર્ગંધયુક્ત તથા લીલું, પીળું, કાળું એવું ખરાબ રક્ત વહે છે તે પૈત્તીકી ખીડા બાણવી. લોહી ટપકવું ઘણું થાય એટલે રક્તચોની કહેવી. અભીસ્યંદી પદાર્થોથી કંઈ કોપ પામી ચોની તાલી, ચળયુક્ત, ચીકણી અને શ્રાવયુક્ત કરે છે તેને શ્લેશ્મીકી ખીડા કહેવી. વાતપિત્ત દુષ્ટ થવાથી આર્તવ ક્ષીણ થાય છે અને ચોનીમાં બળતરા તથા રંગત બદલાવું. દુબળાપણું એથીયુક્ત થાય છે, તેને લોહી તક્ષ્યા કહે છે. પિત્તયુક્ત ચોનીને પુરુષસંગ થયા છતાં પિત્તવાયુથી ચોની દુષ્ટ થાય છે, સોજે ચઢે છે, હાથ લગાડે તો ખમાતો નથી, લીલું, પીળું, લોહી વહે છે, કેડ તથા આડાસાંધા દુખે છે અને જ્વર આવે છે, તેને પરીપ્લુતા કહે છે. વાત કંઈ રોગથી વ્યાપ્ત તથા ઘેાળુ અને ચીકણુ લોહી વહેવરાવનારી તેને પરીપ્લુતા કહે છે. મૈથુન થયા પછી ચોની ન ધોવે તો તેમાં કીડા પડી ચળ થાય છે, અને ચળ થવાથી મૈથુનની ઇછા ઘણી થાય છે, તેને વીપ્લુતા કહે છે. અકાલે રક્ત વહેવાથી કંઈ, રક્ત દુષ્ટ થઈ વાયુ કુપીત થાય છે, ને ચોનીમાં કરણીકા ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી રક્તનો માર્ગ બંધ થાય છે, તેને કરણીની કહે છે. વાત, પિત્ત, કંઈ, એ ત્રણે ચોની તથા ગર્ભાશયમાં રહી ચોતે ચોતાના ઉપદ્રવો કરે છે તેને સત્રીપાતકી કહે છે. એ પ્રમાણે જે ચોનીરોગ થાય છે તેથી ચોનીમાં વીર્ય ઠરતું નથી, અને વીર્ય ન ઠરવાથી ગર્ભ ધારણ ન થતાં પ્રદર ચોનીકંઠ, ગુદમ ઇત્યાદી ભયકર રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચોનીરોગ ઉપર—ચોનીરોગ ઘણું કરી વાયુથકી થાય છે, તેથી તે ઉપર ચીકણા તથા પરસેવો આવે એવા ઉપાયો કરવા એટલે સેકવું, સ્થાન જસ્ટ થઈ હોય તો ઠંડાણે બેસારવી. સીવણુમુળ, ત્રિફલા, ધરાખ, કાસદ્રાણું મુળ, આંબાહળદર, હળદર, ગળો, કોરાંટાણું મુળ, શતાવરીનું મુળ, સારોડી, ફાલસાં એ એપડા તોલો તોલો લઈ તે સર્વ એપડાથી સોળઘણું પાણી નાખવું, આઠમો ભાગ ખાંડી રાખી તેમાં એક શેર ધી નાંખી, ધી સિદ્ધ કરવું. તે નીત્ય સેવન કર્યું હોય તો ચોનીસખ ધી સર્વ વાયુ વીકાર દૂર થાય છે, અને ગર્ભ રહે છે. 'શતાવરીનું લીલું મુળ ૪૦૦ તોલા કુટી રસ કાઢવો, તેના ભારેભાર દૂધ નાખવું. ધી ૪ શેર, જીવનીયગણુ, ધરાખ, ચારોળી, ચીકણા, સહુદેવી, જેઠીમધ એ એક એક તોલો કુટીને તેમાં નાંખવું અને ધી સીદ્ધ કરવું, થંડુ થયા પછી મધ અને પીપર ૩-૩ર તોલા નાખવાં ખાંડ ૪૦ તોલા નાંખવી. નીત્ય ૧ તોલો તે ધી ખાવું એટલે રક્તદોષ ચોનીરોગ અને શુક્રદોષ એ દૂર થાય છે. ધાતુ વૃદ્ધી તથા ગર્ભ ધારણ થાય છે.

ફલધૃત સર્વચોની રોગોઉપર—મજ્જા, કોસ્ટ, તગર, ત્રિફલા, સાકર, વજ, આંબાહળદર, હળદર, જેઠીમધ, મેદાલકડી, અજમો, કંક, શતાવરી, હીંગ.

સોમગંગા એટલે ધોણુ પેદર તે ઉપર—પાકેલુ કેળુ, આબળાનો રસ તથા ખાદ્ય એકતુ કરી આપવું આદનો લોહ, લેડીમધનું મુર્લ, સોમકોહેલાનું મુર્લ એ મધ, ખાદ્ય અને ગાયનુ રૂપ એખતુ કરી તેમા આપવું તાલભાડ મુળ તથા રસાજન ચોખાનું ધોવણુ તથા મધમા આપવું પેપળાના બી તથા હરણનું સર્ગ છારામા ધસી મધની સાથે આપવું ધાવપાન જેને ધોળી હરતાળ કહે છે, તેની ભસ્મ કરી ત્રણ માસા પાણીમા નાખવી, પાણીનો રંગ રૂપ જેવા થાય એટલે તેવું અને તેજ પાણી વડે ધોળી ધોવી (એ આપડ મુત્રક્રમ ઉપર પણ આપવું) ગ્રાપીચદન ૧ તોલો, રૂઝ્કી ૩ માસા એના એખટો ખસ કરી તેને ગજપુર આપવો, તેમાથી એક ચલ્લોડીસાર ખાઠની સાથે આપવું, સાત દિવસ તે ઉપર અસોલુ પચ્ચ કરવું કારાળા સીમલાના કારાનું મુર્લ આદમા આપવું

યોનીરિગ

યોનીરિમના સાધારણ લક્ષણો—યોનીમા સાથે ભોલવા જેવી પીડા દીડીયા લાગવા જેવી થાય છે કંઠપલું ફેંજની સાથે રાત્રી, કાળુ એવું થઇ પાણી વહે છે, અને તેના કહેડ તથા પડમા વિષે પીડા એવા લક્ષણો થાય છે તેને ધાતકી કહે છે, ઉપરના લક્ષણો હતા થવા મધ્યુને કરી યોની મુલેલી હોય તેને અતીચરણાકહે છે મળી નહાની સ્ત્રીની સાથે મધ્યુને કરી હોય તેા તેની પીડા, સાથળો તથા પીડીયા અને યોની, ગુદવથેના ભાગમા પીડા થઈ જે યોની દુસ્ત્ર થાય છે, તેને પ્રાકચરણા કહે છે મળમુત્ર વગેરેની બળથી પ્રવૃત્તી કરી છતા વાયુ દુસ્ત્ર થઈ યોનીને પીડા કરી ફેંજમુક્ત રૂપ કસ્તથી છાડે છે, તે આપીને ઊઠાવતા એવું કહે છે અથવા વાયુ મલો દુસ્ત્ર થઈ મહોદ્દ ઘસંસાન કરે છે તેને વ્યાતમી કહે છે મલું ભોજન કરી નમુરત વખતે વાકા મુકા અવધવ કરીમુતારી સ્ત્રીને વાયુ અજથી ઊધવ પીડીત થઈ યોની દારમા રહે છે અને વાકી મુકી પીડામુક્ત કરે છે તેને અતરમુખી કહે છે વાપટો અહાર સેવન કરનારી માતાને વાયુ કોષ પામે છે તેથી તેને જે અથા થાય છે તેની યોનીનું દાર મલું નહાવ થાય છે તેને મુચી મુખી કહે છે રૂપ વખતે વેગ રોધવાથી વાયુ દુષ્ટ થઈ મળ મુનનો ભરાવો કરી યોનીનો યોષ કરે છે, તેને મળો વેદના થાય છે, તેને સુરકા કહે છે જે સ્ત્રીના ગભની કોષગીમાથીજ છે કીવા સાત દિવસે વાયુ મુકે છાડે છે તથા પીડા કરે છે, તેને વામીની કહે છે સ્ત્રી ગર્ભના વિશે બીજ રાષે કરી યોની વાત પીડીત થઈ છતા સ્ત્રી પુરૂષ સગના દેશ કરે છે તથા તેને સ્તન નથી દતા તે શકા કહેવી વાયુ દુષ્ટ થઈ યોનીમુખ અને ગર્ભકોશરૂપ સ્ત ભન કરી વાકી સ્થાન પછાદી માસ ઉપર આવેલી તથા અતીપીડામુક્ત યોની કરે છે

એવા દરએક નુકસાન ઉપર ઉપાયો.

૧. ફૂલ ફરેલુ હોય તો કપાશીઆનો મગજ કુકડાના પીત્તમાં ઘુંટી તેમાં ૩ પલાળી તે ચોનીમાં રાખ્યા પછી પુરૂશે સંગ કરવો એ પ્રમાણે ત્રણ રૂતુસુધી ત્રણ ત્રણ દિવસ કરવું એટલે પુત્ર થશે.
૨. ફૂલમાં વાયુ હોય તો દીપધરાળ તોલા ૨ લઈ તલના તેલમાં ઘુંટી ૩ પલાળી ચોનીમાં રાખવું પછી ઉપરની પેઠે કરવું.
૩. જીવડા હોય તો સાખુના પાણીમાં સાજીખાર હરડે અને બહેડાં કુટી કપડછાણ કરી નાંખવાં અને ઝીણો છેક બલ કરી તેમાં લુગડું પલાળવું તે હુએ ચોનીમાં રાખવા આપવો. પછી સગ કરવો.
૪. ફૂલ ઉપર માંસ વધેલો હોય તો જીરૂ તથા હાથીના પાછલા પગના નખ ખાંડી ઘીમાં તળવા અને તેમાં ૩ પલાળી ચોનીમાં મુકવું પછી ઉપરની પેઠે કરવું.
૫. ફૂલ ઉપર જાળુ બધાણુ હોય તો ગોળ, કેરીની ખાખડી, અને આદુ એ ત્રણે મરખે ભાગ લઈ કુટવાં અને કપડા એ લગાડી તે કપડુ ચોનીમાં મુકવું અથવા ધાવડીનાં ફૂલ તેલમાં ઘુંટી તેમાં ૩ પલાળી તે ચોનીમાં મુકવું પછી સગ કરવો.
૬. ફૂલ ઉપર થડક હોય તો કોસ્ટકોલીંજન, શાહાજીરૂં, જાયફળ, ધાવડીનાં ફૂલ એ એાષડા કપડછાણ કરી તલના તેલમાં તળવાં તેમાં ૩ પલાળી ચોનીમાં મુકવું.
૭. પીસાચીકાદિની પીડા હોય તો કકુ, કેશર અને કસ્તુરી પાણીમાં ઘુંટી તેવડે નીચે લખ્યો છે તે મંત્ર કાગળ ઉપર લખી ચાંબડાના માદળીયામાં નાંખી લોખાન આપી સ્ત્રીના ડાખા હાથે ખાંધવું.

મંત્ર—અલાહેમયાજલમવલકલકદીનબલકીવેરીયાલીયાહાયાલીસદહીયાબ દીધશીઅંરવેહેરહીમાનઆરહીમાનાઆઅસદેઆફરીતયાયાખીચીત્રાઆરખી લાલ હીલાહીઆકરીમાઆદીરહીમાનધીરહીમાન.

સ્ત્રી રજસ્વલા થાય એટલે પોટલી કરી ચોનીમાં મુકવા આપવી. ત્રણ દિવસ ત્રણ પોટલીઆ આપવી. ચોથા દિવસે પોટલી ન મુકતા સાંજ સુધી બનેતો લાઘણુ કરી રાત્રે દૂધલાત ખાવો સગ થયા પછી પુરૂશે સ્ત્રીના પેડુ ઉપર થડ પાણી છાંટવું તેહને તાઢ વહાવા જેવું થાય એટલે સમજવું કે ગર્ભ રહ્યો એ પ્રમાણે રૂતુનો વખત છે ત્યાં સુધી કરવું. પોટલી પણ રહેવા દેવી અને સગ પણ ત્યાં સુધી કરવો અને પાણી છાટતા જવું જે દિવસે તાડ વહાય તે દિવસે કામ થયું એમ સમજવું એક વખત નહિ થયું તો ત્રણ ચ્યાર વખત ઉપર લખેલી રીત ચલાવવી એટલે ઈશ્વર કૃપા કરશે. પોટલી કચકડીની કરવી.

ગર્ભવૃદ્ધી ઉપર—એર મુળનો ઉકાળો કરી તેમાં સાકર નાંખી ૧૪ દિવસે

કાવળી, આસન, ભોમકોઢોણુ એ એપરો એક એક તોણા સેઈ ખાવવા, ૮ જો પાણીમા ઉકાળો. ૬રી એક ચેર રાખવો તેમા ૪ ચેર દૂધ તથા ૧ ચેર ગાજરું થી નાળી થી સીદ કરવુ એ થી સર્વ ચોની રાધો ઉપર લાયક છે, આકુખ્ય વધારનારું, પૌસ્ટીક, છુદ્દીઆપનારુ અને ગર્ભધાનને ધણુ ભિત્તમ છે, એ રુદ્ર મળે ખાઈ દોય તો ગર્ભ રહે છે મૃતવચ્ચા અને ગર્ભણી એઆને ધણુ ધણુ ઉપયોગી છે.

ચોનીચળ ઉપર—ઈંદરુ આસ તેલમા તળી તેમા કપડું પલાળી તેકમા ચોનીમા રાખવો તથા અરસા ઉપર કહેલા ઉપાયો કરવા.

છોકરુ થવાનો ઉપાય.

કેબ્બેક મહાપુરુષે સોઠોના ઉપકાર સાહુ એવો ઉપાય કહેલો છે કે જોકર નથી થતુ તે વ્યવત સાત કારણો છે તે નીચે પ્રમાણે.

- ૧ કુલ કરે છે તેથી તેમા બીંદુ પડતુ નથી એટલે ગર્ભ રહેતો નથી.
- ૨ કુલમા વાચુ હોય છે તે ગર્ભને ક્રવા રૂતો નથી.
- ૩ કુલ ઉપર માસ વધે છે તેથી બીંદુ પેસતુ નથી.
- ૪ કુલ ઉપર ભુવ પડે છે તે બીંદુ ખાય છે
- ૫ કુલ ઉપર બહું ચડે તેથી બીંદુ હોહી થાય છે
- ૬ કુલ ઉપર ચક્ક હોય તો બીંદુ પાણી થાય છે
- ૭ પીસા ચીકાફિની ખીમા વડે બીંદુ નાસ થાય છે

ઉપરના નુકસાનો મટવાના ઇલાજો.

રુદ્ર વખતે સબ કયા પછી સ્ત્રીના શરીરમા કેવી ભાવન્ય થાય છે તે સ્ત્રીને પુછવી તથા તે ઉપરથી કશુ નુકસાન છે તે એવુ

- ૧ સ્ત્રીના સર્વ સાધા કુખતા હોય તો કુલ ફરેલ છે
- ૨ શરીર ફરતુ હોય તો કુલમા વાચુ છે એવુ બહુવુ
- ૩ ગળુ કુખતુ હોય તો કુલમા માસ ચડેલ છે
- ૪ પીંડીમા કુખતી હોય તો કુલ ઉપર ભુવ પડેલા છે
- ૫ સાવળો કુખતી હોય તો કુલ ઉપર બહું છે
- ૬ છાતી કુખતી હોય તો કુલમા ચક્ક છે એવુ સમજવુ
- ૭ કાઈજ કુખતુ ત હોય તો પીસાચીકાફિની ખીમા બહુવી.

પડવળ, સેરડી, ભારંગમળ એમાં પાણી તથા ચોથા ભાગનું દૂધ નાંખી ઉકાળો કરવો, તે બાકી દૂધ રહે એટલે પીવું.

૯ નવમા મહિનામાં ગર્ભ ઝરતો હોય તો, ઉપલસરી, ભોંયકોળું, ધમાસો કીંવા કાવળી, અને જેઠીમધ એનેપણ દૂધ તથા પાણી નાંખી ક્ષીરપાકવી ઘીથી ઉકાળો કરી બાકીનું રહેલું દૂધ પીવું.

૧૦ દશમા મહિનામાં ગર્ભ ઝરતો હોય તો, એકલા કાવળીના રસમાં કીંવા ઉકાળામાં દૂધ પકાવી પાવું, અથવા જેઠીમધ, સુંઠ, દેવદાર એના ઉકાળામાં દૂધ પકાવી આપવું.

ગર્ભધારણ થવાને.

મલીઆગર, કૃષ્ણાગર, કેશર, એતુ ચુર્ણ એક માસો, પાશર ગાયનું દૂધ, જસ-વદીના ફૂલનો રસ ૩ માસા, સાકરકોળુ ૨ માસા એ સર્વ એખડું કરી આપવું. પથ્થ મધુર અહાર, એ આપડ આપવાના પેહેલાં અંગમાંથી બીજી વ્યાધી ફિહાડી નાંખવી, તેનો ઉપાય હરતાળ ભસ્મ ૭ દિવસ ઘીમાં આપવી. સીવલીંગીનું ફૂલ ચોથે દિવસે ગળવું. નાગકેશરનું ચુર્ણ દૂધમાં આપવું.

ગર્ભધારણનો ઉપાય—કેળુ ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો, વશલોચન ૧ તોલો એ આપડા કેળના પાનમાં વેટી આગલે દિવસે સાંજે તલસીના ઝાડ હેઠે દાટી સુકવાં, બીજે દિવસે સવારે કાઢી ચોથા દિવસથી ત્રણ રોજ ખાવું અને સગ કરવો એટલે ગર્ભ રહેશે.

ગર્ભધારણનો અનુભવી ઉપાય—જયદ્રઘ ૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો, કેશર ૧ તોલો, હીંગળો ૫ તોલા, રૂદ્રવતી ૧ તોલો એ આપડાનો દૂધમાં ખલ કરી ગાળીયા ચણ્યા જેવડી બાંધવી, તે ચોથે દિવસે ખાધ ઉપર દૂધ પીવું દૂધભાત પથ્થ, એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ કરવું દરરોજ સંભોગ કરવો. એવું ત્રણ રૂતુ સુધી કરવાથી વાંઝણી હોય તે પણ પુત્રવંતી થશે.

ચોનીશુળ ઉપર—સીંધાલોણ ૧ તોલો, અરીજુ ૧ તોલો, હીરાબોળ ૧ તોલો, આંબાહળદર ૧ તોલો એ આપડા બાંડી પાણીમાં વાટી ગાળીયા કરવી, તે ચોનીમાં રાખવી. એટલે ચોનીશુળ બંધ પડે છે. કહવા ઇંદ્રાવણાતુ સુળ, ગાડરનું ઘી અથવા દૂધમાં ઘસી ચોનીની અંદર લગાડવું. બીલીનાં પાન અથવા ફલની કાચરી, કાળીજીરી, અરકસો, ત્રીકદુ, એરંડમુળ એ આપડા ગરમ પાણીમાં ઘસી પાવાં. તથા ચોનીમાં પણ લેપ કરવો. અથવા કાળા ધંતુરાનાં પાન એ કીંવા ત્રણ ઝીણાં વાટી સીંધાલુણ તથા ઘીનાંખી કપડામાં પોટલી કરી ચોનીમાં રાખવી. તુવખતનું પણ શુળ બંધ પડે છે.

આપવો. પછી ગ્યવના ધીમા એક માસા ભાર કેસર મુદી ૭ ઠીંવા ૧૪ દિવસ આપવું અને મૈથુન કરવું નહીં

અર્ધવતીની ચિકિત્સા—અર્ધવતીને લોહી પર ૭ તે બાબત અર્ધવતીને જે અદ્ધાર કરવાની ના કહી છે તે કરવાથી અથવા કોઈ રોગથી લોહી વહેતું હોય તો તે ઉપર ઉપારો આશર બદ્ધાર ચીકાસની તથા ચકકની ચિકિત્સા કરવી વાળે, કમળ, રત્નાવળી, ફૂલેલીની જાલ જે ઓપટા પાણીમા વાડી તેમા ધી નાંખી તેમા ફક્કી પલાળી ધોતીમા મુકવી અને પેડુ ઉપર પણ મુકવી સો પાણીએ ધોવેલું થી ચરીરે ચોળવું સાકર, મધ, કાળું કમળ, રાત્રી કમળ, નાચ કેસર એના ઉકાળો કરી તેમા થી તથા દૂધ નાખી પાણી સર્વિદ્યા, કથારો એની લોપસી કરી આપવી ગદુ લેા, કમળકદ, કુલ્લોળિબરો દૂધમા મક્કવી તે દૂધ આપવું મધ તથા ખાંડની સાથે ચતા ચોખાનો ભાત ખાવો

અર્ધપાત થયો હોય તો—ગર્ભાસય સાફ થવા સાફ તથા પીંડા લુલાવા સાફ જીંથુ મધ છરવી સહે તેમજ પાણું દાફ પીવો ન હોય તો તેના બદલામા લેવું પચ મુળના ઉકાળામા ચોખાનું ઓસામજુ થી વીના નાખી આપવું.

- ૧ પહેલા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, લેડીમધ, સાગતુ બીજ, ભોંવકોહોલુ, દેવશર એવું ચુર્ણ દૂધમા આપવું
- ૨ બીજા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, બીરી કરવાના પાન, કાળા તલ, મલ્ખ, ચતાવરી એવું ચુર્ણ દૂધમા આપવું
- ૩ ત્રિજા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, ગળો, ભોંવકોહોલુ, ગદુ લેા, ઉપલસરી એવું ચુર્ણ દૂધમા આપવું
- ૪ ચોથા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, ધમાસેડ, ઉપલસરી, રાસ્ના, પદ કાસ્ત, લેડીમધ એવું ચુર્ણ દૂધમા આપવું
- ૫ પાંચમા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, ભોરીંગળી, રીંગળી, સીવમુકુળ, વડ, પીપળો, જીંભરો પ્રત્યાદી દૂધવાજા કારોની વડવાઈની છાલેતો ઉકાળે અથવા ચુર્ણ થીની સાથે લેવું અને ઉપર દૂધ પીવું
- ૬ છઠ્ઠા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, પીંડવળ, ચીકળા મુળ, સરખવાની જાલ, ગોખરુ, લેડીમધ એવું ચુર્ણ દૂધમા આપવું ઠીંવા ઉકાળો કરી આપવો, ઉપર દૂધ પીવું
- ૭ સાતમા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, સર્વિદ્યા, કમળના દીંદામહિના ધોળા તલ, ધરાજ, કમુરો અને લેડીમધ એવું ચુર્ણ કરી દૂધ તથા સાકરમા લોપસી કરી આપવું
- ૮ આઠમા મહિનામા અર્ધ કરતો હોય તો, કેક, કુર્ણ બીજું, ભોરીંગળીનું મુળ, કા

પડવળ, સેરડી, ભારંગમુળ એમાં પાણી તથા ચોથા ભાગનું દૂધ નાંખી ઉકાળો કરવો, તે બાકી દૂધ રહે એટલે પીવું.

૯ નવમા મહિનામાં ગર્ભ ઝરતો હોય તો, ઊપલસરી, ભોંયકોળું, ધમાસો કીંવા કાવળી, અને જેઠીમધ એનેપણ દૂધ તથા પાણી નાંખી ક્ષીરપાકવી ઘીથી ઉકાળો કરી બાકીનું રહેલું દૂધ પીવું.

૧૦ દશમા મહિનામાં ગર્ભ ઝરતો હોય તો, એકલા કાવળીના રસમાં કીંવા ઉકાળામાં દૂધ પકાવી પાવું, અથવા જેઠીમધ, સુંઠ, દેવદાર એના ઉકાળામાં દૂધ પકાવી આપવું.

ગર્ભધારણ થવાને

મલીઆગર, કૃષ્ણાગર, કેશર, એનું ચુર્ણ એક માસો, પાશેર ગાયનું દૂધ, જાસ-વદીના પૂલનો રસ ૩ માસા, સાકરકોળું ૨ માસા એ સર્વ એખઠું કરી આપવું. પથ્થ મધુર અહાર, એ ઓષડ આપવાના પેહેલાં અંગમાંથી બીજી વ્યાધી કહાડી નાંખવી, તેનો ઉપાય હરતાળ ભસ્મ ૭ દિવસ ધીમાં આપવી. સીવલીંગીનું પૂલ ચોથે દિવસે ગળવું. નાગકેશરનું ચુર્ણ દૂધમાં આપવું.

ગર્ભધારણનો ઉપાય—કેળુ ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો, વશલોચન ૧ તોલો એ ઓષડો કેળના પાનમાં વેદી આગલે દિવસે સાંજે તલસીના ઝાડ હેઠે દાટી સુકવાં, બીજે દિવસે સવારે કાઢી ચોથા દિવસથી ત્રણ રોજ ખાવું અને સંગ કરવો એટલે ગર્ભ રહેશે.

ગર્ભધારણનો અનુભવી ઉપાય—જયફળ ૧ તોલો, લવીંગ ૧ તોલો, કપુર ૧ તોલો, કેશર ૧ તોલો, હીંગળો ૫ તોલા, રૂદ્રવતી ૧ તોલો એ ઓષડોનો દૂધમાં ખલ કરી ગોળીયા ચણ્યા જેવડી બાંધવી, તે ચોથે દિવસે ખાઈ ઉપર દૂધ પીવું દૂધભાત પથ્થ, એ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ કરવું દરરોજ સંભોગ કરવો. એવું ત્રણ રત્ન સુધી કરવાથી વાંઝણી હોય તે પણ પુત્રવંતી થશે.

ચોનીશુળ ઉપર—સીંધાલોણ ૧ તોલો, અરીજ ૧ તોલો, હીરાબોળ ૧ તોલો, આંખાહળદર ૧ તોલો એ ઓષડો બાંડી પાણીમાં વાટી ગોળીયા કરવી, તે ચોનીમાં રાખવી. એટલે ચોનીશુળ બધ પડે છે. કઠવા ધંદ્રાવણાનું સુળ, ગાડરનું કાયરી, કાળીજીરી, અરડસો, ત્રીકડું, એરંડમુળ એ ઓષડો ગરમ પાણીમાં ઘસી પાવાં. તથા ચોનીમાં પણ લેપ કરવો. અથવા કાળા ધંતુરાનાં પાન એ કીંવા ત્રણ ઝીણું વાટી સીંધાલુણ તથા ઘી નાંખી કપડામાં પોટલી કરી ચોનીમાં રાખવી. તુવખતનું પણ શુળ બધ પડે છે.

રતુ પ્રાપ્ત ન થતું હોયતો—તલનો ઉઠાળો કરી તેમા બાળ નાંખી આપવો
કઠવા ઈંદ્રાવજાનાં મુળ ચોનીમા રાખવાથી રજોદર્શન થાય છે કઠવા ઈંદ્રાવજા
માખવુંની સાથે ખાવા (એજ ઉપાચ ગર્ભપાત ઉપર) થીપનો તથા આમલીની
ઠાલ પાણીમા ધસી ખાવી એરસે રજસ્વલા થાય છે.

ભારેવાઈની ઊંઘડી ઉપર—માવળો બુકો તથા સાકર સ્વચ્છ ચોખાના
ધોવણ સાથે આપવું

ભારેવાઈ તથા મુવાવડીને લોહી ઝરે છે તે ઉપર—લીલા અથવા મુકા
ધાણા, નાગરમેાથ, વાળા, સામણ, ગળો, વાવડીંગ, ખીતપાપડો, ધમાસો,
એનો ઉઠાળો કરી તે જડો થવા પછી આપવો. લોહી વહેવું, તાવ, અતીસાર
એના નાશ થાય છે

વાયુ વગેરે વીકારથી સ્ત્રીધોના બગડેલા દૂધ ઉપર—ઠાવળી, પાહામુળ,
દેવદાર, કરીઆદ, વરીઆળી, કક, ગળો, મુક એનો ઉઠાળો કરી આપવો.

શુવાવડારાગ ઉપર—સમુજનો ઉઠાળો કરી તેમા થીપરત મુર્ચ નાખી આપવો.

દેવદાર, વજ, કુસ્મ, થીપર, મુક, કરીઆદ, ઠાવળ, મેધ, કક, ધાણા,
હરડે, ગજપીપર, રીંજળી, ધમાસો, જાખર, અતીવીસની કળી, બરોળ, કાંકરસીંચી,
શાહાણર એનો ઉઠાળો કરી તેમા સ્ત્રીધોલુ તથા દ્વામ નાખી આપવો. એ પ્રમાણે
તેજ આપડો ફરી ઊઠાળી સાથે આપવો વૈષ્ણુલનમા કહેલો અરકારી ઉઠાળો પણ
આપવો.

સૌભાગ્ય મુઠી—મુક ૩૨ તોલા, થી ૮૦ તોલા, દૂધ ૨૫૬ તોલા, સાકર ૨૦૦
તોલા, મુવા ૪ તોલા, શાહાણર ૪ તોલા, ત્રીકક ૪ તોલા, ત્રીમુગધ (તજ,
તમાસપત્ર, એલચી,) ૪ તોલા, અજમે ૪ તોલા, વરીઆળી ૪ તોલા, અવક ૪ તોલા
ચીત્રકમુળ ૪ તોલા, મેથ ૪ તોલા એ સર્વેનું એકઠું કરી આરણ કરવું નીત્ર એક
અથવા બે તોલા આપવું, એરસે મુવારોગ તથા અતીસાર તથા આમવાત, એ
રોગ દૂર થાય છે અને બળ તથા કાંતી એ ઉત્તમ થાય છે

મતાપલ કેરવર—પારો ૧ તોલા, અણક ૧ તોલા, ગધક ૧ તોલા, ચીત્રક ૩
તોલા, લોહલસન ૪ તોલા, શાખલસન ૮ તોલા, અગાના ઠાણાડ લસન ૧૬ તોલા,
વચ્ચનામ ૧ તોલા એ એખડા કરી લાગરના રસમા સારી રીતે ખસ કરી વાલના
પ્રમાણે ઝાળીમા કરવી, આઘાના રસમા અથવા બીજું અનુપાત થાણ તેમા
આપવી જરૂર બેઠું હોય તો તથા પ્રમુતી વાકુ, વાકુરોગ, રસેરમ રોગ, અર્ધ
રોગ સન્નિપાત તાવ, તથા સર્વ રોગ દૂર થાય છે

ચોની સક્રાંત્ય થવા—માખડેલું મુર્ચ તથા કુલાવેલ દરકરી, એ એખડા
કરી ઝીલા કપડામા પોરલી નાંખી અહર મુકવી

નીરરોમ કરણ—હરતાળ ૧ તોલો, રાળ ૨ તોલો, ચુનો ૪ તોલો એમાં પાણી નાંખી જરા ગરમ કરી લેપ કરવો, એટલે વાળ ખરી પડે છે. હરતાળ ૧ તોલે શાખ ચુર્ણ ૫ તોલો ખાખરાની ભસ્મ ૧ તોલો એ એકઠું કરી ચોળવું.

સ્તન રોગને—ઈંદ્રવાદ્ણીનું મુળ ૧ તોલો કુવારનું મુળ ૧ તોલો હળદર ૧ તોલો એનો પાણીમાં ઘસી લેપ કરવો.

સ્તનોમાં દૂધ આવવા સારૂ—લોંચકોળાનો રસ દૂધ નાંખી આપવો, શતાવરીનો રસ દૂધ નાંખી આપવો.

બાળકના રોગ ઉપર—પીપર, મજ્જ, કાકડાસી ગી, નાગરમોથ એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું. એટલે તાવ, ઊલટી, અતીસાર, સ્વાસ, કાસ, એ રોગ દૂર થાય છે. વાળો ૧ તોલો ધાવરીનાં ફુલ ૧ તોલો બીલી ૧ તોલો ગજ પીપર ૧ તોલો એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું એટલે અતીસાર દૂર થાય છે. એક મહિનાનું છોકરું થતાં સુધી એક વાવડીંગનું ચુર્ણ મધમાં આપવું, અને ઉપર દૂધ પાવું. બીજા મહિનામાં રવાવડીંગનું ચુર્ણ આપવું. એ પ્રમાણે દર મહિને એક એક વાવડીંગ વધારવાથી કદીજ રોગ થવાનો નહિ. નાગરમોથ ૧ લાગ, હરડે ૧ લાગ કડવો લીંબડો ૧ લાગ, પટોળ ૧ લાગ, જેઠીમધ ૧ લાગ, એનો ઊકાળો આપવો, એટલે સર્વ પ્રકારના તાવ મરશે. સુંઠ ૧ લાગ, અતીવીખની કળી ૧ લાગ, મોથ ૧ લાગ, વાળો ૧ લાગ, ઇંદ્રજવ ૧ લાગ, એનો ઊકાળો અતીસાર ઉપર આપવો. કકુતું ચુર્ણ મધમાં આપવું એટલે હેડકી મટે છે.

બાલાર્ક—કલખાપરી પ્રવાળ ભસ્મ, હરણના સીંગડાની ભસ્મ, હીંગળો, ઘોળામરી, કચુરો, કેશર, એ સમાન લઘ પાણીમાં ખસી તેની ગોળીયો વાલ પ્રમાણે કરવી. અને અનુપાન ચોળ ગોળી આપવી. એટલે કીરમ તથા તેથી થયેલા રોગ અને બીજા પણ રોગ દૂર થાય છે. બાળક સુકાતું જાય છે, તેને દીપન અને પાચન થાય એવું એસડા આપવું. તથા માતું દૂધ પાવું નહિ નાગરમોથ, અતીવીખની કળી, કાકડાસીંગી એનું ચુર્ણ મધમાં આપવું, એટલે ઊલટી ઉધરસ, તાવ એ રોગ દૂર થાય છે. ધાવરી, મજ્જ, ઊપલસરી, લોધર, એનો ઊકાળો કીંવા ઘસરકો ઘસી તેમાં ઠીકરી ઝામી આપવું. મજ્જ, લોધર, નાગકેશર, પીપર, વાળો, એનો ઘસરકો, ઊકાળો અથવા ચુર્ણ, મધમાં આપવું એટલે અતીસાર ખંધ થાય છે.

બાળકના અતીસાર ઉપર દાડમપાક—જાવંત્રી ૩ માસા, ખસખસ ૧ તોલો, એલચી ૩ માસા, વરીઆળી ૧૨ તોલો, અદ્રેણુ ૧ વાલ, સુંઠ ૧ માસો, તથા પીપર ૧ માસો એ એસડાનું ચુર્ણ કરી કાચા દાડમના ઢોંડામાં ભરી તે ઉપર એરંડાનાં લીલાં પાન વેટી લાઠામાં પકવ કરી, તે દાડમ એસડો સહીત

વારુ, અને તેની ગોળીયા અથવા જેવી કરવી, તે ઘોળી છાશમા અથવા શે
ખાના ધાવણમા નીચે એક વખત અથવા બે વખત આપવી મરો થઈ આમ
પરો તે ઉપર વરીઆળી, હીમજ, મુઠ, આમળા, ચુરદાસીંબી એ આસરો ધીમા
તળી તેનું ચુર્ણ કરો તે ચુર્ણ તથા ઇંદ્રજવનું ચુર્ણ એ બેઉ સાકરની સાથે આપવું

અમૃતપૈણી ઉપર ઉપાયો—ખીજડાના પાન ગાવના દહીંમા વાટી લેપ
કરતા જવું આખાની કણ્ઠી, ધરોના રસમા અતી ઝીણી વાટી લેપ કરતા જવું

માથામા ઝીણા ફેડા આવે છે તે ઉપર—મુખડ, મહીઆમર એમનો
ગુલાબના પાણીમા મસી લેપ કરવો. ગેરુ, રતાશ્લી, ગુલેઅરમાની, એનો થડ
પાણીમા અથવા ગુલાબ જળમા વાટી લેપ કરવો. એ ઉપાય આગ પૈણી ઉ-
પર પણ કરવો.

અળાઈયો આવે છે તે ઉપર—મુખડ, ધાણ, વાળે, એનો ગુલાબજળમા
લેપ કરવો. આમળા, ધાણ, વાળે, નાગર મિથ, એનો ગુલાબપાણીમા અથવા
થડ પાણીમા લેપ કરવો અથવાનો આરો થડ પાણીમા મગવી લેપ કરવો,
અને મુઠાવા રૂંડ, પછી નહાવું

ઝીણી ફેડકીયો આવ્યા ઉપર—કેઈ ખરાબ વસ્તુ લાગવાથી ફેડા જેવી
કાંવા ગુલમ જેવી ફેડકીઓ થાય છે તે ઉપર ઉપાય, પીંપળાની છાલ તથા ઇંદ્ર એક
ઠંકાજે મસી લેપ કરવો રતાજળી તથા ખરી વાટી અરમ કરી લેપ કરવો.

ફેર આવે છે તે ઉપર—સાકર તથા બેડાના સરખે ભાજે સર્પ મિથ ભેર
જેવડી ગોળીયા કરી તેમાથી એક ઘોળી સર્વોજ નાખીને દાઢમા રાખવી
તેથી ફેર અને ઊલટી બંધ થશે.

પેટ દુખવા ઉપર—એક લીંબુ ચીરી તેની એક ચીર ઉપર દીમમાલી
ભરી બીજી ચીરીનો રસ તેઉપર નીચાવી ચીકામાળી ભરેલી ચીર અગારા
ઉપર મુઠી ખદખદાવવી પછી કાઢીને ચુરાવી એરસે પેડમા દુખવું બંધ થાય છે,
જરાસિ પ્રીતે થાય છે કેહો સાફ થાય છે

અજરજુયીકી વાળીજ કુપથ્યથી ઝાંડા થાય છે તે ઉપર—એક લીંબુની
બે ચીરો કરવી એક ચીર ઉપર સીંધાલેણુ તથા સચળ ભરવો, અને બીજી
ચીર ઉપર સાકર તથા મુઠ ભરવી, પછી બેઉ ચીરોને અગારા ઉપર છુટી છુટી
ખદખદાવવી સારી રીતે ખદખદીયો એરસે કાઢી લેઈ જરા અરમ ગરમ પેહેલા
સીંધાલેણુની ચીર ચુસી, તે પછી મુઠવાળી ચુસવી, એથી ઝાંડો બંધ ન થાય
તો મુઠ સાકર વાળી ચીરમા બાજરી બરાબર અફેણુ તથા તેરલીજ હાંગ નાખી

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરવું. ઝાડો બંધ થઈ, ભુખ પણ સારી લાગશે. ધાણા, એલ ચીઢાણા, એનો ઊકાળો કરી લેવો. પીપરમીટ ૧ લાગ, કોલનવાટર ૨ લાગ એ બેઉ બે પૈસા ભાર પાણીમાં નાંખી આપવાં. ચાર પૈસા ભાર દહીં લઇ તેમાં એક પૈસા ભાર ખસખસ વાટી નાંખો આપવું.

બાળકના રોગ—ઘણું કરી બાળકોની તબીયતનો પ્રકાર જોઇ તે પ્રમાણે તજવીજ ન રહેવાથી એ રોગ થાયછે. તથા તેનાં બીજાં પણ કેટલાંક કારણોછે. એકતો તે અવસ્થામાં ઘણી કાળજીથી સભાળ કરવાની તે સ્ત્રીઓના સ્વાધીન હોયછે. અને બાળકને તો બોલવાની શક્તિ નથી હોતી એ ખુલું જ છે, ત્યારે તેના રોવા વગેરે કારણો ઉપરથી અટકળ વડે અતરના રોગ જાણવા જોઈએ, તેમાં વળી આસડાના ઉપાયો જોઈએ, તે આસ્થા રાખી તરત બની સકતા નથી, કારણ અવધક સ્ત્રીઓને બાહુરની તથા નજરની પીડા વગેરે ઉપર જેવી વધારે શ્રદ્ધા બેસી ગયેલી હોયછે તેટલી આસડના ઉપાયો ઉપર નથી હોતી, તેથી ઘણી જરૂરના જે આસડના ઉપાયો તે કરવા. પહેલાં લજીત, ઘુપ, દીપ એ બાજતના ઊપાયો પેહલાંથી કરેછે. આ તરફ બાળક અવસ્થામાં સાત ધાતુ ધણુ સુવાળાપણુ તથા સીથલપણુ હોયછે. તેથી વ્યાધીનું જોર તરત વધી પડેછે, તથા અનાડી વેદાના આસડાથી વિકોપ પણ થાયછે.

બીજી એવુંકે કોઈ માતાના દૂધમાં દોષ હોયછે તે ધ્યાનમાં આવતો નથી, કેટલાએક શ્રીમંતોના ઘરોમાં ધવરાવવા સાડ દાઈ રાખેછે. તેનું દૂધ બાળકને માફક આવતું નથી, તથા જેનું માતાનું દૂધ હીતકારી થાયછે તેનું દાઇનું દૂધ સુખાકારી થતું નથી, પછી એક દાઇનું ઠીક ન પડવાથી બીજી રાખવી, તેનું પણ માફક ન આવતાં ત્રીજી, ચોથી એવું ચવાથી બાળકની તબીઅત બગડેછે. તે ઠંકાણે આવવી ઘણી કઠણ એમાટે માતાનું દૂધ જોઈએ. ગધેડીનું દૂધ બાળકના હકમાં સાફ છે, કારણ તે દૂધ અંગ ઊપરના દૂધની પેઠજ પાતળુ છતાં તેમાં ક્ષારનો અસર વિશેષ હોયછે, તેથી તે વીકાર કરતું નથી ગાયનું દૂધ પાવું પડે તો એકજ ગાયનું પાતા જતું તે ગાયને પસંદી બે પસંદી સુવા અને કાચુ મીઠું એક બોબો તથા તુવરનાં ફેાતરાં ખવરાવનાં. જે ગાયના દૂધ ઉપર માંખણ ઘણું થોડું આવે છે તે ગાયનું દૂધ પાવું.

એવા પીવાના દૂધના નુકસાનથી એવું થાયછે. કે પ્રથમ પેટમાં ઘણું દુખવા લાગેછે. તેથી તે છોકરું અતીશે રોવા માંડેછે, તે ઉપર બરાબર ઉપાય ન થાય તો તે કીરમ દિવસે દિવસ વધારે થઈ કસ્ટસાધ્ય થાયછે, તથા તે પેટ દુખવાની તેને દેવ લાગુ થાયછે પછી છોકરું રડકણુ છે એવું જાણી તેને અફેણુ આપે છે. તેથી તે શક્તિ વીનાનો થઈ ઊલટી તથા ઝાડો કબજ એવા અનેક વીકાર તે બાળકને થાયછે.

ધાવણા બાળકને ગાયનું દૂધ પાયછે, તે ઊપરની મલાઈ સારી પેઠે કાઢવી

બેઠાં, બેઠાં એવું એક વખત થયું તપાસી તેને નીચેછીતારી તેમજ રહેવા કેવું, પછી તર ઉપર સારી પેઠે બામી એરણે તે કાઢી ફરી જરા તપાવવું પછી વળીતર આવે તે કાઢી તેમજ રહેવા કેવું, અને બહુ લૂગકું બેવડું કરી તે ઉપર ગળીને તે દૂધ પાવું, એ પ્રમાણે મુળથી તજવીજ રાખવી એમ, રોજ રાતે બાળકની માતાએ મુઠું રહેતી વખતે પાનના બીણામાં ઘોઠાક સુવા ખાતા જવું, તથા સવારે પછુ અરધી મીઠી ખાવા એરણે દૂધ વિકાર વીનાઈ થાયછે

નહાન પછુઆ બાળકને જરૂરજિ હાલકો અને પાતળા પદાર્થ માત્ર ખમા વેછે, તેથી દૂધ ઉપરની મસાઈ આતરમની સાથે ચોટી રહેછે પછી તે ઉપર તવા પુટા બેસી તેથી અનેક રોગ થાયછે, એ પ્રમાણે માતાના ખાવામાં, વાવડુ આમ્લ હોય તો દૂધ વીકારમુકત થઈ તેમાંથી બીણાક થાયછે

નહાના ઊંઠરાની તબીયત કઠુમુકત હોયછે, અને ઘણું કરી વાડુ પછુ ઊર્ધ્વ ગતી હોયછે અને જરૂરજિ તો ઉપર કહેવા પ્રમાણે હોયછે તેથી ઘણું કરી મ્હં સબથી રોગનો વધારો હોયછે અને ફીરમપણું હોયછે

પેટ માંહેનારોગ—વરાહ, આઠરી, મજુ પ્રકારનો રોગ અને કવળુ વગેરે પેટમાંહેના રોગ હોયછે

વરાહ—એ રોગ ઉપર કહેલા કારણોથી કંઈતુ બાળુ બંધાઈ તે વાડુની ગતીને રોકેછે તેથી તે કૃષ્ણએણા વાડુ, કોપ પામી જ્યાં ત્યાં વેગથી પ્રવેશ કરવા લાગેછે તો વાડુતો હરએક પ્રકારે પછુ પાતાના જવાનો માર્ગ ખુલ્લો કરવાને ઉપાય કરતો હોયછે પછુ તેના વેગ સંચારવડે પેટ માંહેનો વળી કફાશ એમટો થઈ ત બળાને આવી મળેછે તેથી તે વાડુનો વધારે રોધ થઈ તે ઊર્ધ્વગતી વા યુના બેરથી તે બાળુ ઉપર ચઢતા ચઢતા કાળજામાં બંધાઈ પછી કઠાવરોધ થાયછે

એ સસજી અથવા વરાહ પ્રમાણે જલદીથી પ્રાણપાતક એવો બીજો રોગ કેમ નથી.

એ રોગ કઠુથી છે તેથી કેટલાક વૈદ્યો એ રોગ ઉપર ગરમ ઊપાયો કરેછે તેથી થુણુ આવવો તો કઠણ પછુ ઘણું કરી અવશ્યજી થાય છે, કેમકે ગરમ ઊપાયોથી તે અત્યંત સુવાળા બાળકતુ મેં અદરથી બળવા એવું થઈ ગળુ મુકાયછે પછી હરએક આસાદ પાવું છતાં તે અમથ્ય છે તેથી તે બાળક મળું બ્યામુજ થાયછે, એટલુંજ નહીં તો કંઠના વિષે જે વાડુ વાહી નાડીઓ છે તે સુધાત ક્રોધસાવડે, જાતી મુકાયછે તથા ઉપર કહેલા કંઈ બળતુ પાતળાપણું કરી થઈ બહુ થાયછે તેથી વાડુના ઊર્ધ્વ ગતીને અધીક અવરોધ થઈ રોગ પ્રબળ થાયછે

શસણી (વરાહ)ઉપર—ગાદી હરડે, બહેકા, બેડીમથ, અહાના પાણીમાં અથવા ગરમ પાણીમાં મરી તેમાં થોડું સીંધાસોણું અને મધ નાખી તે ચલાકડ, પ્રગી

માન જોઈ તેમાંજ રેવચીનો એકાદ લસરકો ધસવો. હરડે, બહેડુ, અને સાકરકો-લાતુ' એક બીજ એ એકમાં ધસી થોડું પાવું.

હીકામાળી, રેવચી અને એળીઓ એનો ઊંઘા પાણીમાં ખરડ કરી પેટ ઉપર ચોપડવો પણ દુદીપર ચોપવો નહીં. નાગરવેલનાં પાકાં પાનને એરંડીયું લગાડી તે જરા જરા સેકી પેટ ઉપર મુકવાં તથા તેવા પાનથી પેટ શેકતા રહેવું. ડાકતરતુ પડીકું આપી ઉપર બે ચમચા ચહા પાવો, ડાકતરતુ પડીકું એ રોગ ઉપર ઉપચોગી છે. તે બાળકના મુતરમાં હરડે તથા બહેડુ ધસી તેમાં થોડાસીંધાલોણ નાંખી થોડું થોડું પાતા જવું જોળમાં ચણાની દાળથી ઓછા પાપડખાર નાંખી તેમાં થોડુ માતાનું દૂધ મેળવી પાવું. એથી ઉલટી થસે. એ ઓસડ બે ત્રણ મહિનાના બાળકને આપવું નહી.

‡ગરળો—નાગરવેલના પાનનું સોપારી વગેરેની સાથે બીડું કરી તેમાં એક ચપટી અજમે તથા અરધી મુંઠી સુવા, અને રંગની હરડે અરધી તથા થોડુંક સંચળ નાંખી તે બીડુ સારી પેઠે ચાવી રસ ખસ થયા પછી તેરસ ચમચામાં ગાળી તે નહાના બે ત્રણ ચમચા પાવા, એ ગરળો આઠ દસ દિવસે આપવાનો ચાલ હમેશાં રાખવો, તેથી કફ તથા વાયુથી થનારા વીકાર તથા બીજાં પણ વીકારો થઈ સકે નહીં. આંકડી એટલે ધુણવા જેવું થવું, એ રોગ ગર્ભીથી વાયુકોપ પામી એકાએક તે ગર્ભી પ્રકોપના સાથ માંચામાં પ્રવેશ કરી સવેગ હોઈ ભરાવાની પેઠે થાય છે, તેથી હાથ પગ વગેરે અવયવ કપવાં લાગી આંખો ફાટી જાય છે, એટલામાં જોતે શમાવાનો ઉપાય ન થાય તો તેને પોતાના સ્થાને આવવાને ઘણી મહેનત પડે છે દક્ષિણ વગેરે દેશમાં એ રોગ થયો તો છોકરૂં ધુણે છે તેથી તેને ભુત વગેરેની બાધા થઈ એવી ખોટી કલ્પનાઓ કરે છે.

એ પ્રમાણે આંકડીનો પ્રકાર થયો તો તેની આંખો ઉઘાડી ન રાખતાં હાથ થી હળવેજ પાપણીયો મીચવી. તેમ આંખોની આગળ અંધેરી કીંવા મરગી અથવા ચકકરો આવવા લાગે તો આંખો મીચી રાખવાથી તેનું જોર કમતી પડે છે, તેજ પ્રમાણે આંખો મીચી રાખી હોય તો આંકડીનો પણ વેગ ઓછો થાય છે, આંખો ઉઘાડી મુકીએ તો વધારે જોર થાય છે.

આંકડી ઊપર—તેજ વખત ઘોળી ડુંગળી નખથી થોડીક ચીરી નાકની પાસે રાખવી, અને તેહળ વે સુઘાડવી એટલે તેજ વખત આંકડી ઉતરે છે. ગુલાબ જળ રૂના પુંમઝાવડે તાળવા વીના સર્વ માંચાને તથા કાનની પછવાડે તથા કપાળ ઉપર અને આંખો ઉપર લગાડવું, મોટી હરડે થડા પાણીમાં ધસી અવાળુને તથા જીલની નીચે તથા થોડું જીલનેપણ લગાડવું, એટલાથી ન મટે તો

લેખ્યે, એરલે એકે એક વખત ધણુ તપાઠી તેને નીચેલિતારી તેમજ રહેવા રેવુ, પછી તર ઉપર સારી પેઠે બાઠી એરલે તે કાઠી ફરી જરા તપાવવુ પછી વળી તર આવે તે કાઠી તેમજ રહેવા રેવુ, અને બાકુ લુગકુ બેવકુ કરી તે જીપર બાળીને તે દૂધ પાવુ, એ પ્રમાણે મુળથી તજવીજ રાખવી લેખ્યે, રાજ રાતે બાળકની માતાએ મુઠ રહેતી વખતે પાનના બીધમા થાણક મુવા ખાતા જવુ, તથા હવારે પણ અરધી મુઠી ખાવા એરલે દૂધ વિકાર વીનાનું થાયછે

નહાન પશુમા બાળકનો જઠરાગ્નિ હંસકો અને પાતળા પકામજ માત્ર થવા વેછે, તેથી દૂધ જીપરની મસાઇ આતરમની સાથે થોડી રહેછે પછી તે જીપર નવા પુટા બેસી તેથી અનેક રોગ થાયછે, એ પ્રમાણે માતાના ખાવામા, વાચકુ આમ્લ હોય તો દૂધ વીકારયુક્ત થઈ તેમાથી બીમાર થાયછે

નહાના છાકરાની તબીયત કઠુયુક્ત હોયછે અને ધણુ કરી વાકુ પણ કીર્ધ ગતી હોયછે અને જઠરાગ્નિ તો ઉપર કહેવા પ્રમાણે હોયછે તેથી ધણુ કરી મ્હ સબથી રોગનો વધારો હોયછે અને કીરમપણુ હોય છે

પેટ માહેતારોમ—વરાહ, આઠડી, તજ પ્રકારનો રોગ અને કવળુ વગેરે પેટમાહેતા રોગ હોયછે

વરાહ—એ રોગ જીપર કહેલા કારણથી કંઈનું બળુ બંધાઈ તે વાકુની મતીને રોકેછે તેથી તે દૂધાએસો વાકુ, કોપ પામી જ્યા ત્યા વેગથી પ્રવેશ કરવા લાગેછે તો વાકુતો હરએક પ્રકારે પણ પાતાના જવાનો માર્ગ ખુલ્લો કરવાને ઉપાય કરતો હોયછે પણ તેના વેગ સચારવડે પેટ માહેતો વળી કંકારો એજનો થઈ તે બાળાને આવી મળેછે તેથી તે વાકુનો વધારો રોમ થઈ તે કીર્ધગતી વાકુના કોરથી તે બળુ જીપર અહતા અહતા કાળબામા બેસી પછી કાવરોમ થાયછે

એ સસણી અથવા વરાહ પ્રમાણે જલદીથી પ્રાણમાતક એવો બીજો રોમ કોમ નથી

એ રોગ કંઈથીછે તેથી કેરસાક વેઠવા એ રોગ જીપર ગરમ જીપામા કરેછે તેથી ગુણુ આવવો તો કાણુ પણ ધણુ કરી અવગુણુ થાય છે, કેમકે ગરમ જીપા થોથી તે અત્યંત મુવાળા બાળકનું મો અહથી બળવા જેવુ થઈ મળુ મુઠાયછે પછી હરએક આસક પાવુ જતા તે અમથમે છે તેથી તે બાળક ધણુ બાકુન થાયછે એરલુંજ નહીં તો કઠના વિષે જે વાકુ વાહી નાગીએછે તે સુકાન કોષણવસે, જાતી મુઠાયછે તથા જીપર કહેલા કંઈ બળવુ પાતળાપણુ કરી ધઈ બાકુ થાયછે તેથી વાકુના કીર્ધ ગતીને અધીક અવરોધ થઈ રોગ પ્રબળ થાયછે

સસણી (વરાહ)ઉપર—થોડી દરડે, બહેલા, બેઠીમથ, જહાના પાણીમા અથવા ગરમ પાણીમા ધસી તેમા થાકુ સંધાસોણુ અને મધ નાખી તે આહરુ, પ્રાણી

વરીયાળી અરધી મુઠ, તથા એકથ પટી સુવા લઈ અથ કચરા કરી તેનો કાવો કરી તે પાણીમાં ઘસવા પછી તેમાં જીવારના દાણા જેટલો સીંધાલોણનો ભુકો નાંખી, મધના સાથે એક નહાનો ચમચો પાંચ, એપ્રમાણે છાકર એક મહિનાનું થયા પછી નીત્ય ચાલુ રાખવું. એ સર્વ આપડાનાં કરતાં હરડે વધારે ઘસવી, તેથી ઉતરતું જેઠીમધ, શરદરૂતુ અને વસંતરૂતુમાં ઉપર કહેલા પાણીમાં ઘસેલી ઘુંટી માફક ન આવે તો ગુલકંદના પાણીમાં ઘસવી. બાળક છ મહિનાનું થયા પછી તેને ઘુંટી બે અઢી ચમચા સુધી વધારવી. અને સીંધાલોણ ચણ્યાની દાલ જેટલું નાંખવું. એપ્રમાણે નીત્ય દસ્તુર ચાલતો છતાં પણ જો તાવ આવે તો એજ ઘુંટીમાં કરીયાતુ ઘસવું, અને રાતે સુતી વખતે સુવાના ઉકાળામાં સાકર નાંખી પાવો. ઉધરસ થાય તો તેજ ઘુંટીમાં બદામની છાલ ઘસવી. મુકી ઉધરસ હોય તો જેઠીમધ તથા બદામની છાલ વધારે ઘસી બીજાં આસડો થોડા ઘસવા. પેટ દુખવા લાગે તો જીવારના દાણા જેટલી ડીકામાલી ઘસવી. ઝાડો સાફ ન થતો હોય તો હીમજ ઘસવી. કીંવા ગરમાળાની સીંગ ભાટામાં નાંખી તેનો ગોળ કહાડી તે થોડો તે ઘુંટીમાં નાંખી આપવો, તેથી પણ ઝાડો સાફ ન થાય તો મેંદીયાવળના પાણીમાં ગુટી ઘસવી.

ઊલટી થતી હોય તો અક્કલગરો આછો કરી સર્વ કરતાં નાગરમોથ વધારે ઘસવી.

ઘણું હસવા લાગે તો હરડે તથા બહેડુ આછું કરી જયફળના બે લસરખા ઘસવા.

હેડકી ઘણી લાગે તો એકલું કડુ ઘસી ચટાડવું. નહાન પણમાં બાળકને ખારેક ઘસી ચટાડે છે પણ તે અણુઘટતુ છે. કેમકે તેથી પેટમાં જાળું બધાય છે તથા કોઠામાં ગરમી થાય છે, પછી કેટલાક દિવસે લોહી પડવા લાગે છે, તથા મુકી ઉધરસ થાય છે.

કીરમ તથા જતુ ઉપર ઉપાય—વાવડીંગના દાણા આસરે ૧૬ કીંવા ૧૦, દીવેચી અજમો એક ચપટી, ઈંદ્રજ્ય દાણા આસરે ૬, મહોટીહરડે, બહેડુ ગરમ પાણીમાં ઘસી તેમાં સીંધાલોણ અને મધ નાંખી પાવું. એરંડીયુ ગરમ પાણીમાં આપવું. ચળ કરનારી અળવીતો કંદ બાળી તેની રાખ મધમાં કીંવા પાણીમાં આપવી.

કાંકડાનાં પાન આસરે ૭ પીતપાપડીની બીચો બે, ધાણા ૧ માસો, વાવડીંગ ૧ માસો, વા ભુભું ૧ માસો એ આપડો અથકચરાં કરી રાતે પાણીમાં પલાળવાં, બીજે દિવસે સવારે ચોળી તે પાણીમાં સાકરનો ભુકો નાંખી આપવો. કપુર ગોળમાં આપવું. ધાણાના પાણીમાં સતાપાના પાનના રસનાં ચાર છ ટીપાં નાંખી આપવાં

નહાના બાળકને—પેટમારોગ થાય છે તેણે કારણ માતાનું દૂધ કુપચ્યથી

હરડે, આમળા, અને ઘાઘીક સાકર મસી અંજન કરવું, અને કુંજળીના લિપાવ વચ્ચે ચાણુ રાખવો, એ રોગ ઉપર કુંજળી ઉત્તાક છે. કુંજળીના સુખવાણી આક્ટી ઉતર્યા પછી પણ ઉપર કહેલું અંજન કરવું, તથા હરડે મસી અંજન-ગુને સમાઠવી, કારણ એ આક્ટીના ભરોસો નથી ફરીને પણ રહી રહીને બરે છે એ માટે ઊપર કહ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવાથી વારવાર થઈ શકતી નથી.

જે બાળકના માથામા ગરમી થઈ હોય છે તેને થણું કરી આક્ટીના રોગ થાય છે,

ઉલ્લે—એ રોગ ફૂંની તર કોવા તેવી પ્રકારનો પકાણ આવાથી પેશા મલાઈ જેવો કિંવા રક્ત જેવો આકાર થઈ આતરકામા ચોટી રહે છે પછી કિંવે કિંવસ તે ઊપવરની પેઠે પુઠા બાળી તે વધતો બધ છે, પછી તેના આકાર કામા જેવો બને છે તેને નીચે કોવા બાળુએ અથવા ઉપર છીદ્ર હોય છે, તે કમ્પસાથ અને અધોમુખ છીદ્ર હોય છે, તે થણું કરી અસાધ્ય.

એ રોગ થણું કરી છ મહિનાની ઊપરની વયવાળા બાળકોને થાય છે.

કવલુ—કરીને રોગ છે તે પેશા કાળા પડે છે કીકરી જેવો થાય છે તે વખતે એ બળીને ફેલાય છે કાંઈ વખત તેવોને તેવોજ રહે છે.

કળા ઉપર—કંડુ ઈશવર્ષ, ભેંસના સુતરતા પકાવી તે સુતર સુધા ખસવું, પછી તે એક વાસ લેઈ એક ચણેલી ભાર પાપડખાર અથવા સજળની ભુકીતી સાથે મધમા આપવું અથવા ગ્રામુત્રમા મિળવી આપવું, એ પ્રમાણે નીત્ય સવાર સાંજ, અથવા ફક્ત સવારે આપવું ગ્રામુત્રમા સાકર અને ચીકું સરખા ભાગે નાખી તે પાતાઈવું એળીયો, ઠીકામાળી એખડી મસી પાવી પારેવાની અથવા કણુવરની વીરુઠા મધમા ચમાડવી એક તોલો પાપડખાર તથા એક માટું રીંમણ, ક-લઈ રીધેલા વાસણમા પકાવી તેના ગ્રામુત્રમા ખસ કરી તેમાથી બે વાસ લઈ ગાળના પાણીમા પાતા જવું રીંમણી અને સોરરિંમણી એના ઉકાળામા એક તોલો પાપડખાર ખસ કરી તેમાથી એક નહાનો અમથો ભરી આપવું.

બાહેરના ઉપાયો—કુડીના ઉપર થણું આમળા જગેા મુકી ત્યા લીલાન માટું પુતણું કાઢવું, તથા કુડીના બે પડે કુડીથી બે તમ્બુના છંદ ઉપર બે કુડીયા કાઢાવી, તે લીલામુ ઉકાળા સાથે કેળના પાનને ઝીરડીયુ લગાડી તે ઉપર આપવું, પછી તે લીલામાને મસમની ખરીયો લગાડી વહેતો ચુકવે, રીંમણુ લાઘમા નાખી સોઈ કાઢવું તેમા સાજખાર નાખી તે પેર ઊપર બાધતા જવું.

કવલુ ઉપર—કળા ઊપર જે ઊપાયો કહેલા છે તેજ કવલુ ઊપર પણ કરવા.

બાળકુગી—મહોદી હરડે, (સુરવારી હરડે) બહેક, અતીવીખતી કળી, નાગરમોષ, ઈશજવનો એક દાણો, વાવડીંગના યજ્ઞ દાણા, અઠસકારો, જેડીમય,

વરીયાળી અરધી સુક, તથા એકચ પટી સુવા લઈ અથ કચરા કરી તેનો કાવો કરી તે પાણીમાં ધસવા પછી તેમા જીવારના દાણા જેટલો સીંધાલોણનો ભુકો નાંખી, મધના સાથે એક નહોતો ચમચો પાંચુ, એપ્રમાણે છોકર એક મહિનાનું થયા પછી નીત્ય ચાલુ રાખવું, એ સર્વ આપડાનાં કરતાં હરડે વધારે ધસવી, તેથી ઉતરતું જેઠીમધ, શરદરતુ અને વસંતરતુમાં ઉપર કહેલા પાણીમાં ધસેલી ઘુંટી માફક ન આવે તો ગુલકંદના પાણીમાં ધસવી. બાળક છ મહિનાનું થયા પછી તેને ઘુંટી બે અઢી ચમચા સુધી વધારવી. અને સીંધાલોણ ચણ્યાની દાલ જેટલું નાંખવું. એપ્રમાણે નીત્ય દસ્તુર ચાલતો છતાં પણ જો તાવ આવે તો એજ ઘુંટીમાં કરીયાતુ ધસવું, અને રાતે સુતી વખતે સુવાના ઉકાળામા સાકર નાંખી પાવો. ઉધરસ થાય તો તેજ ઘુંટીમાં બદામની છાલ ધસવી. સુકી ઉધરસ હોય તો જેઠીમધ તથા બદામની છાલ વધારે ઘસી બીજાં આસડો થોડા ધસવા. પેટ દુખવા લાગે તો જીવારના દાણા જેટલી ડીકામાલી ધસવી. ઝાડો સાફ ન થતો હોય તો હીમજ ધસવી. કીંવા ગરમાળાની સીંગ ભાટામાં નાંખી તેનો ગોળ કહાડી તે થોડો તે ઘુંટીમાં નાંખી આપવો, તેથી પણ ઝાડો સાફ ન થાય તો મેંઢીયાવળના પાણીમાં ગુટી ધસવી.

ઊલટી થતી હોય તો અક્કલગરો આછો કરી સર્વ કરતાં નાગરમોથ વધારે ધસવી.

ઘણું હસવા લાગે તો હરડે તથા બહેડું આછું કરી જયદ્રળના બે લસરખા ધસવા.

હેડકી ઘણી લાગે તો એકલું કડુ ઘસી ચટાડવું. નહાન પણમાં બાળકને ખારેક ઘસી ચટાડે છે પણ તે અણધરતું છે. કેમકે તેથી પેટમાં જાળું બંધાય છે તથા કોઠામાં ગરમી થાય છે, પછી કેટલાક દિવસે લોહી પડવા લાગે છે, તથા સુકી ઉધરસ થાય છે.

કીરમ તથા જતુ ઉપર ઉપાય—વાવડીંગના દાણા આસરે ૧૬ કીંવા ૧૦, દીવેચી અજમો એક ચપટી, ઇંદ્રજવ દાણા આસરે ૬, મહોટીહરડે, બહેડું ગરમ પાણીમાં ઘસી તેમાં સીંધાલોણ અને મધ નાંખી પાવું. એરંડીયુ ગરમ પાણીમાં આપવું. ચળ કરનારી અળવીનો કંદ બાળી તેની રાખ મધમાં કીંવા પાણીમાં આપવી.

કાંકચાંનાં પાન આસરે ૭ પીતપાપડીની બીચો બે, ઘાણા ૧ માસો, વાવડીંગ ૧ માસો, વા ભુભું ૧ માસો એ આપડો અથકચરાં કરી રાતે પાણીમાં પલાળવાં, બીજે દિવસે સવારે ચોળી તે પાણીમાં સાકરનો ભુકો નાંખી આપવો. કપુર ગોળમાં આપવું. ઘાણાના પાણીમાં સતાપાના પાનના રસનાં ચાર છ ટીપાં નાંખી આપવાં

નહોતા બાળકને—પેટમા રોગ થાય છે તેનું કારણ માતાનું દૂધ કુપચ્ચથી

ખરાબ થાય છે તે છે, ઉપર ઉપર દૂધ આપે છે તે સારી રીતે તપાસી શકે થવા પડી તેની મસાઈ હાલવામાં કસર રહે છે, તથા ગુદી રવામાં બેપરવાઈ થાય છે તેથી પેટ માંહેના રોગ અનેક પ્રકારના થાય છે

નકાના બાળકના પેટ માંહેના રોગો ઉપર—ઓપડા સુધી ઉપર, યસ સાતુ લોહી કીંવા તે લોહીય કપડું બનાવી પાવું

૯બો થાય છે તે ઉપર—કરવા ઉંઘવળીના ફળ, લેસના મુનમાં મસી તે થાક પાવું કિયતો થાય છે તે ઉપર તથા સસણી વગેરે બીજા અનેક રોગો ઉપર મોરોચન તથા હાગર, નાગરવેલના ડબ્બીના રસમાં આપવી બીજાની સાથે કરવું છાશ થાવી તેના ઓગાળા હાગર નાખી આપવો કારેલાના પાનનો રસ કદાહી તેમાં હાગર નાખી પાવો એરલે ઉઠાડી તથા ડાડો સાફ થઈ પેટ સાંજુ થસે સતપાના પાનનો રસ તથા બાળીનો રસ એખટો કરી મધ નાખી પાવો, નાગરવેલના બીજાના રસમાં સોનથ પાના રસમાં હેની કળી, તથા શામેલો સાંજીયાર નાખી પાવો, શામારો ચારના પાન લાવી સેકીને તેનો રસ કદાહી તેમાં એ લીધો તથા હરડે અથવા રેવ ત્રીનો સરોથા થાવી ખડખાવી તાજી ડાલે એવો પેટ ઉપર લેપ કરવો, દૂધી ઉપર કરવો નહીં, બામુન એક બે વખત ગાળી તેમાં હાગર નાખી પાવું તથા રોમલ પ્રબળ હોયતો હરડે પછુ તેમાં થસવી બાફળીના બીજ, નાગરવેલના રસમાં અથવા દૂધમાં કીંવા પાણીમાં મસી પાવા ગોળમાં સાંજીયાર આપવો, એરલે પેટ માંહેના જરપરા પડી સાફ થસે કીંચી બાફીના બે ચાર ટીપા થમલા હર પાણીમાં નાખી પાવા, થજા ગરમ ઉપાધો થવાથી બળુ, છાતી, મુકા પડી બાળક હાથથી બચે છે એ મારે શક્તિ વગેરેનો વિચાર કરી તથા રોગદું કારણ એક એક આપવું મારો તથા છાતી મુકા પરથા હોયતો બેઠીમથ તથા વરી થાળી ખાદી તેના ઉકાળો કરી તે પાણીમાં ફરી બેઠીમથ તથા ઘોડો અકકલમ રા મસી તેમાં થાક સીંધાલોજી તથા મધ અને સાકર નાખી જરાકુ બાવતું તાલું થી તથા મધ, તથા સીંધાલોજી અને તેમાં આદાના રસના એક બે ટીપા એવી રીતે લેણુ કરી જરાકુ પછુ પેટમાંહેનો રોગ નહોતો આ થીમાંહેલુ આવ કરવું

મહાત્ય પાનાત્યય—સુરા તથા દારૂ પીવાનો વખત તથા પરીમાણ સવારે હાલજી વગેરે શરીર સુદીના કમો કરી પોતાની શક્તિ બેઈ ચાર તોલાથી તે સાત તોલા સુધી સુરા અથવા દારૂ પીવો બપોરે ત્રીંજી પદાર્થ થકુ વગેરે મીઠાજ તથા માસ વગેરેની સાથે પીવો, શતના પ્રારબ વખતે તેરલોજ અથવા તબીયતને માફક આવે તથા અતઃકરણ સારી હાલતમાં રહે એરલો પીવો, એપ્રમાણે કદેલા વખતે તથા કદેલા પ્રમાણથી નીત્ય સેવન કરું હોય તો તે મથરસાયન રૂપ થઈ આગ્રખની તથા શરીરની જુદી કરે છે બળ તથા જુદીને આપનાઈ છે, અમુત જેવું શરીરને દીત કરનાઈ છે, એમાં તદ્દાવત પડી રીતથી વધારે, તથા વગર વખતે

શેવન કર્યું હોય તો તેજ મધ જાહેર જેવું બળતરા વગેરે ઉપદ્રવ કરી મદાત્મય રોગને ઉત્પન્ન કરે છે, મદાત્મય એટલે મદે ફરી પ્રાણહાની. મદાત્મય રોગ ઘણી પ્રકારના છે.

મુર, તથા, મધ એના ગુણદોષ નીઘટ પ્રકાશમાં ગુણદોષ પ્રકરણમાં મધ પ્રકરણનાં વીશે લખેલો છે, એ મુર અમૃત જેવી હિતકારી છે, એના અતુલ્ય જોયા મેળે મુર શેવન કરનારા, હિંદુ વગેરે એવો કરતા દ્વીપાંતરવાસી યુરોપ-ખડમાંહેના લોક શરીરથી મજબુત તથા મેહનતુ તથા મહોટી વયના એવા હોય છે. તે દશમાં મુર એટલી ઉપયોગમાં લીધી તે ઉપર કહેલા ગુણ ઉપરથી તથા થંડી હવાના લીધે એવું લાગે છે. હવે તે અતીશેવન કરવાથી નુકસાન કરનારી થઈ પડે, એ વાત સ્વતંત્ર છે, અનાજ પણ વધારે ખાધું હોય તો નુકસાન કરે છે એ ખુલ્લું છે તો આપણને ફાયદા તથા બઢતી ઉભર તથા બહાદુરી આપનારો પદાર્થ છે તેનું અતીશેવન કર્યું હોય તો તે થકી નરસુ ફળ મળે તેમાં સુનવાધ. ?

એજપ્રમાણે તાડી, માડી, ખજૂરીદાર પણ સદરહુપ્રમાણે પીધો હોય તો હિતકારક છે પણ કેદ કરનારા પદાર્થોમાં એટલો તો વશ કરવાની શક્તિ છે કે માણસોને તે પોતાના તાબે કરીલે છે તેથી માણસોએ એવા પદાર્થોની સાથે કામ જેટલો સખધ રાખવો,

મદાત્મય રોગ ઉપર—ખીજેરાના માંહેનો મગજ તથા દાડી મદાણા આપવા, ધરાખ, આમળાં, ખજૂર એનો હિમ કરી આપવો. આમળાના રસમાં સાકર નાંખી તેમાં પારો ૧ લાગ, ગધક ૧ લાગ એની કજલી નાંખી આપવો. લીંબુ અને પતાસાનું સરખત આપવું. પાકેલા ખીજેરાનો રસ ખાંડ નાંખી આપવો. આમળાનો મુરખો આપવો. ગુલકદના પાણીમાં થોડો લીંબુનો રસ નાંખી તે આપવું. ધાણાનું પાણી કાઢી તેમા સ્વાકરનો ભુકો નાંખી પ્રવાળ ભસ્મની સાથે આપવું. મધ, ખજૂર, ધરાખ અથવા કાળી ધરાખ, કોકમ, દાડમ તથા ફાલસાનું સરખત આપવું. જુની આમલીમાં ખાંડ નાંખી તે લીંબુમાં આપવી.

વાજીકરણ કામોદીપક.

ધાતુપુસ્ત્રઓસડો—ભાંયકોહોળ વાટી ધીમાં ગાળો કરી ખાવી, ઉપર દૂધ પીવું, કવચખીજનું તથા તાલીમખાનાનું ચુર્ણ સાકરની સાથે ખાવું ઉપર શીણ ભરેલું ગાયનું દૂધ પીવું. ગોખર, શતાવરી, એખરાનાં ખીજ, મુદ્રા, અતીબલા એનું ચુર્ણ રાતે દૂધમાં લેવું.

સ્વર્ણમાક્ષીકાદી ચુર્ણ—સ્વર્ણમાક્ષીક, રસસીંદુર, લોહભસ્મ, હરડેલુ ચુર્ણ

સીંધાજીવ, વાવડીંગણુ ચુર્ણ એ આપડો એખા ખસ કરી ધીમા આપવા આસ
ધપાક, મદાકુરમાધપાક, બોખરપાક, સાલમગીચીપાક એ આપવા મોથરસડ
ચુર્ણ ના તોસો સાકર, ૪ તોસો ગાયનું દૂધ ૨૦ તોસો એ એખડું કરી આપવું
આડનો ઉકાળો કરી તેમા ગાયનું દૂધ તથા ધી તથા સાકર નાખી આપવો.
સતાવરી, ચીકણાનું બીજ, કવચબીજ, એખરાનું બીજ, ગોખરુ, તંત્ર, અડક, એવું
ચુર્ણ કરી કહેસા બાથના દૂધમા અથવા સાકર નાખી તેમા આપવું એક અથવા
એ ચણેડીસાર ચોખ્ખું અરીજી ખાડની સાથે ખાવું, જીપર કહેસું દૂધ પીવું
જેઠીમધનું ચુર્ણ મધ તથા ધીની સાથે આપવું ઉપર દૂધ પીવું. આમગા, બોખરનું
ચુર્ણ તથા ગળીનું સત્ત એ ત્રણે ધી સાકરની સાથે લેવા એકસે ઘરડો હોય તો
પણ અજર અને અમર થાય છે સોષકોદુગાના ચુર્ણને અમરસની સાત
ભાવના આપી તે ચુર્ણ ધી તથા મધમા લેવું જીકકાગી, મોખરુ, કવચબીજ
એનો દૂધમા પાક કરી તે ખાવો. જીકકાગીનું ચુર્ણ દૂધમા પકાવી તેમા સાકર
નાખી શેંબુ હોય તો મધુ પુરપાતન આવે છે ગાયના કહેસા દધમા ગાયનું ધી
તથા સાકર નાખી લેતા જરૂં એ જેવું પચ્ય તથા તેજની બને બસતી વુદી કર
નાઈ બને પુસ્ત્રીકાશક એવું બીલું આસડ નધી ચીત્રક ૧ ભાગ, કાયકૃષ્ણ ૨ ભાગ,
કાક સીંગી ૨ ભાગ, ચીરકળી ૨ ભાગ, બવત્રી ૨ ભાગ, અલકભરમ ૧ ભાગ,
સોદભરમ ૧ ભાગ તેમા સર્વ આસડોથી અઘેલો ગોળ નાખી બોરના કંઠીઆ
જેવડી ગાળીધો કપી તે ગોળી સાથે ખાઈ જીપર દૂધ પીવું

ગુટીકા—સર્વંગ ૧ ભાગ, બવત્રી ૧ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, ચીપર ૧ ભાગ,
અફેળ ૧ ભાગ, અકસમરો ૧ ભાગ, સમુદ્રયોચના બોજ ૧ ભાગ એ આસડો સરખા
ભાગે લખતે સર્વના જેઠલી ઝીની સાકર નાખી વાતના પ્રમાણુ ગોળી ત્રણ પ્રહી દિવસ
રહે એકસે લેવી તેનો ઉતાર લીજી

આબન ગુટીકા—કેતુરી ૬ માસા, કેસર ૧ તાસા, રૂમામસ્તદી ૧ તોસા,
સર્વંગ ૧ તોસા, બવત્રી ૧ તોસા, અકસકારો ૧ તોસા, બવત્રી ૧ તોસા, એસચી
૧ તોસા, તજ ૧ તોસા, કાપચીની ૧ તોસા, કઠોપ ૧ તોસા, તેજબજ ૧ તોસા,
મનમસ્ત ૧ તોસા, પીપરીમુળ ૧ તોસા, ઊંઠીગળ બોજ ૧ તોસા, કવચત્રોજ ૧
તાસા, ગોખરુ ૧ તોસા, મુ ૧ તોસા, માલકાંકળી ૧ તોસા, સમુદ્રક ૧ તોસા,
દોંગળો ૧ તોસા, મોથરસ ૧ તોસા, ધંત્રજવ ૧ તોસા, સતાવરી ૧ તોસા, નામર
પ્રાપ ૧ તોસા, કાગીમુસગો ૧ તોસા, નામકેસર ૧ તોસા, સંનેરી વરખ ૧ તોસા,
રૂપરી વરખ ૧ તોસા, પીસ્તાનું ખમજ ૧ તોસા, ત્રણ વરસનું ઝાગ, જુદુ અફેળ
એ સર આસડો ત્રણ નનો માગીના બોર જેવડી કપી તે બ વખત ખાતા વરી
ખાઈ, તેસાજી, તીખું ખાડું નહોં ગોળી લીધા પછી જમવું નહોં એ આસડ

સારી ચેઠ વીર્યસ્તંભન, તથા પુસ્ટી કરનાર છે, ઊતારલીંબુ.

બંધેજ—કસ્તુરી ૧ લાગ, કેશર ૨ લાગ, જયદ્રવ્ય ૨ લાગ, લવિંગ ૪ લાગ, અરીછ ૪ લાગ, લાંગના દાડા ૪ લાગ એ એખડી કરી તેની ગોળી વાલ પ્રમાણે લેવી.

ચૂર્ણ—તાલીમખાના ૧ લાગ, મુસળી ૧ લાગ, ગોખર ૧ લાગ સાકર તથા ગાયના દૂધમાં ૭ દિવસ આપવું.

વીર્ય વૃદ્ધી તથા સ્વપ્ન અવસ્થા ઉપર ચૂર્ણ—સાલમખીસરી ૧ લાગ, ઘોળી મુસળી ૧ લાગ, સાઠી ૧ લાગ, તાલીમખાના ૧ લાગ, ચીકણાનાં પાન ૧ લાગ, મેદીનાં પાન ૧ લાગ, કપાશીયાનો મગજ ૧ લાગ, મુલતાની માટી ૧ લાગ, રોહીસ ધાસનાં છોગાં ૮ લાગ સાકર નાંખી દરરોજ ૩ માસા ચૂર્ણ પાશેર દૂધમાં આપવું એટલે ધાતુપુસ્ટ થઈ સ્વપ્ન અવસ્થા બંધ થાય છે.

ગુટીકા—અરીછ ૩૦ માસા, કેશર ૩૦ માસા, મરી ૭ માસા, જયદ્રવ્ય ૭ માસા, જવત્રી ૭ માસા, કસ્તુરી ૧૦ માસા, લવિંગ ૧૦ માસા એ એખડાં કરી મધમાં ખલવાં અને ગોળી ૧૦ વાલની કરવી ઊતાર લીંબુ.

વાણકરણ ઉપર ધી—ઘોળી કભૂરનાં મુળ પકકો શેર લાવી તેમાં આઠ શેર પાણી નાંખી ઊકાળો કરવો, ચોથા લાગનો રહ્યા પછી તેમાં ૨ શેર ભેંસતું દૂધ નાંખી પાણું ઉકાળવું, જ્યારે એકલું દૂધ રહે ત્યારે તેમાં સોમલ ૧ તોલો, જયદ્રવ્ય ૧ તોલો, જવત્રી ૧ તોલો, કેશર ૧ તોલો, લવિંગ ૧ તોલો, સમુદ્રદ્રવ્ય ૧ તોલો, એ એખડાં વાટી નાંખવાં પછી તે દૂધ મેળવવું. સાડ ચકકાં જેવું દહીં અને એટલે તે રવાયાથી વલોવી તેમાં મેળવે કહાડી લેવું તેવું ધી કરી એક શીશીમાં ભરી મુકવું.

તે ધી આપવાનો પ્રકાર—એક ટીંપુ નાગરવેલના પાનને લગાડી એકલું પાન ખાવું, ઉપર સારી પાનની બીડી ખાવી એટલે સુષ્કરત કરવાની ઇચ્છા ધણી થશે પિત્ત પ્રકૃતિવાળા માણસને એ નુકસાન ધણું કરે છે એમાટે તખીયત જોઈ ઉપયોગ કરવો. ચોખા હીંગળોનો કાંકરો ૩ માસા ભાર લેઈ ઠીકરા ઉપર મુકવો તેના ફરતી લવિંગની પાળ કરવી, અને તે ઉપર ઘોળીડું ગળીનો રસ આસરે પાશેર કાઢી ઊપરા ઉપર નાંખી હેઠ તાપ કરવો, તે રસ અઠવાયા પછી તે હીંગળોનો કાંકરો તથા લવિંગનો એખડો ખલ કરી પરીકું કરી મુકવું, તેમાંથી અનુપાનનાસાથે આપવું એ આસડ અનુભવી છે.

ધાતુ પુસ્ટ આસડ—તાલીમખાના ૧ તોલો, એલચીદાણા ૧ તોલો તથા

ધોળામરી ન ગ ઠેઠ એ એખડા કરી તેના ૬ ભાગ કરવા, પછી પાકેલા તર મારા કેળામા તે ૭ ભાગ માંહેના ૧ ભાગ ભરી રાતે અજવાળીઆમા મુકવે. સવારે ૬-૮ તકુ કર્યા પછી તે કેળુ છાસ કઢાવી ખાવુ એ પ્રમાણે બે તકુ મળી એકે મહિના સુધી કરવુ, તેથી માવના ઠંડાણની ગરમી નાશ પામી માત્ર પુરુષ થાયછે, તથા માથા માંહેની ગરમી મટી આંખોને ચમ્કે આવેછે.

ઈસબગોળ બે ભાગ, એલચીદાણા ૧ ભાગ તથા સાકર ૩ ભાગ એ રાતે પાણીમા પસાળી સવારે ખાવા અથવા તેની ફાકી લેખ તે ઊપર માથતુ દુધ એક બે મુદા પીવુ.

જ્યોતી રમતી—સાકર અને એલચીદાણા સરખે ભાગી એકત્ર ખાવવા પછી માર માસા તે ફાકી લેખ તેમા તેરજીલ ઠાણુ એરડીયુ અથવા એરડીનાં ધોળા મીઠા લઈ સવારે હાતકુ કર્યા પછી સેતા જણુ જખમીર એક વજન વધારે પકુ કરવુ, એ એવડ ખાવાથી માથાની ગરમી મટી મગજ થડા થઈ આંખમાં મહિની ગરમી પકુ અથગે અને આંખોમા તેજ આવેછે.

બદામ ૧ ભાગ, ઠાણુ ચીવેલ અથવા એરડીના મીઠા ૨ ભાગ, એલચીદાણા ૧ ભાગ એ એખડા ખાંડી તેમા માર ભાગ સાકર તથા માર ભાગ ગામતુ તાણુ થી એ એખડુ કરી રાતે પુનમના અજવાળીઆમા મુકી સવારે તેમાથી નીત્ય માર માસા કરીવા ૭ માસા સેતા જણુ માથા મહિની ગરમી મટી મસ્તકમા મગજ ભરાયછે, અને નેત્રોમાંહેના સર્વ વીકાર દૂર થઈ તેજ આવેછે.

જવનોસેલ ૧ યોર, તાણુ થી ૧ યોર, સાકર ૧ યોર, ધોળામરી ૧ તોસા એલચીદાણા ૨ તોસા એના ભુકે કરી એ સર્વ આસડા સારી રીતે એખડા મેળવી કલ્કની માળીમા નાખી રાત્રે પુનમના અજવાળીઆમા મુકી સવારે ધરમાં લાવવા, તેમાથી નીત્ય માર કરીવા પાચ તોસા લેખુ ઊપર જાવના દૂધનો એક પુરડો સેવે.

મધુના ૧ યોર રવો સેવેલ તેને ખાવના દૂધનો મુરખા આપી એક પહેર દાળી મુકવેલ પછી થીમા સેકવેલ તથા એરડીના મગજ ૧ યોર સેવેલ, તે પળુ થીમા સેકવેલ, તથા એક યોર આવેલ ગામના દૂધનો તે પળુ થીમા સેકવેલ, પછી સર્વ સામાન એખડો કરી તેમા એલચીદાણા ૩ તોસા, ધોળામરી ૬ માસા, દૂધીના બીજનો મગજ ૧ યોર તથા બદામનાં મીઠા ૧ યોર એ ખાંડી તેમા નાખવાં પછી સર્વ એકત્ર કરી સાકરના પાકમા નાખી તે કસઈ ચીપેલા વાસળુમદાગી તેનાં થિસલાં પાકવા, તે માથી નીત્ય માર અથવા પાચ તોસાના આસરે સવારમાં ખાતા જણુ તેથી માથા માંહેની ગરમી મટી મગજ ભરાયછે, આંખોમાંહેની ગરમી નાશ

પામી તેજ વધેછે, ધાતુ પુરુષ થાયછે તથા વાયુ અને પિત્તની શુદ્ધી થઈ લાહી વધે છે.

ગાયત્રી મંત્ર ૨ તોલા, સાકર ૨ તોલા, એલચીદાણા ૬ માસા, તેલુંગ નાગકેશર એ સર્વ એખઠાં કરી એકવીસ દિવસ સુધી નીત્ય સવારમાં સેવન કરવું.

રપાયન.

ધાતુ, ઊપધાતુ, તથા રસ, ઊપરસ, તથા વિષ, ઊપવિષ,
તથા રત્નો ઊપરત્નો ઇત્યાદીઓનું શોધન તથા મારણ.

સપ્તધાતુની શુદ્ધી—સોત ૧, રૂપ ૨, તાંબુ ૩, શીસુ ૪, કલઘ ૫, લોહ ૬, જસત ૭ એમાંથી જે ધાતુની શુદ્ધી કરવાની હોય તેનો ૨ સ કરવો અથવા પત્રાં કરી તપાવી લાલ કરવાં, અને તે તેલ છાશ, ગોમુત્ર, કાંજ એમાં જુદાં જુદાં સાત વખત ખોળવાં, પછી છેવટ કળથીના ઊકાળામાં તથા ત્રિકાળના ઊકાળામાં એક એક વખત ઓલવવાં અથવા કુંડેળના ગાલાનો રસ કાઢી તેમાં સાત વખત ઓલવવાં, અથવા આકડાના દૂધમાં ત્રણ વખત ઓલાવવાં એટલે શુદ્ધ થાયછે.

સપ્ત ધાતુનું મારણ—ધાતુનાં પત્રાં કરી તેનાથી ચોથા લાગતું મનસીલ તથા ગંધક લઈ આકડાના દૂધમાં વાટી પત્રાંઓને લેપ કરવો, અને તે શરાવમાં નાંખી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવો એ પ્રમાણે બાર પુટો આપીએ એટલે સર્વ ધાતુની ભસ્મ થાયછે.

ખીને પ્રકાર—પત્રાંનો ચોથો લાગ પારો તથા ગંધક એ ભેગાં ધુટી લીં-
જુના તથા કુંવારના રસમાં ખલ કરી પત્રાંઓને લેપ કરી સુકવવાં પછી શરાવમાં નાંખી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવા એટલે ભસ્મ થાયછે.

ત્રિજે પ્રકાર—ગેરૂ, સાજખાર, વડાગરૂ, આકડાનું દૂધ, નવસાગર, કુંવાર, ચણેલી એનું ચુર્ણ તથા ધાતુનાં પત્રાં એખઠાં થર ઊપર થર કુલડીમાં નાંખી તે કુલડી કોયલામાં સુકી તાપ દેવો એટલે ભસ્મ થાયછે.

ઊપધાતુની શુદ્ધી તથા મારણ—સુવર્ણ માક્ષીક એટલે સોનાસુખી ત્રણ લાગ, સીંધાલોણ ૧ લાગ એનું ચુર્ણ કરી લોઢાની તવીમાં નાંખી ચુલા ઉપર સુકી હેઠે અગ્નિ લગાડવો અને તે ઉપર કાગદી લીંજુનો રસ નાંખવો. અને લોઢાના દસ્તાવડે અથવા કચ્છીથી હલાવવું લાલ થયો પછી ચુર્ણ કાઢી લેવું એટલે શુદ્ધ થાય તે પછી કલથીના ઊકાળામાં અથવા ગોમુત્રમાં કીંવા તેલમાં ખલ કરી શરા-
વમાં નાંખી કપડ માટી કરી ગજપુટ આપવો, એટલે ભસ્મ થાયછે, એજ પ્રમાણે

ધોળામરી નામ ઝૂંઝ એ એખડા કરી તેના ૬ સાગ કરવા, પછી પાકેલા તર ચાર ફેળામા તે ૭ સાગ માહેના ૧ સાગ ભરી રાતે અજવાળીઆમા મુકવે. સવારે ૬ તણ કર્ધા પછી તે ઠેણુ છાસ કઢાવી ખાવુ એ પ્રમાણે બે તણ મઠળ એસે મહિના મુધી કરવુ, તેથી ધાતુના ઠેકાણાની ગરમી નાશ પામી ધાતુ પુરક થાયછે, તથા માથા માહેની ગરમી મટી આખોને થક આવેછે.

ઈસબગોળ બે સાગ, એલચીદાણા ૧ સાગ તથા સાકર ૩ સાગ એ રાતે પાણીમા પલાળી સવારે ખાવા અથવા તેની ફાંદી લઇ તે જીપર ખાવતુ ૬૫ એક બે પુરા પીવુ.

ઐત્રીતી રમતી—સાકર અને એલચીદાણા સરખે લાગે એકત્ર ખાવવા પછી ચાર માસા તે ફાંદી લેઇ તેમા તેડલુજ ઠાણુ એરડીયુ અથવા એરડીના ધોળા મીઠા લઈ સવારે શાતણુ કર્ધા પછી લેતા જવુ જનમીર એઈ વજન વધારે પણુ કરવુ, એ આપક ખાવાથી માથાની ગરમી મટી મગજ થરા થઈ જામહિની ગરમી પણ ભાયછે અને આખોમા તેજ આવેછે.

બકામ ૧ સાગ, ઠાણુ ઘીવેલ અથવા એરડીના મીઠા ૨ સાગ, એલચીદાણા ૧ સાગ એ એખડા ખાદી તેમા ચાર સાગ સાકર તથા ચાર સાગ ગાયતુ તાણુ ઘી એ એખડુ કરી રાતે પુનમના અજવાળીઆમાં મુકી સવારે તેમાંથી નીત્ય ચાર માસા ઠીવા ૭ માસા લેતા જવું આંધા માહેની ગરમી મટી મસ્તકમા મગજ ભરાયછે, અને નેત્રોમાંહિના સર્વ વીકાર ૧૧ થઈ તેજ આવેછે.

જવનોસેલ ૧ ટોર, તાણુ ઘી ૧ ટોર, સાકર ૧ ટોર, ધોળામરી ૧ ટોસા એલચીદાણા ૨ ટોસા એનો છુટો કરી એ સર્વ આસરો ચારી રીતેએખડા મેળવી કસખી જાળીમા નાખી રાત્રે પુનમના અજવાળીઆમાં મુકી સવારે ઘરમા લાવવા, તેમાંથી નીત્ય ચાર ઠીવા પાચ ટોસા લેવું જીપર ખાવના રૂધનો એક પુરા લેવે.

મધુનો ૧ ટોર રવો લેવે. તેને ખાવના રૂધનો કુરમ આપી એક પહોર ઠાળી મુકવે. પછી ઘીમાં સેકવે તથા એરડીના મગજ ૧ ટોર લેવે, તે પણુ ઘીમા સેકવે, તથા એક ટોર માવો માવના રૂધનો તે પણુ ઘીમા સેકવે, પછી સર્વ સામાન એખડો કરી તેમાં એલચીદાણા ૩ ટોસા, ધોળામરી ૬ માસા, રૂધીના બીજનો મગજ ૧ ટોર તથા બકામના મીઠા ૧ ટોર એ ખાદી તેમા નાખવા પછી સર્વ એકત્ર કરી સાકરના પાકમા નાંખી તે કસઈ ઘીપેલા વાસણમા ઠાળી તેનાં ઘાસલાં ખાવવાં, તે માથી નીત્ય ચાર અથવા પાચ ટોસાના આસરે સવારમાં ખાતા જવુ તેથી આંધા માહેની ગરમી મટી મગજ ભરાયછે, આખોમાંહિની ગરમી નાશ

સુરમો, ગેર, હીરાકસી ટંકણખાર, કોડી, શંખ, છીપ, ફટકડી સુરડાસીંગી એની શુદ્ધી સુરમાનું ચુર્ણ કાગદી લીંબુના રસમાં ખલ કરી આખો ત્રિવસ તડકામાં મુકવું એટલે શુરમો શુદ્ધ થાય છે, એ પ્રમાણે ગેર વગેરેની શુદ્ધી કરવી.

મનશીલનું શોધન—મનશીલના ઝીણા કકડા કરી, કપડામાં બાંધી પોટલી કરવી, પછી ડાલા યંત્રમાં બકરીનું મુત્ર નાંખી અગ્નિ લગાડી પકવ કરવી, એટલે શુદ્ધ થાય છે.

હરતાલનું શોધન—હરતાલના ઝીણા ઝીણા કકડા કરી કપડામાં પોટલી બાંધી ડાલા યંત્રમાં પકવવી. તે એવી કે કાંજમાં એક પહોર, કહોળાના રસમાં એક પહોર, તલના તેલમાં એક પહોર, ત્રિકુળાના ઊકાળામાં એક પહોર, એમ ચાર પહોર પકવવાથી શુદ્ધ થાય છે, અથવા ચુનાના પાણીમાં પકવવાથી શુદ્ધ થાય છે.

જસતની શુદ્ધી—જસતના કકડા કરી ઘોડાના મુત્રમાં એક મહિના મુધી પલાળવા, પણ રોજના રોજ નવું મુત્ર નાખવું.

ખીજો પ્રકાર—માણસના મુત્રમાં અથવા ગોમુત્રમાં સાત દિવસ પલાળી મુકવા પછી તેમાંથી કાઢીને ઘોવા અને પાણીમાં પકવી ફરી ઘોમ મુકવી ચુર્ણ કરી મુકવું.

પારાની શુદ્ધી—હીંગળોનો કાંકરો લઈ ખલમાં નાંખી વારવો, પછી લીંબુના રસમાં ૧ પહોર ખલ કરી ડમરૂ યંત્રમાં નાંખી તેમાંથી પારો કાઢવો તે શુદ્ધ થાય છે.

ખીજો પ્રકાર—પારો લઈ લસણના રસમાં સાત દિવસ ખલ કરવો, પછી ગાળી લેવો.

ત્રિજો પ્રકાર—જમીનમાં ખાડો કરી તેમાં ડાંગરનાં ફેાતરાં નાંખી અગ્નિ લગાડવો અને તે ઉપર ખલ મુકી તેમાં પારો નાંખવો. તથા તેનો આઠમો ભાગ મીઠું નાંખી એક મહિના મુધી ખલવો પછી ઘોમ લેવો.

ચોથો પ્રકાર—પારાથી ચોથા ભાગનો લીંબુનો રસ નાંખી ખલવો રસ સમાધ જાય એટલે ત્રિકટુ, રાઈ, લવણ ચીત્રક, ચીત્રકમુળ, હીંગ એના ઊકાળામાં ત્રણ દિવસ ખલ કરી ગાળી લેવો એટલે ઉત્તમ પ્રકારનો મુદ્ધ થાય છે.

પારાની ભસ્મ—કડછીમાં ગંધક નાંખી તાપથી પાતળો થાય એટલે તેમાં પારો નાંખી છુટવો ગંધક બળ્યા પછી તે ભસ્મ કાઢી મુકવું. તે ભસ્મ કરવાના પ્રકારો, પારાના બરાબર ગંધક નાંખી ભસ્મ કરવી. તે રોગોનો નાશ કરે છે. ૨ ત્રણગણો ગંધક તાંખી કરવી તે પુસ્તીક થાય છે, ૩ ચોગણો ગંધક નાંખી કરવી, તે

સવ ઉપધાતુની શુદ્ધી કરવી શૈભ્ય આદીકરું મુર્ચ કરી કંઠોમાં તથા મરઘાઈની, તથા જળીર, લીંબુ, એના રસમાં એક એક દિવસ ખસ કરી તાકામાં તથા બુ હોય તો શુદ્ધ થાય છે પછી તેનું મારણ સોનામુખીની પેઠેજ કરવું મારણકુના થાથા ભાગે પારેવાની વીર્ય તથા રક્તખાર કરામો ભાગ મેળવી શરાવમાં નાંખી કપડાં મારી કરી અઘાયાછાણાનો ધીમો તાપ આપવો, પછી કઢીમાં ખસ કરી તેજ પ્રમાણે અગ્નિ આપવો અથવા મધમાં ખસ કરી અગ્નિ આપવો, એસે શુદ્ધી થાય છે

અબ્જકનુ રોધન, તથા મારણ—કાળો અબ્જક સેધ કોયલાના અગ્નિમાં ૫ મણ વડે કુંદીલાસ કરી દૂધમાં ઓસવવો, પછી તેના લુહા લુહા પત્રા કરી ચોખાને રસ તથા લીંબુનો રસ એ બે એકમાં કરી તેમાં તે પત્રા આઠ પહેર મુખી પલાળવા, તેથી અબ્જક શુદ્ધ થાય છે, પછી તેનું કપડાંજ મુજ કરી આઠકાના દૂધમાં એક પ્રહરમુખી ખસ કરી તેની અકતી કરવી અને તેના ફરતા આઠકાના પાનવીંદી થ શાવ સંપુરમાં મુદી કપડાં મારી કરી અઘાયાછાણામાં ગજપુર આપવું, એ પ્રમાણે આઠકાના દૂધમાં સાત બજપુરો આપવા, પછી વડવાડના રસમાં એક દિવસ ખસ કરી ગજપુર આપવો, એ પ્રમાણે ત્રણ પુરો આપવા એસે ભરમ થાય છે

બીજો પ્રકાર—અબ્જક કુંદી તેમાં અરધી રાગર નાખી બાકા કપડામાં બાધી પાણી નાખેલાં ઘાસામાં તે પીરસી પસાળી મુકવી, પછી થાળતા તે આઠકામાં અબ્જક પાસે તે ધાન્યાબ્જક સેધ તેને ચીકણા, નાચરમાથ, વડત દૂધ, અથવા વડવા ધનેરસ, લીંબી દળારનો રસ, એમાં લુહો લુહો ખસ કરી લુહો લુહો બજપુર આપવો એસે લાસ ભરમ થાય છે

ત્રિજો પ્રકાર—અબ્જકના બરાબર કલમી સોરો મામુતમાં વાદી અબ્જકના પત્રાંજિને લેપ કરી મુકવવા તે સર્વ પત્રા શરાવ સંપુરમાં બાંધી બજપુર આ પવો, એસે ધોળી ભરમ થાય છે, ચતુર્થી તથા હજારપુરી, અબ્જકની ભરમ કરવી હોય તો, કુવારના રસમાં ખસી શરાવ સંપુરમાં બાંધી કપડાં મારી કરી ગજપુરો આપવા, એસે રમઝાર ભરમ થાય છે

લોહ કાટોડાની શુદ્ધી તથા મારણ—સા વરસ પહેલાંના મળે લુનો કાટોડો લઈ, બહેલાના લાકડાના કોયલાનો અગ્નિ કરી તેમાં કારોડો લાસ કરી બેલા નીકચરેશમાં ગોમુત નાખી તેમાં સાત વખત ઓસવવું પછી કુંદી મુર્ચ કરવું અને મામુતમાં ખસ કરી શરાવ સંપુરમાં નાખી કપડાંમરી કરી અઘાયા છાણામાં ગજપુર આપવો એસે ભરમ થાય છે તેને મકુર કહે છે

બીજો પ્રકાર—પીપિલા કારોડાને ત્રિકુલાના ઉકાળાના ૨૧ પુરો તથા ગોમુતના ૨૧ પુરો તથા કુવાર રસના ૨૧ પુરો પંચામૃતના ૨૧ પુરો એવી રીતેદઈ પુરો આપ્યા હોય તો મકુર મળે છે

સ'પુટમાં મુકી કપડમટી કરી અડાયા છાણામાં ગળપુટ આપવો એ પ્રમાણે સાત વખત પુટો દેવાથી ભસ્મ થાય છે. પાંતુ તથા માણેક એનું શોધન હીરાપ્રમાણે કરવું.

સર્વ રત્નનું શોધન તથા મારણ—સુર્યકાંતમણી, મોતી પરવાળાં એઓને ડાલાયંત્રમાં નાંખી જઈના રસમાં ૧ પહોર પકાવ્યાં હોય તો તેનું શોધન થાય છે.

હવે તેઓનું મારણ—કુંવાર તથા તાંદુળજનો રસ અને સ્ત્રીનું દૂધ એ ત્રણેમાં તેમણી, મોતી, પરવાળાં તેમજ બીજી પ્રકારનાં રત્નો એ સર્વને તપાવીને એઢેરકમાં ૭ વખત આલવ્યાં હોય તો એક ક્ષણમાં સર્વની ભસ્મો થાય છે.

બીજી પ્રકારનું મારણ—મોતીઓ તથા પરવાળાનું મારણ સોનામુખીના મારણ પ્રમાણે કરવું તથા હીરાનું શોધન અને મારણ કહેલું છે તે પ્રમાણે સર્વ રત્નનું કરવું.

ત્રિજો પ્રકાર—રત્ન તપાવી કળથીના ઉકાળામાં હીંગ તથા સીંધાલોણ નાંખી તેમાં આલવવાં એ પ્રમાણે સાત વખત કરવું એટલે ભસ્મ થાય છે.

વીપ તથા ઉપવીષોની શુદ્ધી—સોમલની શુદ્ધી—તાંદુળજનો રસ ડાલ યંત્રમાં નાંખી સો મલના ઝીણા ઝીણા કકડા કરી પોટલી બાંધી તેમાં પકવવે એટલે શુદ્ધ થાય છે.

વછનાગ વગેરે ઝહેરોની શુદ્ધી—વચ્છનાગના કકડા કરી પોટલી બાંધી ગોમુત્રમાં નાંખી તડકામાં ત્રણ દિવસ મુકવી, ગોમુત્ર નિત્ય નવું નાંખતા જવું અથવા ગાયના દૂધથી ડાલાયંત્રમાં પકાવવો એટલે શુદ્ધ થાય છે કીંવા ગોમુત્રમાં કાપવો.

નેપાળાના બીજની શુદ્ધી—નેપાળાના બીજ માંહેના ગોળા લઈ તેની ખેડમાં પોટલી બાંધી ત્રણ દિવસ ભેંસના છાણમાં દાટી મૂકવી એથે દિવસે કહાડી ગરમ પાણીથી ઘોષ માંહેનો મગજ કાઢી લેવો, અને તે ઝીણો વાટી કોરા હાંડલાને કીચી મુકવું એટલે ચીકાસવીનાતો થાય છે તે કાઢી ચુર્ણ કરી મુકવું પછી લીંબુના રસમાં પાંચ સાત ભાવનાઓ આપવી, એટલે શુદ્ધ થાય છે.

બીજો પ્રકાર—નેપાળાના માંહેના ગોળા પંચગવ્યમાં ૩ દિવસ પલાળી મુકવા પછી કોરા કાઢી અમ્ભલવર્ગમાં દશ દિવસ મુકવો રસ નીત્ય નવો નાંખવો, પછી ક્ષાર વર્ગોમાં ૩ દિવસ મુકવો પછી કુંવારના રસમાં ૩ દિવસ મુકવો પછી છાણાની રાખના પાણીમાં ૩ દિવસ મુકવો એટલે બળતરા, વાંતી, ભ્રાંતી ઇત્યાદી દોષ તેના દૂર થાય છે.

તેજને વધારે છે, ૪ પાચમણે મધક નાખી કરવી તે સીધી કરે છે, ૫ ૭ મણે મધક નાખી કરવી તે મુત્તને છતે છે એટલે અપમૃત્યુ દૂર કરે છે

બીજો મુખ્ય પ્રકાર—પાચનો ૮ થી સાગ કીંવા ૧૬ થી અથવા ૩૨ થી સાગ અંદર ચોત્ર નાખી અણ કરી માખણની પેઠે બાળે. કરવે, અને ઉપર કહેવા પ્રમાણે ભસ્મ કરવી

મધકનું શોધન—લોઠાની કઠાકા ગળક બેટું થી નાખી સાઈ તપાવી પાતણુ થાપ એટલે તેમા મધકનું લુણ નાખવું તે મધક થીની સાથે મળે એટલે ગાયના દૂધમા રેડવો એટલે શુધ્ધ થાય છે અથવા ડોસાલંત્રમા ભાવનું દૂધ ગળક થી દસ થણુ નાખી હેઠે થીમા તાપ લગાડો મધક પકવવે, તે થણુ જીવન થાય છે

હીમળોની શુધ્ધી—હીંગળો અણમાં નાખી બાદરના દૂધના ૭ પુરો તથા હીંજુના રસના ૭ પુરો મળી ચણી દિવસ ભાવના આપવી, એટલે શુદ્ધ થાય છે

શીસાણત—મીરમરુમાં પરવતો ઉપર મહોદી મહોદી સીસાણા હોય છે તે તરકાથી તપે છે તેથી તેઓને પરરવેઠ જુદી તે થકી રસ જરીને ભમે છે તેને શિસાણત કહે છે. તે શિસાણત ભાવના દૂધમા, ત્રિફલોના ઉકાળામા સામરન્ય રસમા જુદો જુદો એક એક દિવસ અણ કરી તરકામા જુદી મુકવવે. એટલે શુદ્ધ થાય છે શિસાણત ન મળે તો તેને ઠેકાણે મુરો ખાસ લેવો

સમુદ્રકીણુ—હીંજુના રસમા અણ કરી મુકવવું એટલે શુદ્ધ થાય છે

રત્નોનું શોધન તથા મારણુ—હીરાનું શોધન તથા મારણુ—આમીકક વાદી તેમા હીરો નાખી તેની લૂમકામા પોરસી બાધી ડોસાલંત્રમાં નાખી કળથીના ઉકાળામા ત્રણ દિવસ જુદો જુદો પકવવે. એટલે શુદ્ધ થાય છે. પછી અગ્નિમા તપાવી ૨૧ વખત બધેકાના યુગ્મમા ઓસવવે. પછી માંકણોની સાથે હરતાળ વાદી તેનો જાળો કરી તેમા તે હીરો નાખી તે ગાળો કુસડીમા મુકીને ઠાંપકામા મુકીને ધમજીથી તપવ્યા પછી તે ઉપર પાકાનું યુગ્મ જાડવું પછી તે હીરો બહાર કઢાડી ફરી માંખણ તથા હરતાળ સેમા વાદી મજબના પેઠે કરવું એવું ક્રીત વખત કરીએ એટલે હીરાની ભસ્મ થાય છે

બીજો પ્રકાર—હીંજ તથા સીંધાલોણુ તથા કળથી એ ત્રણેનો ઉકાળો કરી તપાવેસા હીરાને ૨૧ વખત ઓસવે. હોય તો ભસ્મ થાય છે

વેકાતનું શોધન તથા મારણુ—મજબ હીરાની પેઠે શોધન કરવું પછી તે મજી તપાવી તપાવી પાકાના યુગ્મમા ૧૪ વખત ઓસવવે. પછી મરકાસીંઝીની પાંચ હીંચા લાવી જુદી તેનો ગાળો કરી તેમા તેમજી નાખી માંકીના ચરાવ

સંપુટમાં મુકી કપડમટી કરી અડાયા છાણામાં ગળપુટ આપવો એ પ્રમાણે સાત વખત પુટો દેવાથી ભસ્મ થાય છે. પાંતુ તથા માણેક એનું શોધન હીરાપ્રમાણે કરવું.

સર્વ રત્નનું શોધન તથા મારણ—સુર્યકાંતમણી, મોતી પરવાળાં એઆને ડાલાયંત્રમાં નાંખી જાળના રસમાં ૧ પહોર પકાવ્યાં હોય તો તેનું શોધન થાય છે.

હવે તેઓનું મારણ—કુંવાર તથા તાંદળજનો રસ અને સ્ત્રીનું દૂધ એ ત્રણેમાં તેમણી, મોતી, પરવાળાં તેમજ બીજી પ્રકારનાં રત્નો એ સર્વને તપાવીને એદરેકમાં ૭ વખત આલવ્યાં હોય તો એક ક્ષણમાં સર્વની ભસ્મ થાય છે.

બીજી પ્રકારનું મારણ—મોતીઓ તથા પરવાળાનું મારણ સોનામુખીના મારણ પ્રમાણે કરવું તથા હીરાનું શોધન અને મારણ કહેલું છે તે પ્રમાણે સર્વ રત્નનું કરવું.

ત્રિજે પ્રકાર—રત્ન તપાવી કળથીના ઉકાળામાં હીંગ તથા સીંધાલોણ નાંખી તેમાં આલવવાં એ પ્રમાણે સાત વખત કરવું એટલે ભસ્મ થાય છે.

વીપ તથા ઉપવીષોની શુદ્ધી—સોમલની શુદ્ધી—તાંદળજનો રસ ડાલ યંત્રમાં નાંખી સો મલના ઝીણા ઝીણા કકડા કરી પોરલી બાંધી તેમાં પકવવે એટલે શુદ્ધ થાય છે.

વછનાગ વગેરે ઝહેરોની શુદ્ધી—વચ્છનાગના કકડા કરી પોરલી બાંધી ગોમુત્રમાં નાંખી તડકામાં ત્રણ દિવસ મુકવી, ગોમુત્ર નિત્ય નવું નાંખતા જવું અથવા ગાયના દૂધથી ડાલાયંત્રમાં પકાવવો એટલે શુદ્ધ થાય છે કીંવા ગોમુત્રમાં પકાવવો.

નેપાળાના બીજની શુદ્ધી—નેપાળાના બીજ માંહેના ગોળા લઇ તેની કપડામાં પોરલી બાંધી ત્રણ દિવસ ભેંસના છાણમાં દાટી મુકવી એથે દિવસે કહાડી ગરમ પાણીથી ઘેઇ માંહેનો મગજ કાઢી લેવો, અને તે ઝીણા વાટી કોરા હાંડલાને લીપી મુકવું એટલે ચીકાસવીનાતો થાય છે તે કાઢી ચુર્ણ કરી મુકવું પછી લીંબુના રસમાં પાંચ સાત ભાવનાઓ આપવી, એટલે શુદ્ધ થાય છે.

બીજે પ્રકાર—નેપાળાના માંહેના ગોળા પચગવ્યમાં ૩ દિવસ પલાળી મુકવા પછી કોરા કાઢી અમ્લવર્ગમાં દશ દિવસ મુકવો રસ નીત્ય નવો નાંખવો પછી ક્ષાર વર્ગમાં ૩ દિવસ મુકવો પછી કુંવારના રસમાં ૩ દિવસ મુકવો પછી છાણાની રાખના પાણીમાં ૩ દિવસ મુકવો એટલે બળતરા, વાંતી, બ્રાંતી ઇત્યાદી દોષ તેના દૂર થાય છે.

કળ સાવી કદ એટલે કાકરાનો વચ્છનાગ તેની શુદ્ધી—તેના કદ
કરી આખી સત ગોમુત્રમાં રાખવા એટલે શુદ્ધ થાય છે

ઝહેર ઠોચલાની શુદ્ધી—તેને જરા ધી સગાડી કુમાર વીનાના અંગારા
ઉપર થેકવા એટલે શુદ્ધ થાય છે

ધતુરાના બીજની શુદ્ધી—એ ચાર પહેર ગોમુત્રમાં પસાળીપછી ગોમુ
ત્રમાં પકવ કરી અને ઉપરની છાસ કાઢી નાખવી એટલે શુદ્ધ થાય છે

અફીણની શુદ્ધી—અફીણને આઠાના રસની ૨૧ લાવના આપવી અને
મુખવણુ એટલે શુદ્ધ થાય છે

આકડો, કણેર, ચૌર ઇયાદી ઝહેરોની શુદ્ધી—કળ સાવી પ્રમાણે કરવી
સાગની શુદ્ધી—સાગ પકવવી અથવા તવીમાં એકલીજ થેકવી અને
પાણીને હાલસામાં પાણી નાખી ધોવી તે પાણીમાંથી નીરમળ પાણી નીકળે
એટલે શુદ્ધ થઈ

મરીની શુદ્ધી—મરીને ખાદી કાસમાં ત્રણ મરી પસાળી પછી ઉપરનાં
હાતરાં કહેલી નાખવા એટલે શુદ્ધ થાય છે

પીપરની શુદ્ધી—પીપર ચિત્રના ઉકાળાની લાવના આખી તડકામાં
મુકવવી એટલે સારી શુદ્ધ થાય છે તે સ્વાચતમાં લેવી.

હીંમની શુદ્ધી—કમળના પાનના રસ કલાદી તેમાં હીંમને કાકરો નાખી
એક પ્રહર તડકામાં મુકવો એટલે સ્વાચતમાં નાખવાને ઉપયોગી થાય છે.

પાષાણુભેદની શુદ્ધી—પાષાણુસેક ડાસાવંતથી ૬૫માં ૧ પહેર પસાળવે
એટલે શુદ્ધ થાય છે

એરકાના બીજની શુદ્ધી—એરકાની પાણી જાંબી નારીયળના પાણીમાં
૧ પહેર મુખી ડાસાવંત વડે પકવવી

લસણની શુદ્ધી—લસણની કળાઓ એક સત પસાળવાથી તેની ફૂંધી
કમી થઈ શુદ્ધ થાય છે

સુગળની શુદ્ધી—વિશ્વના ઉકાળામાં સુગળની પાણી પકવવી એટલે
શુદ્ધ થાય છે

ધાતુઉપ ધાતુ રસ ઉપર રસ વગેરેની ભસ્મો કરવાને
પુટોઆપવાના તેનો પ્રકાર.

મહાપુ—એટલે એને દાખ ચારે ખુબુ સરખો તથા તેટલો બડો એવો

ખાડા ખોદી અડાયાછાણથી તે અરધો ખાડો ભરી તે ઉપર કપડ મટી કરેલો શરાવ સંપુટ અથવા કુલડી મુકી ઉપર ખીજાં છાણાંનાંખી પુટ આપવો તે મહાપુટ.

ગજપુટ તથા માહિષપુટ—એટલે દહોડ હાથ ચ્યારે ખૂણે તથા તેટલોજ ઊંડા ખાડો ખોદી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પુટ આપવો.

વરાહપુટ એટલે—એકેક હાથ પ્રમાણે તેવોજ ધન ખાડો કરી તેમાં પુટ આપવો.

કુકુટપુટ—એટલે એક વેંત ચારે ખૂણે સરખો તથા તેટલોજ ઊંડા ખાડો કરી તેમાં પુટ આપવો.

કપોતપુટ—એટલે વેંત ભરના ધન ખાડામાં ૭ અથવા ૮ છાણાંમુકી પુટ આપવો.

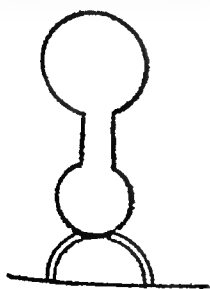
છાણાનો પુટ—એટલે જમીન ઉપર છાણાનો ગાર અડધો પાયરી તે ઉપર શરાવ વગેરે મુકી તેની ઉપર ખીજે ગાર નાંખી દાબવું અને અગ્ની લગાડી પુટ આપવો.

જે પુટમાં ખાડાનું તથા છાણાનું પ્રમાણ નથી ત્યાં નરમ કીંવા કઠણ જેવી જણસ હોય તે પ્રમાણે ૧૦૦ અથવા ૬૦ કીંવા ૩૦ અડાયાં છાણાંનો પુટ આપવો.

કુંભપુટી—એટલે માટીની ગાગર લઈ તેને ટચલી આંગળીના પ્રમાણે ૪૦-૫૦ છિદ્રે પાડી તેમાં અડધેમુઘી કોયલા ભરી તે ઉપર કપડ માટી કરેલો શરાવ સંપુટ અથવા કુલડી મુકી તે ઉપર ખીજ કોયલા નાંખી સળગાવવા અને તે ગાગર ચૂલા ઉપર અથવા ઇંટ ઉપર મુકવી તે માંહેનો અગ્નિ ત્રિજે દિવસે થ'ડા થયા પછી માંહેનું આપડ કહાડી લેવું તેને કુંભપુટ કહે છે.

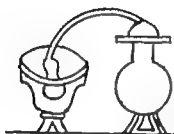
હવે યંત્રો કેટલાં તથા કેવાં તે કહું છું.

૩મરૂ યંત્ર—હેઠળનું હાંડણું નહાનું અને ઉપરનું ખમણું મહોટું એવાં બે હાંડલાં લાવી તેની અદર તથા બહાર ખડી અથવા ગોપીચદનનો સારો લેપ કરી મુકાવા દેવાં. પછી નહાના હાંડલામાં કહ્યા પ્રમાણે બનાવેલો હીંગળો નાંખી તે ઉપર મહોટું હાંડણું ઉછે વાળવું, અને બનેના મહોના સાંધાને ચુનો ૧ ભાગ તથા આટો ૨ ભાગ એકઠાં કરી મજબૂત થાય એવું લગાડવું તેને ૩મરૂ યંત્ર કહે છે. તે યંત્ર ચુલા ઉપર મુકી હેઠે અગ્નિ આપવો તથા ઉપરના હાંડલા ઉપર પલાળેલા લુગડાની ઘડી મુકી, તેઉપર પાણી વારવાર નાખતા જવું કપડાને મુકાવા દેવું નહીં, એટલે હીંગળો માંહેના

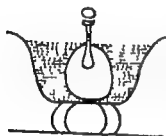
પારો નીકળી ઊપરના મહોમાં હાલસામાં તળીયે જઈ જાય છે, તે વાળા કુચીવડે કાઢી લેવો એ પ્રમાણે નહાણ વત્ર કરી કપુરના કુણે કાઢવા પણ હોયે થીમા પલાળેલો કાકડો લખાઈ મુકવો એવે કુણે સારા નીકળે છે.

ગિર્ધ નક્ષીકા યત્ર—એક તપેલું સાવી તેમાં જણુસ નાખી તેના માં ઊપર

કપા જેવું કાંઈક છે એના વધે અગ્રુદા જેવું કીડ પાડેલું હોય તેવું કાંઈક મળ્યુંત બેસાડી તે તપેલું ચૂસાઉપર મુકી નીચે તાપ કરવેલું અને તે નળીના સાથેના મહોમાં નીચે એક વાસણ મુકવું એવેલે તે નળીની શહે તે વાસણમાં આઈ પડે છે તે આઈ ઉપર તેલ આવે છે તેને આતર કહે છે.

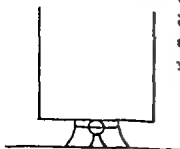
વાલુકા યત્ર—મોળ અગ્નિની સીસી સાવી તે ઉપર કપડાં માઢી સાત વખત કરવી પછી મહોનામાં મારીવું હાલસું લઈ તેના તળીયે કાલણ વડે કિંદ પા

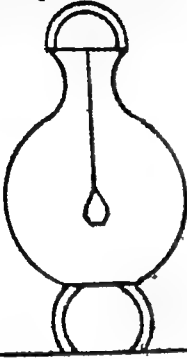
કપા અને જે રચાયત્ર કરવાનું હોય તેની કંઈસી તે અગ્નિની સીસીમાં નાખી તે સીસીને હાલસામાં છીડ ઉપર જરાબર ઊભી મુકી તેના ધામા પાણી થી મળવેલી મરેલી અથવા મહુના લોહવડે તે હાલે નહીં એવી રીતે બેસાડવી પછી સીસીના ફરતી થીમ પાણી માંહેની રેતી સીસીના ગળા મુખી ભરવી અને હાલસું ચૂસાઉપર મુકી એવો અગ્નિ કહેલો હોય તેવો તે યત્રના નીચે આપવો.

ભુધર યત્ર—અથા હાથ ચારે ખુલ્લે સરખો ખાડો કરી તેના વધે એક વે

તની ચારે ખુલ્લે સરખી એવી નહાની ખાડ કરી તેમાં ક્રિષ્ણા નાખેલો શરાવ સપુર મુકી બે અથવા ત્રણ આમળ મારીઉપર નાખી તેઉપર કહેલો પ્રમાણે કાળું નાખી અગ્નિ આપવો.

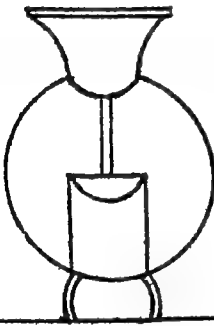

દોલાયંત્ર—ઊકાળા વગરેની જણસો કહેલી મહોરા હાંડલામાં નાંખી અને

જે ઓસડો શોધવાનાં હોય તેની પોટલા કરી હાંડલાના મોંઉપર સળી મુકી તેને તે પોટલી ખાંધી હાંડલામાંની જણસોમાં જરા કુબે એવી ભટકતી રાખવી અને અગ્નિ લગાડવો એટલે પોટલી માંહેનાં ઓસડો પકવ થઈ શુદ્ધ થાયછે.

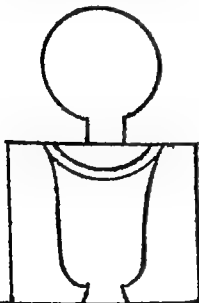
ગર્ભયંત્ર—અર્ક કાઢવાનોછે તો એક વાસણમાં ઇંટ મુકી તેઉપર વાટકી મુ-

કવી, અને વાસણમાં વાટકીના ફરતી જણસો નાંખી તે વાસણના મોં ઉપર બીજી પાણીના ધડી ચાળ જેવી પાતળી વાટકી મુકવી, અને માટી લગાડી સાંધો બધ કરવો તે વાટકીમાં પાણી નાંખી યત્રના નીચે ધીમે તાપ કરવો, પછી ઉપરની વાટકી માંહેલું પાણી ગરમ થાય એટલે તે કહાડી બીજું પાણી નાંખતા જવું, એપ્રમાણે કરવાથી ઉપરની વાટકીના તળીયે બાફેલમી યંત્ર

માંહેની વાટકીમાં અર્ક અથવા તેલ પડેછે.

પાતાલયંત્ર—એક હાથ પહોળો તથા તેટલો ઊંડો એવો ખાડો કરી

તેમાં એક વાસણ મુકવું અને બીજા હાંડલામાં જોઈએ તે ઓસડ નાંખી તેનાં મોં ઉપર છીદ્ર પાડવું શરાવ મુકી તે હાંડલુ શરાવસહીત ખાડા માંહેના વાસણ ઉપર ઊંધુ મુકી ચુનો તથા લોટવડે તેના સાંધા બધ કરી મજબૂત કરવું પછી ઉપરના હાંડલાના થડ મુઘી માટી ભરવીને હાંડલા ઉપર અગ્નિ કરવો એટલે અંદરના ઓસડહું તેલ નીકળી

શરાવના છિદ્રની વાટે નીચેના વાસણમાં પડશે.

તેભેયત્ર-સંબંધ—એક તપેલું ઉભાગળાનું સમ તેમા આપે મુઠી બજસે નાખી તેમા કહેવા પ્રમાણે પાણી નાખી તેના ઓપર બે નળીઓનું સંબંધ મુઠી પછી તેના સાંધાએ લોહ તથા મુનો મેળવી સમાવેા પછી મૂસા ઉપર મુઠી હેઠે ધીમા તાપ લગાડવેા ઉપરના સંબંધમા પાણી અરમ થાય છે એટલે ઉપરની નળીથી તે પાણી કાઢી જીલું તાડ પાણી નાખતા બધુ અને હેઠલી નલી હેઠે મહેલા મેનો મીસે

મુઠી તેમા આંક પડે તે લેવેા, આયત્રને સંબંધ એવુ કહે છે, કોઈ નલીકા નવ એમ પડુ કહે છે

મુવર્ણ મીનવી વસત—ચોનાનું મુર્ણ અથવા વરખ ૧ તોસા, મારીદ મુર્ણ ૨ તોસા, હીંગળો ૩ તોસા, ધોળાં મરી ૪ તોસા, બસત ૮ તોસા, એ સર્વના એક ઠેકાણે ખસ કરી તેમા માથનું માખણ ૨૫ તોસા નાખી ૧ રોજ ખસ કરી પછી લી જુનો રસ નાખી ૪ દિવસ ખસ કર્યો હોય તે એ વસત પછી ઉત્તમ થાય છે, એ એક મલોઠી અથવા બે મલોઠી ભાર મધ અને પીપરમા આપવી, તેથી પુરદી થાય છે, અને છલ્લુબવર, કાચ, કાસ, રવાસ, સરદી, ગુદામથ વાણ, કુદમ, એ રોગ દુર થાય છે, અને માત્ર ગતબવર, રજા વિકાર, દુખળા પચુ, બાળકના રોગ, વૃદ્ધના રોગ, ભારે વાર્ધના રોગ, મુતીકા રોગ, એ પચુ દુર થાય છે, પચુ દૂધ તથા ભાત.

સધુ માનીની વસત—બસત ૧ રોજ, ધોળા મરી ૧૧ રોજ, એના એમઠો ખસ કરી તેમા માથના દૂધ ઉપરની મહાઈ ૧ રોજ નાખી એક દિવસ ખસ કરવેા, પછી લી જુના રસમા ૪ દિવસ ખસ કરવેા, પછી ગ્રાણીયા કરી મુઠવી એની માત્રા ૧ વાસ મધ તથા પીપરમા આપવી તેથી છર્ણુ બવર, વીરામબવર, રક્ત બત્તી સાર, પ્રદર, નેત્રરોગ પીત્તરોગ, ગણમદ રોગ, એ દુર થાય છે

અમ્બીની કુમાર—વચ્ચનામ ૧ તોસા, મરી ૧ તોસા, મુઠ ૧ તોસા, ત્રીફળ ૩ તોસા, પીપરી મુળ ૧ તોસા, પીપર ૧ તોસા, આદીજી ૧ તોસા નેપાળો ૧ તોસા, દરતાક ૧ તોસા, રક્તપાર ૧ તોસા, સર્વિંગ ૧ તોસા, એ બોસરાનું મુર્ણ કરી પારા ૧ તોસા, અષ્ક ૧ તોસા એ ભેગા મેળવી ખસ કરવેા, પછી માથના ના રોજ દૂધમા ખસ કરવેા મુઠ થાય એટલે ના રોજ ગામુત્ર નાખી ફરી ખસ કરવેા, એ પ્રમાણે પાછી ભાગના રસની ભાવના આપવી, પછી ચપ્પા જેવડી ગ્રાણીયા કરવી એ રધાયત અનુપાત ચોટ સર્વ રોગ ઉપર આપવું

વિરવતાપ દરખુ—દીમજ, પીપર, વાળાની ભરમ, અંદર કોથલા, નેપાળો,

કુંડ, પારો શાધેલો, તેડ, ગંધક શુદ્ધ કરેલો, એ સરખા ભાગે લઇ પ્રથમ પારો અને ગંધક એ ભેગાં ઘુંટી પછી તેમાં બાકીનાં ઓશડો કપડછાણ કરી નાખવાં, અને ધંતુરાના રસમાં એક દિવસ સુધી ખલ કરવો, પછી બે બે વાલ વજનની ગોળીયો કરવી તે આદાના રસમાં નીત્ય બે વખત આપતા જવી, એટલે નવજવર દુર થાયછે, પથ્થ મગતુ ઓસામણ તથા ભાત.

શીતારી રસ—તામ્રભસ્મ, ગંધક, ટંકણુખાર, કુલાવેલો વચ્છનાગ, મોરથુથુ, પારાની ભસ્મ, જસત, હરનાલ ભસ્મ, એ ઓસડો શુદ્ધ લઇ કરેલાના પાનના રસમાં એકધડી ખલ કરવો. પછી તેની ચણાઈના પ્રમાણે ગોળીઓ કરવી, તે છૂંદ તથા સાકરની સાથે આપવી. એટલે એકાંતરો તાવ શાંત થાયછે, એ માત્રાનું નામ સીવજીએ શીતારી એવું સુકેલુછે.

ઘોડાચોળી રસ—પારો ૧ તોલો, વચ્છનાગ ૧ તોલો, ગંધક ૧ તોલો, હરતાળ ૧ તોલો, ત્રીકુંડ ચુર્ણ ૩ તોલા, ત્રીકુંડા ચુર્ણ ૩ તોલા, ટંકણુખાર ૧ તોલો, નેપાળાનાં બીજ ૧ તોલો, એ ઓસડોના ભાંગરાના રસમાં ૨૧ દિવસ ખલ કરવો. પછી ૨ ચણાઈ પ્રમાણે ગોળીયો કરી સુકવીને સુકવી, અનુપાન પ્રકૃત્તું માંહેલું અનુપાન થોજી સર્વ રોગ ઉપર આપવી.

પુર્ણ પ્રતિજ્ઞા રસ—પારો ૧ તોલો, ગંધક ૧ તોલો, તાલક ૧ તોલો, મનસીલ ૧ તોલો, તામ્ર ૧ તોલો, હીંગળો ૧ તોલો, જસત ૬ તોલા એની કજલી કરી આદુ તથા નગોડના રસની ભાવનાઓ આપવી માત્રા ૧ ચણાઈ ભાર ચીત્રકના ઊકાળામાં આપવી તેથી ૮ પ્રકારના જવર દૂર થાયછે. શન્નિપાત જવર, જીર્ણ જવર, સીતજવર, વગેરે ઉપર અનુપાન તથા રોગ જોઈ ચોજવી.

બ્રહ્મ મુવર્ણ માલીની વસંત—સોનું માસા ૫, હીંગળો માસો ૧, કરતુરી માસો ૧, વચ્છનાગ ભસ્મ માસો ૧, જસત માસો ૧, પ્રવાળ ભસ્મ માસા ૬, મરી માસા ૧૬, ગોરોચન માસો ૧, બંગલ રમ માસો ૧, પીપર માસો ૧, એ સર્વ ઓસડો ખલ કરી તેમાં માંખણ આસરે ત્રણ માસા નાંખી ૫૦ લીજુના રસની ભાવના આપવી. સુકાયા પછી ગોળીયો વાલ વાલની ખાંધવી, જીર્ણ જવર, લોહી, પ્રમેહ, પાંડરોગ, ક્ષય, શૂળ, સ્વાસ, કાસ, ઇત્યાદી રોગો ઉપર અનુપાન થોજી આપવી.

શીતારી બીજો —મોરથુથુ ૩ ભાગ, શ ખ ભસ્મ ૫ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, એનો કુવારના રસમાં ખલ કરી શરાવમાં નાંખી કુંકુંડ પુટ આપવો, એની માત્રા એક ચણાઈ ભાર પ્રમાણે ખાંડની સાથે આપવી, ઊલટી થાય તો દૂધ પાવું પથ્થ પણ દૂધભાત એક મહીનો ગોળ ખાવો નહીં.

શન્નિપાત ત્રિંતામણી રસ—પારો ૧ તોલો, ગંધક ૧ તોલો, અબ્રક ભસ્મ,

૧ તોણો, તામ્ર ભસ્મ ૧ તોણો, સુક ૧ તોણો, મરી ૧ તોણો, ૧૫૫૨ ૧ તોણો અને ભાવના ત્રિકાના ઊઠાણની તથા દ્રોણપુરપીના રસની, એવી ૧ ત્રણ ભાવનાઓ આપવી અને તે માત્રા એક ચણાઈ ભાર ભઈ આઠ પ્રકારના તાવ, શૂળ, અલ્પ, હાલીમક, ઈત્યાદી રોગો ઊપર અતુપાન પ્રમાણે યોજના કરવી.

બાલ સૂર્યોદય રસ—પારો ૧ ભાગ, અંધક ૧ ભાગ, વચ્ચનામ ૨ ભાગ, તામ્ર ૨ ભાગ, લોહ ૪ ભાગ, કેલીભસ્મ ૫ ભાગ, અલ્પક ભસ્મ ૧ ભાગ, મરી ૬૬૦ના પાણીમા ખસ કરી માત્રા આપવી એ શનિપાત જ્વર, કાસધાસ, ઈંદ્રી, પાકરોગ, પ્લીહા, પ્રમેહ, પ્રદર, મુત્રકૃમ્મ, એકલા રોગો ઉપર ઊપયોગી છે.

કાળકુટરસ—વચ્ચનામ ૧૧ ભાગ, પારો ૩ ભાગ, અંધક ૫ ભાગ, મન-ચીક ૬ ભાગ, તામ્ર ૪ ભાગ, રઠણ ૬ ભાગ, હરતાળ ૯ ભાગ, ચીત્રક ૬ ભાગ, ત્રીકટ ૧૨ ભાગ, ત્રીફળા ૧૦ ભાગ, હીમ ૧ ભાગ, વજ ૧ ભાગ એ સર્વ ઓસડો ભેગા પુરી તેને ભાવના એવી આપવી કે આઠના રસની ૧, ચીત્રકના ઊઠાણની ૧, હીંચુના રસની ૧, લસણના રસની ૧, ભારમુળના રસની ૧, આઠ-કાના મુળના રસની ૧, કળણાવીના રસની ૧, ધતુરાના મુળના રસની ૧, નાચ રવેલના પાતના રસની ૧, સરગવાની છાલના રસની ૧, પંચકોણના ઉકાળા નિષ્ક અને ૫ ચમુળના ઉકાળાની ૧ સફરફુ ભાર પ્રકારના ઉકાળા તથા રસ કાઢી લુધી લુધી ભાવ નાઓ આપવી યોગી મુજ પ્રમાણે આપવી અતુપાન આઠનો રસ તે મધ સર્વજ્વર ઉપર તથા મોટા શનિપાત જ્વર ઉપર યોજવી. જ્વરમા પાનતુ બીકુ ખાતુ નહાતુ, અન્ન અગિ લગાડવું, દર્દીભાવ આવે, એવું એ કાળકુટર પરક્રમ છે.

અદ્રશેખર રસ—પારો ૧ ભાગ, અંધક ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, રઠણખાર ૧ ભાગ, સાકર ૪ ભાગ ભાવના માછલાના પીત્તની, ઝાળી વાલના પ્રમાણે અતુપાન આઠનો રસ તાક પાણી છાસ વગેરે ત્યાગવા બળતરાની સાથે એ જ્વર હોય તે ઉપર ઊપયોગી છે.

પ્રમહાનંદરસ—પીપર ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, કેલી ૧ ભાગ, હેમબીજ ૧ ભાગ, અયક્ષ ૧ ભાગ, રઠણખાર ૧ ભાગ, વચ્ચનામ ૧ ભાગ, સુક ૧ ભાગ ભાવના હીંચુનો રસને ધતુરાનો રસ ભાગનો રસ એમા એકેક વખત ખસ કરી ઝાળી વાલ જેવડી આપવી અતુપાન પ્રમાણે જ્વર, મહાશ્વે, કફ, શૂળ એ ઉપર આપવી અને તેથી વાલકરણ ૫૫ છે.

વધધ્વુવી રસ—હીંગળો ૧ ભાગ, કક ૧ ભાગ, વચ્ચનામ ૧ ભાગ

પળ ૧ લાગ, સુઠ ૧ લાગ, મરી ૧ લાગ, પીપર ૧ લાગ એ સર્વનો ચીત્રકન ઉકાળામાં ખલ કરી તેની જાળીચો વટાણા જેવડો ખાંધવી. જવર તાઢીચો તાવ વાયુ એ ઉપર મધ તથા આદાના રસમાં આપવી.

મહાજરાંકુશ—પારો ૧ લાગ, વચ્છનાગ ૧ લાગ, સુઠ ૪ લાગ, મરી ૪ લાગ, પીપર ૪ લાગ, ધતુરાનાં બીજ ૩ લાગ, ગંધક ૧ લાગ એ સર્વ ઓસ, ડાનો લીંબુના તથા આદાના રસમાં ખલ કરી ભુકો કરવો એ માત્રામાંથી એક ચણાડીભાર આદાના રસને મધમાં આપવી. એટલે જવર, વીશમજવર, એકાહી એકાંત્રો અને ચોથીમા તાવ હોય તો પણ શાંત થાય છે.

હીંગુળેસ્વર—પીપર ૧ લાગ, હીંગળો ૧ લાગ, વચ્છનાગ ૧ લાગ, એ એખડાં કરી તેનો ખલ કરી મુકવો. મધમાં બે ચણાડીભાર આપતા જવું એટલે વાત જવર શાંત થશે.

શીતારી—ત્રીજે—પારો ૧ લાગ, ટંકણખાર ૧ લાગ, ગંધક ૧ લાગ, નેપાળો ૨ લાગ, સીંધાલોણ ૧ લાગ, મરી ૧ લાગ, આંબલીનાં ફેાતરાંની રાખ ૧ લાગ, સાકર ૧ લાગ એ સર્વનો લીંબુના રસમાં ખલ કરવો. બે ભાર ચણાડી ગરમ પાણીના સાથે આપવું એટલે તાઢીચો તાવ દૂર થાય છે.

જવરરાજ રસ—પારો ૧ લાગ, સુવર્ણમાક્ષીક ૧ લાગ, મનસીલ ૨ લાગ, ગંધક ૩ લાગ, મુસળી ૧૦ લાગ, તામ્ર ૫ લાગ, લીલામાં ૩ લાગ, એ સર્વનો એક ઠેકાણે ખલ કરી ચોરના રસમાં પલાળી શરાવમાં મુકી મુદ્રા કરી ચાર પોહોર અગ્નિ આપવો, સારી પેઠે થકુ થયા પછી ખલ કરવો તેમાંથી ચાર ચણાડી ભાર નાગરવેલના પાનમાં આપવું. તેથી આઠ પ્રકારના તાવ શાંત થાયછે, સવારે ઓસડ લઈ તે ઉપર પથ્થ છાશ ભાત ખાવો. એજ ઉપરના ઓસડમાં એક લાગનો મોરથુથુ નાંખી તૈયાર કર્યું હોય તો ચોથીચો તાવ ઉપર ઉપયોગી પડેછે.

પ્રાણેશ્વર રસ—પારો ૧ લાગ, ગંધક ૧ લાગ, વચ્છનાગ ૧ લાગ, અભ્રક ૧ લાગ એ ઓસડો ઘોળી મુસળીના ઉકાળામાં ખલ કરી કપડ મટી કરેલી સીસી-માં નાંખી મુદ્રા કરી મુકાયા પછી પુટ આપવો. થંકુ થયા પછી સીસીમાંથી કાઢી એક દિવસ ખલ કરવો પછી જીરૂ, ચીત્રક, હીંગ, સાજખાર, ટંકણ, ગુગળ, પંચ-લવણ, ધાવડીનો સાર, મરી, પીપર એ સર્વ પારા જેટલાં લઈ તેના ઉકાળાવડે ભુદી ભુદી સાત ભાવનાઓ આપવી. એ ઓસડ પાંચ ચણાડી ભાર નાગરવે-લના પાનમાં વસમા નવ જવર ઉપર આપવું. તે ઉપર ગરમ પાણી પીવું, શત્રિ-પાત જવર, દાહ પુર્વ જવર, ગુદમશુળ, એ ઉપર આપવું ઈલામાં આવે તે ભોજન દેવું.

નવજરેલ સિંહ રસ—પારો, ગંધક, લોહ, તામ્ર ભસ્મ, મરી, પીપર,

મુદ્, એ સવ સરખા ભાગે, તથા વચ્ચનામ આપી ભાગે નાખી આદાના રસમા બે દિવસ ખસ કરવો, એ માત્રા બે ચણેાઠી ભાર આદાના રસમા આપવી, એરસે મદોપાર નવજવર તથા સ મહણી મરેછે

મૃતસંજીવન રસ—તામ્ર ૪ ભાગ, નેપાળો ૩ ભાગ, રકણ ૨ ભાગ, વચ્ચનામ એ સર્વની મુક્ષમ કજલી કરી મુકવી, તેમાથી બે માસા માત્રા આદાના રસમા અથવા ત્રીકડું, અને સંધાસોણ એનીસાથે આપવી, કપુર, અને જલ એ શરીરે ઘોષવા. પચ જમાભાત, મેથુન કરવું નહી સન્નિપાત જવર, વીરામ જવર, આમવાત, વાતશુળ, શુદ્ધ, કપીદહ, જલોદર, સીત પૂર્વ, કાઠપૂવ, વીરામ જવર, તથા અન્નિમ ૬, ઈલાદી રોગો ઉપર એ માત્રા ઘોષવી

ભસ્મેશ્વર—અઘાષા જાણ્યાની બરમ તોલા ૪, મરી માસા ૬, વચ્ચનામ માસા ૩ એવું એમકુ મુર્ચ કરી મુકવું તેમાથી પાચ ચણેાઠી ભાર આદાના રસમા આપવું, એરસે સન્નિપાત જવરનો નાશ થાયછે

સજ્ઞા પ્રબોધ પ્રધમન—વજ, લસણ, કક, સંધાસુણ, લોર્ડમણી, ૧ કાફ, મીણ, સમુદ્રેષ એ આસરો સરખે ભાગે લેષ આકાના દૂધમા ભાવના આપવી, પછી મારના ખીતની ત્રણ ભાવનાઓ આપી મુર્ચ કરવું સન્નિપાત, કંદે વૃષ્ઠી, વાયુ, અપરમાર, હૃદયીમક, માધાનો રોગ, કાનનો રોગ, એ ઉપર એ મુર્ચ નસકોરીયામાં મુકવું એરસે સાવધ થાયછે

ત્રિભુવન કીર્તી રસ—હર્ડિંગો, વચ્ચનામ, મુદ્, મરી, પીપર, રકણખાર, પીપરી મુળ, એ સવનું સરખા ભાગે મુર્ચ એકકુ કરી તેને તુળરીતે રસ, ધતુ રાનો રસ, એ ત્રણ ભાવનાઓ આપી એક ચણેાઠી લેવડા ગાળીયો કરી આ દાના રસમા આપવી, એરસે અનેક પ્રકારના જવર તથા ૧૨ સન્નિપાતને દુર કરેછે

સંધીમ સન્નિપાતારી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૨ ભાગ એની કજલી અજક બરમ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, જવખાર ૧ ભાગ, સાજખાર ૧ ભાગ, રકણખાર ૧ ભાગ, શાહાજી ૧ ભાગ, ત્રીકડું ૩ ભાગ, ત્રીકસા ૩ ભાગ, સંધા સુણ ૧ ભાગ એ સવ એકકા કરી ખસ કરવો, તેને ચીત્રક મુળના ઊંઠાગાની ભાવના ૧ દિવસ આપી ૫ ચણેાઠી પ્રમાણે ઝાઝોયો કરી, મધ તથા પીપરમા અથવા ગરમ પાણીના સાથે આપવી

મૃત સંજીવની રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૨ ભાગ એનીક અજક બરમ ૧ ભાગ, તામ્રખરમ ૧ ભાગ, વચ્ચનામ ૧ ભાગ, હરતાગ ૧ ભાગ, કુકુદ, ૧ મા ૧, મનરીત ૧ ભાગ, હર્ડિંગો ૧ ભાગ, ચીત્રક ૧ ભાગ, અતીવીજની કળો ૧ ભાગ, ત્રીકડું ૧ મા ૧,

સુવર્ણમાક્ષીક ભસ્મ ૧ ભાગ, ભાંગ ૧ ભાગ, નગોડ ૧ ભાગ, તાંદુળજો ૧ ભાગ, એ સર્વ ઓસડોનું ચુર્ણ આદાના રસમાં ૩ દિવસ ઘુંટી પછી નગોડ તથા ભાંગ તથા લીંબુ તથા કર જની છાલ એના રસમાં બુદો બુદો એક એક દિવસ ખલ કરવો, પછી કાચની સીસીમાં નાંખી વાળુકા ચંત્રમાં બે પહોર ધીમે અગ્નિ આપવો, થડ પડ્યા પછી કાઢી ફરી આદાના રસમાં એક દિવસ ખલ કરી ૧ ચણાઠી પ્રમાણે માત્રા આપવી. શ્રી શીવજીની સ્તુતી કરવી, પથ્થ દુધભાત આપવો એટલે, અતઃ શન્નિપાત દુર થાયછે.

ત્રિનેત્ર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગધક ૧ ભાગ, તાંમ્ર ભસ્મ ૧ ભાગ, ગાયનું દૂધ ૩ ભાગ, એકઠાં ખલમા નાખી ઘુંટવા, પછી નગોડના રસમાં ૧ દિવસ ખલ કરી ગોળે કરવો તે કુલુડીમાં નાંખી તેઉપર કપડ મટી કરી વાળુકા ચંત્રમાં નાંખી ૩ પોહર અગ્નિ આપવો, સારી પેઠે થડ થયા પછી બાહર કાઢી તેના આઠમે ભાગ વછનાગનું ચુર્ણ નાખી એકઠા ખલ કરી મુકવો તેમાંથી બે ચણાઠી ભાર, માત્રા પંચકોલના ઊકાળા સાથે આપવી. પથ્થ ખકરીનું દૂધ તથા ચોખા. એટલે રૂકંદાહ શાંત થાયછે.

શન્નિપાત ગજકુંડા—પારાની ભસ્મ ૧ ભાગ, તાંમ્ર ભસ્મ, ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, સુવર્ણમાક્ષીક ૧ ભાગ, હીંગ ૪ ભાગ, એને આદુના રસમાં ખલ કરવું પછી વાંઝણી કંટોલી, કડવુ પડોલુ, નગોડ, રાસ્ના, કડવો લીંબડો, ચીત્રક, ધતુરો, કળલાવી, પહાડમુળ, ભાંગ, કાગદીલીંબુ, એના રસમાં ત્રણ દીવસ ખલ કરી તેમાં ૧ ભાગ સાજીઆર, ૧ ભાગ જવઆર, ૧ ભાગ સીંધાલોણ, ૧ ભાગ હીરાબોળ, ૧ ભાગ વછનાગ, ૧ ભાગ જેઠીમધ, એનું ચુર્ણ તેમાં મેળવી ખલ કરી મુકવું, એ માત્રા એક માસોમાત્ર મધમાં અથવા આદાના રસમાં આપવી, એટલે ચીત્તભ્રમ દુર થાયછે.

સન્નિપાત વીકંવંસ રસ—પારો ૧ ભાગ, ગધક ૧ ભાગ, હરતાલ ૧ ભાગ, સુવર્ણમાક્ષીક ભસ્મ ૧ ભાગ, અભ્રક ભસ્મ ૧ ભાગ, હીરાબોળ ૧ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ, ધતુરાનું બીજ ૧ ભાગ, વાંઝકંટોલાને કંદ ૧ ભાગ કડવો લીંબડો ૧ ભાગ, બકાણુ લીંબડો ૧ ભાગ, મીઠા લીંબડાની છાલ ૧ ભાગ, કળલાવીનાં મુળ ૧ ભાગ, એ સર્વ સરખા ભાગે લેઈ ચુર્ણ કરી નગોડના રસમાં તથા કાગદી લીંબુના રસમાં એક દિવસ ખલ કરી ચણ્યા જેવડી ગોળીયો કરવી, તેમાંથી એક ગોળી દશમુળના અથવા આંકડાના મુળના ઊકાળામાં આપવી. એ ઉપર પથ્થ દહીંભાત આપવો, એટલે કર્ણક શન્નિપાત દુર થાયછે.

વિશ્વમુર્તિ રસ—સોનું ૧ ભાગ, સીસું, તાંબુ એના ભુકો ૫ ભાગ, તથા પારો ૪૫ ભાગ એના એકઠા ખલ કરી તે ચુર્ણ બડા લૂગડામાં બાંધી કાગદી લીંબુના રસમાં તથા કાંથમાં દોલાચંત્ર કરી બે દિવસ રહેવા દેવું, પછી

અષ્ટક ૪૫ ભાગ તથા હરતાળ ૪૫ ભાગ, એકઠા કરી ખરસ કરવો, તે ગુર્જ સોડાના શરાવમા અશ્વ ક્ષેત્રે નાખી, તે ઉપર ટાંકાય ત્રમાં બનાવેલુ ઓસડ મુકવુ ફરી તે ઉપર અષ્ટક તથા હરતાળ ૪૫ રહેલું ગુર્જે ઢાળી ઉપર બીજુ સોડાનું શરાવ ઢાકી, ૬૫૨ માટી કરી માટીના વાસણમા ક્ષેત્રે ઉપર મીંકુ નાખી વથે તે શરાવ સ પુર સુકી ત્રણ દિવસ મુખી ધીમા તાપથી પકવવુ છેક જકુ થયા પછી ઠાઠી ખરસ કરી મુકવું તે ભસ્મ ૪ થલોડી ભાર આઠાના રસમાં આપવી અથવા આઠઠાના મુળના ઊંઠાળામા મરીનો છુટો નાખી આપવી, હીંવા હરા મુળના ઊંઠાળામા આપવી, એરસે કંઠ કુબ્જ સન્નિપાત દુર થાયછે

આન હોરવી રસ—વઢનામ ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, કુસાવેલ ૨૬૪ ભાર ૧ ભાગ, તામ્રભસ્મ ૧ ભાગ, ચતુરાના બીજ ૧ ભાગ, હીંજળો ૧ ભાગ, ગથક ૧ ભાગ, એ સર્વ ઓસડો એકઠા ખરસ કરી પછી ભાગ, તથા આઠાના રસમાં એક દિવસ ભાવના આપવી, પછી અણા લેવડી ગોળીઓ કરવી, અને આઠઠાના કુળના ઊંઠાળામા ત્રીકટુનો છુટો નાખી તેમા એક ગોળી ધસી આપવી, એરસે શીવાન સન્નિપાત દુર થાયછે

અમ્બવટી—પારો ૧ ભાગ, ગથક ૨ ભાગ, વઢનામ ૧ ભાગ, અશ્વક ભસ્મ, ૧ ભાગ, સોહમસ્મ ૧ ભાગ, એ સર્વ ખરસમા એકઠા પુડી પછી ત્રીકટુના ઊંઠાળામા તથા આઠના રસમા એક એક દિવસ ખરસ કરવો, પછી શાહાણુ, અલમોઠ, ઔરણ, અલમો, આખદી, બાનરો, ભાગ, કંઠો લીંબોડ, ગાકરણી, સસ્ત્રવો, ઈંદ્રવાણી, રવેતવીશ્વકાતા, અકરસેડ, ચીત્રક, એના રસમા જુડી જુડી એકેક ભાવના આપી બારના ઠંથીલા લેવડી ગોળીઓ કરવી અને આઠાના રસમા મરીનો છુટો નાખી તેમા તે ગોળી આપવી એરસે તમસ રોમ મરેછે

મૂતોત્થાપન રસ—પારો ૧ ભાગ, ગથક ૧ ભાગ, મનસીસ ૧ ભાગ, વઢનામ ૧ ભાગ, હીંજળો ૧ ભાગ, અશ્વક ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્રભસ્મ ૧ ભાગ, સોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, સુવર્ણમાફીક ભસ્મ ૧ ભાગ, હરતાળ ભસ્મ ૧ ભાગ, એ સર્વેતુ એકઠો ખસ કરી અમ્બવેતસ ૧ ભાગ, લીંજુ ૧ ભાગ, આંમેરી ૧ ભાગ, ગુટો ૧ ભાગ, નમ્રોઠ ૧ ભાગ, ઈંદ્રવાણી ૧ ભાગ, એના રસમા એ દિવસ ખસ કરી, શરાવમા નાખી ૬૫૬ માટી કરવી અને જુદર યત્રમા ૪ પહેરપચન કરવુ પછી ઠાઠી ચીત્રકના ઊંઠાળામા એ પહેર ખસ કરી અઠઠ અઠઠ લેવડી ગોળી કરવી અને ત્રીકટુ ૩ ભાગ, ચીત્રક મુળ ૧ ભાગ, હીંજ ૧ ભાગ, એનુ ગુપ્ત આઠાના રસમા નાખી તેમા ગોળી આપવી એરસે પ્રસાપ મરેછે, તથા અવાચક મરેછે.

રકતપીવીહર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગથક ૧ ભાગ, એની કુબ્જલી કરી ચીત્રકના

રસમાં ઘુટવી. પછી લોહભસ્મ ૧, તામ્રભસ્મ ૧, માક્ષીક ભસ્મ ૧, એ સરખા ભાગે લેધ ઘુટવુ અને ધતુરો, ત્રીફલા, કુંવાર, ધાણા, આદુ, કડવો લીંબડો, આમ્હી, નગોડ ભાંગરો, ચીત્રક, કાવળી, પાંગારો* એરડો, એ સર્વનો રસ ચાર ચાર તોલા લેધ તેમાં જુદી જુદી ભાવનાઓ આપવી. પછી તેમાં ત્રીકટુનું ચુર્ણ પારા જેટલુ નાંખી ચણ્યા જેવડી ગોળીયો કરવી, તેમાંથી ત્રણ ગોળીયો જીરાના ઊકાળામાં આપવી, પથ્થ દહીભાત તથા થંડુ પાણી આપવું.

પ્રત્યવર્તક રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, ટંકણુખાર ૧ ભાગ, એનું એકઠું ચુર્ણ કરી ધતુરાના પાનના રસમાં ૧ દિવસ ખલ કરી પછી તેની બે ચણેડી પ્રમાણે ગોળીયો કરવી, તે ગોળી આકડાના મુળના ઊકાળામાં ૧ ગોળી આપવી, પથ્થ મગનું ઓસામણ આપવું, એટલે ભુખ્તેત્ર શન્નિપાત દુર થાયછે.

જ્યમંગલ રસ—પારાનુ ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર ભસ્મ ૧ ભાગ, કાંત ભસ્મ ૧ ભાગ, ગજવેલ ભસ્મ ૧ ભાગ, પીતળની ભસ્મ ૧ ભાગ, લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, હરતાલ ૧ ભાગ, માક્ષીક ૧ ભાગ, એનું એકઠું ખલ કરી તેમાં ત્રીકટુ ૩ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ, ટંકણુખાર ૧ ભાગ, ચીત્રક ૧ ભાગ, એનું ચુર્ણ કપડછાણ કરી નાખવું. પછી અરકુસો, નગોડ, બીલીનાં પાન, એના રસની ભાવના એકેક દિવસ આપી શરાવ સંપુટ કરી ભુદર યત્રમાં ચાર પહોર અગ્નિ આપવો, છેક થડુ પડ્યા પછી કાઢવું, અને દશ મુળના ઊકાળામાં ૨ અથવા ૪ ચણેડી ભાર આપવું, એટલે અભીન્યાસ સારો થાયછે.

બીરભદ્ર રસ—પારો ૧ ભાગ, અભ્રક ભસ્મ ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, પચલવણુ ૫ ભાગ, વરીયાળી ૧ ભાગ, જીરૂ ૧ ભાગ, શાહાજીરૂ ૧ ભાગ, એ સર્વને આદાના રસની એક દિવસ ભાવના આપી અઠદ પ્રમાણે ગોળીયો કરવી, અને ચીત્રક, આદુ, તથા સીંધાલોણ, એના અનુપાનમાં ગોળી આપવી, તે ઉપર પથ્થ દુધ ચોખા. એટલે જીંહુક સારો થાયછે.

મહોદધી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, વંગ ૧ ભાગ, અભ્રક ૧ ભાગ, ત્રીકટુ ૩ ભાગ, તમાલ યત્ર ૨ ભાગ, નાગરમોચ ૨ ભાગ, વાવડીંગ ૨ ભાગ, નાગકેશર ૨ ભાગ, રેણુક બીજ ૨ ભાગ, પીપરી મુળ ૨ ભાગ, એ સર્વ એકઠાં કરી જળ પીપરના રસની ત્રણ ભાવનાઓ આપવી તેની ગોળીયો ચણ્યા જેવડી બાંધવી. સ્વાસ, ઉદ્રસ, હરસ, ભગદર, છાતીનું શૂળ, પાર્શ્વશૂળ, કાનનો રોગ, સગ્રહણી, ઉદરરોગ (જલોદર), પ્રમેહ, તથા પથરી એ સર્વ રોગો ઉપર તે ગોળી આપવી. પથ્થ વગેરે કાંઈ કરવું નહીં.

* મરેહીમાં પાગારા કહે છે તે.

કનકસુદર રસ—મરી, ગધક, હાંચિળો, વજનાગ, પીપર, રક્ષાખાર, ધ-
તુરાના બીજ, એ સર્વ આસડો શોષિલા સેવાં, પછી ઝીંકા કરી ભાંગના ઊંઠા
ઠાની લાવના આપવી, અને ચણેદી જેવડી ગાળીયા આપવી પછી તબીબત
તથા રોગનો વિચાર કરી અતુપાનની સાથે સમઢળી, જવર, અતીસાર, અગ્નિ
મક, વગેરે રોગ ઊપર આપવી એટલે તે રોગ દુર યશે.

હીનેશ કૌરવ—જવ ત્રી, તજ, લવીંજ, અક્ષયગણે, પીપર, મુઠ, હાંચિળો,
વજનાગ, એ સર્વતં સરખે સાથે મુર્ચ કરી નામરવેલના રસમા એક દિવસ તથા
આઠાના રસમા એક દિવસ ખસ કરવુ, પછી ચણેદી જેવડી ગાળીયા કરી તે
માઘી એક ઘોળી અતુપાનની યાજના કરી આપવી એટલે અતીસાર વગેરે મરે.

ચદ્રમલાવટી—પારો, સુવર્ણ ભસ્મ, તામ્રભસ્મ, ખેરસાર, મિચરસ એ
સર્વ સરખા ભાગ એકઠા કરી કાગળા સીમલાના મુળના રસમા બે પહોર મુઠવા
પછી તેની ચણા જેવડી ઘોળીયા કરવી. તે એક ઘોળી તથા આસા છરાના મુ
ર્ચમા આપવી, એટલે ત્રિશપથી મરેલો, અતીસાર તથા તાવ બંધશે.

અતીસારેલસીંહ રસ—પારો ૧ ભાગ, હાંચિળો ૧ ભાગ, અક્ષત ૧ ભાગ,
વજનાગ ૧ ભાગ, મધક ૧ ભાગ, એ એકઠાં વાડી. પદ્મામુળ, ચીત્રક મુળ, બા
જબીહુ, મુઠ, એના ઊંઠાનામા જુદી જુદી લાવનાઓ આપવી, તે માત્રા એક અર્ધ
જેવડી અતુપાનના સાથે આપવી એટલે સમઢળી, રક્ષા, આમશુળ, પ્રવાહીકા,
એ શાત થાયશે.

ચીત્રાબર રસ—પારો, અક્ષત, તથા મધક, એ સરખે ભાગ લેક ઘણ ધી
નાળી લોઢાના વાસજુમા પકવવા, અને લોઢાનીજ કાઢી વગેરેથી હલાવવુ, પછી
હેઠે ઉતારી છરાના ઊંઠાનામા તથા લાવનાઓ આપી. એ માત્રા એક અર્ધ
જેવડી અતુપાનના સાથે આપવી એટલે સમઢળી, રક્ષા, આમશુળ, પ્રવાહીકા,
એ શાત થાયશે.

પંચામૃત પરપટી—સોઢ ભસ્મ ૧ ભાગ, અક્ષત ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર
ભસ્મ ૧ ભાગ, પારક ભસ્મ ૧ ભાગ, અને મુઠ કરેલો મધક ૮ લોહા એ સર્વનો એક
ઠેકાએ ખસ કરવો, પછી લોહાની કઠાઈમા નાખી હેઠે બારડીનાં લાકડાંનો ધીમા
તાપ આપવો, તેનો રસ થયા પછી આપના જાણ ઉપર ફેળવુ પાન પાચરી તેડીપર
તે રસ રેડવો અને તે ઊપર તરત બીજુ પાન બેસાડવુ, થક થયા પછી તેનાં
ચાસલાં કઢાડી સેવાં એ માત્રાને પંચામૃત પરપટી કહેશે એ મઢળી, અતીસાર
ફવ, તાવ, સીરોમ, પાંકરોગ, તથા કંકરીમ વિષમન્ય વીકાર, અગ્નિપીત, હરસ,

અગ્નિમંદ ઇત્યાદી રોગ ઉપર આપ્યું હોય તો તેનો નાશ કરેછે. ગ્રહણી ઉપર આપી હોય તો હીંગ, સીંધાલોણ, જીરું, એના ચુર્ણની સાથે આપવી. પાંડુ રોગ તથા પિત્તથી થયેલા વીકાર ઉપર એકલા જીરૂની સાથે આપવી, બીજા રોગો ઉપર નજર પોચાડીને આપવી.

લોકનાથ રસ—પારો ૨ ભાગ, ગંધક ૨ ભાગ, એની એકઠી કજલી કરી પારાથી ચારધણી કોડીયા લેઇ તેમાં તે કજલી ભરવી. પછી ટંકણખાર ૧ ભાગ લેઇ ગાયના દૂધમાં વાટી તે કોડીયાના મોહોડે તેની મુદ્રા આપવી, પછી શંખના કકડા ૮ તોલા લેઈ તેમાં માંહેના અડધા કકડા શરાવમાં નાખી તે ઉપર કોડીયા મુકી તે ઉપર બીજા કકડા નાંખી ઉપર બીજી શરાવ બેસાડી કપડ મટ્ટી કરી ગજપુટ આપવો. પોતાની મેળે થંડુ થયા પછી કહાડી ખલ કરી સીસીમાં ભરી મુકું, એનાં અનુપાનો અનુપાત પ્રકરણમાં લખેલાં છે તે પ્રમાણે ચોજના કરવી.

ક્ષારતામ્ર રસ—શંખભસ્મ, તામ્રમસ્મ, કોડીભસ્મ, લોહભસ્મ, મકુર-ભસ્મ, ટંકણખાર, જવખાર, ત્રીકટુ, સીંધાલોણ, એ સર્વને ભાંગરો, અડુરસો અને આદુ એના રસોની ભાવના આપી તેની ચણ્યા જેવડી ગોળીયા કરવી તે અનુ-પાનની ચોજના કરી આપવાથી અતીસાર ગ્રહણી, અગ્નિમંદ, શૂળ, ઇત્યાદી દુર થાયછે.

ગ્રહણી ગજકેશરી—પારો, ગંધક, અભ્રક, લોહ, હીંગળો, બાળ બીલુ, વછનાગ, ત્રિકટુ, ભાંગ, નાગરમોથ, દાડમની છાલ, ઇંદ્રજવ, જયફળ, મોચરસ, અતીવીખની કળી, ધાવરીનાં ફળ, કેક, અજમો, ચીત્રક, ટંકણખાર, કૌચાનાં મીઝ, અફળ, એ સર્વ આસડો સરખા ભાગે લેઈ તેને ઘંતુરાના રસની ભાવના આપી ગોળીયા તુવર જેવડી બાંધવી, તેથી અતીસાર, ગ્રહણી, અગ્નિમંદ, શૂળ, પાંડુરોગ, ઇત્યાદી રોગ સારા થાયછે. અનુપાન, છાશ અથવા દહીંમાં.

ગ્રહણી કપાટ રસ—સુક, મરી, પીપર, ગંધક, ટંકણખાર, પારો, કોડીની ભસ્મ, વછનાગ, એ સરખે ભાગે લેઈ. લીંચુના રસમાં ખલ કરવો, તે માત્રા અડદ જેટલી, ઘી, મરી તથા સાકર એકઠાં કરી તેમાં આપવી.

ગ્રહણી વજર કપાટ રસ—૧ માક્ષીક, ૧ મૌક્તીક, ૧ સુવર્ણ ભસ્મ, ૨ ગ-પક, ૩ પારો, એનો કોઠાના રસમાં ખલ કરવો, પછી તે આસડ હરણના સીંગમાં ભરી મધ્યમ પુટ આપવો પછી તેમાંથી કાઢી ચીકણાના રસમાં સાત ભાવનાઓ આપવી. અઘાડાના રસની ત્રણ ભાવનાઓ, લોધર, અતીવીખની કળી, નાગર-મોથ, ધાવરીનાં ફળ, ઇંદ્રજવ, એ દરેકની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી, એની એક અડદ જેટલી માત્રા મરીનો ભુકો અને મધમાં આપવી. તેથી સર્વ પ્રકારનો અતીસાર અને સંગ્રહણી બધ થઇ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે.

ત્રીવિક્રમ રસ—હાંમિળો, બરીજી, હીરાબોજ એનો એખઠો કરી ખસ કરે
બે બજોઠી બાર મધમાં આપવો એટલે રક્ત બતીસાર તથા આમશૂળ દુર થાય.

અગ્નિકુમાર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ટંકણ ૧ ભાગ, વજ્ર-
નામ ૧ ભાગ, કોટીબરમ ૨ ભાગ, મરી ૮ ભાગ એ એસડો એખા કરી લીં-
છુના રસમાં ખસ કરી ગાળીધો બજોઠી જેવડી બાધવી અછરણ, અગ્નિમંદ્ર,
શૂળ, સરદી, વગેરે છીપર આપવો, અતુપાન આપાનો રસ, મધ, અથવા નામ
રવેસમાં આપવે.

કૃત્યાદ રસ—પારો ૪ ભાગ, ગંધક ૮ ભાગ, તામ્ર ૨ ભાગ, લોહ ૨ ભાગ
એનો એખઠો ખસ કરી કદાવમાં નાખી લુણ ઉપર મૂકવું પાણી થાય એટલે
એરડીવાના પાન ઉપર ઢાળવું, ઠંડો પછી ખસ કરી લીંછુની ભાવના આપવી,
પછી ૫૫ કોસની ભાવના આપવી, પછી ટંકણખાર, વઘાગર, મરી, એ તોણો
તોણો નાખી બજાના ક્ષારની સાથે ભાવનાઓ આપવી, ગાળીધો બે બે માસાની
આપવી, તેમાંથી એક થોળી સીંધાલોણ તથા કાસમાં આપવી, તેથી બાકે તેવું
સારે અનાજ ખાણે દોઢ તોલ ચાર મરીમાં ધસી ભાય.

અગ્નિતુડાવટી—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, અજમોઢ ૧ ભાગ, ત્રિ-
ફલ ૩ ભાગ, સાલખાર ૧ ભાગ, જવમાર ૧ ભાગ, સીંધાલોણ ૧ ભાગ છર ૧
ભાગ, ગંધવીઢ ૧ ભાગ, વઘાગર ૧ ભાગ, વાવડીંગ ૧ ભાગ, મીઠું ૧ ભાગ, મુઢ
૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, એર કોથલા ૧૭ મુઢ કરી ચુર્ચ કરવું અને
એ સર્વની ખસ લીંછુના રસમાં કરવો, તેની ગાળી મરી જેવડી કરવી, તે
અગ્નિમંદ્ર તથા અછરણ છીપર આપવી.

મહોઢમી રસ—વજ્રનામ ૧ તોણો, પારો ૧ તોણો, બવફલ ૧ તોણો, ટંક-
ખાર ૨ તોણો, પીપર ૩ તોણો, મુઢ ૬ તોણો, કોટીબરમ ૬ તોણો, લવંગ ૩ માસા
એ સર્વનો ખસ લીંછુના રસમાં ગાળીધો કરવી, એ ગાળી અગ્નિમંદ્ર ઉ-
પર છીપયાગી છે.

ચીતામણી રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, અજક
૧ ભાગ, ત્રિફલ ૩ ભાગ, મુઢ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, નેપાળો
૧ ભાગ લેઈને દ્રોણ પુખીના રસમાં ભાવના આપી ઝીણી કજલી કરવી એ એ.
સઢ અછરણ, તાવ, રાગ, એ ઉપર બજોઠી અથવા અરધી બજોઠી બાર આપવું,
વાવરક ઉપર પછી છીપયાગી છે.

અર્શકુદાર રસ—તામ્ર બરમ ૩ પલ, લોહબરમ ૩ પલ, મુઢ ૨ પલ,

મરી ૨ પલ, પીપર ૨ પલ, કળલાવી ૨ પલ, દંતી ૨ પલ, ચીત્રક ૨ પલ, પી-
લુડીનાં બીજ ૨ પલ, જવખાર ૫ પલ, ટકણ ખાર ૫ પલ, સીંધાલોણ ૫ પલ ગોમુત્ર
૩૨ પલ, ચોરતું દૂધ ૩૨ પલ, એ સર્વ એક ઠેકાણે કરી ગોળો થાય ત્યાંસુધી
ધીમા તાપે પકવવાં, તે ઓસડ બે મહિનાસુધી લક્ષણ કરવું એટલે અર્શ વીકાર
દુર થાયછે.

નીત્યોદિત રસ—પારો ૧ ભાગ, અભ્રક ૧ ભાગ, લોહ લસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર
૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, લીલામાં ૫ ભાગ, એ સર્વ એકઠાં વાટી સુરણના રસમાં
ત્રણ દિવસ ખલ કરવો, તે માત્રા એક માસો ધીમાં આપવી એટલે ચાહે તેવો
હરસ હોય તોય મટેછે. તથા સોળે ઊતરેછે.

રસ શીદુર—પારો ૧૦ ભાગ, ગંધક ૧૦ ભાગ, નવસાગર ૫ ભાગ લઇ
એની કજલી કરી ચીત્રકના મુળના રસમાં તથા ધતુ ના પાનના રસમાં તથા
કુંવારના રસમાં એકેક દિવસ ખલ કરી સીસીમાં ભરી વાલુકા યંત્રમાં ચાર પહોર
અગ્નિ આપવો, પોતાની મેળે થકુ થયા પછી તે રધાયન સીસીમાંથી કાઢી મુકવું,
એ રસસીંદુર અનુપાન થોજી સર્વ રોગ ઉપર આપવું.

સીસીને લેપ કરવાનો પ્રકાર એવો કે રાફડાની માટી અથવા ઘોળી ખડી અરધો શેર
વાટી ઝીણી કરવી લોઢાનો કાટોડાનું કપડછાણ ચુર્ણ અરધો શેર તથા આટો નવટાંક
એનો એક દિવસ ખલ કરી પછી કપડાને તે માટી લગાડી કુપીને ભેપેટી મુકવવી એમ
માણે ૭ કપડ મટી કરી પછી સીસીમાં ઓસડ ભરી વાલુકા યંત્રમાં મુકી પકવવું.

કનકમુંદર રસ—ગંધક ૧ ભાગ, અભ્રક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ,
મોતી ૧ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ, પ્રવાળ લસ્મ ૧ ભાગ, સોનું ૮ ભાગ, એ
સર્વ ઓસડનો ખલ હુંસપદીના રસમાં ત્રણ દિવસ કરવો પછી તે ઓસડ કાચની
સીસીમાં ભરી લવણ યંત્રમાં ૩ દિવસ અગ્નિ આપવો. પોતાના મેળે થકુ થયા
પછી કાઢી લેવો તે અનુપાન પ્રમાણે ઊદસ, ગુદમ, ગ્રહણી, પાંડુ, રાજ્યક્ષમા
રક્તપિત્ત, શ્વાસ, ધત્યાદી રોગો ઉપર યોજવું.

શન્નિપાત ભૈરવ રસ—હરતાલ ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ,
વછનાગ ૩ ભાગ, મનસીલ ૪ ભાગ, ટંકણખાર ૪ ભાગ, હીંગળો ૧૪ ભાગ, એ
સર્વ લીંધુના રસમાં ૩ દિવસ તથા આદાના રસમાં ૩ દિવસ ખલ કરી તેની ગોળી
થો અડદ જેવડી કરવી, તે શન્નિપાત જવર, અતીસાર, કફ, પાંડુરોગ, અરોચક
કુક્ષીરોગ, ઊદાવર્ત, ધત્યાદી રોગો ઉપર અનુપાન થોજી આપવો.

આનંદભૈરવ—હીંગળો, વછનાગ, મુંદ, મરી, પીપર, ગંધક, ટકણખાર,
એ સર્વનો લીંધુના રસમાં ચાર પહોર ખલ કરવો પછી તેની ગોળીથો વટાણા

બેવડી બાધવી તે રવાસ કાસ, અતીસાર, અછરણ, પ્રમેહ, સાપત ઝંઝેર, વીંછી
ત ઝેરેર એ સર્વ મટે

સરવામ મુદર રસ—સીવ ૧ ભાગ, અશક ૩ ભાગ, પારો ૫ ભાગ, ગંધક
૬ ભાગ, કંકણ ૨ ભાગ, રૂપ ૩ ભાગ, તામ્ર ૪ ભાગ, એનો લીંછુના રસમા ખસ
કરી નહાનો પુર આપવો પછી ચુર્ણ કરી તેલીજ મેતીની મરમ નાખવી, એ
એસડ એક બલોડી બાર થી સાકરની સાથે આપવું, તેથી મેહ, તાવ, અરુચી, કષ્ઠ,
કાસ, પાક, ભ્રમ, દાહ, શુળ, વગેરે રોગ દુર થાય

રાજ્યકેશવર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, વજનાગ ૧ ભાગ, હીં
મળો ૨ ભાગ એને એખડા કરી નગોદ અને આદાના રસની ભાવના આપવી, તે
માત્રા બલોડી બાર આદાનો રસ તથા મધ એખડા કરી તેમા આપવી અને તેણે
લેખડવું, નહાવું, તરસ લાગે તો ઊંચા પીચી, અ અને અન્ન ચોખડવું તેમજ
પાનવું બીક ખાવું, સેરડી, કેળા કેરીની કઢી ખાવી તેથી રાજ્ય અરુચરને પથ્થ
મર્ધ તરત જવર નાશ પામે

મૃત્યુ જ્યરસ—માણીક ૧ ભાગ, તાગક ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, વજનામ
૧ ભાગ, મનકીસ ૧ ભાગ, નેપાળો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, એનો
ધાળી મુસળીના રસમા ખસ કરી કુકુડ પુર આપવો તે માત્રા બલોડી બાર નાચર
વેલના પાનમા આપવી, પથ્થ હઠી ચોખા તેથી નવજવર, શસ્ત્રિપાત જવર,
તરત મટે

બાલજ્વરસરસી પ્રરોખર—અશક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, મકર ૧ ભાગ
રસ સીકર ૧ ભાગ, કંકણ ખાર ૧ ભાગ, મોરોજન ૧ ભાગ, એવું ચુર્ણ કરી ગ્રાહ
રણીના રસમા એક પહોર ખસ કરવો, અને તેની આડ બેવડી ગ્રાળીયા બાધવી
તે લેવાથી અનેક પ્રકારના જવર, બાલજ્વર, દુર થાય

કુસુમાકર રસ—સીવ ૧ ભાગ, અશક ૧ ભાગ, રૂપ ૧ ભાગ, પરવાજા
૧ ભાગ, મેતી ૧ ભાગ, માણીક ૨ ભાગ, રસરૂંકુર ૭ ભાગ, એનો ખસ કરી મા-
ચના રસની ભાવના બે દિવસ તથા બાગરના રસની ભાવના ૨ દિવસ આપી
માત્રા બાધી મુકવી, તેમાથી બે વાસ અનુપાત પાછા આપવી, એસે અનેક પ્રકાર-
ના પ્રમેહ, મજ, ભ્રમકર, અનેક પ્રકારના જવર, મુત્રક્રમ્હ, ૮ પ્રકારના વાતુરોગ
દુર થસે આ રસ કરમથ રૂપીએ કહેલો છે

સીદ્ધમણેશ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૨ ભાગ, અશક ૩ ભાગ, એને
ખસ કરી કળો મુરો, ભાગ, ત્રીકટ એની સાત સાત ભાવનાએ આપવી, તે
માત્રા એક વાસ મધ ને પીપરમા આપવી, એસે નવજવર, એકાંગો, તરીપા,
લેસડી, એ રોગ મટે

પાસુપતાલ રસ—પારો રસસીંદુર કાંતલોહ સોતું અબ્જક રૂપ સુરદા-
સીંગી શંખ છીપ પરવાળ તાલક માક્ષીક માતી સુરમો રસાંજન
નાગમસ્મ બંગ કોડીમસ્મ એ ઓસડો સરખા ભાગે લેઈ દેવ દારૂના ઊકા-
ળામાં ૧ મહિનો ખલવો. પછી તે માત્રા એ ચણોડી ભાર સાકર તથા મધની
સાથે આપવી. ૧ વરસ અથવા ૬ મહિના સેવન કરવાથી પ્રણુ, મેહપ્રણુ,
વીસર્પ, હરસ, સન્નિપાત, વગેરે મટેછે. એ ઓસડ પ્રણુ ઊપર ઘણું ઊપયોગી છે.

પાતગળાંકુશ—પારો ૮ ભાગ, ઝહેરકોચલાં ૮ ભાગ, ગંધક ૮ ભાગ, ત્રીક-
ક ૧૨ ભાગ, એ માત્રા એક ચણોડી ભાર અનુપાન ચોણ આપવી એટલે ત્રણ પ્રકા-
રના વાયુ, ઊરસ્તંભ એ રોગ દૂર થાયછે.

શ્લેશ્મવીકવંસન રસ—પારો ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, તામ્રભસ્મ ૧ ભાગ
ગંધક ૩ ભાગ એનો કારેલાના રસમાં ખલ કરવો, પછી ગોળીયો વાળી સીસીમાં
ભરવી, અને સીસીને કપડમટી કરી મો બધ કરી વાળુકાયંત્રમાં ૩ પોહોર
આંચ આપવી, પોતાની મેળે થકુ થયે પછી તેમાં તેટલુંજ મરીતું ચુર્ણ, અને ૮
ભાગ વછતાગ નાંખી ભાંગરાના રસમાં સારીપેકે ખલ કરવો, પછી તે માત્રા અનુ-
પાન ચોણકંક, કાસ, સ્વાસ, વાયુરોગ, શુળ, વીશુચીકા, અગ્નિમંદ, તાવ, રાજ્ય
ફેમા, ગ્રહણી, અતીસાર એ રોગો ઊપર આપવો.

મેહાંતક રસ—સોત ૧ ભાગ, સીસાભસ્મ ૨ ભાગ, લવીંગ ૩ ભાગ હીંગ
જો ૬ ભાગ એ સર્વનો ખળુરના રસમાં ૩ દિવસ ખલ કરવો અનુપાન ચોણ
આપવો એટલે સર્વ પ્રમેહ દૂર થાયછે.

માલીનીપ્રાગવસત-સોત, માતી, પ્રવાળ, રુપુ, જસ્ત, હીંગજો ગંધક, પારો,
નીલભસ્મ, તારમાક્ષીક, સ્વર્ણમાક્ષીક, બગ, વીશ, નાગ, વૈકાંત, લોહ, એ ઓસ-
ડોનો સરખા ભાગે ખલ કરી ગુલાબજલ, કાંટાળા સીમલાનો રસ, સેરડીનો રસ, દૂધ,
નાગરમોયનો ઊકાળો, એ દરેકની સાત સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી કપુરની
ભાવના આપી ગોળીયો આંધવી, અને અનુપાન ચોણ આપવાથી પીત્ત પ્રમેહ,
ઊચ્છવર, ખલુમુત્રપણુ, પથરી, ઊલટી, તરસ, મુત્રાધાત, સવ પ્રમેહ એ રોગ દૂર
થઈ, વીર્ય, પુષ્ટી, દ્રવ્ય, કતી, એ સર્વને તેજ આવેછે.

શરભેસ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ વત્સનાભ ૧ ભાગ, હીંગજો

૧ ભાગ, ૨ કંજુખાર ૧ ભાગ, એ ઓસડોને ઝીવકના ઊંઠાળાની ભાવના આપવી મુકાપા પછી, ગરબમા નાખી વાણકાપત્રમા મુકી, ૨ પહેર અમી આપવે, પછી સુઈ કરી ત્રીકડુની ભાવના આપવી, એ માત્રા ખાવાથી વાયુ, પીત્ત, કફ એથી ઊત્પન્ન થએલો જ્વર, સન્નીપાત જ્વર રાખે.

મેદાતક રૂપાયન—ખગ ૧ ભાગ, નાગ ૧ ભાગ, અજક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, કાંત લોહ ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, ગજવેલ ૧ ભાગ, દ્વિમળો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ૨ કંજુ ૧ ભાગ, જસ્ત ૧ ભાગ એ ઓસડોનો ખસ કરી લીધુના રસની ભાવના આપવી, પછી ચાંતડી કરી ગરબમા નાખી પુર આપવે. પાતાની મેળે થકુ થયા પછી તેમા કપુર, કેશર, તજ તમાકુપત્ર, એલમીઠાણ, નાગકેશર, મુક, અપકેળ, અવત્રી, એ સર્વ ઊંચરના ઓસડોના લેટલા લેઈ, સીંબડાની અંતરછાકના રસમા ૩ દિવસ ખસ કરવે. ફરી તેની ગાળીયા કરી છાયામા મુકવવી તે સાકર અને માખણમા આપવી, એટલે વીસ પ્રકારના પ્રમેદ દૂર થઈ સર્વ રોગ દૂર થાય છે. શરીર પુરુષી થાય છે. બલવધે છે. શરીરની મંત્રી દીવ્ય થાય છે. ૧૦૦ ત્રીપાને લોગવવાની શક્તિ આપે.

પુલ્પધન્વા રસ—પારો કાંવા રસચીંદુર ૧ ભાગ, નાગ ભસ્મ ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, અજક ભસ્મ ૧ ભાગ, પતુરાના ઝીજ ૩ ભાગ એ ખસમા નાખી લેટીમથ તથા કાંરાળા સીમલાના ઊંઠાળાના ભાવનાએ આપવી પછી મેરડીના રસની ને દૂધની ભાવના આપી વાસપ્રભાણે ગાળીયા કરવી, તેથી સાકર, અને મધમા આપવી, તથા ઊંચર દૂધ પીવું એટલે અનેક ત્રીસ લોગની શક્તિ આવે છે. શરીર કાતી સારી થાય છે.

મહાપુર્ણિય દ્રોધ્ય માત્રા—અંધક, તાણુ, પારો, ૨ કંજુ, નાગભસ્મ, સુવર્ણમ રસ, તાર માક્ષીક, સુવર્ણ માક્ષીક, મોલી કાંત, જ ૧, અજક કસ્તુરી, પેલાડની ભસ્મ, કેશર, ચંદન, કપુર, એ સર્વ સરખા ભામે લેઈ માસતીના રસમા એક ૫ પહેર ખસ કરવે, પછી આઠાના રસમા એક વાસ લેવગી માત્રા આપવી, એટલે કાસ, સ્વાસ, મેદ, કુષ્ઠ, રજાદોષ, રાજવક્રમા, એ રોગ દૂર થઈ પાતુ વૃદ્ધિ થાય છે.

દિરવ્યગર્ભ રસ—સુવર્ણમરસ, રૈપ્યભસ્મ, તામ્રભસ્મ, પ્રજાગમરસ, પારમરસ, અંધક, મનસીસ, દંડનાળ, કક, એ ઓસડો સરખે ભામે લેઈ બકરી ના દૂધમા ખસ કરવે, અને માગવાની કુતડીમા નાખી જલપુર દેવે પાતાની મેળે થકુ થયા પછી લીલુ કરી મુકવું. અત્રપાન કોર કરી બે વાસ આપવું એટલે વા પુનઃવર વગેરે દુઃસ્વપ્ન ત્રિશપજ્વર ગાંઠ થસે. પચ્ચ શ્રીમતની પેટે કરવું એ છે સારી રીતે ખાવું પીવું.

સીંદુરભુપણ રસ—અભ્રક, રસસીંદુર, ગંધક, ટંકણખાર એ સરખા ભાગ લેઈ ધતુરાના રસમાં ખલવાં. અડદ જેવડી ગોળી મધમાં લેવી એટલે ૧૮ 'પ્રકા રના કોઠ, વાયુરોગ, શ્ળ, પ્રમેહ, મહાવ્યાધી, દૂર થાયછે. એ ગોળી બારેવાઈ સ્ત્રીનેપણ ઊપયોગી છે.

સીંધલક્ષ્મીવીલાસ રસ—સુવર્ણભસ્મ ૧ ભાગ, રૌપ્યભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર ભસ્મ ૨ ભાગ, કાંત ૩ ભાગ, ગજવેલ ભસ્મ ૪ ભાગ, મંડુર ૫ ભાગ, અભ્રક ૬ ભાગ, ખગ ૭ ભાગ, નાગ ૮ ભાગ, મોતી ૧૦ ભાગ, પરવાળાં ૧૧ ભાગ, અને એ સર્વની ખરાખર રસસીંદુર નાંખી જાયપત્રી, ત્રીકકુ, ત્રિક્ષ્ણ, ચતુરભત્ત કેશર, અને કસ્તુરી, એની સાત સાત જુદી જુદી ભાવનાઓ આપવી, એ માત્રા અડદ જેટલી સાકર અને મધના સાથે આપવી, એટલે ક્ષયરોગ, પાંડુ, કાસ, શ્વાસ, છર્દીજ્વર, ગુદમ, પ્રમેહ, ઈત્યાદી રોગ દૂર થઈ શરીર પુષ્ટ થાયછે.

સીંધસરવેશ્વર રસ—સુવર્ણમાક્ષીક ૧ ભાગ, માક્ષીક ૧ ભાગ, જસ્ત ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, તામ્ર ૨ ભાગ, ટંકણ ૨ ભાગ, સોનું ૨ ભાગ, રૂપુ ૨ ભાગ, પરવાળાં ૨ ભાગ, મોતી ૨ ભાગ, હીંગળો ૨ ભાગ, ખગ ૩ ભાગ, લોહ ૩ ભાગ, નાગ ૩ ભાગ, રસસીંદુર ૩ ભાગ, અભ્રક ૩ ભાગ, રત્નમણી ૩ ભાગ, કાંત ૩ ભાગ, એ સર્વ ઓસડોને જેઠીમધ, તજ, પત્રજ, એલચી, અને ચીત્રકએ દરેકના ઊકાળાની સાત સાત ભાવનાઓ આપવી, પછી નાગરમોચ, વાળો, ત્રિક્ષ્ણા, અરકુસો ગળો, કચોરો, કુંવાર, લોચકહોળુ, કુધેલી ગાયતું દૂધ ઘોળી મુસળી, સેરડીનો રસ, કચોરો, કુંવાર, લોચકહોળુ, કુધેલી ગાયતું દૂધ ઘોળી મુસળી, સેરડીનો રસ, એની ભાવના આપી તે ગોળી શરાવમાં નાખી મૃગાંક જેવો પુટ આપવો પછી ફરી કસ્તુરીની બે ભાવનાઓ આપવી, એ માત્રા મધ, તથા પીપરની સાથે બે વાલ આપવી, એટલે મેહ, અર્શ, ગ્રહણી, જલોદર, વાતવીકાર, તાવ, કમળો, પાંડુ, કોઠ, ભગંદર, ધાતુક્ષય, અસંતાનપણ તથા જરા એ સર્વ દૂર થાયછે. કાંતી, ખળને વીધની પુષ્ટી થાયછે.

લઘુમૃગાંક રસ—પારો ૧ ભાગ, સોનું ૧ ભાગ, મોતી ૨ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, ચોથા ભાગનો ટંકણ એ સર્વનો કાંલમાં એક દિવસ ખલ કરવો, શરાવમાં નાખી મીઠાથી ભરેલા વાસણમાં નાખી પકવવું પોતાની મેળે થંડુ થયા પછી ખલ કરી મુકવું તે ઘી તથા પીપર અથવા મધ પીપરમાં એક વાલ આપવું. એ પણ ક્ષય વગેરે ઊપર ઊપયોગી છે.

ત્રૈલોક્યચિંતામણી રસ—પારો, હીરાનું ભસ્મ, સોનું, રૌપ્ય ભસ્મ, કાંત, અભ્રક, ગંધક, મોતી, શખ, પ્રવાળ, હસ્તાળ, મનસીલ, એ સર્વ ઓસડો શોધેલાં અને સરખા ભાગે લેઈ ચીત્રકમુળના ઊકાળામાં સાત દિવસ સારીરીતે ખલ કરવો.

પણી આકાશના દુપમા ત્રણ દિવસ ખત કરવો અને પીળી ઠેગીયો લેઈ તેમાં તે
 જોરાઈ બરડું પછી આકાશના દુપમા રૂઝુ પુરી તે ઠેગીયોના અંદોડાં લીધવાં પછી
 તે રણવર્મા મૂઠી ગજપુર આપવો પોતાની મેળે થકુ થયા પછી તે ઠેગીયાચક્રીત
 ખસ કરી ચુર્ણ કરવું તે બુનની સાથે રસર્શીદુર અને રસર્શીદુરનો ધ્યાયો ભાગ વેઠા
 ત મળીની બરમ નાંખી રામવાના યુગના રસની સાત ભાવનાઓ આપવી
 પછી ચીત્રક યુગના ઊઠાજા વડે ક્રિષ્ણીસ ભાવના ઓ આપવી પછી આકાશના રસ
 ની સાત ભાવનાઓ આપવી અને તેની બીજી કલ્પલી કરી તેનો ધ્યાયો ભાગ
 રૂઝુને રૂઝુને ધ્યાયો ભાગ વળનાગ નાંખવો, તથા મરીપણ વળનામ
 જેટલાં નાખવા પછી બધી મ, શુભ, હીમજ, પીપર, લયજી, કિરેક ક્રિષ્ણક
 વળનાગથી વાયા ભાગનું નાખવું અને ત શર્વમાયક બીજોરાના, તથા આકાશના
 રસમાં બધા, તે માત્રા ચાર ચંદ્રોની બાર આવી, તપર મધપીપર માલવી,
 જોરો સુન રોગ મરેછ આમિ પ્રવીસ ધાયછ બજ વધેછ કાંતી વધેછ, માતુની
 પૂલી ધાયછ વીરોન મરેછ, વાયુ, વીરધી, પાંક, રૂજ, પ્રસ, રજાભતીસાર,
 મેદ, પ્લીદા, જસોદર, અરમરી, રોજો, હુસીમક, જોદર, મુવકંછ, ભત્ર દર, તાવ
 દરથ, કોમ, કલ્પાદી સાથે ભથવા અચાર્ય રોગ કો પ્રયોજાઈ ચીતામળી દુર કરેછ.

રાજ મૃમાક રસ—ધ્યામા સોનાની બરમ ૧ ભાગ, રસરીદુર ૧ ભાગ,
 તામ્ર બરમ ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, બ મ બરમ ના ભાગ, આશ્રક ના ભાગ
 નાગ બરમ ના ભાગ, માતી બરમ ૨ ભાગ, પરવાળાં ૨ ભાગ, હીરાની બરમ
 ૨ ભાગ, કો ચર્વની કોઠી કલ્પલી કરી રસર્શીદુરના ધ્યાયો ભાગનો રૂઝુ
 નાંખી ઠાજની રીરીમાં બરી તે રીરીને કપડ મરી કરી પછી કો મારણમાં
 ખીકું મરી તમાં ત રીરી મુકવી, અને બે પદાર શુધી બેરના લાકાનો પીમા
 તાપ આપવો. પોતાની મેળે થકુ થયા પછી લીલુ કરી ચારા રબામાં ભથવા
 રીરીમાં નાંખી તેની યુલ કરવી, અવપાન પી તથા ખમ અને મીકંદંત ચુર્ણ નાંખી
 બે ચંદ્રોની બાર માથા આપવી, ક્રિષ્ણ, સ્વાથ, મહામી, રોજ, પાંકરોમ, રૂઝ, કપ
 રોગ, વધેરે ઉપર આપવી

માહારાજ મૃમાક—રાસમાં કહેલી રીતથી મથક મારવો, પછી હીરાની
 બરમ કરવી, અને રસ રીદુર, તપપાર કરવો, તે રસર્શીદુર વડે સોનાની બરમ
 કરવી, તેજ પ્રમાણ રૂપાની બરમ કરવી, તામ્ર, કાંત, નામ, જગ, તથા આશ્રક, કો
 સરખા ભાગે લેવાં પછી માતીની બરમ ચર્વના જેટલી લેવી, અને રસર્શીદુરથી
 બમણા મથક અને રૂઝુ ધ્યાયો ભાગનો નાંખી જવની કાંછ કરી તેમાં વજ્ર
 દિવસ ખસવું, તેનો માળો કરી ઊંચામાં શુકવવો, તે લેહિ રણવર્મા નાંખી ચાર
 પદાર આમિ આપવો પછી પોતાની મેળે થકુ થાય કોરો લીનું કરી મુકવો

બ્રહ્મદેવ, વીજ્ઞ, શીવ, ચોગીની, ભૈરવ, ઇત્યાદી દેવતાઓને નીવેદ આપવો અને ધીનો હવન કરવો, તે ઓસડ સોનાના કીંવા રૂપાના વાસણમાં મુકવું અને તેની પૂજા કરવી, અને ક્ષયરોગનો નાશ થવા સારૂ એ ઓસડ રાઈ જેટલું આપવું. અનુપાન મધ કીંવા ધી અને પીપર, મુઠ, તથા મરી એના ચુર્ણની સાથે આપવું. તે ઉપર તાજું દાહલું ગાયતું દૂધ આપવું. કીંવા બકરીનું દૂધ આપવું. પ્રથમ સારી રીતે કરવું, એ પ્રમાણે બાર દિવસ સેવન કર્યું હોય તો ક્ષયરોગ શાંત થાય છે, અને અનેક પ્રકારના સારા ગુણ થાય છે.

રત્ન ગર્ભ પોટલી રસ—રસસીંદુર હીરાની ભસ્મ સુવર્ણ ભસ્મ રૌપ્ય ભસ્મ લોહભસ્મ તામ્રભસ્મ મરીનું ચુર્ણ મોતીની ભસ્મ, માક્ષીક ભસ્મ, પ્રવાળ ભસ્મ શંખ ભસ્મ એ સર્વ સરખે ભાગે લેઈ ચીત્રકના ઊકાળામાં સાત દિવસ ખલવી, પછી મૃગાંકની કોડીયામાં ભરી રકણ વડે મોઢાં બંધ કરવાં, અને શંખમાં નાંખી ગજપુટ આપવો. પછી તે ઓસડને નગોડના રસની સાત ભાવનાઓ આપવી. આદાના રસની ૭ અને ચીત્રકની ૨૧ ભાવના આપવી, એ ઓસડ ધી અને ત્રીકટુના ચુર્ણમાં આપવું એટલે રાજ્યક્ષમા, જ્વર, પાંડુ, રક્ત અતીસાર દુર થાય છે, આ રત્નગર્ભ પોટલી રસ ચોગવાહી એટલે જેવું અનુપાન ચોજ્યે તેવો ગુણ કરે છે.

વસંત કુસુમાકર રસ—સુવર્ણ ૨ ભાગ, રૂપ ૨ ભાગ, બંગ ૩ ભાગ, શીસુ ૩ ભાગ, કાંત ૩ ભાગ, રસસીંદુર ૪ ભાગ, અભ્રક ૪ ભાગ, પ્રવાળ ૪ ભાગ, મોતી ૪ ભાગ, એનો એખટો ખલ કરી ગાયતું દૂધ, અરકુસો, કમળકદ, ઘોળો વાળો કાળો વાળો, કેળનો કાંદો, એની જુદી જુદી સાત સાત ભાવનાઓ આપવી. શેવ-સીના ફુલની સાત ભાવનાઓ આપવી. મોગરાના ફુલની ૭ ભાવના આપવી પછી કસ્તુરીની ભાવના આપી માત્રા તથ્યાર કરવી, તે સાકર તથા મધમાં એ ચણાઈ ભાર આપવી. બુદ્ધિ, કામ અને મુખની પ્રાપ્તિ થાય છે પ્રમેહ ઉપર ઉપચોગી છે, અને ધાતુવર્ધક પણ છે. ક્ષય, કાસ, ઊન્માદ, સર્પવીષ, શુક્રદોષ, પાંડુરોગ, રાજ, મુન્નાધાત, અરમરી, એ રોગ દુર થાય છે. એ ઉપર મીષાત્ર ભક્ષણ કરવું, એટલે અત્યંત કામવૃદ્ધિ થાય છે. સો સ્ત્રી ભોગવવાની શક્તિ આવે છે.

ચાંદ્રકલા રસ—પારો, ગંધક, અભ્રક, હીંગળો, કડક, ગળોતુ સત્ત્વ પીતપાપટો, પીપર, સુખડનો ભુકો, કાવળી, વાળો, ધરાખ, એની ઝીણી કાળળી કરી નાગરમોથ દારૂંમ, રોહીડાનો માંહેનો ગરભ, દૂધ, સહદેવી, કુવાર, પીતપાપટો, સખળ તથા શતાવરી એના સારીરીતે રસ તથા ઊકાળા કરી, ભાવનાઓ આપવી. પછી માત્રા બાંધી. જીર, સાકર, તથા દૂધ, એમાંથી

રોગ તથા અવસ્થા જોઈ અનુપાનના સાથે આપવી એટલે નવજ્વર, બળતર, વીરમજ્વર, પ્રદર, મેહ, હામ, ઊંઘડી વગેરે રોગોની શાતી થાય છે

અસ્ત્રધુર્તી રસ—પારો ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, મનસીસ ૧ ભાગ, સેા, મલ ૧ ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, મુરઠાની સીંગી ૧ ભાગ, ફરકી ૧ ભાગ સોન ૧૧ ભાગ, રૂપ ૧૧ ભાગ રસકપુર ૮ ભાગ, બધક ૧ ભાગ, એ સર્વની એકઠે કાઢે કાજળી કરી એટલે ધણી બીજી પુટી કપડામાંથી ફરેલી સીસીમાં નાખી વાળુકા વત્રમાં પકવવું આથી સોસ પહોર આપવો, પ્રથમ મહાનો આથી ૪ પોહર, અને ધીમે ૮ પોહર અને મહાથી ૪ પોહર, પછી પાતાની મેળે થકુ થયા પછી શીશીના બળા ઊપર રસાવન વળગે છે તે સેઈ મુકવું, વાતરોમ, શાતીપાત, વાણ અને કંધી ઊત્પન્ન થએલો કાસ તથા સ્વાસ, ઇત્યાદી રોગો ઊપર આપવું

નારસીંહ રસ—વજનાગ ૪ ભાગ, બગ ૩ ભાગ, પારો ૧૪ ભાગ, મધક ૧૫ ભાગ, એનો ભાગરાના રસમાં ખસ કરવો પછી બીરકના હિઠાળામાં ૧ દિવસ પુરવું તથા આઠાની ૧ ભાવના આપવી તેના સોડા કરી શરાવમાં મુકી બે પહોર આપ્ય આપવી, થકુ થયા પછી ફરી ૪ તોલા વજનાગ નાખી ગાળીયો બાંધવી, એની માત્રા બે વાસ થોજવી, એટલે રાજજ્વરમાં, ધણી પેશાબ, વીરધી, સ્વાસ, કાસ, વીરમજ્વર, મુવારોમ મુળ, મેહ, સેક, પાક રોગ, તથા મળાનો રોગ એ સર્વ મહવાવીયો આ નારસીંહ રસ ધણી ઊપયોગી છે.

વાતીને મગડનારો રસ—સોહ શંખમરમ, મધક, પારો, એકસરખા ભાગે સેઈ કુવાર, મતુરો, તથા મુકો, એના રસમાં ખસ કરવો, પછી સોડા કરી તે ઊપર સાત કપડામાંથી કરી પુટ આપવો, પછી ખસ કરી મુકવું બે વાસ એસડ અજમે તથા વાવર્ગીગના મુકે સાથે મધ નાખી આપવું તે ઊપર પીપળાના ખારત ધાણી પીવું, એટલે કમી જીલડી બહુ થાય છે

સ્વછંદોરવ રસ—પારો ૧ ભાગ, વજનાગ ૧ ભાગ, મધક ૧ ભાગ, બા વજન ૧૧ ભાગ એકઠું કરી તેનાથી અણુ પીપરત મુકું નાખવું અને ખસ કરવો. પછી અનુપાન થોળતાદીયો તાવ, સન્નિપાત જ્વર વીરમજ્વર, વીરમજ્વર, જ્વર, મહામી, માથાનો રોગ, વગેરે ઊપર આ સ્વછંદોરવ આપવો.

અરવક મુકી રસ—પારો ૧ ભાગ, મધક ૧ ભાગ, આમળાં ૧ ભાગ, પીપરી મુળ ૧ ભાગ, નીરવીખી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, મરાઠી ૧ ભાગ, વા વર્ગી ૧ ભાગ, ખત્રી ૧ ભાગ, સર્વિંગ ૧ ભાગ, હળદર ૧ ભાગ, દારૂ હળદર ૧ ભાગ, વજ ૧ ભાગ, દીવેથી અજમે ૧ ભાગ, અજમે ૧ ભાગ, આઠાનો રસ ૧

ભાગ, કુંવારનો ગરબ ૧ ભાગ, માલકાં કણી ૧ ભાગ, ગળોતુ સત્વ ૧ ભાગ, જમાલ ગોટા ૨ ભાગ, મનસીલ ૧ ભાગ, ઘોળી મુખડ ૧ ભાગ, કવચખીજનો મગજ ૧ ભાગ, લસણ ૧ ભાગ, જેઠી મધ ૧ ભાગ, એવી રીતે ઓસડો ખાંડી કપડછાણ કરી બકરીના દુધમાં પલાલવાં નગોડના ૩ પુટ આપી ગોળીયો મરીપ્રમાણે ખાંધવી અનુપાન તથા ગુણુ ઘોડા ચોળીના પ્રકરણમાં જોવા.

કામબોધ રસ—કાળા ધંતુરાનાં બીજ ૪ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ તથા અરીણ ૧ ભાગ, એ ભેગાં વાટી ધંતુરાના રસની ત્રણ ભાવનાઓ આપવી તેની વાલ જેવડી ગોળી મધમાં આપવી ઊતાર લીંબુ, અથવા આદાનો રસ.

સન્નિપાતભૈરવ રસ—વછનાગ ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, સોમલ ૧ ભાગ, પોરાની કંજલી# કરી નગોડ અને તુલસીના રસની ભાવના આપવી. આ માત્રા તલનીબરાબર આદાના રસમાં આપવી એટલે સન્નિપાત વગેરે દુર થાયછે.

રામબાણુ રસ—ગંધક, પત્રીહરતાળ, સોમલ, મનસીલ, વંશલોચન, કાથો, હીંગળો, પીપર એ ઓસડો સરખા ભાગે લેઈ તેનો નાગરવેલના પાનના રસમાં પાંચ પહોર ખલ કરવો તેની ગોળી અડદ જેવડી ખાંધવી તે ઘડુનો લોટ તથા ધીમાં આપવી સાત દિવસ સુધી ખાદ્ય, ખાદ્ય, તેલાણુ, ખાણુ નહી-તાડું પાણી પીવું નહી, તેથી પીત્ત, કફ, ભગંદર, હરસ, ગંડમાળ, થાસ, છાતીનું ક્ષત, ગુંબક, એ રોગ દુર થાયછે.

વાત વીધ્વંશન રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, શીસાની ભસ્મ ૧ ભાગ, વંગ ભસ્મ ૧ ભાગ, લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, તામ્ર ભસ્મ ૧ ભાગ, અભ્રકનીશ્વંદ્ર ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, ટકણુ ૧ ભાગ, સુઠ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, વછનાગ ૪૧ ભાગ, એ ઓસડો એકઠાં કરી તેને સુઠ, મરી, પીપર, એના ઊકાળાની ત્રણ ભાવનાઓ આપવી, ત્રીફલાની ત્રણ ભાવના, તથા ચીત્રક, ભાંગરો, આદુ, નગોડ આકડાતું મુળ, અડકલગરો, ભોંયઆમળાં, લીંબુ, એ દરએકની ત્રણ ત્રણ ભાવના આપવી, તે માત્રા બે ચણાડી ભાર રોગ પ્રમાણે અનુપાનની સાથે આપવી, એ, ટલે વાયુ, શુળ, કફરોગ, સંગ્રહણી, સન્નિપાત, અપસ્માર, સીતપીત્ત, પ્લીહાદર સુતીકાના વાયુરોગ, એ સર્વ દુર થાયછે.

ત્રિપુર ભૈરવ—ખાફળી ૪ ભાગ, સુઠ ૪ ભાગ, મરી ૪ ભાગ, ટકણુ ૪ ભાગ, વછનાગ ૧ ભાગ એ સર્વતુ એકઠું બીજુ ચુર્ણ કરી મુકવું તે વાયુઉપર આપવું.

વાતારી રસ—અરીણ તથા ઊંચું જેહર કોચલું તથા મરી એ ઓ.

* કંજલી એટલે જે ઓસડો કાજળીનીપેઠે બારીક કરવાતે.

સરો, નવા નવા સરખે ભાગે લેઈ લીધા કરવા, ગાળીયા લીધી બાધી તે એકલી
હોવાપાળીના સાથે આપવી, તે જીપર પાનતુ બીક ખાતુ એકલે ખાનાપણ, ભ્રમ
પણ, મધસી વાણ, આમવાણ શૂળ, કંઈ મીઠીત વાણ, સોલો, કંઈ વાણ, પ્રતબ
ક વાણ, વીશુમીકા, અરુચી, અપરમાર, તથા મદુચી, એ સર્વ રોગોજીપર આપવો.

નરસી વહવાડવાનળ રસ—પીપરી મુળ, મુક, મરી, પીપર, મીઠક, લસણ,
જાણીયાર, જવજાર, પાપડજાર, ત્રિફલા, અજમો, અકુરસો, અજમોડ, કોરો
જીનાળી, પાહાડ મુળ, મીકુ સુરણ, ખાડ સુરણ, કાલેલ, કંઈ અપાણ, રેવાચીની
છર, શાહાછર, લેલી પીપર, એ સર્વ સરખા ભાગે અને દાંતી મુળ, સર્વની
બરાબર તથા પંચ લવણ, તેક, ઈંદ્રજવ, એ સર્વ સરખા ભાગે નાખીને તેખા
સર્વની બરાબર અને મોળ સર્વથી બમણો નાંખી ગાળીયા બારનાળીયા બેવડી
આપવી. દરોગ એક એક મોળી બરમ પાણીની સાથે આપવી, એકલે આક્રમક
રના કીદરોગ પાચ પ્રકારના મુકમ, પાક રોગ, સોલો, કમળો, ત્રણસે શૂળ, એટલી
વાણના રોગ આઠ કોડ, વીસ પ્રમેહ, અસ્મરી લીલાવર્ત, મુતકંઠ, હરસ, અંતરમળા
અલ્પ, તાવ, કીરમ વીકાર, વીરામજવર, એકલો રોમ દુર થાયછે

વાતરાક્ષસ રસ—પાશાખા મારેલુ સોલ ૧ ભાગ, રસઈકુર ૧ ભાગ, મધક ૧
ભાગ, કાત ૧ ભાગ, અલક ૧ ભાગ, સાઈ શુદ્ધ કરી મારેલુ તાણુ ૧ ભાગ, એ એકાં
કરી સડોવી મળે, મીઠક, નમોડ અકુરસો, એના રસમા ત્રણ ત્રણ દિવસ બસ
કરી શરાવમાં નાખી ૭ હોવા ૮ અઘાવા છાણોના દસકો પુર આપવો. ઘટ ધવા પછી
શુદ્ધ કરી મુકવુ, એ એકાંક ચણીની માર ધરતા અનુપાનથી આપવુ તેથી વાણ
રોમ, કીડસ્ત ભા, વાતરેલ, બાત્રબા, મંતુર વાણ, પક્ષધાત, કંઈવાણ, સમીજત વાણ
મુતુ તથા બેલેશપણ, શૂળ, જીનમાડ, એ રોગ દુર થાયછે

લઘુવાત વીજ્વલ—પારો, ગલક પાશાથી મોળા ભાગ, વહનામ ભાગ
૧૬ ભાગ એના બસ કરો, મીઠક મુળના કીકાળાની બાવના આપવી, એ માત્ર ૧
વાસ આપવી આઘામાવ, આમવાણ, દાંતોટી મળેલ, સવ શરીર તાક પડેલુ બંધા
દિ રોગો મરેછે

કલ્પતરુ રસ—રોમ અસ્મ ૧, પારો ૧ માફીક ૧, ૨ કળખાર ૧, હોંગળે ૧,
મતરીળ ૧, ગલક શુદ્ધ ૨, તાક ૨, સોલ ૨, એ સર્વ એકાંક એકાં કરી તેના લીજ
ના રસમા બસ કરવો અને મુકપુર આપવા, અને ત્રણ માસા કપાળચીનીના મુક
માએક ચણીની માર માત્ર આપવી, અનુપાન જીન્દુ પાણી, બિધી ધણી પ્રકારના
કોડ, કીડુબર કોડ, અલક તથા કાયબર, મંતુર અવર, એ ઉપર મધ પીપરના
સાથ આપવી, અને શૂળ, આમવાણ, મુતીકાવાણ, જી માડ, પાકરોગ, એ ઉપર
દાર અને ગાળ, એમા આપવી એથીના બીજા રોમા ઉપર આદાના રસમા આપવી

લક્ષ્મીલાસ રસ—પારો ૧ લોહ ૧ અભ્ર ૧ ગંધક ૧ મનશીલ ન

સોનુ ન એ એકઠાં ખલ કરી ત્રીફલા, ક્ષીરવીદારી, એના રસ વડે ખલ કરવો તેમજ જેઠીમધ, સાવરીની છાલ, એના ઊકાળાની લાવના આપી લોંટા કરવો, તે એરડાના પાનમાં વેટી ત્રણ દીવસ ચોખાના ઢગલામાં દાઢી મુકવો ચોથે દિવસે કાઢી લેવો તેની માત્રા ચાર ચણાઈ ભાર, મધ તથા ત્રીફલા કીંવા મધ અને પીપરમાં આપવી એટલે ક્ષય, કાસ, પાંડુ, હેડકી, મ્રણ, રાજ્યક્ષમા, હૃદીમક, અપસ્માર, ઇત્યાદી રોગ દૂર થાયછે.

મહાલક્ષ્મી વીલાસ—સોનુ ૧ રૂપુ ૧ અભ્રક ૧ તામ્ર ૧ મહુર ૧ વંગ ૧ કાંત ૧

લોહ ૧ નાગ ૧ મૌતીક ૧ એ સરવે જેટલુ રસલસમ કીંવા રસસીંદુર સદરહુ એસડોની એક ઠંકાણે કાજળી કરી મધ નાંખી ખલ કરવો, પછી તેના ગાળો કરી ત્રણ દીવસ આકરા તડકામાં મુકવો અને શરાવમાં મુકી પુટ આપવું, પછી ચીત્રકના ઊકાળા વડે આઠ પહોર ખલ કરવો એટલે રસ તૈયાર થયો, તેથી ત્રીદાપથી ઊત્પન્ન થયેલો ક્ષય, પાંડુરોગ, કમળો, સર્વ પ્રકારના વાયુ, શોફ, પ્રમેહ, ધાતુક્ષીણપણુ, શુળ, કોહ, અગ્નિમદ્ધ, તાવ, સ્વાસ, કાસ એટલા રોગો દૂર થઈ તરૂણપણુ પ્રાપ્ત થાયછે.

પ્રમેહ દરપહારી રસ—રસસીંદુર ૧ રૌપ્ય લસમ ૧ વંગ લસમ ૧ કાંતલસમ

૧ અભ્રક ૧ એ સર્વ એસડો ખલમાં નાંખી નાગરમોચ તથા ત્રીફલાના ઊકાળામાં ખલ કરવો, સર્વ પ્રકારના પ્રમેહ ઉપર એ માત્રા બે વાલ સાકર અને મધમાં આપવી.

પૂર્ણચંદ્રોદય રસ—પુતળીયાના સોનાનો છાલ તોલા ૪ પારો તોલા ૩

ગંધક તોલા ૬૪ એની કાજલી કરી રાતા કપાસના ફુલના રસમાં ખલ કરવો, પછી કુવારના રસમાં ખલણુ, પછી કપડમટી કરેલી સીસી લેઈ તેમાં તે કાજળી શીશીમાં અરધી સીસી મુઘી ભરવી, પછી વાલુકા ચત્રના વીશે મુકી ત્રણ દિવસ અગ્નિ આપવો, પોતાની મેળે થકું થયા પછી સીમીના ગળાએ જે રાતા-વણી રસ લાગેછે તે કાઢી લેવો પછી પૂર્ણ ચંદ્રોદય તોલા ૪ લીમસેની કપુર તોલા ૧ જયંદળ, મુંક, મરી, પીપર, લવીંગ, કર્તુરી એ ત્રણ ત્રણ માસા નાંખી નાગરવેલના પાનના રસમાં અડદ જેવડી ગોળીયો બાંધવી, તે ખાવાતું શાસ્ત્રમાં કહેલું પાનતુ બીડું તૈયાર કરી તેમાં નીત્ય એક ગોળી ખાતા જવી, એટલે ચાહું તેવી મહાન્મસ્ત સ્ત્રી હોય તો તેને સમયેવીના પણુ શીથીલ કરી શકેછે, ગોળી ખાતા પછી ઉપર કહેલુ દુધ પીવું માંસ લક્ષણ કરવું, માડા ખાવા, નજી અનાજ તથા મીઠાન્ન લક્ષણ કરવું.

શખ્રવ રસ—શીંધાલોણુ ૫, સંચળ ૫, વડાગરૂ ૫, લવણ ૫, સાવરી-

મીઠું ૫, મીઠું ૧૮, મારગુદ ન પારો, ફરકડી તોણા ૬ તથા નવસાગર ડાં, હીરા
કસી ૨૫, રક્ષ ૨૫, તોણા, સાણખાર ૧૬, સોરો ન પાવરોર એ સર્વ એક
કરી જીર્ણ નળીકા મત્ર વડે અરક કાઢવો, તે શબ્દવ, ગુલમ, લીંદર, શુળ, આ
રમરી, મુત્રફલ, અભિમદ, મહણી ઈત્યાદી ઉપર આપવો, એમાં માગીસ નાસક
પ્રયોગે આગ પાણી અને આ એકજાં

ત્રીતીય શબ્દાવ—સોરો ૧ પારો ૧ ફરકડી નહીં, અને મીઠું ૪૫ તેર
ત્રણે એસડો હાલસામા નાખી તેણે મોઢાંકી અરક કાઢવો, અથવા ૧ સીસીમા કરી
તેને બીજી સીસી કોઢવી, અને આઘરો બેલી સીસીના મો સાધવા, અગ્નિ ૧ પહોર
આપવો, ત્યતક બિલવા સાથે, એસે મુલા લીપરથી લીતારણ તેના ગુણ પહેલા
કથા પ્રમાણે બાજવા એ એસડા કેવુ પડે તે સુખ્ય મુલ્યમા ઠાંવા પાણીમા આપવું

પ્રતાપ લેકેરવર રસ—પારો ૧ ભાગ, અશક ૧ ભાગ, બંધક ૧ ભાગ, મી
રક ૧ ભાગ, લોહ ભસ્મ ૧ ભાગ, શબ્દભસ્મ ૪ ભાગ, આઘા ઠાણુ મસ્મ ૮
ભાગ, વછનામ એકકા કરી, ભાંગરાના રસમા ખસ કરી એક વાલ પ્રમાણે મોળીયા
કરી, અને આઘાના રસમાં અથવા બીજી અતુપાન મોજ આપવી, એસે જલજ
બેલી બધજે તે, તથા પ્રસૂતીવાણુ તથા વાપુરોમ, રસેખરોમ, આર્ધરોમ શુનિપાત,
વાત એ સર્વ રોગ દૂર થાય છે

શુતરોખર રસ—પારો ૧ સોણ ૧ રક્ષ ૧ વછનામ ૧ મુક ૧ મરી ૧ પીપર ૧
ધતુરાના બી ૧ બંધક ૧ તામ્ર ભસ્મ ૧ તલ ૧ તમાલપત્ર ૧ એલબીકાણા ૧ નામ
કેશર ૧ શબ્દ ભસ્મ ૧ વેલકામરી ૧ કથિરો ૧ એ એસડો સરમા ભામે લીકા કરી
ભાંગરાના રસમાં એકવીસ થીવસ ખસ કરવો, પછી તેની ઝાળીયા અથોડી પ્રમાણે
આપવી, અતુપાન થી તથા મધ ઠાંવા ફૂંધ પવાસ, યાજવા, તેથી અમ્લપીત,
લિલ્લી, શુળ, ગુલમ, કાસ, મહણી, અલીસાર, હેઠકી, કપ, પીતરોમ દૂર થાય છે

અગ્નિમુત રસ—કોલી ભસ્મ ૧ ભાગ, શબ્દભસ્મ ૨ ભાગ, પારો તથા બંધ
કની કાજળી ૧ ભાગ, મરી ૩ ભાગ, એ એસડો લી જુના રસમા ખસ કરી ઝાળીયા
વાલ લેવડી ભાંધવી, તેથી અભિમદ, મહણી, શુળ, અજરણ, તથા પ્રમદ, એકેવર
એસમા આપવી, ફળને સાકર તથા થીમાં આપવી, મધ પીપરના સાથ આપી
દોષ તે સ મહણી થીકાર દૂર થાય છે

ત્રીપુર ભૈરવ—ગંધક તોણા ૩૦ પારો તોણા ૧૦ હીરજો ૧૦ નવસા
ગર ૧૦ રસકપુર ૧ તોણા ફરકડી ૬ એ સર્વ એસડોની કાજળી કરી પૂર્ણ અઢોલ
મની પેઠે ભરી લગાડી રસાવણુ તેથાર કરણ તેને અગ્નિ ૧૬ પહોર પક્ષપાત, વગેરે
વાયુ, ઉપદ્રવ, લીપર અતુપાનની યાજના કરી આપવું

સમીરપન્તગ—પારો ૧૦ ભાગ, ગંધક ૧૦ ભાગ, સોમલ ૧૦ ભાગ, હર-
તાળ ૧૦ ભાગ, એ ઓસડોની કળ્કલી કરી વાળુકા ચંત્રમાં અગ્નિ આપવો, આ
રસ રવાસ, કાસ, વગેરે ઉપર ઘણો ઉપયોગી છે.

પીયુષાદિવટી—વછનાગ ૧ ભાગ, કેશર ૧ ભાગ, જયફલ ૧ ભાગ, મરી ૧
ભાગ, જવંત્રી ૧ ભાગ, લવીંગ ૧ ભાગ, અકલકારો ૧ ભાગ, તેલીયો ટંકણખાર ૧
ભાગ, કસ્તુરી ૧ માસો એ સર્વ આદાના રસમાં ખલ કરી વટાણાજેવડી ગાળીયો
ખાંધવી. સરદી, ઊદ્રસ, અજીરણ, વગેરે ઉપર નાગરવેલના બીડામાં આપવી
જેને તાઠા પાણીએ નાહાઈ સહન નથાતું હોય તેને આ ગાળી ઘણી ઉપ-
યોગી થશે.

આશ્વત્થીકુમાર માત્રા—વછનાગ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, મુંઠ ૧ ભાગ,
ત્રીફલા ૩ ભાગ, પીપરીમુલ ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, અફેણ ૧ ભાગ, નેપાળાના બી ૧
ભાગ, હરતાળ ૧ ભાગ, ટંકણખાર ૧ ભાગ, લવીંગ ૧ ભાગ એ ઓસડતુ ચુર્ણ કરી તેમાં
પારો ૧ ભાગ તથા ગંધક ૧ ભાગ એની ઠાજળી મેળવી ખલ કરવો, પછી ગાયના
આરધા શેર દુધમાં ઘોટવું સુક થાય એટલે તેમાં અરધો શેર ગોમુત્ર નાંખી ફરી
ખલ કરવો, એ પ્રમાણે ભાંગરાના રસની ભાવના આપી તેની ચણ્યાજેવડી ગાળીયો
કરવી, એ રસાયણ અનુપાન થોડું સર્વ રોગઉપર આપવું.

ગંધક રસાયણ—શુદ્ધ ગંધક લેઈ તેને ગાયના દુધની ૧ ભાવના તથા આતુર
જાતનો ઊકાળો ૧ ભાગ તથા ભાંગરાનો રસ ૧ ભાગ એની ભાવનાયો જુદી જુદી
એક એક આપવી, શેવટે આદાના રસની એક ભાવના આપી એક માસાજેવડી
ગાળીયો કરી સુકવવી, તેમાંથી એક ગાળી સાકરની સાથે આપવી એટલે મંદઅગ્નિ
ચળ, ખસ, વીશદાષ, પાંડરોગ, અંતરગળ, (વધ્રાવળ) જીરણજવર, સર્વપ્રમેહ, આમ-
વાયુ, ધાતુક્ષય, શુળ, કોષ્ઠગત રોગ, અઠારકોડ, ક્ષય એ રોગ દૂર થઈ ધાતુની વૃદ્ધિ
થાય છે. તથા ખલની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વડવાતળ રસ—ચોખો હરતાળ ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, શીશાનુ ભસ્મ
૨ ભાગ, ચોખો ગંધક ૨ ભાગ, મરી ૧૬ ભાગ, એનું ચુર્ણ કરી તે નીત્ય એક ચણાઈ
ભાર ધીમાં આપવી એટલે વીશુચી સર્વ પ્રકારના શુળ, પ્લીહ, ઊદર, ગુદમ, સગ્ર-
હણી, રવાસ, ઊદ્રસ, કંદ, વાયુ, અગ્નિમદ્ધત્યાદી સર્વ રોગ દૂર થાય છે.

શ્વાસકુઠાર—પારો, વછનાગ, મરી, ટંકણ, મનસીળ, ગંધક એ ઓસડો
સરખા ભાગે અને મરી આઠ ભાગ, સરવ એકડું કરી. ૬ ભાગ મુંઠ, મરી, પીપર એનું
ચુર્ણ નાંખી એક પહાર ખલ કરવો, પછી શરાવમાં નાંખી નાહાનુંશું પુઠ

આપવું તે ઓસ. ચણેલી ભાર નાગવેસના પાનનીસાથે આપવું એરસે રવાસ, કાસ, અભિમઠ, કંકરો ૧, સત્રિપાત, અપસમાર વગેરે દુર થાયછે

ગિદયભાસ્કર ગમ—પાટે ૧ ભાગ, મધિક ૨ ભાગ, તાજમગ્ન ૮ ભાગ, મનસીલ ભસ્મ ૨ ભા ૧, નગ્તાળ ભસ્મ ૩ ભાન, મરી ૪ ભાગ, ઘાખો વદનામ ૨ ભાગ, એ ઓસડો ખવમા નાખી, નળી, આદુ, માગગે, તથા જાડકી તળસી, એ દરએકના ગ્રામા સાત સાત વિગ્ર ખસ કરી ઘાળાયો આઠ લેવી બાપવી તે અનુપાન થોણ સવ ડોનોગિપર આપવી

ગુગલુપાન ગમ—મુઠ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ, પીપર ૧ ભાગ, તજ ૧ ભાગ, તમાલપત્ર ૧ ભા ૧, એવઘી દાળા ૧ ભાગ, ધાળા ૧ ભાગ, દર ૧ ભાગ, સદાછર ૧ ભાગ, સવરક ૧ ભા ૧, દગમ ૧ ભાગ, કેવદાર ૧ ભાન, શરિયા ભસ્મ ૧ ભાગ, વગમગ્ન ૧ ભા ૧, દર્દિગો ઘાખો ૧ ભાગ, લોદ ભસ્મ ૧ ભાગ, એ સર્વ આગડો એકઠા કરી વી-લકાતના રસમા સાત દિવસ ધોરવા પછી માત્ર ચણેલી ભાર દશખના ડીમાગાનુ અનુપાન થોણ બારેવાઠ ગ્રાને પેદુસા મદિનાથી તે નવ મદિનાશુધી આપવી એરસે ગરમવ તીના સવ રે ૧ દુર થયે

બાવનુર્યોદય ગમ—પાટે ૧ ભાગ, દર્દિગો ૨ ભાન, મધિક ૩ ભાગ, કંકર આપગી ૮ ભાગ, નાનભસ્મ ૨ ભાગ, અભિકનગ્ન ૮ ભાગ, એ ઓસડો ખસમાં નાખી કુવારના મો પુદો આપડો અન અઘાતા રસનીપજુ તેરસીલ બાવનાએ આપવી અઘ લેવી ડાળીયા કરવી, તે કુદ થી નધ એમા આપવી એરસે સત્રિ પાનજવર, છરજુનવર, પાડ, ઊતરી, અગ્યાર પ્રકારના ફાવ, મમદર, દરસ, વાઈ, ઊનમાઠ, કમગો દત્તાદી ગ્રાવ રેગ દુર થાયછે

લોદનામ ગમ—કોળીભસ્મ ૧ ભાગ, મકર ૧ ભાગ, ગલવેસ ના ભાગ, પારે ના ભાગ, મધિક ના ભાગ, એ ઓસડોની ત્રણ દિવસ કાજળી કરી સારીની રસમા ખડ કરવો પછી કા જેસીના રસની બાવનએ આપવી પછી આરકમી, સાવવળી, મીત્રકમુગ એની બાવના આપી લોદો કરી ન મામા મુકવવો સાચે શરા વમા મુકી કુકર પુઠ આપવું થક થયા પછી ફરી ખડ ફરી તે એરસુ ૮ મરીનું મુજ તમા નાખડી પછી ના એવતા પાન, આદુ, આ રે, નળી, સરમવાનુ મુગ, નીકેલા એની એક એક બાવના આપી ડાખમા મુકવવું એ ઓસડ એક માસે લેવ મધમા આપવો એરસે ફાવવાય પીનથી ઊતરત થએલી વ્યાધી, રવાસ, કાસ, મદલી, પાક, દાસીમક એ તાગ દુર થક અગ્નિ પ્રીત થાયછે, વીરં વૃદ્ધિ થાયછે

દાયકુપાર—પારો ૧ ભાગ, મધિક ૧ ભાગ, નાગમગ્ન ૧ ભાગ, લોદ ૧ ભાગ,

કાંતભસ્મ ૧ ભાગ, ગજવેલભસ્મ ૧ ભાગ, અબ્રક ૧ ભાગ, મંડુર ૧ ભાગ, વગભસ્મ ૧ ભાગ, હીંગળો ૧ ભાગ, હરતાળભસ્મ ૧ ભાગ, કોડીભસ્મ ૧ ભાગ, ટંકણખાર ૧ ભાગ, પીપરતું ચુર્ણ ૨ ભાગ, એ એસડોનો કાઠાસાવરીના ઊકાળામાં ખસ કરી પછી લીળુના રમમાં સાત દિવસ ખસ કરવો. નાગરમોથ તથા દેવદાર એના ઊકાળામાં ત્રણ દિવસ ખસ કરવો પછી અઠઠ જેવડી ગોળી સાકર તથા મધ ધી એમાં આપવી, એટલે રાજ્યક્રમા, ક્ષય, પાંડુ, કમળો, મધુમેહ, ધંધુમેહ, વાયુમેહ, ઊદર, કામ, શ્વાસ, રક્તપ્રદર, ગુદમગુળ, ઈત્યાદી રોગ દુર થાયછે.

અતુરમુખ રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, અબ્રક ૧ ભાગ, સેતુ - ૧ તોલા, સર્વ ઝાસડા ખલમાં નાંખી કુંવારના રસમાં ખલ કરવો. પછી તેની ગાળી બાંધી એરડાના પાનમાં વેટી ત્રણ દિવસ અનાજના ઢગલામાં દાટી મુકવો, પછી કાઢી સર્વ રોગોત્તર તેનો ઉપયોગ કરવો. અતુપાન ત્રીફલા મધ, કીંવા બીજી ઉત્તમ પ્રકારનું ચોખ્ખું, અગ્યાર પ્રકારના ક્ષય, પાંચ પ્રકારના કાસ, કોડ, પાંડુરોગ, પ્રમેહ, શુળ, સ્વામ, મેદારોગ, મદાગની, હેડટી, અમ્લપીત્ત, ત્રણ એટલાં રોગ સારા થઈ શરીરની પુરુદી તથા પુત્રની પ્રાપ્તિ થાયછે.

પ્રમેહ ગજકેસરી રસ—કાંતભસ્મ ૧ ભાગ, નાગભસ્મ ૧ ભાગ, વંગભસ્મ ૧ ભાગ, અબ્રહ્મ ભસ્મ ૪ ભાગ, શીલાજીત ૫ ભાગ, તરવડાના ટુલોલુ કેશર ૬ ભાગ, એ સર્વ એખઠા કરી લીંબુના રસમાં ઘોટવા અને તે માત્રા અડદ ખરાખર સાકર ધી તથા મધ એનીસાથે આપવી એટલે પ્રમેહ, અંગ બળતરા, મુત્રકૃંચ, અશ્મરી, સાંદ્રમેહ, લાલામેહ, પીતમેહ, ઇત્યાદી મુત્ર વીકાર બંધ થાયછે.

પ્રળય કાળામી રસ—હીંગળામા એલો પારો ૧ ભાગ, શુદ્ધ ગધક ૧ ભાગ, અબ્રક ૨૫ ભાગ, ગોદંતી હરતાળ ૨૫ ભાગ, મનશીળ ૩ ભાગ, ટંકણ ૨ ભાગ, કળખાપરી ૬ ભાગ, નેપાળો ૧ ભાગ, વછનાગ ૨ ભાગ, હીંગળો ૨ ભાગ, લોહ ૧ ભાગ, તામ્ર ૧ ભાગ, એ સર્વ એસડો આકડાના દુધમા ખલની અદર ઘોટવા પછી નગોડ, ચીત્રક, કોસ્ટ, લીણુ, કારેલી, એના ઉકાળામાં જુદી જુદી એક એક ભાવના આપવી, પછી તે એસડોના લોદા કરી તાંબાનાં ડબ્બામાં નાંખી કપડમઠી કરી વાળુકા યંત્રમાં મુકવું, અને એ પહોર આંચ આપવી થડુ થયા પછી ઝીણું કરી તેમાં ગધક, હરતાલ, વચનાગ તથા હીંગળો એ એક એક ભાગ નાંખી પચ-કેલના ઉકાળા વડે એ પહોર ઘોટવું પછી દશમુળોના ઉકાળામાં ત્રણ દીવસ ઘોટવું તેની ગોળી વાલ ખરાખર કરવી. તે વીશમજ્જર ઊપર ખારેકના ધીમાં, તથા સામાન્યે જ્વર ઊપર આદાના રસમાં તથા ધીજ્જ જ્વરઉપર અનુપાનની ચોજના કરી આપવી, બળતરા ઘણી થાયે તો, દુધભાત ખાવો, દહીંભાત તથા દાશભાત ખાવો, પાનનું ધીકું ખાવું, ચંદન ચોપડવું, કૃપા તથા તળાવમાં નહાવું.

મદન કામેશ્વર રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, અરીસ ૧ ભાગ, એ
જલમા નાંખી નાગરવેતના રસમાં એક પદાર ખસ કરવો અને વાસ લેવડી યો
ળીયો કરવી, તેમાંથી એક યોળી સાંચે સાકરની સાથે ખાવી તેઉપર જમણ
નદી કોરાવ કુદ માત્ર પીવું ઉતાર લીંછુનું શરણત પીવું

ઈલામેદી રસ—પારો ૧ ભાગ, રકણ ૧ ભાગ, મરી ૧ ભાગ ગંધક ૧ ભાગ
મુક ૧ ભાગ, નેપાળો શુદ્ધ કરેલા ૧ ભાગ એ સર્વનો લીંછુના રસમાં ખસ કરી
ખાત્રા કરી મુકવી તેમાંથી વાસ લેવડી આપવી, અને તે ઉપર લેલા ઠોમસ
લેસ લેલા લુલાળ થયે, આ રેલક તાવ વૌરે ઉપર મલ્લુ સારું

શુખવટી—આમળીના ફોલગની રાખ તેલા ૪ પંચલવળુ સર્વ મળી
તેલા એ ખરલમા નાંખી લીંછુના રસમાં પસાળવા પછી સંજના કકા તેલા
૪ લેઈ તે એવા તપાવવા કે દાખથી તેના કુરો થાયે, તે લીંછુના રસમાં ઘોસાવવા,
પછી સર્વનો એકઠો ખસ કરી તેમાં દાંગ ૧, મરી ૧, મુક ૧, પીપર ૧, વજનાત
માસા ૩, પારો માસા ૩, ગંધક માસા ૩ નાખી કીણા ખસ કરવો, ને તેડની બો-
રના ઠળીયા લેવડી ઝાળીયો કરવી, તે માગી લીધાથી અભિમંદ થકે ઉત્પત્ત થયેલો
રોગો એક ક્ષણમાં દૂર થાયછે તેમજ શુભ, કાયે, ઇલાલી રોગો પણ નાશ પમા-
દીએ શાખવટી પાતાના ઉપકાર વડે હમેશા લોકોનું કલ્યાણ કરે છે

મદર રીપુ રસ—પારો ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, નામલસ ૧, રસાળ ૩
ભાગ, લોસ ૧ ભાગ, એ સર્વ અશ્લુસાના પાનના રસમાં ખસ કરી તેની ને વાસ
પ્રમાણે માળી મધમાં આપવી, એરથે મળા ફીવસત કલ્યાણ પ્રદર દોષ તે ખજ
આશમ થાયછે

બોલ્લબંધરસ—ગોણુ સત્ત ૧ ભાગ, ગંધક ૧ ભાગ, પારો ૧ ભાગ, હીરા-
બોળકમાગ, એકઠા સાવરીના ઊઠાગામા ઘાડી તેની ત્રણ ત્રણ માસાની ઝાળીયો ભાં
ધવી તે મધમાં આપવી એરથે પ્રમેદ, પ્રદર, યુતક્રુષ, પાણવી ઇલાદિ રોગો ખરેછ.

મલ્લ સીકુર રસ—પારો ૬ ભાગ, રસકપુર ૬ ભાગ, સોમલ ૪ ભાગ,
ગંધક ૫ ભાગ, એ સર્વ આસડો ખરલમા એકઠા વીણા કરી કપડમડી કરેલી
શીંગીમાં ભરી વાણકા જત્રમા ૧૬ પદાર અગ્નિ આપવો, પાતાની યોગે મલ્લ થવા
પછી રસ કાઢી લેવો, એ રસ ઘસારત પ્રમાણે અનુપાત વડે સેવન કરવો દોષ તે
સર્વ વાણ તથા શક્તિપાત વગેરે મારાછે

સુતીકા ભરણુ રસ—સોઝું, રૂપુ, તાંબુ, પરવાળ, એના ભસ્મો, પારો, ગંધક, અભ્રક ભસ્મ, હરતાલ, મનશીલ, સુંઠ, મરી, પીપર, હરડે એ સરખા ભાગે લેઈ આકડાના દુધમાં ખલ કરવો, અને ચીત્રડ મુળના ઉકાળાની ભાવના ૧ તથા સાટોડીના રસની ૧ ભાવના આપી ભુધર ચંત્રમાં ગજપુઠ આપવું પોતાની મેળે થંડુ થયા પછી કાઢી લેવું તેમાંથી અરધી ચણોડી ભાર ઘટારત અનુપાનની સાથે આપવું એટલે ચાહે તેવો સુવારોગ તથા ઘણું કરી ધનુરવાત તેમજ ત્રીદિપથી થયેલી વ્યાધીનો નાશ કરેછે, તે ઉપર પથ્થ ઈચ્છા પ્રમાણે ભોજન કરવું.

પ્રતાપ અગ્નિકુમાર રસ—પારો, તામ્ર, ગંધક, વછનાગ, મરી, સુંઠ, ત્રણ ખાર, પંચલવણુ, એના આદાના રસમાં ખલ કરી કાંચની શીશીમાં ભરવું. અને પાલુકા ચત્રમાં ધીસા તાપે એક દીવસ પકવવું, પોતાની મેલે થંડુ થયા પછી તેમાં દસમા ભાગનો વછનાગ નાંખી ખલ કરવો, તેમાંથી એક ચણોડી પ્રમાણે માત્રા આદાના રસમાં શન્નિપાત ઉપર આપવી તેથી સર્વ વાયુ વીકાર દૂર થશે.

લક્ષ્મી નારાયણ રસ—શુદ્ધ કરેલો ગંધક, ટકણુ, વછનાગ, હીંગળો, હરડો, અતીવીખની કળી, કાળોકુડો, અભ્રક, સીંધાલોણુ, એ એસડો સરખે ભાગે લેઈ ખલમાં ઝીણા કરવા, અને દાતીના મુળનાં ઉકાળામાં તથા ત્રીફળાના ઉકાળામાં ત્રણ દીવસ ખલ કરવો, તેમાંથી બે વાલ માત્રા આદાના રસમાં આપવી એટલે તાવ, શન્નિપાત, આચકી, વીશમજ્વર, અતીસાર, ગ્રહણી, આમ, રક્ત, પ્રમેહ, શુળ, તથા સુતીકા વાયુ, એ સવેનો નાશ કરેછે, પથ્થ મીષ્ટાન્ન ભક્ષણુ કરવું તેલ લગાડી નહાવું. કપૂર લગાડેલું પાણી પીવું. ફુલ, પીલાચ દનના ઉપભોગ લેવો. નારીએળતુ પાણી પીવું. સ્ત્રીનું સંગ પણ ઈચ્છા પ્રમાણે કર્યો છતા પણ શુભ કરેછે.

કામેશ્વર રસ—જયફલ, અકલકરો, કાળાધતુરાના ણી, જાઈનું ફુલ, અરીણ, વછનાગ, હીંગળો, એ એસડો, સરખા ભાગે લેઈ ઝીણા કરવા અને ખસખસના ઉકાળામાં ખલ કરવો, તેની એક ચણોડી પ્રમાણે ગોળી કરી સાકરમાં આપવી, એટલે સો સ્ત્રીઓની સાથે રતી કરવાને શક્તી આવેછે.

કામદેવ રસ—રૂપુ ૧ હીરો ૨ સોઝું ૩ તાંબુ ૪ પારો ૫ અભ્રક ૬ ગંધક ૭ લોહ ૮ એ એસડો એકથી એક ચઢીયાતો લઈ કુંવારના રસમાં ખલ કરી કાંચની સીસીમાં ભરી મીઠું ભરેલાં વાસણમાં મુકી તેનીચે ધીમે ધીમે અગ્નિ આપવો; એક દિવસ પકવ થયા પછી પોતાની મેળે થકુ થયા એટલે લેઈ આકડાના દુધની ભાવના આપવી, પછી અસગધ, કાવળી, કુચલી, ઘોળી, મુસળી, તાલીમખાતુ એના રસોની ત્રણ ત્રણ ભાવનાએ

આપવી, અને શતાવરીના ઊંઠાળાની એક ભાવના આપવી, પછી કસ્તુરી, ખરી, કપુર, કંકાળ, એસચી, સર્વીંગ, એ એસડો પેલેલાના એસડથી આપમે ભાગ નાખી સર્વ એસડો બેઠેલી સાકર નાખી, ત્રણ માસા એસડ આપે તોલા માથના દુધમા પકવવું અને બે તોલા-માથના દુધની સાથે આપવું અને મધુર આદાર સેવન કરવો એરસે મુદ્દપણ, બલ, તેજ, એ વધેછે અને અનેક તણ્ણ એપિનીપાસે ગમન કરવું છતાપણ દુઃકેશન જવાનું નથી.

અર્ધનારીનદેશવર—પારો, ગંધક, વળનામ, મુદ્દ કંકળ, એ સર્વ એકઠા ઝીણા કરી સરપના મામા નાખી તેજીપર કપડમઠી કરી માટીના વાસણમાં તેસાથ મુકવો હેઠેજીપર મીઠું નાખી વાસણનું મા બદ કરી ચાર પહેાર મુખી આકરો તાપ આપવો પાતાની મેળે થકુ થયા પછી ખસ કરવો તેમાથી એક થલેઠી ભાર એસડનો નાસ લેવોજે નાસુરીમા નાસ લીધો હોય તે તરફના અરધા આમનો જવર જસે એ કવતુક સાથે વઢક રજી

બ્યાધીહરણ—પારો ૯ ભાગ, રસકપુર ૯ ભાગ, ગંધક ૪૦ ભાગ, એ ત્રણેને એકઠા ઝીણા કરી સીસીમા ભરી વાળુકા યતના વીસે ૧૬ પહેાર અગ્નિ આપવો, પછી કાઢી લેવું એ રસ ઊપડે શ હવાઈ રેગોજીપર મલેજા ઊપડોડી છે

દરદશીદુર—મુદ્દ પારો ૯ ભાગ, રસકપુર ૯ ભાગ, રસ ૪૦ ભાગ, મુદ્દ ગંધક ૪૦ ભાગ, એ સરવ એકઠા પોટી કાચના સીસીમા ભરી તે વાળુકાવ પ્રમા મુદ્દી જલતા અમીઠી ૧૬ પહેાર પકવ કરવું પછી પાતાની મેળે થકુ થાય એરસે કાઢી તેમાથી વાસુરાગજીપર જારાનું અનુપાન થોણ માત્રા આપવી, એરસે જવર, સનિપાત, વગેરે રોગ શાલી થાયછે

તાવકેરવર રસ—દરવાજ ૪ ભાગ, માફીક ૪ ભાગ, મનસીસ ૪ ભાગ, પારો ૪ ભાગ, કંકળ ૪ ભાગ, ગંધક ૮ ભાગ, તામ્ર ૮ ભાગ, એ સરવ એક ઠેકાણે પોટી ૬ દિવસ મુખી લીંણુના રસની ભાવના આપવી પછી બુધરવ પ્રમા ૬ પુઠા આપવા પછી ૧૬ તોલા લોહમરમ નાખી તે સરવનો તીરામો ભાગ, વળનામ નાખી કરી લીંણુના રસમા ખસ કરવો એ માત્રા બે અ ૬ બેઠેલી એસના થીમા આપવી લીંવા બાબચોતું મુખ તોણ ૧ તથા થી તથા મથ એકઠા કરી તેમા આપક આપવું તેથી સરવ પ્રકારના કોઠ દુર થાયછે

મતતકુ પારો રમ—પારો, ગંધક, તામ્રમરમ, લોહમરમ, મુદ્દજ, અ મઠ, શીળાચત, બદેર કોચના, ત્રીફલા એ સરમા લાગે, અગ્નિકમરમ, કરજની બીયો, એ બે એસડો ચાર ચાર ભાગ એપ્રમાનુ એસડો લઈ, ઝીણા કરો ખતમા નાખી મપની ભાવના ૧, તથા થીની ભાવના ૧ આખી થીના રીઠા વાસણમા ભરી મુકવું

૧ તોલાપ્રમાણે નીત્ય લેતા જઈ, એજિ પર પથ્ય-ચોખા, દુધ, મધુત્રય એપ્રમાણે પથ્ય કરવું છતા જેહેના કાન, નાક, આંગળાચો એ ગળતકોડથી સડી ગયા હોય તો એ કામદેવ જેવો સુંદર થસે તથા એ આસડ લીધા પછી સ્ત્રીસંગ કરવો નહી અને તે કોડની વ્યાધી ઘણી હોએ તો તેજિ પર પથ્ય પાણી તથા ભાત એટલુંજ કરવું.

રત્નગરભપોટલી રસ—પારાતુ ભસ્મ, સોનાતુ ભસ્મ, રૂપાતુ ભસ્મ, નાગ-ભસ્મ, લોહભસ્મ, તામ્રભસ્મ, માક્ષીકભસ્મ, પરવાળાભસ્મ, શ ખમ્ભસ્મ એવા દશ ભસ્મો સરખાં ભાગે લેઈ ૭ દિવસ બુધી ચીત્રકના રસની ભાવના આપી તે આસડ પીલી કોડીચોમાં ભરવું પછી ટકણખાર તથા આકડાના દુધમાં ઘોટી તેવડે કોડી ચોના મો ખંદ કરવા અને નાહાની કુલડીમાં ભરી ગજપુઠ આપવું. પોતાની મેળે સીતળ થયા પછી તે કાઢી ખલ કરવો અને નગોડના રસની સાત ભાવનાઓ તથા આદાના રસની ૭ ભાવના અને ચીત્રકના રસની ૨૧ ભાવના આપવી, એટલે એ રસ સીદ્ધ થયો, એ રસ ક્ષયનો નાશ કરવા મરી તથા ધીમાં આપવો એટલે આઠ પ્રકારના મહારોગ, પાંડ, તાવ, અતીસાર એનો નાશ કરેછે, તથા ચે અતુભવી છે.

ગુટીકા.

ચંદ્રપ્રભા ગુટીકા—કચોરો ૧ વજ ૨ નાગરમોયા ૩ કરીયાતુ ૪ ગળો ૫ દેવદાર ૬ હળદર ૭ અતીવીખની કળી ૮ દારૂ હળદર ૯ પીપરીમુળ ૧૦ ચીત્રક ૧૧ ધાણા ૧૨ હરડે ૧૩ બેહુલ ૧૪ આમળ ૧૫ ચવક ૧૬ વાવડીંગ ૧૭ ગજપીપર ૧૮ સુંઠ ૧૯ મરી ૨૦ પીપર ૨૧ સોનામુખી ૨૨ સ્વર્ણમાક્ષીક ભસ્મ ૨૩ જવખાર ૨૪ સાજીખાર ૨૫ સીંધાલોણ ૨૬ સંચળ ૨૭ વડાગરૂ મીઠું ૨૮ એ અઠવીસ આસડો ત્રણ માસા ભાર તથા નસોતર ૧ દત્તીમુળ ૨ તમાલપતર ૩ તજ ૪ એલચી ૫ વંશલોચન ૬ એ છ આસડો સોળ સોળ માસા લેઈ સર્વતું ચુર્ણ કરજી; તથા લોહભસ્મ ૨ તોલા, સાકર ૪ તોલા, શીલાજીત ૮ તોલા, શુગળ ૮ તોલા લેવો પછી એ સરવો આસડો એક ઠેકાણે વાડી તેમાં તે ચુર્ણ નાખી એક તોલાપ્રમાણે ગોળીયા બાંધવી, એ ગુટીકાને ચંદ્રપ્રભા ચેજી કેહેછે એ ચંદ્રપ્રભા સર્વ રોગ દુર કરવામાં વીજેયાતછે. એથકે ૨૦ પ્રકારના પરમા, તથા મુત્રકંઠ, મુત્રધાત, પાણવી, ઝાડોખદ, શુળ, પ્રમેહપીતકા, તથા અરબુદ, તથા જેથી વૃષણ મોઠા થાયછે. તે રોગ પાંડરોગ, કમગો, હુલીમક રોગ, અતરંગળ વાયુ, કેડતુ શુળ, સ્વાસ, કાસ, તથા પગને તોડ થાયછે તે વીચર્ચીકા રોગ, કોડ, હરસ, ચળ, કંવલ, ભગદર, દતરોગ, નેત્રરોગ, સ્ત્રીચોને પ્રદરથી લોહી વગેરે પડેછે તે, પુરુશનાં ધાતુગત વીકાર, અગ્નિમદ, અરૂચી, તથા વાયુ, પીત્ત, કંફ એના પ્રકોપ એવા સર્વ રોગ દુર થાયછે, તથા આ ચંદ્રપ્રભા બલ આપણારી તથા રસાયણુ યુક્ત છે એવું જાણવું.

ઠાકાએન ગુટીકા—અજમે ૧ ૯૩ ૨ માણા ૭ મરી ૪ વિખુકાતા ૫
 અજમે ૬ ૬ સોણ ૭ એ એસડો એક એક તોણ તથા હાંજ સેકેસો ૬ તથા અખાર
 ૧ સાણખાર ૨ સીંધાસોણ ૩ સચળ ૪ વડામરૂ મીઠું ૫ ખોડાનુ મીઠું ૬ જંગલીખાર ૭
 નીસોતર ૮ એ એસડો બે બે તોણા પ્રમાણે, દાંતીમુળ ૧ કચેરો ૨ પુસ્કરમુળ ૩ નાવ
 હાંજ ૪ કાઠીબજાર ૫ હાંબજ ૬ ચીત્રક ૭ અમ્બલેતસ ૮ મુઠ ૯ એ નવ એસડો
 ખાર ખાર તોણા પ્રમાણે સેવા પછી એ સર્વ એસડો મુર્ક કરી બીજેરાના સ્થા
 તેની ઝાળીયા કરવી, અને ઠાકાએન ગુટીકા કેહે છે એ ઝાળી ધી અથવા માવના
 દુધમા અથવા ખાદામદમા અથવા ઊંઘા પાણીમા ગુદમરોમ મરવાવીયે આપવી
 એ ઝાળી મદમા સીંધી જતા વાતગુદમ દૂર થાયછે, નાવના દુધમા સીંધી દોષતો
 પીતગુદમ દૂર થાયછે તથા ઝામુનમા સીંધી દોષતો કદગુદમ મરે છે તથા દરમુળોના
 જીકાળામા સીંધી દોષતો ત્રિદાસગુદમ નાશ પામે છે ઉપનજા દુધમા સીંધી દોષતો
 શિપાને રક્તગુદમ થાય છે તે દૂર થાય છે તથા છાતીના રોમ, સમહણી, મુળ, દીરમ
 વીકાર, તથા હરસ એ રોમ દૂર થાય છે

ચોમરાજ ગુગુળ—મુઠ ૧ પીપર ૨ અવક ૩ પીપરીમુળ ૪ ચીત્રક ૫ શે
 કેસો હાંજ ૬ અજમે ૭ ૧૨૨૮ ૯ શહાનરૂ ૧૦ રેલુક ધીજ ૧૧ ઈંદ્રવ
 ૧૨ પાહાડ મુળ ૧૩ વાવડી ૧૪ લેડી પીપર ૧૫ કડુ ૧૬ અતીવીખની કળી ૧૭
 ભારંગ છાલ ૧૮ વેખ ૧૯ મોરવેલ ૨ એ વીસ એસડો ત્રણ ત્રણ માસા પ્રમાણે
 સેવા તથા એ એસડાથી જમણી ત્રીજાણ લેવી, પછી એ સર્વ એસડો કુરી મુર્ક
 કરી તેની બરાબર મુખ્ય કરેસો ગુગળ લેઈ બીજો વારી ઝાળના પાક જેવો પાતલો
 કરી તેમા તે મુર્ક નાખજી પછી વંજભરમ, શાખમરમ, નામમરમ, લોહમરમ,
 અલકભરમ, મહુર ભરમ, તથા રસશીદુર એ સાત ભરમે ખાર ખાર તોણા
 પ્રમાણે તે ગુગળમા નાખી સર્વને એક લેડો કરી તેની ઝાળીયા ત્રણ ત્રણ માસા
 પ્રમાણે બાંધી બીના રીંદા હાલસામા ચુકવી એને ચોમરાજ ગુગળ કેહે છે એ ગુગળ
 સીંધો દોષ તો ત્રિદાસ દૂર કરે છે, તથા એ રસાયન છે તથા એ ઉપર મેકુન,
 ખાણી, પીપુ, એનો નીચે નથી, પથ્થ મરવાવીના ગુણ આવે છે, તથા એજે સવ
 વાયુના રોમ, કોઠ, હરસ, સમહણી તથા પરમે, વાતરક્ત, નાભીને મુળ, ભગ
 ન, જીદાવત નાક, ક્ષયરોમ, ગુદમ, વાઈ, સીરોમહ, અગ્નિમહ, સ્વાસ, કાસ અગ્નિ,
 એરોગ દૂર થાય છે, તથા આ ચોમરાજ ગુગળ પુરપના માનુનો વીકાર દૂર કરે છે તથા
 સ્ત્રીપાના રક્તવલ્લાપણાનો રોષ દૂર કરે છે તથા પુરપને માત્ર વધારી પુત્ર આપ
 જારો થાય છે, તથા વાંઝણીપાને પુત્ર આવે છે, તથા રાશનારી જીકાળામા સીંધી
 દોષ તો અનેક પ્રકારના વાકુ દૂર થાય છે કાંડોસ્થાઈ તથા જીકાળામા સીંધો દોષ
 તો પીતરોગ દૂર થાય છે, તથા આરમવધારી જીકાળામા સીંધો દોષ તો કદ દૂર થાય
 છે કદ દુગરના જીકાળામા પરમા દૂર થાય છે ઝામુનમા સીંધો દોષ તો પાહરોગ

જાયછે. શરીરમાં મેદ ગુટ્ટી થઈ શરીર વધુ હોય તો મધમા આપવો. કુસ્ટ રોગને લીખડાના ઊકાળામાં આપવો, રક્તવાયુ ઉપર ગલોના ઊકાળામાં આપવો, શૂળ તથા સેજ ઉપર પીપરના ઊકાળામાં આપવો; ઉંદરના જેહર ઉપર પાડળીના ઊકાળામાં આપવો, આખોના રોગ ઉપર ત્રીફલાના ઊકાળામાં આપવો, સાઠોડી વગેરેના ઊકાળામાં સર્વ ઉદર રોગ ઉપર આપવો, એ પ્રમાણે અનુપાનો જાણવા.

ગોક્ષુરાદી ગુગળ—ગોખર ૧૯ તોલા લાવી થોડાક કુટ્ટી તેમાં પાણી છગણુ નાંખી અરધુ પાણી રેહુ તાહાસુધી ઊકાળો કરવો પછી શુદ્ધ કરેલો ગુગળ ૨૮ તોલા લેઈ સારો વાટી તે ઊકાળામાં નાંખી ફરી ગોળના પાક જેવો જાડો થાય તહાં સુધી પાક કરવો, તેમાં મુંઠ, મરી, પીપર, હરડે, ખેહડા, આમળા, નાગરમોથા, એ સાત ઓસડો ચાર ચાર તોલા પ્રમાણે લેઈ ચુર્ણ કરી તે પાકમાં મેળવી એક લોંઠા કરી પછી તેની ગોળીયો બાંધવી અને આપવી, તેથી પરમો, મુત્રક્રમ, સ્ત્રીયોને પ્રદર વગેરેથી લોહી વહેછે તે, મુત્રધાત, વાતરક્ત, વાયુનો રોગ, ધાતુવીકાર, પાણુવી, એરોગ દૂર થાયછે.

કૈશોર ગુગળ—હરડે ૧ ખેહડા ૨ આમળા ૩ ગળો ૪ એ ચાર ઓસડો ૬૪ તોલા લેઈ આખા ભાંગા ખાંડી લોહાની કઢઈમાં ૧૫૩૬ તોલા પાણી નાંખી તેમાં તે ઓસડો નાંખી અરધુ પાણી રેહુ તાહાસુધી ઊકાળો કરી ગાળી લેવો, પછી શુદ્ધ કરેલો ગુગળ ૬૪ તોલા પ્રમાણે લઈ ઝીણો વાટી તે ઊકાળામાં મેળવી ફરી લોંઠાની કઢઈમાં નાંખી લોંઠાની કડચીવડે વારંવાર હલાવવું ગોળના પાક જેવો જાડો થાય તહાં સુધી પાક કરવો તેમાં બીજા ઓસડો નાંખવાના તે એવા કે હરડે, ખેહડે, આમળા એ ત્રણ બે બે તોલા, તથા ગળો ચાર તોલા, તથા મુંઠ, મરી, પીપર એ પ્રમાણે ઓસડો છ છ તોલા તથા વાવડીંગ બે તોલા, દાતીનું મુળ એક તોલા, નશોતર ૧ તોલુ એ સર્વ ઓસડોનું ચુર્ણ કરી તે પાકમાં મેળવી પછી તેની ત્રણ ત્રણ માસા પ્રમાણે ગોળીયો બાંધવી અને ધીના રીઠા હાંડલાંમાં તે મુકવી. એને કૈશોર ગુગળ કહેછે. એ ગુગળ નવ સેકા પાણીમાં અથવા દુધમાં અથવા મંજીસ્ટાદી ઊકાળામાં લેવો, તથા વધેદ એ ગોળીયો રોગીના શક્તિ વગેરેના વીચાર કરી તથા રોગની પરીક્ષા કરી પછી અનુપાન ચોજી આપવી, તેથી સર્વ કોડ, તથા ત્રીદોષથી થયેલાં જેવાતરક્ત તે સર્વ પ્રણ, ગુદમ, પ્રમેહ, પીટ્ટીકા, પરમા, ઉદરી અગ્નિમંદ, કાસ, સોજો, એ રોગ દૂર થાયછે, તથા એ કૈશોર ગુગળ કાંતી કરણુરો છે, તથા વાસકાદી ઊકાળામાં લીધો હોય તો નેત્રોના રોગ દૂર થાયછે તથા વડૂણાદી ઊકાળામાં લીધો હોય તો ગુદમ વગેરે રોગ દૂર થાયછે. ખદીરાદી ઊકાળામાં લીધો હોય તો પ્રણરોગ, કુસ્ટ રોગ, એ રોગ દૂર થાયછે. તથા ખાટુ તીખુ અજીર્ણ તથા સ્ત્રીપાસે જાવું, તથા મેહનત કરવી, તડકો લેવો, તથા દારૂ પીવી, તથા કોષ કરવો, એ સર્વનો ત્યાગ કરવાથી માણસ વગર રોગનો રહી સારા ગુણે આવેછે.

સંજવની ગુટીકા—વાવડીંગ ૧ સુક ૧ પીપર ૩ હીમજ ૪ આમળા ૫ એલેડા ૬ વજ ૭ ગળો ૮ લીલામા ૯ વજનાગ સારો શુદ્ધ કરેલો ૧ એ ફા એસડો સરખે મામે લઘુ બોટ્રમા વાડી તેના ગાળી અનેહી બરાબર કરી પછી આઠાના રસમાં અછરણ તથા બુદ્ધમરોગ ઉપર એક એક ગાળી આપવી યોગ્યીને બે ગાળી, સન્નિ પાત ઉપર ચાર ગાળીયા આપવી. એ ગાળી માણસને જીવતુ કરે છે તેથી એને સંજવની ગુટીકા કહે છે.

મરીયાદી ગુટીકા—મરી ૧ તોણ, પીપર ૧, જવનાર ૧૫ દામની જાલ ૨ તોણ, એ ચાર એસડોનું ચુર્ણ કરી ૮ તોણ ગાળમા તે ચુર્ણ નાખી ગાળીયા ત્રણ માસા પ્રમાણે કરી આપવી તેથી સર્વ કાસ દુર થાય છે એમાં સરખ નથી.

બૃહત સુરણાદી વટીકા—સુરણ ૧૬ ભાગ, વરધારા ૧૬ ભાગ, ઘોળી ૫ સલી ૮ ભાગ, તથા હરેડે, બેહડે, અમળા, વાવડીંગ, સુક, પીપર, લીલામા, પીપરી મુળ, વાલીસપતર, એ નવ એસડો ચાર ચાર ભાગ તથા તજ એલેચી, મરી એ ત્રણ એસડો બે બે ભાગ સેવા પછી સર્વ એસડો ખાડી તેથી બમણા તેમાં ગાળ નાખી ગાળીયા કરી આપવી, તેથી અગ્નિ પ્રક્રિયા થાય છે, તથા હરસ અને વાકુ કહી ઉત્પન્ન થયેલી બે સમજણી તે તથા રવાસ, કાસ, પેશા યાના પકે કવણુ રોગ થાય છે તે, રલીપરોગ સોબે, હેઠી, પરમા, બમર તથા બેથી ધોળાવાળ થાય છે તે પલીતરોગ એ સરવ રોગ દુર થાય છે તથા એ ઘોળીયા સ્ત્રીના સગ કરવાની ઈલા ઉત્પન્ન કરે છે તથા છુધી આપે છે તથા શરીરની જરા દુર કરે છે.

દ્રાક્ષાદી ગુટીકા—માદી ફાખો ચારમા સેર, સોનાચુચી ૪ તોણ, મોડે હરેડે ૬ ગ ૪ તોણ, સાકર ૪ તોણ, જવ ત્રી ૬ માસા, કેસર ૩ માસા, એ એસ ડોનું ચુર્ણ કરી ફરાખના લીલાસવડે એક તોણ પ્રમાણે ગાળી બાધવી, એ થકે મલશુદી તથા મલમીત વાણુ, અગ્નિપીત્ત, પીત્ત વાણુ, હોલદીસવાણુ, વગેરે સાર થાય છે.

બાહુશાતગુઠ—કઠુ ઈલાવણુ ૧ નામરમાથ ૨ સુક ૩ કાતીમુળ ૪ હીમજ ૫ નહોતર ૬ કથોરો ૭ વાવડીંગ ૮ બોનાર ૯ ચીત્રક ૧૦ તેજબળ ૧૧ એ અમાર એસડો બે બે તોણ સેવા તથા સુરણ ૩૨ તોણ તથા વીપારા ૧૬ તથા લીલામા ૧૬ તોણ સેવા પછી એ સર્વ એસડો ઘાઘાસા ખાડી તેમાં ૩ ૪૮ તોણ પાણી નાખી ઘાઘા બાગવ પાણી રહેતા ચુધી ઊકાળો કરી સર્વ એસડોથી ત્રણજો માગ નાખી ફરી તાપ ઊપર મુકી પાક કરવો, તેમાં ચીત્રક, નહોતર, કાતીમુળ, એ ત્રણ એસડો ચાર ચાર તોણ સેવા તથા સુક, મરી, પીપર, એલેચી અમળા તજ, એ ૭ એસડો ચાર ચાર તોણ સેવા. પછી એ સર્વ એસડોનું ચુર્ણ તે પાકમાં નાખવું તથા તે થકુ થયા પછી તેમાં ૬૪ તોણ મધ નાખી પાકમાં મેલવી આ બાહુશાતથી હરસ નાશ પામે છે.

શુદ્ધરશન ચુર્ણ જવર વગેરે ઉપર—હરડે ૧ બેહડા ૨ આમળા ૩ દારૂહ-
બાદ ૪ રીંગણી ૫ ભોરીંગણી ૬ કચોરા ૭ સુઠ ૮ મરી ૯ પીપર ૧૦ પીપરીમુળ ૧૧
મોરવેલ ૧૨ ગળો ૧૩ ધમાસો ૧૪ કકુ ૧૫ પીતપાપડો ૧૬ નાગરમોથ ૧૭ ત્રાયમાણુ
૧૮ નેતરવાલો ૧૯ કડવો લીંબડા ૨૦ પુસ્કર મુળ ૨૧ જેઠીમધ ૨૨ કુડાતુ મુળ ૨૩
અન્નમોહ ૨૪ ઇંદ્રજવ ૨૫ ભારગ મુળ ૨૬ સરગવાના બી ૨૭ મેટ અથવા કુલાવેલ
ફેંકડી ૨૮ વજ ૨૯ તજ ૩૦ પદ્મકાન્ત ૩૧ વાળો ૩૨ ઘોળી સુકડ ૩૩ અતીવીખની
કળી ૩૪ ચીકણા મુળ ૩૫ જગલી ગાંબે ૩૬ જગલી ભાલ ૩૭ વાવડીંગ ૩૮ તગર
૩૯ ચીત્રક ૪૦ દેવદાર ૪૧ ચવક ૪૨ પટોળ પત્ર ૪૩ જીવક કપલક એ બે મલતા
નથી તેથી તેના બદલામાં વીદારીકંદ ૪૫ લવીંગ ૪૬ વશલોચન ૪૭ ઘોળુ કમળ
૪૮ કાંકોળી મળતી નથી તેથી તેના ઠેકાણે જેઠીમધ ૪૯ તમાલ પત્ર ૫૦ જાવત્રી
૫૧ તાલીસ પત્ર ૫૨ એ બાવન ઓસડો સરખા ભાગે લેવા તથા સર્વ ઓસ-
ડોથી અરધું કરીયાતુ લેઈ તે સર્વનું એકતુ ચુર્ણ કરવું. તેને શુદ્ધરશન ચુર્ણ કહે છે. એ
ચુર્ણ થડા પાણીમાં લેવો એથી વાત, પીત્ત, કફ, તથા સર્વ જીર્ણજવર દૂર થાયછે,
એ બાબત સંશય ન રાખવો. વાતજવર, પીત્તજવર, વાતકફજવર, પીત્તકફજવર,
અગાંતુકજવર, ધાતુગત જવર, વીશમ જવર, સન્નિપાત જવર, માનસ જવર, તથા
એકાંત્રો તાવ, વગેરે દૂર થાયછે. મોહ, આખોમાં દોન હોય છે તે, ભ્રમ, તરસ, સ્વાસ,
કાસ, પંડુરોગ, છાતીનો રોગ, તથા કમળો એ રોગ દૂર થાયછે, પીઠતુ કળતર તથા
શુળ, કેડ, દેચણ, પડખા, એનો શુળ દૂર થાયછે. જેમ દાનવોતુ નાશ કરણાડ સુદ-
રશન ચક્ર છે તેમ એ સર્વ જવરનું નાશ કરણાડ આ ચુર્ણ છે એવું જાણવું.

લઘુગંગાધર ચુર્ણ—(સર્વ અતીસાર ઉપર) નાગરમોથ ૧ ઇંદ્રજવ ૨ કુ-
ણ્બીલુ ૩ લોદર ૪ મોચરસ ૫ ધાવરીના કુલ ૬ એ છ ઓસડો સરખા ભાગે લઈ
તેનું ચુર્ણ કરી તે છાસમાં ગોળ મેળવી તેમાં તે ચુર્ણ નાંખી લેવું. તેથી સર્વ અ-
તીસાર દૂર થાયછે. તથા પ્રવાહીકા એટલે પાતળો ભસભસાર ચુક્ત ઝાડો જાતો
હોય તે પણ બંદ થાયછે એ ચુર્ણને લઘુ ગંગાધર ચુર્ણ એવું કહે છે એ ચુર્ણ અતી-
સારને બંદ કરણાડ છે, એવું જાણવું.

વૃધ ગંગાધર ચુર્ણ—(સર્વ અતીસાર ઉપર) નાગરમોથ ૧ દેહ ૨ સુઠ ૩
ધાવરીના કુલ ૪ લોદર ૫ વાળો ૬ કુણ્બીલુ ૭ મોચરસ ૮ પહાડ મુળ ૯ ઇંદ્રજવ
૧૦ કુડાની છાલ ૧૧ આંખાની ગારલીનો ગરલ ૧૨ અતીવીખની કલી ૧૩ લાજરી
૧૪ એ ચઉદ ઓસડોનું ચુરણ ચોખાના ધુવડામાં મધ મેળવી તેમાં પીવું તેથી પ્ર-
વાહીકા એટલે પાતળા ઝાડા થાય છે તે મટેછે, તથા સર્વ અતીસાર તથા સંત્ર-

હણી પણ જલદીથી દુર થાય છે એ ચુરણને વૃંદ મ આધર ચુરણ એવું કહે છે એ ચુરણ નદીના વેગ જેવો અતીસારનો વેગ હોય તે એ જ કહે છે

મહાસવી ગાદી ચુર્ણ—લવંગ તોસા ૨ કસ્તૂરી માસા ૧ મારોચન માસા ૧ અદન ના તોસા ૧ બાવરી ૨ બાયફળ ૨ એક્કચી ૨ તમાસ પતર ૧૧ ધાણા ૧ વાળો ૨ ભારમ મુળ ૧ નાગકેશર ૧ સુક ૧ મરી ૧ ધમાસો ૧ કાળો વાળો ૧ કોસર ૧ કોઠાણુ ૧ પોળી મુસળી ૧ કમળ કદ ૧ સુવર્ણ માલીની વસત ૧૧ સોદાકાત ના વળ ૧૧ અમ્મક ૧૧ મકર ના પાએલ સાફ ૮૦ તોસા એ એસડો એકઠા કરી તેનું મુર્ચની ૭ માસા પાસેર દુધમા મિ વખત લેતા બાવુ છરણુ જવર, કાચ અપરમાર, જામ, ધાતુક્ષીરુષણ, વગેરે સર્વ રોગ મરે છે

લવણ ત્રીતિયાદી ચુર્ણ—સીંધાલોણ ૧ સંચળ ૨ વદાગર ૩ સાલખાર ૪ જવખાર ૫ વરખાળી ૬ મુવા ૭ વજ ૮ અજમોદ ૯ જામલી તળસ ૧૦ સેરણી ૧૧ છર્ડ ૧૨ સાહાણુ ૧૩ મરી ૧૪ પીપરીમુળ ૧૫ પીપર ૧૬ ગાંબીપર ૧૭ સેકેસો હીંમ ૧૮ આપુખા ૧૯ કચુરો ૨૦ પદ્મામુળ ૨૧ કલ્બ ૨૨ ચીત્રક ૨૩ જવક ૨૪ વાવડી ૨૫ અમ્મલ વેતસ ૨૬ આમલીની જાળ ૨૭ નહેાવર ૨૮ કતી મુળ ૨૯ ચાત્રવરી ૩૦ કાંઠી ઈન્દ્રાવલુ ૩૧ ભારમ મુળ ૩૨ કેવડાર ૩૩ અજમોદ ૩૪ ધાણા ૩૫ વૃંદ ૩૬ પુસ્કર મુળ ૩૭ બેર ૩૮ હીમજ ૩૯ એવા એમલુ માળીસ એસડો સરખે ભાગે લેઈ મુર્ચ કરવું પછી તે મુર્ચને આઠાના રસનું તથા બીજેના રસનું એવા બે પુઠો લુણ લુણ આપવા અને સુકવી મુકવું પછી એ મુર્ચ થીમા અથવા લુના મધમા અથવા જીનોપાણીમા હીંવા બેરડીના લીંઝામા અથવા જાવના જાશમા હીંવા જીંઝીના દુધમા અથવા હલીના નીતારમા નાખી આપવું, એ ૩ માણે જે અનુપાનનો જે રોગને ઊપચાર થયે તે અનુપાનની યોજના કરી આપવું તેથી પદમા જમણા પાંખે ચકતરોમ ચાચકે તથા કાળા પાંખે કવણનો રોગ ચાચ છે તે તથા કેકટુ મુળ, મુકરોજ, પદમા મુળ, જાલીનો રોગ, હરસ, મળતો અવ રોષ, અગ્નિમંદ, મુકમ, તથા આદીસા એવા નામનો વાતુનોરોગ ચાચકે તે, તથા ઉર રોગ, હેડાદી, પેડ દુસડો, રવાસ, કાસ, એ રોગ દુર ચાચકે એ એસડોનો લીંઝાનો કરી તેમા થી નાખી કરી થી રહેતા મુખી લીંઝાની ગાળી લેજી તે થી લીકુ હોય તે ઉપર કહેલા જે રોગ તે એથી દુર ચાચકે

હીંમવાદી ચુરણ—સેકેસો હીંમ ૧ પદ્મામુળ ૨ હીમજ ૩ ધાણા ૪ જામલીજાળ ૫ ચીત્રક ૬ કચુરો ૭ અજમોદ ૮ સુક ૯ મરી ૧ પીપર ૧૧ સેરણી ૧૨ અમલવેતસ ૧૩ જામલી તળસ ૧૪ આમલીની જાળ ૧૫ છર્ડ ૧૬ પુસ્કરમુળ ૧૭ વજ ૧૮ અવક ૧૯ સાલખાર ૨ જવખાર ૨૧ સીંધાલોણ ૨૨ સંચળ ૨૩ વદાગર ૨૪ જાવખાર ૨૫ થી ૨૫ બગીખાર ૨૬ એવા જબીસ એસડોનું મુર્ચ કરી તે સીંજના પદ્મા

અથવા ભોજનના વચે લેવું અથવા દિવસનું મધ તેમાં અથવા ગાયના છાશમાં અથવા ઊંઘા પાણીમાં લેઉ, તેથી વાયુ તથા કફ થકે ઊક્ષત્ર થયેલો જે ગુદમ તે તથા છાતીનો રોગ તથા અસ્ત્રીલા નામનો પેટમાં જે વાયુનો રોગ થાયછે તે, છાતી પેડું, તથા પાસળીયોમાં શુળ થાતું હોય તે, તથા ચોની શુળ, મુત્રકૃછ, ઝાડાકબજ, પાંડુ-રોગ, અરૂચી, હેડકી, જમનાપડખે પેટમાં યતકૃત રોગ થાયછે તે રવાસ, કાસ, કંઠ-રોગ, સંગ્રહણી, તથા હરસ એ સર્વ રોગ દુર થાયછે. અથવા આ ચુર્ણ ને બીજોરનો રસ કાઢી સાત પુઠો આપી ગોળીયો કરવી, તે ગોળી લીધી હોયતો વાયુકફ થકે ઊક્ષત્ર થયેલો જે રોગ તે રોગ દુર થાયછે.

ચંદનાદી ચુર્ણ—અગર ઊંચુ ૧ વંશલોચન ૧ ચદન ઊંચુ ૧ વાલો ૧ એ સર્વ ઓસડો સરખાં ભાગ તથા તે સર્વજેટલી સાકર એ સર્વનું ચુર્ણ કરી ત્રણ માસા નીત્ય બે વખત દુધમાં આપવું એટલે બળતરા, પીત્ત, મુત્રકૃછ વગેરે રોગ મટેછે.

નારાય ચુર્ણ—પીપર તોલો ૧ નસોતર ૪ તથા સાકર ૪ એ સર્વનું ચુર્ણ કરી તેમાંથી એક તોલું ચુર્ણ મધમાં લીધી હોયતો પેટનો આફરો મટેછે, તથા ઝાડાકબજ, ઊદરરોગ, તથા કફ તથા પીત્તશુળ દુર થાયછે.

રાજવલ્લભ ચુર્ણ—શુદ્ધ કરેલો ગંધક તોલો ૪ શુઠ ૯ હરડે ૪ ચીત્રક ૧ શહા-જીર ૨ સીંધાલોણ ૪ એ ઓસડો લીંબડાના રસમાં ખલ કરી બે માસાની ગોળી બાંધવી તે બદકોસ્ત, વાયુ, પીત્ત, વગેરેજીપર ચોળવી.

સિતોપલા ચુર્ણ—સાકર ૧૬ તોલો વંશલોચન ૮ પીપર ૪ એલચીદાણા ૨ તળ ૧ તોલું એ સર્વ ઓસડોનું ચુર્ણ કરવું એ ચુર્ણને શીતોપલાદી ચુર્ણ ચેઊં કહેછે. ચે ચુર્ણ મધ તથા ઘી એકઠું કરી તેમાં લીધું હોયતો રવાસ, કાસ, ક્ષય, તથા હાથે પગે બળતરા થાયછે તે, અગ્નિમદ્ધ, તથા જીભ સુની પડેછે તે, પેટનું શુળ, અરૂચી, તથા તાવ, માથાં વગેરેમાં રક્તવીકાર થાયછે તે તથા પીત્તવીકાર ચે રોગ દુર થાયછે.

તાલીસાદી ચુર્ણ—તાલીસપત્ર તોલું ૧ મરી ૨ મુંઠ ૩ પીપર ૪ તોલું વંશ-લોચન ૫ તોલું ચેલચી તથા તળ ચે બે અરધ અરધ તોલું તથા સાકર ૩૨ તોલો એ સરવનું એકઠું ચુર્ણ કરી લીધું હોયતો મોઢે રૂચી આવેછે. તથા અત્રપાચન થાયછે, કાસ, રવાસ, જવર, ઊલટી, અતીસાર, સોસ, પેટનો આફરો, પેટમાયલી ડાખા પડખાની ગાંઠ, સંગ્રહણી, તથા પાંડુરોગ એવા સર્વ રોગ દુર થાયછે, અથવા સાકરનો પાક કરી તેમાં એ ચુર્ણ નાખી ગોળીયો કરી લીધી હોયતો ચુર્ણની પેઠેજ ગુણ કરેછે.

નારાયણ ચુર્ણ—ચીત્રક ૧ હરડે ૨ બેહડા ૩ આમળા ૪ મુંઠ ૫ મરી ૬ પીપર ૭ જીર ૮ સેરણી ૯ વજ ૧૦ અજમોદ ૧૧ પીપરીમુળ ૧૨ વરીયાળી ૧૩ જગન

લી તળસ ૧૪ અજમે ૧૫ કચુરો ૧૬ માણા ૧૭ વાવડીંગ ૧૮ કસુજ ૧૯ ચોક ૨૦ પુસ્ત
 રમુજ ૨૧ સાલખાર ૨૨ જવખાર ૨૩ રૂપિયાસોજ ૨૪ સચળ ૨૫ વડાગર ૨૬ સમુદ્ર
 મીઠું ૨૭ બગદીખાર ૨૮ કોસ્ત ૨૯ એ એપ્રિલનીસ એસડો સરખા ભાગે તથા બે
 ભાગ કવ રજમુજ, ૩ ભાગ નસોતર તથા ૪ ભાગ કલીનુમુજ તથા ૪ ભાગ પીગાપા-
 રવ મુજ તે ન મીજે તે તેના બદલામા ધાર લેછી, અને એ સર્વ એસડોનું મુજ
 કરવું, પછી તે મુજ બે રોગીના કોઠા પાથનથી તથા તેલ વગેરે પાથોથી
 સ્ત્રીકલે પથો છે તેવા રોગીને બુસાખ થાવા સારુ આપવું તેથી જાતીને રોમ,
 પકરોમ, સ્વાસ, કાસ, ભગદર, અગ્નિમંદ, તાવ કોમ, સમદલી, નલમદ એ સર્વ
 રોમ ઉપર અનુપાનની યોજના કરી એ મુલ આપવું, ૧૨ કુસથા ઉપર મધ
 મા આપવું ગુલમરોગ ઉપર બેરહીના ઊઠાણામા આપવું, મળ જખને ક્લીના
 પાણીમા આપવું, અછરજખને લીન્દા પાણીમાં આપવું, શુભાવીરો કાતરવાલેવી
 પીડા થાય છે તેને અમલીના હાસના ઊઠાણામા, તથા કિરરોરોને કીરજના કુખમા
 અથવા નાથના હાસમા, વાણરોખને મધનીસાથે, હરસને દાઢમના પાણીમા આપવું
 તેથી યે સવ રોમ દુર થાય છે તથા યે મુલ લીકુ હોય તેા ચાવરવીરા, જંજમવીરા,
 એ બેલી પ્રકારના વીરા દુર થાય છે યે મુલને નાસવજુ મુલ એવું કહે છે એ મુલ પકે
 સરવ કુદ રોગ દુર થાય છે

નદપટ્ટી ચુર્ણ—ઠાળીછરી ૧ ડીકામાળી ૧ કામલાનાબીજ ૧ સચળ ૧
 અબાદગર ૧ કક ૧ સંધિસોજ ૧ એ સરવ એસડો સરખા ભાગે લેઈ મુલું કરવું
 તેમાથી મુજ લીન્દા પાણીના સાથે આપવું એરસે સરવ પ્રકારના જવરદુર થાય છે

પાચક ચુર્ણ—ચીત્રકમુજ ૧ તોણ, સેકેસોદીમ ના, પીપરીમુજ ૧, એજમાદ
 ૧, સાલખાર ના, સંધિસોજ ૧, મીઠું ન પીપર ૧ મરી ૧ જવક ૧ જવખાર ૧ સચ
 જન સાવરી મીઠું ૧ તોણ યે સરવ એસડોનું મુજ કરી પેહેલાથી બીજેરાના
 રસની એક ભાવવા આપવી, પછી દાઢમના રસનું એકપુક આપવું, તે મુલ અછરજ
 તથા અગ્નિમંદીપર આપવાજુ

મળશુધીનું ચુર્ણ—મોઠી દરડેલ ૬ જ તોણ ૨, સીનામુખી તોણ ૨, રેવાધીની ૧
 અરખા તોણ, મરી ના મુક ૧ સચળ ના સંધિસોજ ૧ એવું મુલું કરી રાતે લીન્દા
 પાણીનીસાથે ત્રણ ગાસા લેવા જવું એરસે મલશુખી સારી થસે

ચોપચીની ચુર્ણ—ચોપચીની ૧ યેરસાદર, તોણ ૪, પીપર ૧ તોણ પીપરી
 મુજ ૧ મરી ૧ સર્વિંગ ૧ અલકારો ૧ રીચેથી આજમે ૧ મુક ૧ વાવડીંગ ૧ તળ
 ૧ એ સરવ એસડોનું મુલ પ્રમેદ તથા ઊપદયા તથા તદુમેદ, અસાખજુ
 તથા ઊપદયાથી સાધા ઝંઘાળા હોય તેા તેગીપર એવા સરવ રોમઉપર લીન્દા પાણી-
 માં આપવું

આમળાની થેપલીયો—રસદાર આમળાં શેર ૧ લાવી જરા બાફ આપવી અને તેમાંથી ઠળીયા કાઢાડી નાખી તે વાટવા, તેમાં હીંગ, જીરું, મરી, પીપર, સુંઠ, ઘાણા, તજ, સીંધાલોણ, સંચળ, હરડે, એનો ભુકો કરી નાખવો, અને તેની થેપલીયો કીંવા ગોળીયો કરી મુકવી મુકવી, તે ઘણી રૂચી કરણારી તથા પાચન કરણારી છે.

પાક.

અસંધ પાક—આસઘના ભુકો તોલા ૪૦ સુંઠ ૨૦ પીપર ૧૦ મરી ૪ તજ ૪ એલચીદાણા ૪ તમાલપત્ર ૪ લવીંગ ૪ ગાયતું દૂધ ૨૦૦ મધ ૧૦૦ ગાયતું ઘી ૫૦ પીપરી મુળ ના જીરું ના તમાલપત્ર ના લવીંગ ના અગર ના વાળો ના ચીત્રક મુળ ના ઘોળી મુખડ ના ટોપર ના કમળ ના રૂમીમસ્તકી ના વંશલોચન ના આમળાં ના ખેરસાલ ના કપુર ના ધમાસો ના સાંઠોડી ના અજગંધા ના ચિત્રક ના શતાવરી ના એનુ કપડ છાન ચુર્ણ કરી મુકવું. પાકની રીતી—આસંધ, સુંઠ, પીપર, તથા મરી એનુ ચુર્ણ દુધમાં નાંખી હલાવી ધીમા તાપ ઉપર તેનો આવો કરવો, પછી ઘી નાંખી ગહુના રવાની પેઠે થાય તહાં સુધી સેકવો, પછી ૧૨ શેર સાકરની ચાસણી કરી તેમાં તયાર કરેલો આવો તથા સર્વ ઓસડોનુ ચુર્ણ એકઠું કરી નાખવું પછી હલાવી થાળીને ઘી ચોપડી તેમાં સરખું રેડે તેના ચોશલાં પાડવા.

ગોખરૂ પાક—ગોખરૂનુ ચુર્ણ ૬૪ તોલા, ગાયતું દુધ ૨૫૬ તોલા, અંદ્રેણુ ૧ તોલું, ઘેએલ સાકર કચા ૧૬ શેર, લોંકોળુ ૪ તોલા, કચુરો ૪ સુરણ ૪ લાન્નળુ ૪ ઘોળી મુસળી ૪ નાગરમોથ ૪ લદ્રમોથ ૪ શતાવરી ૪ નીવળીની બીયો ૪ લારંગમુળ ૪ તોલા, રાસ્ણા ૪ જીરું ૪ શહાજીરું ૪ કાંકડીનુ બી ૪ ગોખરૂનુમુળ ૪ દાહમના દાણા ૪ તોલા, બીલીનુ મુળ ૪ અરજણુ ત્રક્ષની છાલ ૪ ઘોડીની છાલ ૪ સાલફળા ૪ બદામનુ મગજ ૪ કિસમિસ ૪ અસંધ ૪ કવચ બીજ ૪ કેશર ૪ બળબીજ ૪ સાકર ૪ દરાખ ૪ કાળી દરાખ ૪ કમળકાંકડી માયલાં ગોળા ૪ જલ પીપલો ૪ તજ ૪ અકુરસો ૪ મોચરસ ૪ સાંઠોડી ૪ જંગલીઅડદ ૪ એલચીદાણા ૪ તોલા તથા કપુર બરાસ ૪ માસા ઘોળી મુખડ ૪ તોલા, કાળો વાળો ૪ તોલા, સાલમ મીસરી ૪ ચોપચીની ૪ અજમો ૪ અકોલ ૪ તાલીમખાતું ૪ પુસ્કર મુળ ૪ કપુરકાચરી ૪ દેવદાર ૪ ચીત્રકમુળ ૪ તમાલપત્ર ૪ નાગ કેશર ૪ ગળો ૪ ત્રીકટુ ૧૨ ત્રીફળા ૧૨ પીપરી મુળ ૪ ચવક ૪ અકડાનુમુળ ૪ વાવડીંગ ૪ ચારોળી ૪ તોલા, કસ્તુરી ૪ માસા, વરયાળી ૪ તોલા, જેદીમવ ૪ પદ્મ કાસ્ત ૪ કેળનો ગાલો ૪ ગુલાબના ફુલ ૧૬ સરગવાની છાલ ૪ અકોલ ૪ લવીંગ ૪ લોદર ૪ કંકોળ ૪ તાલીસપત્ર ૪ રૂમી મસ્તકી ૪ સીંગોડા ૪ તવડીર ૪ સુરસાસીંગ ૪ લીલામંભાધસોં મગજ ૪ કાંતુકળી ૪ રેણુકળી ૪ મંજીર ૪ ટોપર ૪ અસંધ ૪ મોરવેલ ૪

અગર ૪ વ શાસાચન ૪ કાકરસીંગી ૪ મુંડી ૪ કોરસીંગ ૪ અસેલીયા ૪ ખીચોરા ૪ લોહ
ભસ્મ ૪ રસસીંદુર ૪ વ ગભસ્મ ૪ હીંગળો ૪ અભક્ ભસ્મ ૪ માક્ષીક ભસ્મ ૪ હેમ-
ગળ ૪ વસત ૪ મુખક ૪ એ આસરોતુ ચુર્ણ પાકમા નાખવુ, પછી મુગ ખી પકાવો
ચાસલા કરવાના પેહેલા નાખવાના તે એવા કે ચાર તોલા કેશરતુ પાણી કરી સાક-
રની ચાસણીમા નાખવુ ચાતુરભત ૧૬ તોલા, હર્ષીંગ ૪ ભવકુસ ૪ એલચીદણા ૪
ભવત્રી ૪ એતુ ચુર્ણ ચાસલા કરવાના પેહેલા નાખવુ, એ પાકની રીત એવી કે
કુદમા ગોખરતુ ચુર્ણ નાખી આવો કરવો બાકી પ્રથમ કહેલા પાકની રીત
પ્રમાણે કરવુ

મહાકુરમાડ પાક—પાકેલા કઠ્ઠુ સુરા કોહલાનો મગજ ૪૦૦ તોલા લઈ
કલઈ હીધેલા વાસણમા નાખી તેને બાફ આપવી, પછી પાણી નીચોઈ ગ્રાસના
ધીમા તે મગજ તળેલો, અને ત્રીજા ૩ તોલા, શતાવરી ૧ તોલા, કપુરો ૧ વરી
ચાળી ૧ ધોળી મુખક ૧ વ શાસાચન ૧ ચીકણાતુ મુળ ૧ વાવડીંગ ૬ ધાણા ૧ મોષ
૧ રાકકુંડ ૬ તાલીમખાતુ ૧ આસાં ૧ વાળો, અજમાઈ ૧ નસોતર ૧ કોર ૧ કાષ્ઠ
૭ ૧ ધોળી મુસલી ૧ હીંદી પીપર ૧ તાલીસપત્ર ૧ છા ૧ ચક્રાછ ૧ કરામ ૧
ગોખર ૧ વરધારા ૧ ચીત્રકમુળ ૧ બેરીમખ ૧ હર્ષીંગ ૧ કાળો વાળો ૧ કંકિરસીંગી
૧ પીત્તપાપટો ૧ કવચ ઝીંજ ૧ કમળકાકડી માવલા ગોળા ૧ ખારેક ૧ લીલામા
માએલો મગજ ૧ કકોળ ૧ ચેરલી ૧ સેકોળ ૧ ચાતુરભત ૧ ભવત્રી ૧ મુવર્ણ
માક્ષીક ભસ્મ ૧ રૌખમાક્ષીક ૧ સીંગિયા ૧ સાવરીની છાલ ૧ એતુ ચુર્ણ કપાળજ
કની અભક્ ભસ્મ ૪ તામ્રભસ્મ ૨ લોહભસ્મ ૨ ધાંધેલ સાકર ૪૦૦, કેશર ૨, એનો
પાક કરવો તે એવો કે સર્વ આસરોતુ ચુર્ણ તથા ભસ્મ તળેલા કોહલાનો મગજમા
લેગવ્યા પછી સાકરની ચાસણીમા કેશરતુ પાણી નાખી ચાસણી ધાવ એટલે તેમા
તે કોળાતુ મગજ નાખી હલાવી ચાલમા કાલઈ, અને તેના ચાસલા પાકવા, પછી
તેમાથી શક્તિ ભેઈ બે અથવા ત્રણ તોલા મુખી નીચ આપવો તે છિપર પાનતુ
બીકુ બાઈ, એ પાક વૃશ તથા મુકખાતુ અને રજસ્વલાપણુ એની મુખી કરનારો
તથા ધાતુવધક એવો છે, તથા વાત, પીત, કફ, ક્ષય, છજબવર, લીછડી, પ્રમેહ,
રક્તપીત, અસ્તપીત, રક્તદોરા, પ્રકર, પકરોગ, મુત્તીકા રોગ, અખિમક, મસ્તક
રોગ, વહી, પહીત, નેત્રરોગ, બળતણ, વાતરક્ત, મુત્રક્રમ, સર્વ અગની પીમ એ
રોગ દુર કરે છે

કવચ પાક—કેવલીના બી આએલા ગોળા ૧૨૮ તોલા, વાષતુ કુદર ૨૫૬ તોલા,
માવતુ ધી ૧૨૮ તોલા, અગર ૨ ભવત્રી ૨ ભવકુળ ૨ મુંક ૨ હર્ષીંગ ૨ અકકારો ૨
છા ૨ પીપર ૨ ત્રીખત ૬ કેશર ૨ તોલા, કપુર માસ ૨ કકોળ ૨ તોલા, સમુસો
સના ઝીંજ ૨ તોલા, લીલામાનામાવલો મગજ ૨ કેશર ૨ ખુશાચનીઅજમા ૨

પછનાગ ૨, તાલીમખાતુ એટલે એખરાતુ બી ૨, ૨૨૨ સીંદુર ૨, નાગભસ્મ ૨, વંગભસ્મ ૨ મુસળીકંદ ૨ અજમોદ ૨ અશીણુ ૨ હરડે ૨ મધ ૧૬ તોલા, સાકર ૧૦ શેર, તેનો પાક એવો કરવો કે કોચલીના બી માયલા ગોળા ઊંઠા પાણીથી ઘોઘ મુકવવા પછી ચુર્ણ કરી દુધમાં નાંખી તેનો આવો કરવો, પછી ગાયતુ દુધ અરધુ તેમાં નાંખી સેકવો, તેરતામ ઊપર રવાની પેઠે થાય તેવો કરવો, પછી તેમાં ઓસડોતુ ચુર્ણ તથા ભસ્મો નાંખી મેળવવો અને સાકરની ચાસની કરવા વખતે તેમાં કેશરતુ પાણી તથા ધી નાંખી ઘોઠડીં અથવા હલાવતુ પાકની તાંતો આવવા લાગે એટલે તેમાં ચુરણ નાંખી હલાવી થાળામાં ઢાળી તેના ચોસલા કરવા, અને એક એક ચોસલું ખાવું તેથી કામ તથા મેઘા તથા ધાતુ તથા કાંતી તથા બલ, એની વૃદ્ધી કરી સ્વાસ પડરોગ, રાજ્યદમા, કાસ, હેડકી, સોજેમેદ, વાયુરોગ, ધાતુક્ષય, ખજ, ઘણુમુત્ર એ રોગ દૂર કરેછે.

સાલમમીશ્રી પાક—સાલમસીશ્રી -૧૧ અરઘો શેર, ઘોળી મુસળી ૯ નવટાંક, સાઠીચો ૪ તોલા, આસદ ૨ તાલીમખાતુ ૨ શતાવરી ૨ અજમોદ ૨ કેશર ૧ જય-કળ ૧ જવત્રી ૧ લવીંગ ૧ કંકોલ ૧ વશલોચન ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેશર ૧ બેદાણા -૧૧ અરઘો શેર, પીસ્તા-૧ શેર, બદામ -૧ શેર ચારોળી ૯ નવટાંક એ ઓસડોતો દસ્તુરમમાણે પાક કરવો.

મુસલી પાક—મુસલી કંદતુ ચુરણ -૧૧ શેર, દુધ ૧ શેર સાકર -૧૧ શેર, મુઠ ૧ તોલુ, મરી ૧ પીપર ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેસર ૧ શેરણી ૧ વરીઆળી ૧ શતાવરી ૧ જીરૂ ૧ અજમો ૧ જવત્રી ૧ અજમોદ ૧ પીપરીમુળ ૧ આમળા ૧ કચુરો ૧ ગોખરૂ ૧ ઘાણા ૧ આસંધ ૧ હીમજ ૧ મોથ ૧ સમુદ્રશોફ ૧ લવીંગ ૧ સાવરીનો મુઠ ૧ સીંગોડા ૧ કમળ કાકડી ૧ તવકીર ૧ અકલકારો ૧ વાળો ૧ અંદન ૧ ફેતર કાઠેલાતળ -૧ શેર, શૈખ્યભસ્મ ૧ તોલુ, અબ્જક ૨ લોહ ૨ એ સરવથી ખમણી સાકર નાંખી પાક કરી તેમાંથી ચાર તોલા નીત્ય સવારમાં ખાવો ઊપર પાશેર દુધ પીતાજતુ, તેથી મદ્યમ્નિ ગુદમ મેદ, અરશરોગ, સ્વાસ, કાસ, ઘણુ, ક્ષય, કમળો, પાંડુરોગ, શુક્રદોશ, વગેરે દૂર થાયછે.

બદામ પાક—બદામના બીજ -૧૧ શેર, આવો -૧ શેર, બેદાણા ૪૧૧ તોલા, લવીંગ -૧૧ તોલા, જયકળ -૧૧ તોલા, જવત્રી -૧૧ તોલા, કેશર -૧૧, વશલોચન ૧ કમળ કાંકડી ૧ એલચીદાણા ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેશર ૧ અબ્જકભસ્મ -૧ તોલુ, વગભસ્મ -૧ તોલુ, આક્ષીકભસ્મ -૧૧, તોલા, પ્રવાળભસ્મ -૧૧ તોલા, સાકર ૨૧૧ શેર, ધી -૧૧ શેર, એ ઓસડોતુ સારે રીતે ચુરણ કરી બદામ તથા આવો ધીમાં તળવો, પછી સાકરની ચાસણી કરી તેમાં સરવ ઓસડો નાખી ચોસલા કરવા, અને તે નીત્ય ખાવું તેથી વીર્ય વૃદ્ધિ તથા ગરીર પુષ્ટ થાયછે. વાયુરોગ દૂર થાયછે, તાવ-

અગર ૪૫ શલોચન ૪ ઠાકરસીંગી ૪ મુંડી ૪ દોસીંગ ૪ અસેલીયા ૪ ખીજરા ૪ લોદ
ભરમ ૪ રસસીંદુર ૪ વગભરમ ૪ હાંબીંગી ૪ અબ્જક ભરમ ૪ માફીક ભરમ ૪ હેમ-
ગર્ભ ૪ વસત ૪ મુગાક ૪ એ ઓસડોતુ ચુર્ણ પાકમા નાખવુ, પછી મુગાંધી પડાવો
થોસલા કરવાના પેહેલા નાખવાના તે એવા કે ચાર તોલા કેશરતુ પાણી કરી સાક-
રની થોસણીમા નાખવુ ચાતુરભત ૧૬ તોલા, લવંગ ૪ બવફૂલ ૪ એલચીદણા ૪
બવત્રી ૪ એતુ ચુર્ણ થોસલા કરવાના પેહેલા નાખવુ, એ પાકની રીત એવી કે
દુધમા ગોખરતુ ચુર્ણ નાખી આવો કરવો બાકી પ્રથમ કહેલા પાકની રીત
પ્રમાણે કરવુ.

મહાકુરમાડ પાક—પાકેલા કાળુ જુરા કોહલાનો મગજ ૪૦૦ તોલા ભઈ
કસઈ રીધેલા પાસણમા નાખી તેને બાફ આપવી, પછી પાણી નીચાઈ બાજના
ધીમાં તે મગજ તળવે. અને ત્રીફળા ઉ તોલા, શતાવરી ૧ તોલા, કપુરો ૧ વરી
ચાળી ૧ ધોળી મુખક ૧ વશલોચન ૧ ચીકણાતુ મુળ ૧ વાવર્ગીય ૬ ધાણા ૧ મોષ
૧ શકકંઠ ૬ તાલીમખાતુ ૧ આસ ૬ ૧ વાળો, અબ્જમેદ ૧ નસોતર ૧ દોસ્ ૧ કાવફ
ળ ૧ ધોળી મુસલી ૧ લીંદી પીપર ૧ તાલીમપત્ર ૧ છઠ્ઠ ૧ શકાછઠ્ઠ ૧ દરાખ ૧
ગોખર ૧ વરધારા ૧ ચીત્રકમુળ ૧ બેરીમક ૧ લવંગ ૧ કાળો વાળો ૧ ઠાકરસીંઘી
૧ પીત્તપાપડો ૧ કવચ બીજ ૧ કમળકાકરી આવલા ગોળા ૧ ખારેક ૧ લીલામા
માએલો મગજ ૧ કંઠેળ ૧ શેરણી ૧ ભેકોળુ ૧ ચાતુરભત ૧ બવત્રી ૧ મુવર્ણ
માફીક ભરમ ૧ શેખમાફીક ૧ સીમિયા ૧ સાવરીની જાલ ૧ એતુ ચુર્ણ કપકમચ
કવી અબ્જક ભરમ ૪ તાકભરમ ૨ લોદભરમ ૨ ધોધેલ સાકર ૪૦૦, કેશર ૨, એનો
પાક કરવો તે એવો કે સર્વ ઓસડોતુ ચુર્ણ તથા ભરમા તળેલા કોહલાનો મગજમા
લેળવ્યા પછી સાકરની થોસણીમા કેશરતુ પાણી નાખી થોસણી થાપ એકઠે તેમા
તે કોળાતુ મગજ નાખી હલાવી થાસમા ઠાલણી, અને તેના થોસલા પાકવા, પછી
તેમાથી શક્તિ ભેઈ બે અથવા ત્રણ તોલા મુખી નીલ્ય આપવો ત ચિપર પાતલ
બીડુ બાઈ. એ પાક જુરા તથા શુક્રધાતુ અને રજસ્વલાપણ એની શુધી કરનારો
તથા ધાતુવધક એવો છે, તથા વાત, પીત, કફ, ક્ષય, લઘુબવર, બેસડી, પ્રમેહ,
રક્તપીત, અમ્લપીત, રક્તશિશ્ન, પ્રકર, પકરોગ, મુત્તીકા રોગ, અગ્નિમદ, મસ્તક
રોગ, વસી, પસીત, નેત્રરોગ, બળતર, નાતરક, મુત્રક્રુષ, સર્વ અંગની પીડા એ
રોગ દુર કરે છે

કવચ પાક—કોવલીના બી માએલા ગોળા ૧૨૮ તોલા, ગાયત્રીકુખર ૨૫૬ તોલા,
બાયત્રી પી ૧૨૮ તોલા, અગર ૨ બવત્રી ૨ બવફૂળ ૨ મુંક ૨ લવંગ ૨ અમ્લકારો ૨
છઠ્ઠ ૨ પીપર ૨ ચીમત ૬ કેશર ૨ તોલા, કપુર થાસા ૨ કંઠેળ ૨ તોલા, સમુદ્રસો-
સના બીજ ૨ તોલા, લીલામાનામાવલો મગજ ૨ કેશર ૨ જુરાશનીઅબ્જો ૨

નારીકેલ પાક—લીલા નારીચેળ નંગ પકાડીને પાણી લેઈ જીરું મુકવું અને નારીચેલ ખમણી ધીમાં શેકવો. તે નારીએલના પાણીમાં સાકર સાડાચાર શેર નાંખી પાક કરવો, તેમાં એસડો નાખવાના તે એવા કે, આસ ધ ૧ તોલુ, જયફળ ૧ તજ ૧ એલચી ૧ પત્રજ ૧ નાગકેશર ૧ વંશલોચન ૧ કેશર ૧ ઇલાયચી દાણા ૧ કોચલી-ના ખી માયલા ગોળા ૮ ખદામ ૮ મુઠ ૧ જીરું ૧ વાવડીંગ ૧ ચારોળી ૧ જાવંત્રી ૧ એ એસડો તેમાં નાખી પાક કરવો, એ પાક સેવન કરવાથી અમલ પીત્ત, ક્ષય, પંકુ, અગ્નિમંદ, રક્તપીત્ત, વીશ, વાતરક્ત, ગ્રધ્રસી, નેત્રરોગ એનો નાશ કરેછે, તથા એ વાજકરણ છે, ખલ ઘૈર્ય કરનારો મુકવર્ધક ઇત્યાદી ગુણ છે.

ખરબુરપુરણ પાક—ખારેકો પકો શેર લેઈ તે માંએલાં ઠલીયા કાહાડવ અને તેમાં તાલીમખાનાતુ ખી દુધમાં વાટી ભરવુ ઊપર મુતર વેરઊ પછી ૪ શેર દુધ લેઈ તેમાં તે ખારેકો ધીમાં તાપથી પકવીયો. દુધ થવા વળતે વાશણના મો ઊપર લુગડું બાંધી તેઊપર ૧ તોલુ અફળુ ઝીણુ કરી વેરઊ તે ઊપર ખીજી લુગડું બાંધી ઊપર ઢાકણ મુકઊ દુધના બાફથી તે આફળુ ઢવીતે થઈ તે દુધમાં ઊતરેછે, પછી તે દુધ અવરાવી માવો કરવો, અને પકકા બે શેર સાકરનો પાક કરી તે પાક થયા પછી તેમાં એવા એસડો નાખવા કે જયફળ તોલુ ૧ જાવંત્રી ૧ લવીંગ ૧ ગોખરૂ ૧ તજ ૧ તમાલપત્ર ૧ નાગકેશર ૧ એલચીદાડા ૧ સમુદ્ર સોશ ૧ ખુરાશની અજમો ૧ અજમો ૧ ઘોળી મુસળી ૧ કાળી મુસળી ૧ કપુર ૧ સાલંમીશ્રી ૧ કંકોળ ૧ કંવચ ખી ૧ અકલકારો ૧ ખસખસ ૧ લોદર ૧ ત્રીફલા ૧ ભોકોળું ૧ ખદામ ૧ આસંદ ૧ ઘોળી ચણોટી ૧ એ એસડો પાકમાં નાખી પાક તયાર કરવો, તે ખાવાથી ધાતુક્ષય, ધાતુઆવ, ખીંડુઆવ, ગંડપણું, અદ્યવીર્યપણું, ઇત્યાદી રોગ મટેછે.

લસણ પાક—પાશેર લસણ છોલી રાતે છાસમાં પલાળઈં એટલે તેની દુર-ગંધી જાયછે, સવારે પાણીથી ઘોષ પછી વાટી લોંઢા કરવો અને બે પાણીમાં ઊકા-ળવો, પછી ધીમાં શેકી તેમાં એવા એસડો નાખવા કે રાસ્ણા, શતાવરી, ગળોતુ સત્વ, કચુરો, મુંઠ, દેવદાર, હેસવેલ, અજમો, ચીત્રક, વરીયાળી, સાટોદી, ત્રીફળા, ખીપર, વાવડીંગ, એ એસડો એક એક તોલો લેઈ તેનો ભુકો કરી નાખવો, થંડુ થયા પછી તેમાં પાશેર મધ નાખવી, સાકરનો પાક કરી તેમાં ઊપરના એસડો નાખી ચાટણ કરવું તેમાંથી ચાર તોલા નીત્ય ખાઈં તેથી, મુઠવાયુ, અતુઘ્રહ, અક્ષ-પક, કેઠ, સાથળો, તથા સરવ આંગના સાંધાગત વાયુ એ દુર થાયછે. તથા વાન સારો કરેછે, અવરદા વધારેછે, પુષ્ટી તથા બળને આપેછે.

અમૃતલીલાતક પાક—ઝાડઊપરથી પવન વડે ખરી પડેલા લીલામાઝ શેર લાવી ઇટના ભુકવડે ખડખડાવવા, પછી ઘોષ પવનમાં મુકવવા. અને તેના કકડા કરો તેથી ચોગણા પાણીમાં ઊકાળવા, ચોથે લાગ રહ્યા પછી તેટલુંદુધ નાખી માવે

માથી તરત ઊઠેલો આપવાથી તેના આગમ શક્તિ આવેછે, તેથી એ પાક ખજો
લેપયોગી છે

કુમારી પાક—ક વારનો ગરમ ૧ શેર, સાકર ૨ શેર, દુધ ૪ શેર, રાત્રી બાપડ
થી ના શેર, એલચીદાણા ૧ તોણ, લવંગ ૧ બીનાઈ ગુદર ૧ મુઠ ૧ સમુદ્રસોડના
બી ૧ અવકળ ૧ વચસોચન ૧ કેશર ૧ સાક્ષમમીમી ૧ અક્ષતકરો ૧ આરેક ૧
બદામ ૬ નવરાક, હીવેચી આશ્રમે ૧, પુનામ ૧ તોણ, કસ્તૂરી ૩ માસા, એ સર્વ
એસડોના લીપર કઢાવવાજે પાક કરી તેમાંથી એક ચાસણુ નીત્ય ખાઈ. તેથી
ધાતુવૃદ્ધિ તથા પ્રક્રમક થાયછે, અસ્થીતકર થાયછે

કદરૂપ પાક—ધોળા કાઠા ના શેર, દુધ ૨ શેર, ધી ન શેર, મધ તોણ ૬, સાકર ૨ શેર
તથા ૧ તોણ અવકળ ૧ તોણ, લવંગ ના તોણ કેશર ના તોણ, અવત્રી ૧૧ તોણ માલે
તોણ ૬, દોષલીના બી ૪૧ તોણ, તામ્રસસ્ત્ર ના તોણ, એ પાક આપાથી ચક
હોયતોએ સારી રીતે પ્રશ્નાવનમાં આવેછે

કૃષ્ણ પાક—પાકેવા કૃષ્ણ માલતી ખીરીયા ના અરધો શેર, સાકર ૨ શેર, ધી ન
શેર, લવંગ ૧ તોણ, તથા ૧, અવકળ ૧ તોણ, સીસાભસ્ત્ર ના અરધા તોણ, એ
પાકથી ધાતુપ્રતી થવી થાયછે

પકવામ પાક—જીમાં પાકેલા આંખાનો ૨૫ શેર ૪, સાકર ૧૫ શેર, ધી ૧
શેર, મુઠ તોણ ૪, મરી ૧ ખીપર ૨ ખીપરીમુળ ૨ નાગરમેષ ૨ અવક ૨ ધાણા ૨
છા ૨ એલચીદાણા ૨ નાગકેશર ૨ તથા ૨ તાલીસપથ ૨ એ આસડો કપાળાક
કરી આંખાના રસનો માલો કરી તેમાં તે આસડો મેલવી, પછી સાકરના પાકમાં
ચાસણા અથવા તેમાંથી ૪ તોણ નીત્ય અમવાના પહેસે આવે, તેથી અરોચક,
રુચાસ, કાસ, કાષ, પીનસ, સળેખમ, પ્લીહા, કાવ, કિત્તારી રોગોનો નાશ થાયછે
એવા એ પાકના મુખ પાકાવગીમાં લેખિલા છે

સુકુરમા પાક—સોઠોગાના કઠલા કરી કાણમાં તે સાક્ર થાવાસાથ નાખવા
પછી ધાણીએ થોડાં એક શેર દુધના પકવી પાકા ધીમાં તળવા, પીળા થવા પછી
સાકરનો પાક કરી તેમાં આસડો એવા નાખવા કે, ખીપર તોણ, ૪ મુઠ ૨ મરી ૧
છા ૨ આમળા ૨ તથા ૨ એલચી દાણા ૧ પચક ૧ સંગિયા ૨ કમુદો ૨ ખીપરીમુળ
૨ અવક ૨ ચીરક ૨ ચાંગગી ૪ મુસગી ૪ લવંગ ૧ એલ ગુરુ કરી પાકમાં નાખી
તની જગીયા ક વી, તે ધીનીસાથે ખાવી તેથી રક્તપીત્ત, અપર, કાસ, કમળો, તમક-
રુચાસ, ક્ષમ, ગિતરી, વરસ, પાકરોચ, કાવક્રમ, અપસ્માર, માવાનો રોગ, પોની
મુગ, પોનીની માલે સોડીનો પ્રવાહ થાયછે તે, અગ્નિમંદ એવા રોગ નાશ પામી
પીર્વની વૃદ્ધિ તથા પ્રતી થાયછે

પકાવવું તેનો ગાળો ખનાવી તે થોડીક ધીમાં તળી કાઢાડવું અને સાકરનો પાક કરી તેમાં કાળામરી, સુઠ, પીપર, પીપરમુળ, ચિત્રકમુળ, અજમેદા, છૂં ધણા ખાંડળી, વરીઆળી, જયફળ, કચોરા, દાલચિની, તમાલપત્ર મોથા આ છણસ એકેક પળ લઈ તેમાં સુઠનું ચુર્ણ તોલા ૬ મરીનું ચુર્ણ ફોલા મેળવી પાક કરવો તે દરરોજ એક પલ પ્રમાણે ખાધાથી આમવાત તેમજ બધા વાત સંબધી રોગ, વિશમજ્વર, પાંડુરોગ, કામલા સર્વે જાતનો પ્રમેહ જસે.

કુટખવલેહ—કુડાની છાલ એક ૪૦૦ તોલા લઈને તેનો જરાક ભુકો કરવો અને તેમાં પાણી એક ટ્રોણ ૧૦૨૪ તોલા નાંખીને તેનો ઉકાળો ચોથો ભાગ રેહે તહાંસુધી કરવો અને કપડામાંથી ગાળી લેઇને તેમાં ગાડ ત્રણ પલ સુકી પછી ચુલા ઉપર રાખીને તેનો પાક કરવો અને તેમાં રસાંજન, મોચરસ, સુઠ, મરી, પીપર, હરડા, બેહડા, આમળ, લાજરી, ચીત્રક, પહાડમુળ, નાહતુ બેલકળ, ઈંદ્રજવ વચ, લીલામો, અતોવીધ, વાવડીગ, વાળો, એવી ૧૧ ઓસડો દરેક વજન ૧ પલ પ્રમાણે લઈ તેનું ચુર્ણ કરી પાકમાં નાંખવું અને ધી ૧૬ તોલા સુકી તે પાક થંડો કરવો પછી મધ ૧૬ તોલા મેળવવો એવી રીતે અવલેહ તૈયાર થાયછે આ અવલેહ બકરીના દુધમાં, અથવા તાકમાં, અથવા દહીમાં, અથવા ધીમાં, અથવા પાણીસાથે લેવો પણ તે ખાધેલું અન્ન પચન થયા પછી લેવો અને પથ્થ સાફ કરવું તેથી સર્વે જાતની મુળવ્યાધી (હરગરોગ) મટી જાયછે તેમજ દુષ્ટ નામવાલા જે ભગદરાદી રોગ, અતિસાર, અવઢણું, સગ્રહણી, પાંડુરોગ રક્તપીત, કામળા, આમ્લપીત, સોજા, કૃશતા અને પ્રવાહકા (અતીસારનો ભેદ) એવાએવા રોગ દૂર થાયછે.

કટકાર્યવલેહ—રીંગણી વજન ૪૦૦ તોલા લઈને તે જરાક કુટવી અને તેમાં પાણી ટ્રોણ ૧ સુકી તેનો ચોથો ભાગ રેહે તહાંસુધી ઉકાળો કરવો અને કપડામાંથી છાણી લઈ તે ઉકાળામાં ગળો, ચિત્રક, ચવક, મોથ, કાકડસીંગી, સુઠ, મરી પીપર, ધમાસા, ભારગની સાલ, રાસ્ના કચોરા એવી ૧૨ ઓસડો દરેક પલ પ્રમાણથી લઈ તેનું ચુર્ણ કરી તેમાં સુકવું પછી સાકર પલ ૨૦, ધી ૮ પલ, શીરસેલ ૮ પલ એવી છણસો તેમાં સુકી ફરીથી તે ગરમ કરીને તેનો લેહ કરવો તે થંડો થયા પછી તેમાં મધ પલ ૮ સુકી પછી વશલોચન પલ ૪, પીપળી પલ ૪, એનું ચુર્ણ કરી તે ચુર્ણ લેહમાં સુકવું પછી તે લેહ મટોડીનું મજબુદ વાસન લઈ તેમાં રાખવો તે દરરોજ થોડો થોડો ખાધાથી ઉચકી, સ્વાસ, સર્વે જાતની ખાંસી એવા રોગ મટી જાયછે.

આવળાનો મુરબો—આવળા સારા ઉંચા એક સેર લઈ તેને કાંરાથી ટોચી ટોચી નરમ કરવા અને દાળી રાખવા. તેનું પાણી નીકળી ગયા પછી તેનો

કરવો તે ધીમા સેઠી તેનો લોરો કરવો પછી સાકરનો પાક કરી તેમા મુઠ, ચણી, પીપર, હરડે, બેદા, બખળા, કપુર, જયામાસી, તજ, બવત્રી, એલચી, ખેરસાલ ગળો, મુખમ, વાળો, કમાળચીની, સર્વાંગ, ઘાળી મુસળી, મારવેલ, અવમો, અજ મેદ, તગર, જાલક, સેઠીપીપર, સોઠોળુ, બવડળ, રૂમીમરતકી, છર, સમુસેસ, મેદાલકી, લોહ, રસેદ્ર, બળ, કેશર, એ સરવ એસડો એક એક તોલો લઈ પાકમા નાખી પાક કરવો, તેમાથી બે તોલા પાક નીત્ય સવારમા ખાવો, તેથી અમર પ્રકરના કોમ, પ્રસ્, અગ્નિમદ, દતવીકાર, સરવ વાણુવીકાર દુર થઈ લુધિ, મેદ, બવચ, પુટી સારા થાયછે

એરડ પાક—પેરડી ૧ શેર સેઠ સેઠવી, અને લીચરના ફોતરા કાઢી તેમા ચણી અતર છલ કાઢી મગ બે રેહતે વાવો પછી ૪ શેર કુખમા નાખી તેનો ખવો કરવો અને ધીમા તળવો, તે પકકા બે શેર સાકરનો પાકમાં, નાખવો તથા તેમા બીજા એસડો એવા કે મુઠ, મરી, પીપર, તજ, તમાલપત્ર, નામકેશર, એલચી પીપરીમુળ, ચીમક, અવક, બળોત્ર સત્વ, કથોરે, અવમો, અવમેદ, હળદર, કાંઈ હળદર, આસદ, ચીકેલો, પહાડમુળ, ઠેરણી વાવર્ગ, ગાખર, કુમની બલ, રેવાર વુલમર, સોઠોળુ એ એક એક તોલો લઈ તેલ મુરજ કરી નાખસી, પછી પાક અવચી, તેના ઘોસલા વાસણમા મરી મુકવા, તેમાથી એક ઘોસલ નીત્ય ખાસી તેથી વાણુની બ્યાધી, મુળ, યોષ, અડલુધિ, લીસ, પેરડુસણ, મુશ, અમવાત, કેદ હંસાયછે તે, હેઠકી, સ્વાસ, કાસ, પક્ષાઘાત, પશુપણ, અરહીવાદી વાણુરોગ, અકમરી, આંશરોગ નાશ પામી બલ વીર્યપુટી થાયછે

છરા પાક—એક શેર છર, ૪ શેર કુખમા પકવી તેનો ખવો કરવો તે ધીમા સેઠવો, પછી બે શેર સાકરનો પાક કરી તેમા તજ, બવત્રી, એલચી, નામકેશર, પીપર, મુઠ, છર, નામરોથ, વાળો, કાઠબનીબલ, રસાબળ, બાણા, હળદર, સાલ મમીમી, વરાલોથન, તવસીર, એ દરએક એસડ બે બે તોલા ખાડી નાખજી આ છરાપાક કોવા છરા અવલેહ, પ્રસ્, રક્તપીત્ત, મુશરોગ, પ્રમેહ, અરમરી, છરજ અવર, કાઠ, ધીનચ, અરશરોગ, એની સાતી કરેછે

સેવતી પાક—કાઠાવાલી સેવતીના ૧ મૂલ લઈને ધીમા તલવુ પછી ખડી સાકર ૨ શેર લઈને તેનો પાક કરી તેમા તજ, વેલચીકાણા બવત્રી તથ નામકેશર માર માર તોળા, અને મનુકા અરધ શેર, મધ તોળા ૪, મુળવેલત્ર સત્વ ૮ પલ, આ પ્રમાણે છજુસ લઈ તેનો પાક કરવો તેલ સેવન કરવાથી છરજ અવર, ઉપરસ, ખાસી, તેમજ, છાતીમા ક્ષત પકવાથી થએલી ખાસી, પ્રસ, રક્તોષ, અરશ, નેતરોગ અથઈ

મેથી પાક—અરધો શેર મેથી, પાંચ મુઠ આ બેઉલ મુજ કરી કુખમાં

કંદર્પભુષણ અવલેહ—ધોળા કાંદા સારા લેઈ તેને આમળાની પેઠે ભોંકવા પછી જરા બાફ આપી લુગડાથી પુછવા, અને તે મધમાં નાખવા, પછી તે વાસણનું મો બાંધી ચુલાઉપર રાંગી મુકડી ચાર મહીના થયા પછી કાઢી તેમાંચેલો એક એક કાંદો સવારે ખાતા જઈ પચ્ય મધુર આહાર કરવો ચઊદ દિવસ એવી રીતે ખાતું તેથી વીર્યવૃદ્ધિ સારી થાયછે, શરીર પુષ્ટ થાયછે.

દ્રાક્ષાઅવલેહ—દરાખ દુધમાં વાટી ધીમાં તળવી, પછી સાકરના પાકમાં નાંખી કુંદમાં અવલેહમાં જે આસડો કઢા છે તે નાખી ખરણીમાં ભરી મુકવો, એ ખાવાથી અમ્લપીત્ત, રક્તપીત્ત, ક્ષય, પાંડુ, કમળો, અશક્તપણું એ દુર થઈ શરીર પુષ્ટ થાયછે, તથા અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાયછે.

કુંભમાં અવલેહ—પાકેલું કોહોણ ખમણી તે ખમણનું પાણી કપડાથી કાઢી નાંખી, પછી મુકવી ધીમાં રતાસઉપર આવે તહાંસુધી સેકવું પછી હોટે ઊતારી તેમાં બદામ તળીને નાખવા, માવો સેકી નાખવો અને જાયફળ, લવિંગ, જવત્રી, એલચીદાડા, વંશલોચન, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, કમળકાકડી, એ આસડો ઝીણા કરી નાખવા, સરવ આસડથી ખમણી સાકર લેઈ કોહળાના પાણીમાં પાક કરવો, તેમાં કેશર નાખી ચાસણી કરવી. અને સરવ આસડો નાખી હલાવી મુકવું, એ આસડમાંથી નીત્ય બે બે તોલા ખાતું તેથી અમ્લપીત્ત, બ્રમ્હાત્રા, ભ્રમ, સોસ, નખગાપણ, અગ્નિમદ, દુર થઈ પુષ્ટી થાયછે.

આદા અવલેહ—પાચેર આદાની જાલ કાહાડી ખમણવું, પછી ધીમાં સેકવું . ૧ શેર ગોળ અથવા સાકર નાખી પાક કરવો, તેમાં આદાનું ખમણ નાંખી તેમાં તજ તોલા ૨ એલચી ૨ જવત્રી ૨ નાગકેશર ૨ તવીંગ ૨ હીમજ ૨ ભારંગમુળ ૨ અરુસો ૨ લીંબડાની સાલ ૨ દેવદાર ૨ આસંદ ૨ જાયફળ ૨ અગર ૨ દરાખ ૨ એ આસડો નાખી વાસણમાં ભરી મુકવું. એ ખાવાથી કાસ, શ્વાસ, ક્ષય, મદાગ્ની, છાતીનો રોગ એની શાંતી થાયછે.

બીહીનો મુરબો—બીહીના ફળો કાંપી તેહેની ચીરો બાફવી પછી સાકરનો પાક કરી તેમા કેશર વગેરે મસાલો નાંખી તે ચીરો તેમાં નાંખી. ચે મુરબે પીત્તઉપર ઘણું સારું છે.

બીજેરાનો મુરબો—એ મુરબો ઊપરની રીતપ્રમાણે કરવો, એપણુ પીત્તઉપર ઘણું ઊપચોગી છે.

યાકુંતી—ભાંગના પાન ના શેર લેઈ લુગડામાં નાખી સારી રીતે ઘોવા, પછી તેની પોટલી બાંધી ચાર શેર દુધમાં નાખવી, અને તે દુધ સારી રીતે કઢી મેળવવું અને તે દહી વલોવી માખણ કાઢી ધી કરવું પછી તે વીમાં બદામ ના શેર,
૨૧

ફરકડીના પાણીમા મધ્યમ પ્રમાણે પકાવવા અને નીચોઈ સેઈ પછી ચાર ચાર માસ રેના પાક કરી તેના મેલ કાઢી નાખવો, અને તે આમળાને પાકમાં નાખી બર પકવો રવો પછી નીચોઈ સેઈ ણીએ ચાર ચાર સાકરનો પાક કરી તેના મેલ કાઢી તે પાક થાય એટલે તેમા તે આમળા નાખવા તથા ફેરાર તોણા ના નાખવું એટલે શુરબો થયો, એ પીત મરાધવાને મલો ઉપયોગી છે તથા પૌષ્ટિક છે

આખાનો શુરબો—આખા સારા બરાધેલા કાચા સેઈ તેની બધા મેલકા કાઢી શુકવા, પાણી નીકળી બધે એટલે તેહને જરાક બાફ આપવી તથા આમળાની પેઠે થપજ શુરબો કરવો, એ શુરબો મલો રૂચી આપણારો છે

નારીયળનો સીરકો—નારીયળ નગ ૫૦ કુણા સેઈ તેનું પાણી મલી તાલુકામા નાખવી અને ધીમા તાવથી રાખ જેવું બાફવું તાહામુખી લોકોગતે, પછી તેમા ફેરાર ના તોણુ તથા સર્વોગતુ શુરબુ ૧ તોણુ નાખી ભિતારી સેઈ. એ સીરકો સારી રીતે રક્તની વૃદ્ધિ કરણારો છે તથા ણીએ એકસરોગા અનુપાનમાં ભિપયોગી પર છે તથા યુષ્ઠી આપે છે

કાકમનો સીરકો—કાકમ નગ ૨૦ સારો પાકેલા રસકાર એવા સેઈ તેના રસ કાઢી કસઈ લીધેલા વાસણમા ઉકાળવું તેમા સાકર ૧ ચાર નાખવી રાખ જેવું બરો થયા પછી ના તોણુ ફેરાર, તોણુ એકલીના ભુરો નાખી સીસામા મલો શુકવે. પીતભિપર તથા ભિદસભિપર મલો ભિપયોગી છે લીધુનો અંતરે એક પ્રમાણે કરવો.

આદાનો સીરકો—આદાનો રસ કાઢી તેમા પાણી નાખવી પછી સાકર નાખી પાક કરવો તેમા ફેરાર, એકલી, બધકળ, બવત્રી, સર્વોગ, એ નાખી ભરી શુકવો, એ સ્વાસ્, કાસ, અભિમદ, અરુચી, એભિપર ભિપયોગી છે

કેકમનો સીરકો—કેકમના પાકેલા ફળ સેઈ તેના રસ કાઢવો તેમા સાકર નાખી વાસણી કરવી એ પીતભિપર ભિપયોગી છે.

અરકુસા અવતેહ—અરકુસાના પાનાને બાફ આપી તે હાતવરે માળી તેને રસ કાઢાવો, તેમા સાકર નાખી મધ જેવો પાક કરવો પછી તેમા બિહા તથા હળ-દરતુ શુરબુ નાખી શુકવો, અને તે વાર વાર ચાલતા રેહવી તેથી ભિદસ, કાસ, કાક, રક્તપીત, સ્વાસ, એ બધું છે

ગુલકદ—ગિયા ચુસાળના કુસો સેઈ તેની પાખડીયો કાઢવી, તેથી બમળી અથવા અર્કીનળી સાકર સેઈ લાળસેલામા કીવા બરળીમા એક ચર પાખડીનો તેજીપર સાકરનો એવી રીતે ચર ભિપર ચર આપવા અને તેનું મિલ બાંધી તાકામાં કાઢી કાઢી, એટલે પાખડીયો તથા સાકરનું અંતરપણુ મલો શુરબુ થાય છે

મરી ૧૧ સુઠ ૧૨ સાકર ૧૩ ઘોળું કમળ ૧૪ કમળ ૧૫ સાટોડી ૧૬ હળદ ૧૭ દાડ-
હળદ ૧૮ જેઠીમધ ૧૯ એ ઓગણીસ ઓસડો એક એક તોલુ લેઈ તેના કલક કરી
ધીમાં નાંખવો, એકલુ ધી રહે તહાંસુધી પાક કરી ધી ગાળી લેઉ એને ત્રીફળા
ધત કહેછે, એ ધી પેટમાં લીધુ હોય તો રાતઅંધાપણુ તથા નોળીયાની પેઠે આખો
ચકચકાર કરી ઝાઝવા આગળ આવેછે તે રોગ તથા આખોની ચળ તથા આખોનો
રોગ જેપીણ તથા આખોમાંથી પાણી પડછે તે રોગ તથા આખોમાં પડળ
આવેછે તે રોગ તથા આંખોમાં તમરા આવેછે તે તથા મોતીઓ ઊતરેછે તે, તથા
આજક નામનો નેત્રરોગ તે; એવા સર્વ રોગ દુર થાયછે, એવીના બીજ નહાના
મોઠા રહેલાં જે આંખોના રોગ તે પણ દુર થાયછે, તથા એ ધી નાકમાં પણ ના-
ખવાના ઉપચોગી આવેછે.

કામદેવ ધૃત—આસંધ ૧ તુલા (એટલે ૪૦૦ તોલા) તથા તેના અરધ ગોખરૂ
લેઈ તથા ચીકણુમુળ ૧ ગળો ૨ જંગલી ગાંજે ૩ વીદારીકંદ ૪ શતાવરી ૫ સા-
ટોડી ૬ પીપરીમુળ ૭ સુઠ ૮ શીવણુતુફળ ૯ કમળબીજ ૧૦ અડદ ૧૧ એ
અચાર ઓસડો ચાળીસ ચાળીસ તોલા પ્રમાણે લેઈ એને ચકરા કરી એખકા
કરવા, અને તેમાં પાણી ચાર દ્રોણ (એટલે ૪૦૯૬ તોલા) નાંખી તેનો ચોથા
ભાગતુ પાણી રહે તહાંસુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો. તેમાં કલક કરી નાખવાના
ઓસડો એવા કે-જેઠીમધ ૧ વીદારીકંદ ૨ આસંદ ૩ હરણુવેલ ૪ જેઠીમધ ૫
જંગલીમગ ૬ જંગલી અડદ ૭ એ વધદકમાં જીવણીચેગણુ કહેલો છે તેના
ઓસડો જાણુવા કોસ્ઠ ૮ પદમકાસ્ઠ ૯ રતાંજલી ૧૦ તમાલપત્ર ૧૧ પીપર
૧૨ દરાખ ૧૩ કવચ બીજ ૧૪ કાળુ કમળ ૧૫ નાગકેશર ૧૬ કાળી ઉપર-
મળી ૧૭ ઘોળી ઉપલસરી ૧૮ નાગબલા ૧૯ એ ઓગણીસ ઓસડો એક એક તોલુ
લેઈ તેના કલક કરી ઊકાળામાં નાંખવો. સાકર ૮ તોલા નાંખવી તથા ઘોળી સે-
રીના રસ તથા ધી એ દરએક ૨૨૬ તોલા પ્રમાણે લેવા તે ઉકાળામાં ધીમાં તાપથી
એકલુ ધી બાકી રહે તહાંસુધી તે પાક કરી પછી તે ધી ગાળી લેઈ તે લીધું હોય
તો તેથી રક્તપીત્ત તથા ઊરક્ષત રોગ તથા પંડુરોગના પેટા માયલો હુલીમક રોગ
તથા પંડુરોગ નાશ પામેછે તથા શરીરનો વાન ફરી જાયછે તે રોગ તથા સ્વરક્ષય
તથા વાતરક્ત, સુત્રકંઠ તથા પીઠતુ શુળ તથા આંખોમા કમળો થાયછે તે, તથા
ધાતુક્ષય છાતીમાં બળતરા થાયછે તે શરીરને દુબળાપણું શરીરના તેજનો ક્ષય એવા
સર્વ રોગ દુર થાયછે. તથા આ ધી જે સ્ત્રીયાને છોકરું ન થાતુ હોય તેવોને પણ
છોકરાની પ્રાપ્તી કરેછે. પુરૂષને ધાતુ ઉત્પન્ન કરેછે દૈવ્યને હિતાકારી થાયછે. બલ આ-
પેછે, એ ધી રસાયણુછે, એને કામદેવ ધૃત એઉ કહેછે.

કાસીસાંધી ધૃત—હીરાકસ ૧ હળદર ૨ દાડ હળદર ૩ નાગરમોથ ૪ હુરતાળ
૫ મનસીલ ૬ કપીલો ૭ ગંધક ૮ વાવડીંગ ૯ શુગળ ૧૦ મીણુ ૧૧ મરી ૧૨ કોસ્ઠ

ખીસ્તા ના સેર, આવો ૧ સેર, ખીસમીસ ના સેર, ચારોળી ના સેર, વમેરે તળી
 ૧૧ સેર સાકરના પાકમા તે જવસો નાખી તેમા જવકળ તોલુ ૧ જવ ત્રી ૧ એલ
 જીરાજા ૧ સમુદ્રસોસનુ ણી ૧ અરિષ્ટ ૧ કેસર ૧ રૂમામસ્તકી ૧ કઠોલ ૧ સાલમ
 મીમી ૨ ઘોળી મુસળી ૨ કાળી મુસળી ૨ આસક ૨ શતાવરી ૨ કવચળી ૨
 ગોખર ૨ તાલીમખાનુ ૧ અકલકારો ૧ મુક ૧ મરી ૧ પીપરીમુળ ૧ એ ક્રિસડો
 ડીજા કરી નાખવા અને રહેલા બાગના ખીમા નાખી બરળીમા તે યાત્રી મરી
 મુકવી એ યાત્રી અવસેલ જેવી ચાલવામા આવે એવી બેઠમ, એ ખાવાધી
 ખાવુલ સ્તબન, ખાવુની વૃદ્ધિ મળી ધાયછે એ યાત્રીમા કેફની શક્તિ વધારીછે
 એકિપર અરધા સેર દુધ પીણુ જેને કેફની ટેવ નથી તેણે એ ખાવી નહી કલક
 ખાવી હોય તો મળી ઘાંધી ખાવી, તેના જીવાર લીંધુ તથા ઢાસભાવ

ધૃતો.

કલ્યાણુ ધૃત—ત્રીફલા ૩ હળદર ૪ ઘાંઘળદર ૫ રેણુકળી ૬ કાળી જીપલ
 સરી ૭ ઘોળી જીપલસળી ૮ વાખાડીના મુળ ૯ જમલી બાન્ધા ૧૦ જગલી બાલ
 ૧૧ કેવડાર ૧૨ એલવાલુક ૧૩ તમર ૧૪ કાવળમુળ ૧૫ કતીમુળ ૧૬ કાંચની
 ઢાલ ૧૭ નામકેશર ૧૮ કાણુ કમળ ૧૯ એલચી ૨ મલસુર ૨૧ વાવડીમ ૨૨
 કોરક ૨૩ પલકાટ ૨૪ જાઈના ફુલ ૨૫ ઘોળી મુખક ૨૬ તાલીસખત્ર ૨૭ રીંમળી
 ૨૮ એ આયવીસ ક્રોસડો બિંક બિંક તોસા લેઈ તેના કલક કરી તેથી ચોમળા ખાળી-
 મા તે કલક તથા બી ચોસડ તોસા નાખી એકલું બી બાઢી રહે તદ્દા મુખી પાક કરી
 મળી તે બી જાળી જુકણુ તે સેવન કરવાથી વાઈ, ક્ષયરોગ, તાવ, ઉંઘરોગ, વાત
 રક્ત, ઉદ્રસ, અજિમક, સળખમ, કેલુ કુળ, તરીયા તાવ, થાંધીયા તાવ, મુત્રકુળ,
 ખરબેણુ પડી ધાયછે તે, જળ, પાકુરોગ, સાધ વમેરેના જેલુરો વીકાર, વછનામ વમેરે
 વીશનો વીકાર, પ્રમેહ, એ રોગ દુર ધાયછે તથા એ બી વાલણી ત્રીને ડાકર
 આપેછે, તથા એ બીથી ભુતમાયા દુર ધાયછે

ત્રીધ્વાધૃત—હરદે ૧ બેલેદા ૧ આમળા ૧ એ ત્રણનો અગરસ જુદા જુદા
 ચોસડ તોસા લેવો અમરસ ન મળે તો તેના આંધુલપાણી નાખી થોથા બાગવ
 પાળી રહે તદ્દામુખી જીકળો કરવો, તેને અમરસ એવું નામછે તે રસ ચોસડ
 ચોસડ તોસા લેવો. તથા અરકસાનો રસ તોસા ૬૪ લીંગરોનો રસ ૬૪ બકરીનુ
 દુધ ૬૪ એ સર્વ રસ તથા દુધ એકકા કરી તેમાં બી ચોસડ તોસા નાંખી તથા
 તેમા કલક કરી નાખવાના જે ક્રોસડો તે એવા કે હરદે ૧ બેલેદાર આમળા ૩
 પીપર ૪ દરાખ ૫ ઘોળી મુખક ૬ લીંબાસોણુ ૭ ત્રીફળામુળ ૮ કઠોલી ૯
 ફીરકઠોલી એ બેઠી ન મળે તો તેના બડસામા આસક લેવો જેનીમ ૧૦

મરી ૧૧ સુઠ ૧૨ સાકર ૧૩ ધોળું કમળ ૧૪ કમળ ૧૫ સાટોડી ૧૬ હળદ ૧૭ દાડ-
હળદ ૧૮ જેઠીમધ ૧૯ એ ઝોગણીસ ઝોસડો એક એક તોલુ લેઈ તેનો કલક કરી
ધીમાં નાંખવો, એકલુ ધી રહે તહાંસુધી પાક કરી ધી ગાળી લેજી એને ત્રીફળા
ધત કહેછે, એ ધી પેટમાં લીધુ હોય તો રાતઅધાપણુ તથા નોળીયાની પેઠે આખો
ચકચકાર ફરી ઝાજવા આગળ આવેછે તે રોગ તથા આખોની ચળ તથા આખોનો
રોગ જેપીધુ તથા આખોમાંથી પાણી પડેછે તે રોગ તથા આખોમાં પડળ
આવેછે તે રોગ તથા આંખોમાં તમરા આવેછે તે તથા મોતીઆ ઊતરેછે તે, તથા
આજક નામનો નેત્રરોગ તે; એવા સર્વ રોગ દુર થાયછે, એવીના બીજા નહાના
મોઠા રહેલાં જે આંખોના રોગ તે પણ દુર થાયછે, તથા એ ધી નાકમાં પણ ના-
ખવાના ઉપયોગી આવેછે.

કામદેવ ધૃત—આસંધ ૧ તુલા (એટલે ૪૦૦ તોલા) તથા તેના અરધ ગોખડ
લેજી તથા ચીકણુમુળ ૧ ગળો ૨ જગલી ગાંજો ૩ વીદારીકંદ ૪ શતાવરી ૫ સા-
ટોડી ૬ પીપરીમુળ ૭ સુઠ ૮ શીવણુનુકળ ૯ કમળબીજ ૧૦ અડદ ૧૧ એ
અચાર ઝોસડો ચાળીસ ચાળીસ તોલા પ્રમાણે લેઈ એને કચરા કરી એખઠા
કરવા, અને તેમાં પાણી ચાર દ્રોણ (એટલે ૪૦૯૬ તોલા) નાંખી તેનો ચોથા
ભાગનુ પાણી રહે તહાંસુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો. તેમાં કલક કરી નાખવાના
ઝોસડો એવા કે-જેઠીમધ ૧ વીદારીકંદ ૨ આસંધ ૩ હરણુવેલ ૪ જેઠીમધ ૫
જગલીમગ ૬ જગલી અડદ ૭ એ વઘદકમાં જીવણીચેગણુ કહેલો છે તેના
ઝોસડો જાણવા કોસ્ત ૮ ખદમકાસ્ત ૯ રતાંજલી ૧૦ તમાલપત્ર ૧૧ પીપર
૧૨ દરાખ ૧૩ કવચ બીજ ૧૪ કાળુ કમળ ૧૫ નાગકેશર ૧૬ કાળી ઉપર-
સળી ૧૭ ધોળી ઉપલસરી ૧૮ નાગબલા ૧૯ એ ઝોગણીસ ઝોસડો એક એક તોલુ
લેઈ તેનો કલક કરી ઉકાળામાં નાંખવો. સાકર ૮ તોલા નાંખવી તથા ધોળી સે-
રડીનો રસ તથા ધી એ દરએક ૨૨૬ તોલા પ્રમાણે લેવા તે ઉકાળામાં ધીમાં તાપથી
એકલુ ધી બાકી રહે તહાંસુધી તે પાક કરી પછી તે ધી ગાળી લેજી તે લીધુ હોય
તો તેથી રક્તપીત્ત તથા ઊરક્ષત રોગ તથા પંડુરોગના પેટા માયલો હુલીમક રોગ
તથા પંડુરોગ નાશ પામેછે તથા શરીરનો વાન ફરી જાયછે તે રોગ તથા સ્વરક્ષય
તથા વાતરક્ત, મુત્રકંઠ તથા પીઠનુ શુળ તથા આંખોમા કમળો થાયછે તે, તથા
ધાતુક્ષય છાતીમાં બળતરા થાયછે તે શરીરને દુબળાપણું શરીરના તેજનો ક્ષય એવા
સર્વ રોગ દુર થાયછે. તથા આ ધી જે સ્ત્રીયોને છોકરું ન થાતુ હોય તેવાને પણ
છોકરાની પ્રાપ્તી કરેછે. પુરૂષને ધાતુ ઉત્પન્ન કરેછે દૈન્યને હિતાકારી થાયછે. બલ આ-
પેછે, એ ધી રસાયણુછે, એને કામદેવ ધૃત એજી કહેછે.

કાસીસાધી ધૃત—હીરાકસ ૧ હળદર ૨ દાડ હળદર ૩ નાગરમોથ ૪ હરતાળ
૫ મનસીલ ૬ કપીલો ૭ ગંધક ૮ વાવડીંગ ૯ ચુગળ ૧૦ મીણુ ૧૧ મરી ૧૨ કોસ્ત

૧૩ મોરચુત ૧૪ ધોળીસરસી ૧૫ રસાજન ૧૬ સીંદુર ૧૭ ગધીસોબેરોએ ૧૮ રતાજલી ૧૯ ખેરજાસ ૨૦ કઠવા લીંબાના પાન ૨૧ કરજ ઘીજનર જિપસસરી ૨૩ વજ ૨૪ મહા ૨૫ લેડીમધ ૨૬ જરામાસી ૨૭ સીરસ ૨૮ સોડર ૨૯ પદમકાસ ૩૦ હીમજ ૩૧ કુવાગીલાતુ ઘીજ ૩૨ એ બતરીસ આસડો એક એક તોણુ સેઈતેલુ સુઈ કરી ૧૨૦ તોણા ધી તાબાના વાસળુમા નાખી તેમા તે સુઈ મેળવી સાત દિવસ તઠામા મુકવુ, પછી તે ધો આડો લગાડી, તેથી સવકોડ, બળતરા, ખસ, તથા પથેતોડ થાયછે તે વીચરચીકા રોગ, તથા ઇંદ્રીને શુકરોગ, થાયછે તે વીસર્પરોગ વાતરકત થકે વીસ્ફોટક રોગ થાયછે તે આધાના બુમડા, કિપ ફશરોગ, લેહને ગરમી કહેછે તે, નાડીના વીસે જે દુષ્ટ મજુ થાયછે તે, સોએ, ભમર એ રોગ દુર થાયછે તથા એ ધી મજુ વગેરેનું ચોખન કરેછે, તથા મજુ વગેરે ભરી લાવેછે અને જેવી પ્રથમની કાતી હોય તેવી કરેછે

વાણકરણુ મુત—ધોળી કન્દેરના મુળ એ શેર લાવી તેનો આઠ થેર પાણી માં ઉકાળો કરવો, તેનો ઘાઘાલાગ રાખી તેમા એ શેર દુધ નાંખી તેમા એ તોણા સોમસ, બવફલ ૨, બવત્રી ૨, કેશર, કસ્તુરી ૧, નાખી દુધ કઠવુ પછી તેને મેળવી દહી કરવુ, તે વસોઈ માખણ કાઢી તેવુ ધી કરી મુકવો, તે ધી નામરવેલના પાનને એક દીપ્તુ લમારી તે પાનતુ ઘીકુ ખાઈ, તેથી અનમા દુશ્પારી આવી મન વીર્ક પુરુષ હોય તેા સતેજ થાયછે, અને બપેજ થાયછે એ પ્રી અવલવી છે

તેલો

નારાયણુ તેલ—આસખ ૧ ચીકણામુળ ૨ ઘીલીમુલ ૩ પદ્મામુળ ૪ રીંગણી ૫ લોરીંગણી ૬ માખર ૭ અતીબલા ૮ કઠવો લીંબો ૯ રેડુ ૧૦ સારોડી ૧૧ આદવેલ ૧૨ અધરણુ ૧૩ એ તેર આસડો આળીસ આળીસ તોણા સેઈ અધ ક-આરા કરી તેમા પાણી ૪૦૬૬ તોણા નાખી તેના ઘાઘા લાગવુ પાણી રહે તદ્દામુધી ઉકાળો કરી માળીસેવો તેમા તલતુ તેલ ૨૫૬ તોણા નાખી તથા શતાવરીનો અનરસ ૨૫૬ તોણા, માખતુ દુધ ૧૦૨૪ તોણા એ પ્રમાણે તેલમા નાખી પછી તેમા કસક કરી નાખવાના આસડો એવા કે, કેસર ૧ એલથી ૨ ધોળી સુખડ ૩ મોરચેલ ૪ વજ ૫ જરામાસી ૬ સીંધાસોણુ ૭ આસક ૮ ચીકણામુળ ૯ રાસણા ૧૦ વરીવાડી ૧૧ રેવ-દાર ૧૨ જમલી ગાએ ૧૩ જમલી લાસ ૧૪ જમલી મગ ૧૫ જમલી આદ ૧૬ તગર ૧૭ એ સતરા આસડો આઠ આઠ તોણા સેઈ તેનો કસક કરી તે તેસમા નાખવો અને ધીમા તાપે એકલુ તેલ બાઠી રહે તદ્દામુધી પાક કરી તેલ ખાળી સેઈ અને નારાએકુ તેલ કહેછે એ તેલ નાકમા ઘાસવા વીધે તથા પીવાવીધે તથા પેકુ વગેરેના દરક વીસે ધોળુ, એથકે પક્ષપાત એરસે આરધાય વાગુ, હવુરત ભ, અન્યા

સ્તભ, ગલગ્રહવાયુ, સાથલો તથા ખીંડીયો તથા પગ વગેરે ઠંડાણે ખલી એવા નામનો વાયુ (એટલે ખાલી ચઢે છે તે) જે વાયુથી મુનપણ આવે છે તે વાયુ, ગતીલંગવાયુ, કટીગ્રહ તથા હાત, પગ વગેરે ગાત્રોનું શોષ ન કરનારો વાયુ, આંખ વગેરે ઇંદ્રીયોનો નાશ કરણારો વાયુ, રક્તવીકાર, ધાતુક્ષય, તાવ, ક્ષયરોગ, અંતર-વૃદ્ધી તથા કુરંટ એટલે જેથી વૃગણ મોટા થાય છે તે વાયુ, દત્તરોગ, માથાનો વાયુ, પાહાગુળ, જેથી પાંગળાપણ આવે છે તે વાયુ, યુધીભ્રશ, કેડ થકે તે પગ સુધી ધ્રસી નામનો વાયુ થાય છે તે, તથા એ સર્વ વાયુ દૂર થાય છે. એવીના ખીજ વીશમવાયુ નાહાના મોટા સર્વ અંગના વીગે જે હોય તે પણ દૂર થાય છે. એ તેલના પ્રસાવે કરી વાંઝણી સ્ત્રીયોને છોકરા થાય છે. એ તેલ અંગે લગાડ્યું છતાં માણસનો મુખ થાય છે તથા હાથી અને ઘોડાવના અંગે લગાડ્યું હોય તો તેઓનેપણ મુખ થાય છે. એ બાબત દૃશ્યંત જેમ નારાયણ દેવ દુસ્ત દૈતોનો નાશ કરે છે તેમજ આ તેલ સર્વ વાયુનો નાશ કરે છે.

માહામુગધી તેલ—કપુર ૧ તોલું અગર ૧ તળ ૧ બોળ ૧ ગુળછયુ ૧ લાખ ૧ કપુરકાચરી ૧ કચુરો ૧ ધાતકી પુસ્પ ૧ શાંતવીણ ૧ એલવાલુક ૧ તળ-સીની મજરીયો ૧ પથરકુલ ૧ જટામાંસી ૧ નાગરમોય ૧ ચેલચી ૧ કેશર ૧ ગોરોચન ૧ દવણો ૧ વીશેષધુપ ૧ જયદ્રુળ ૧ કંકોલ ૧ સોપારી ૧ કસ્તુરી ૧ તેલીયો દેવદાર ૧ રેણુકખીજ ૧ લવીગ ૧ કોસ્ટ ૧ વાળો ૨ જમના ફુલ ૧ ગટોના ૧ નખલા ૧ જાવંત્રી ૧ કાંકડસીંગી ૧ કમળ ૧ પાચતુ છાચુ ૧ કીડુ અથવા કુંદના ફુલ ૧ મંજીસ્ત ૧ લોદર ૧ એ ઓસડો ખાંડી તેમાં પાણી તથા તેલ નાંખી ધીમાં તાપથી પકાવી સીધ કરવું, તે તેલ લગાડીયું હોય તો જરા એટલે વૃદ્ધપણ દૂર થાય છે, તેજ વધે છે, બળની પ્રાપ્તિ થાય છે, કામ વૃદ્ધી થાય છે, વાંઝણીને ગર્ભ રહે છે, અને ચળ, પરસેવો, વીચરચીકા, મેલદુરગધી, કેડ, ચે રોગ દૂર થાય છે.

પ્રસારીણી તેલ—ચાંદવેલ ૪૦૦ તોલા લેધ તેમાં પાણી ૧૦૨૪ તોલા નાંખી તેનો ચોથો ભાગ રહે તાંહા સુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો, તેમાં તેલ, દહી, તથા કાંજ ઉકાળાના સરખા ભાગે નાંખી તેમાં ચોથાગુ ગાયત્રુ દુધ નાખવું તેમાં કલક કરી નાખવાના ઓસડો એવા કે, જેઠીમધ, પીપરીમુળ, ચીત્રક, સીંધાલુણ, વજ, ચાંદવેલ, દેવદાર, રાસુણ, લેડીપીપર, લીલામા, વરીયાળી, જટામાંસી એવાર ઓસડો તેલના આઠમા ભાગે લેધ કલક કરી તેલમાં નાખવો, તેલ બાકી રહે તહાંસુધી પાક કરી પછી તેલ ગાળી લેવું, તે અંગે લગાડ્યું તેથી વાત સ્લેખજન્યે વીકાર માણસ જેથી કુમકુ થાય છે તે વાયુ, અંજવાયુ, જેથી પાંગળો થાય છે તે વાયુ ધ્રસીવાયુ, અરદીતવાયુ, હંડ, પીક, માથુ મીચા તથા કેડ એ ઝલાય છે એવા સર્વ વાયુ દૂર થાય છે, એવીના ખીજ વીશમવાયુ નાહાન મોટા જે હોય તે પણ આ તેલથી દૂર થાય છે.

બસાતેલ—ચીકણામુળ (૫૧૨ તોલા) લઈ તેમા પાણી થાપણ નાંખી થાથા ભાગ રેહે તાહામુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તથા દ્વામુળના ઓસડો દ્વા ઉ તે સર્વ મળી ૫૧૨ તોલા લેઈ તેમા પાણી તેથી થાગણ નાખી થાથા ભાગતુ રેહે તાહા મુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો, કળથી, જવ, તથા બોરનાદળીયા એ ત્રણ ઓસડો જુદા જુદા ૫૧૨ તોલા લેઈ તેથી થાગણ પાણી નાખી થાથા ભાગતુ પાણી રેહે તાહામુધી દર એકનો ઉકાળો જુદો કરી જુદો જુદો ગાળી લેવો પછી તે થાથા લીકાનો એકા કરી તેમા ગાયતુ ૬૫ ૫૧૨ તોલા તથા તેલતુ તેલ ૬૪ તોલા નાખી તેમા બીજા ઓસડો નાખવાના તે એવા કે, જવનીય ગણુના ઓસડો ૭, ચતાવરી ૮ રેવડાર ૯ મજા ૧૦ કોરડ ૧૧ પથરુડ ૧૨ તગર ૧૩ અગર ૧૪ સીંધાસોણ ૧૫ વજ ૧૬ સારોદી ૧૭ જરામાસી ૧૮ ધોળી ઉપરસરી ૧૯ કાળી ઉપરસરી ૨ તમાસપત્ર ૨૧ વરીયાળી ૨૨ આસપ ૨૩ પેલથી ૨૪ એ થાવીસ ઓસડો તેલના થાથા ભાગના લેઈ તેના કલક કરી તે તેલમા નાખી એકલુ તેલ બાકી રેહે તહા મુધી ઉકાળી તેલ ગાળી લેવુ, એને બસાતેલ કહે છે એ તેલ કે સીંધોને ગર્ભની ઈચ્છા હોય તેઓના અંગે લગાડવુ તથા કે પુરુશને ધાતુ ક્ષીણ છે તેને, તથા વ્યાજામ વમેરે મેદનતથી ક્ષીણ થયેલા છે ગાત્રો કે પુરુશના તેને તથા મુલાવડી ઝીંઝીને થાજવુ એ તેલ મલુ કરી શબ્દોને તથા મુખીયા માલુસોને થાજ છે એ વડે સર્વ વાલુવીકાર દૂર થાય છે

લાક્ષાદી તેલ—બોરડીની અથવા કુશની લાખ ૨૫૬ એસો કપત તોલા લઈ તેમા પાણી તેથી થાગણ નાખી તેના થાથા ભાગ રેહે તાહા મુધી બીજા તાપ લગાડી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તેમા તળતુ તેલ ૬૪ તોલા તથા ગાળના દહીંતુ નીતરેલુ પાણી ૨૫૬ તોલા, વરીયાળી ૧ આસપ ૧ હળકર ૧ રેવડાર ૧ કક ૧ રેલકબીજ ૧ આરવેલ ૧ જેડીમથ ૧ કોરડ ૧ ધોળી મુખડ ૧ નામરબીષ ૧ રાસ્ના ૧ એનુ જુલું નાખી થીમા તાપથી એકલુ તેલ બાકી રેહે તાહા મુધી ઉકાળી પછી તેલ ગાળી લેઈ અંગે લગાડવુ તેથી, સર્વ વીરજામવર દૂર થાય છે તથા સ્વાસ, કાસ, સળેખમ, કેડ તથા પીડતુ શુળ તથા વાયુમકોપ તથા પીતકોપ, ખીરમી, બી મહ વાયુ, કાષ, તાક્ષસપીકા ખજ, અંગને દુરગંધી આવે છે તે તથા શુળ, શરીરમા વેદના થાય છે તે એવા સર્વ રોગ દૂર થાય છે તથા ભારે વાઇ રીના અંગને લગાડવુ હોય તો ગર્ભની પુરુદી થાય છે

શતાવરી તેલ—શતાવરી ૧ ચીકણામુળ ૨ ચકોરીનુ મુળ ૩ જંજલી ગાંધે ૪ જંગલી બાસ ૫ અરધમુળ ૬ આસપ ૭ આખર ૮ બીલીમુળ ૯ કસઈ ૧૦ કોરડો ૧૧ એ અગર ઓસડો દોઢ દોઢ તોલામથાલુ લેઈ તેમા પાણી થાગણ નાખી થાથા ભાગતુ પાણી રેહે તાહા મુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તેમા તળતુ તેલ ૬૪ તોલા ગાયતુ ૬૫ ૬૪, ચતાવરીનો રસ ૬૪, પાણી ૬૪, એ તે તેલમાં નાખી

તેમાં કલ્ક નાખવાના ઓસડો એવા કે શતાવરી ૧ દેવદાર ૨ જટામાસી ૩ તગર ૪ ઘોળીમુખડ ૫ વરીયાળી ૬ ચીકણુમુળ ૭ કોસ્ઠ ૮ ચેલચી ૯ પથરકુંડ ૧૦ કમળ ૧૧ વારાઈકદ ૧૨ મેદા અથવા જેઠીમધ ૧૩ મહુડાની છાલ ૧૪ કોકોળની બદલે આસંધ ૧૫ જીવક અથવા વારાઈકદ ૧૬ એ સોળ ઓસડો એક એક તોલો લેઈ તેના કલ્ક કરી તે તેલમાં નાંખી ગાયના છાણના છાણા વડે અગ્ની આપવો તે તેલ બાકી રહે તાંહા સુધી પાક કરી તેલ ગાળી લેવું, અને શતાવરી તેલ કહે છે. એ તેલ કૃસ્ણાત્રેયશ્રીયે કહેલું છે પુરૂષ અંગે લગાડયું હોય તો તે પુરૂષ સ્ત્રીચાને નીત્ય પ્રીતીથી ભોગવે છે. સ્ત્રીચાને અંગે લગાડયું હોય તો તેવાને છાકરા થાય છે. ઘોળીમુળ, અંગમુળ, મસ્તકમુળ અને આંખોમાં કમળાનો રોગ થાય છે તે પંડુરોગ, વીશબાધા, ઘ્ર્નસીવાયુ, પેટમાં ડાળે પડખે પ્લીહારોગ થાય છે તે, સોસ પરમે, દંડની પેઠે માણસને નમાડે છે તે દડાપતાનકવાયુ, બલતરાયુક્ત વાતરકંત તથા વાયુથી ઉત્પન્ન થયેલી છુપણી એટલે પ્રદર સ્ત્રીચાને લાગે છે તે, પેટ કુંડલું, તથા રક્તપીત એ સર્વ રોગ દૂર થાય છે.

હવે જંગલમાંથી શતાવરી લાવવાનો પ્રકાર એવો કે નારાયણી એહી બોલી નમસ્કાર કરી ઉત્તરની તરફ મો કરવું અને ખેરના લાંકડાથી શતાવરી બોદવી તથા સર્વ વ્યાધીસાધની એવું બોલવું આડવી, કુમારજીવની એવું બોલી નમસ્કાર કરી લાવી પાક કરવો.

લવીંગાદી તેલ—લવીંગ ૫ તોલા, નાગરમોથ ૫ ગુળ ૫ વાળો ૫ ચીત્રક-મુળ ૫ મુખડ ૫ ગહુલો ૫ કચુરો ૫ વછનાગ ૫ પેપળાની લાખ, ૫ મંજીષ્ઠ ૫ જેહીર-કેંચલા ૫, તેલ પાંકુ ૧ શેર પાણી ૮ શેર અને મસ્તુ ૧ શેર નાંખા ધીમાં તાપે એ ત્રણ દીવસ પકવવો તયાર થાય એટલે સીસીમાં ભરી મુકવું એ વાયુ જીર્ણવર, ક્ષય, પંડુરોગ એ ઉપર સાઈ છે.

શીંગપ્રારદ્રક તેલ—આદાનો રસ - ૧ શેર શરગવાનો રસ - ૧ શેર બકરીનું દૂધ - ૧ શેર પાણી ૧ શેર એકઠા કરી તેમાં તેલ - ૧ શેર નાંખી ઉકાળવું પાણી બળી તેલ રહે એટલે ગાળી મુકવું તે તેલ વાયુઉપર ઘણું ઉપયોગી છે.

માશતેલ—અડદ ૧ જવ ૨ આળસીના બી ૩ રીંગણી ૪ કવચબી ૫ કોરાહા ૬ ગોખરૂ ૭ દેહુ ૮ એ આઠ ઓસડો રતારત તોલા લઈ તેમાં પાણી સર્વ ઓસડોથી ચોગણું નાંખી તે પાણી ચોથા ભાગનું રહે તાંહા સુધી ઉકાળો કરી ગાળો લેવો તથા કપાશીયા ૧ બોરનાઠળીયા ૨ તાગના બી ૩ કળથી ૪ એ ચાર ઓસડો ૫૬ તોલા લઈ તેમાં ચોગણું પાણી નાંખી ચોથા ભાગનું પાણી રહે તાંહાસુધી ઉકાળો કરી ગાળી લેવો તથા બોકડાનું માસ ૬૪ તોલા લઈ તેમાં પાણી ચોગણું નાંખી ચોથા ભાગ રહે તાંહા સુધી ઉકાળો કરી ગાળવો પછી તળનું તેલ ૬૪ તોલા લઈ તેમાં સર્વ ઉકાળા મેળવવા, તેમાં કલ્ક નાંખવાના ઓસડો એવા કે ગળો ૧ સુઠર કોસ્ઠ ૩ રાસ્ણા ૪ સાટોડી ૫ એરંડમુળ ૬ ખીપર ૭ વરીયાળી ૮ ચીકણામુળ ૯ આંદવેલ ૧૦

જમમાંસી ૧૧ કહ ૧૨ એ બોસડો બે બે તોલા સેઇ તેનો કલક કરી તેલમાં નાંખી
ધીમાં તાપથી એકલુ તેલ બાઢી રેલે તાહા સુધી કઠાવી બાળી તેને એ તેલ અમે
સનપવાથી ત્રીવાસ્ત બ, અપનાદુક, અરપાગ, અક્ષિપકાદીવાયુ નાશ પામે

અનુપાન પ્રકરણ.

સર્વ સાધારણ અનુપાનો—રાત્રિપાતને આઢાનો રસ ૧ કાસરસેરમ વી
કારને અરકસાનો રસ, તથા ત્રીકટુડ સુર્વ ૨, જવરને તથા વીરામજવરને મધ તથા
પીપર ૩, ફરીથી આવેલા તાવને કરીયાતુ તથા નામરમાથ તથા પીતપાપડો ૪,
સમઢણી ઉપર ઢાસ ૫, હર્લજવર ઉપર મધ તથા પીપર ૬, ફીરમને વાવડીંઝ ક
દરસને ચીરક તથા લીસામાં ૮, પાકરોમને મકર ૯, કાવને સીસાલત ૧૦, સ્વાસને
બારગમળ તથા સુ ૮ ૧૧, મેઢેલને આમળા તથા હળદર તથા શરમ્ત્રા કુઢ ત્રીકળા
૧૨, તરસને સોડ તપાદી તે પાણીમાં બોલવેલુ પાણી ૧૩, જવરને તથા તરસને સોડ
તપાવી પાણીમાં ઊલવેલે તે પાણી ૧૪, ત્રીકાપ ઉપર આઢાનો રસ તથા મધ ૧૫, શુળને
હીંત તથા મી ૧૬, આમવાતને કશ્લુ આયુર એરડીયુ ૧૭, પીહાને ત્રીકળા તથા
પીપર ૧૮, વીસને શીરસ કુઢ તથા સોડ ૧૯, કાસને રીંઝણી તથા ત્રીક ૨, વાકુ
બાધીને ગુગળ તથા લસણ તથા મી ૨૧, રકતપીતને અરકસો ૨૨, ફેફડ તથા વાકુર્
આવેલે તથા બોબક બોસેલે તેને વજ તથા અકસકારો તથા મધ ૨૩, લીદરને રેચત ૨૪,
વાતરકતને ગળો તથા એરડીયુ ૨૫, અરદીત વાકુને અઢનાવડા તથા માખણ ૨૬,
મિદા રોજને મધ તથા પાણી એખક કરી ૨૭, પ્રસ્ને સોદર ૨૮, અરમીને બીએર
અથવા દાઢમ ૨૯, મજને ત્રીકળા તથા ગુગળ ૩, રોડને મધ ૩૧, અમ્સપીતને કરામ
૩૨, મુત્રકુળને શતાવરી તથા ઠોઢસાડ પાણી ૩૩, નેત્રરોમને ત્રીકળા ૩૪, ઉ માઢને
લુડ મી ૩૫, નીદ્રાનો નાશ થવા હોવતો લોરાડ કુઢ ૩૬, કોઢને ખેરની અતર ઢા
લુડ પાણી ૩૭, ધોળી કોઢને વાપચા અને બોખામાં ૩૮, અલ્લરુને નીદ્રા તથા ફરે
અને લામણ ૩૯, લીસડીને પાણી ૪૦, જતરથકે લીપર લેરલા રોગ થાયલે તેને તોરણ
બોસડાનો તાસ ૪૧, પાહાશુળને પુસ્કરમુળ ૪૨, મુરઢારોગને થડા લીપાપો ૪૩, રાદીર
દુગળુ થકુ હોવતો માસરસ ૪૪, પથરી અથવા પાણુવી લીપર શીજાલત ૪૫, મુત્ર
બડ થવા લીપર કુળા મુળાના પાનડાનો રસ તથા સારોખાર એકડો કરી ૪૬, ગુ
ભરોગને વાવવરળની ઢાસ ૪૭, વીદ્રથી રોમને સોઢી કહાલજી ૪૮, હેટીને લાખના
રસનો નાસ અથવા નવસામર તથા મુનો તથા નીંલુનો રસ એકડો કરી બસ
લેવો, અથવા ૧ માસો પાણીનીસાથે પેઢાં આપવુ ૪૯, બજતરાને થડાકિપામે
૫, ભગીદરને કુતરાડુ દાઢકુ ગધેડાના સોઢીમાં થરી શખપુસ્કીના રસમાં મગવી
લગાડુ ૫૧, સાઢ અથવા સ્વર સાશ થવા સાડ પુસ્કરમુળ મધમાં આપવુ ૫૨, સરદી
તથા સીતાજ ઉપર નામરવેસના પાન તથા મરી ૫૩

અશ્વીની કુમારની માત્રા—એની ગાળીયો અથવા જેવડી કરવી તણખીયા પરમા ઉપર-અજમાની સાથે આપવી. ૧ ખીળા પરમાને-હળદરમાં. ૨ પુરુશાતન આવવા સાડ-મધમાં. ૩ જવરને-સુંઠનીસાથે ૪ પ્રમેહને-તુળસીના રસમાં. ૫ પીત્ત વાયુઉપર-પાનહું બીડ અને ખીપરમાં આપવી. ૬ તાઢીયા તાવને-કપાસના પાનના રસમાં. ૭ વાયુને તથા સરદીને-ખીપરીમુળની સાથે. ૮ માથાશુળને-લીંબુના રસમાં આપવી, અને માથાને લેપ કરવો. ૯ એકાંત્રા તાવને-સુંઠ, સાકર, અને તુળસીના રસમાં આપવી. ૧૦ તરીયા તાવને-જીરું, મરી, તથા તુળસીના રસમાં. ૧૧ ચોથીયા તાવને-લાંગરના રસમાં. ૧૨ ખીહા ઉપર તથા ઊદર સંમંધી રોગ ઉપર-ઈંદ્રિવાડીના રસમાં અથવા તેના પાકેલા ફલમાંએલા મગ્ગમાં. ૧૩ જીરુજવરને-સાકરમાં. ૧૪ સતાપ થયો હોય તો-પાણીમાં લેપ કરવો. ૧૫ કાસ રોગને-સીંધાલોખનીસાથે ૧૬ મુખ દુરગંધીને લંજમાં. ૧૭ ખગેલની દુરગં

ધીને-આવગતા રસમા ૧૮ બુદ્ધી વધવાન-અમલીના રસમા ૧૯ રસઅતીસાર તથા
આમ અતીસારને અવધગતા ડીકાગાના સાધે ૨૦ મળીર પુષ્પ થવા સાડ અમામના
મીઠામા ૨૧ જેદેરજાજ ગગને-સીંચાના પાનના રસમા ૨૨ મુતીકા રોગને
જગર તથા હીરામાગ તથા ધીમા આપવી ૨૩ રવર ચારા થવા માડ-બાવની
માથે ૨૪ અસ્તીમનજવરને-સાકરની સાથે ૨૫ પામુજને કેવના હરના રસમા
૨૬ નેત્રને વધારે તજ આવવા સાડ-અવધગની સાધે ૨૭ બી રુચાદ રોગને-રેણ
થીનીમા ૨૮ પમુષામન-મીઠકની સાધે ૨૯ દુરસને-રકતુઆમા ૩૦ તુડા
રોગને પરાના રસમા ૩૧ બુનપીલાને-ને મોળીને લોચાન આપી ગગામા બાવવી
૩૨ મુખ, ઉઠાડા, લીમ રવરસ, કિવાદી અનુપાનો જે રોગને જે માથ નોવ તે ઉપર
તેની પાળના કરવી

મોડા-ગુલ કરી તેનુ મુલ્ય ૧ મામાથી તે ૧૦ મામા મુળી આપુ
મસ્તકમા મળુ ઉપર તથા મસ્તકમુજ ઉપર-જાવના કાઠમા લેપ કરવો ૧ નાગ-
રસા ઉપર-નનાઅરક લગાડેલા ર નેત્રરાગને રીકુગામા આપવેલ ૩ આખામાઅસા
કૂતને મધ અપવા ધી હીંચા કેગના કાનરાગમાધારી અચન કરુ ૪ કાસ ગેમન-
આવનુ ધી તથા મરી અમવા પીપરમા આપવા ૫ સ્વાસને-ચિગીના કૂતો તથા
ધીમાં ૬ સ્વાસમને મધ તથા પીપરમા ૭ ૮ ઘાનીના મુજ ઉપર-નામરવેલના
રસમા ૮ માસી ઉપર કામરી હીંચુના રસમા ૯ અલ્પવને-આમગાના મુર્નમાં
૧૦ સમદુખી ઉપર-ચુદ અને ધીમા ૧૧ અમ વધરેન-તેજમા ૧૨ મિદને માત્રમા
૧૩ કુરકેમન-કોંબાની પાષ આગનીમાધે ૧૪ મળને ધીમાં ૧૬ અરને-આપ
આના ડીકાગામા ૧૬ વાગુને તજગીનો રસ તથા ધીમા ૧૭ પેતન-આવના ધીમાં
૧૮ કૂત-નાડ અને મુરમા ૧૯ અજર અમર થવાન કિંક વાપી કિંક નાગામુધી
કિંક વાસ પાણુ મુર, અકરીનુ મુર મુર, માવનુ ૨૫, ધી કિંકમા આપુ ૨૭
૨૧ રુન ન આપના દોષ નાન મેલિ કા કરુ અગ તથા ધીમા આપવા ૨૨
આગન મામપોયાના રસ અપવા આગના રસ તથા મધ કિંકમા આપવા
ગુલવનુ મરવાન-દારો, સિદ્ધે આમગા આરો, અનુ મુજ ગરખા કાઠ કરી
તથા કિંક વરમ આપવા ૨૩ ખાદા રોમન કિંક મલીના આપુ ૨૪ મર કે
અન ક મલીના આપુ ૨૫ કિં ૨૬ આગ રોડ તથા અરુર લીલા ઉપર મેપો,
ખોડ, નાગના રસમા પારી લમાગા ૨૭ તન કુચન વધનુ તમે લે ૨૮ ૨૯
લીરીષ અરુર ૩૦ અરિયોમા ૩૧ તથા ૩૨ રીગા આરો, મધ તથા ધીમાં
૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

ચોખીયાથી ઊંઘેા ઝાલી સળગાવવો તેનું તેલ પડે તે મુકવું, તેમાંથી તેલ ત્રણટીપા તથા મુદ્દ પારે ૧ વાલ એકઠાં ઘોટી ગોળી કરવી તે આપી હોય તો કાસ, સ્વાસ, અરુણરોગ, સંગ્રહણી, આમ એવોતે દુર કરેછે. ૩૨ પ્રથમ વમન તથા રેચ વગેરે પાંચ ઉપાયો કરી શરીર શુદ્ધ થયા પછી, ગંધકનું ચુરણ, એરંડીચુ, તથા ત્રીફળા, તથા ગોળમાં અથવા પારાનું ભસ્મ ૧ માસાનીસાથે આપવું તેના શુભ અરશ, ભગ દર, દત્તરોગ, મદદદ્રી તથા ધાતુક્ષય જે રોગ દુર થઈ જવાની પ્રાપ્તી થાયછે, તથા દીવ્ય દૃષ્ટી થસે, તથા દાંત મજબુત થસે. એક તોલા ખંડીત થયાવીના લીધે હોયતો લેલાદાના મુતરથી તાંગાનું સોનું થસે ૩૩ સરવરોગને-આકડાનું દુધ ૫ તુલ્લી ક્ષીર લેલાદાના મુતરથી તાંગાનું સોનું થસે ૩૪ ગંધકનું ચુરણ માખણમાં ઘોટી તે લુગડાને લેપ કરી તેમાં લુગડું પલાળવું પછી ગંધકનું ચુરણ માખણમાં ઘોટી તે લુગડાને લેપ કરી કાકડો કરવા પછી કાકડો દીવાળીપર સળગાવી પ્યાલામાં ઊંઘેા રાખવો જે ધી હોટે કાકડો કરવા પછી કાકડો દીવાળીપર સળગાવી પ્યાલામાં ઊંઘેા રાખવો જે ધી હોટે પડે તે અનુપાનની યોજના કરી આપવું ૩૬ ક્રોડ વગેરે રોગોળીપર-ગરમાળાના મુળના રસમાં ગંધક ઘસી લેપ કરવો અથવા ૧ તોલા ગંધકનું ચુરણ તેલમાં પીવું મુળના રસમાં ગંધક ઘસી લેપ કરવો અથવા ૧ તોલા ગંધકનું ચુરણ તેલમાં પીવું અને મરી તથા તેલ તથા આધારાનો રસ એકઠા હલાવી અંગે ચોળી તડકે એસઊં બપોરે તથા રાતે હાસલાત ખાવો, જાગરણ કરવું, સવારે ભેસનું છાણુ લગાડી થંડ પાણીયે નાહાં.

ઘોડાચોળીની માત્રા—વાતશુળ, કાસ, સ્વાસ, રાજ્યક્ષમા, એટલે ક્ષય એળીપર-૧ ગોળીઆદાનો રસ તથા પીપર તથા મધમાં આપવી, અથવા મુળના પાનના રસમાં ૧ વલી પલીતરોગને-મધમાં રજવર તથા શુળને-સરગવાના મુળના રસમાં તથા ગાયના ધીમાં ૩ અજીરણને-દહીંના નીતરેલાં પાણીમાં અથવા નગો-ડના રસમાં ૪ તાલીયા તાવળીપર-કમળના પાનના રસમાં અથવા કમળળીમાં ૫ પાંડુરોગને સાટોડીમાં ૬ નેત્ર રોગને-તીલપરણીને રસમાં અંજન કરવું ૭ પીત જવરને-જીરું તથા સાકરમાં ૮ વીશને-ચોખાની ધોવણમાં ૯ અસ્તીગતવાચુને વજ રાતઅધાને સ્ત્રીના દુધમાં અંજન કરવું. ૧૦ પુરશાતણુ આવવ સાંડ-ગોમુત્રમાં ૧૧ વીરેચનને-આદાના રસમાં ૧૨ હરસને જયફળમાં ૧૩ છાકર થાવાને-પુત્રજીવીના રસમાં ૧૪ સાપના વીશને-સીરસવૃક્ષના રસમાં-અથવા ગાયના ધીમાં કીંવા તાંદુળના રસમાં અથવા લીંબુના રસમાં લેપ કરવો. ૧૫ વાચુથી કેડ ઝલાણી હોયતો તેહને-વજ તથા અજમામાં આપવી ૧૬ સ્વાસ કાસને-અરડુસાના રસ તથા મધમાં ૧૭ જવરને તળસીના રસમાં અંજન કરવું ૧૮ નીત્ય જવરને-કુંવારના રસમાં ૧૯ રાતઅધાને સ્ત્રીના દુધમાં અંજન કરવું. ૨૦ અજીરણ જવરને-ભાંગરાના રસમાં ૨૧ ધીજ તાવને-આમળાનીસાથે ૨૨ પીતજવરને-જીરાનીસાથે. ૨૩ દાહાયુક્ત પીત-જવરને-આમળાની સાથે ૨૪ વાતશુળને ત્રીકટુના ચુરણમાં ૨૫ સરવ શુળને-સર-ગવાનો રસ તથા મધ તથા ધીમાં આપવી. અથવા કાંગર તથા શરપુ ખાનો રસ અથવા મુવા તથા ધીમાં આપવી. ૨૬ મોટી વ્યાધીને પીપરના ચુરણમાં ૨૭ કાસને થંડા પાણીનીસાથે ૨૮ પીનસ તથા કણું રોગ તથા માયાનો રોગ તથા અરધ

સીસી એ રશોળીપર-અથકળની સાથે આપવી ૨૯ દાતની બેરીછીપર-વાવડીના
 ચુરણમાં ઝાળી વાડી ફરી ઝાળી ફરી દાતોના હેરે રાખવી ૩ પ્રસુતી વાચુને-તુલ
 સીનો ૨૨ તથા મધ તથા કુવારનો રસમાં અથવા બીજુ અનુપાન યોગ આપવી
 ૩૧ સમહૃદ્ધીને-અથકળ અથવા કોસલ મુખ અથવા જાસલ નીતરેલું પાણી તેમાં
 આપવી ૩૨ બીલીસારને-મોચામાં અથવા દહીંમાં ૩૩ ઊંઘી માવાને એરડી
 ચાના બીજનીસાથે ૩૪ જેલેરને પીપર અથવા અક્કલકારમાં ૩૫ મદામીને-૨ મજ
 ખાર અથવા કાસવીધાના રસમાં ૩૬ ઊંઘીસ્વાસને-ત્રીફલામાં ૩૭ જીંધીસારીષ
 ચાને-બ્રાહ્મીના રસમાં ૩૮ શેખ નથાથ એવી ઈલા ઉ તેને નીત્ય ખાવી ૩૯ વસી
 પળીત શેખને-કુપેલીના રસમાં અથવા મધમાં ૪૦ કાંતીવધવાને-પાનના બીડામાં
 ૪૧ માધાની પીડાને ત્રીફલ અથવા જવખારમાં ૪૨ તાલીચા તાવને-ધતુરાના બી
 અથવા છરાની સાથે ૪૩ રાનીપાતને અજમાનીસાથે ૪૪ પંચગુણ્યને-મોઠી કુખીના
 રસમાં અથવા નધારના રસમાં અથવા ચુનામાં ૪૫ વાચુને-ધીમાં અથવા બકરીના
 કુખમાં ૪૬ મુખરોખને-કોરાશાની સાથે ૪૭ સરવ વાચુને-ત્રીફલામાં અથવા ભાગરાના
 રસમાં અથવા આસપે તથા મધમાં અથવા અજમાદ તથા ભાગનીસાથે ૪૮ ધતુર
 વાચુને-કોપલીના મુળમાં ૪૯ પ્રમેહને-ગાઘના દહીંમાં અથવા લોકોઢાળાના રસમાં
 ૫૦ માતુવીકારને-મોખરમાં ૫૧ માતુરુદ્ધિને-ધીમાં ૫૨ પડવાળા પરમાને નગ
 દના રસમાં અથવા બકરીના મુતમાં ૫૩ તણબીયા પરમાલે-સોપારીના રસમાં ૫૪
 શુભ્યને-મોલમાં ૫૫ રેલથવાને એરડીમાં ૫૬ વીંછીના જેલેરને-આદાના રસમાં સેપ
 કરવો ૫૭ પરશેવો બહો આવડો હોવડો-ભાગરાના રસમાં ૫૮ ખર એરડે ઘોળી
 બસ જેવી પેશાબઆવડી હોવડો-બકરીના કુખમાં ૫૯ ભૂતનાવળખાજીપર-
 લીજુના રસમાં, અથવા નમોદના રસમાં અજળ કરવું ૬૦ પીતને-આમળા તથા
 સાકરમાં ૬૧ ઊંઘરને-ત્રીફલાનું ચુરણ તથા એરડીમાં ૬૨ જવરને તથા ઈંદ્રિમાં
 બળવરા થાયડે તેલેને-સીંધીના રસમાં ૬૩ સોળને કાંદાને-રસમાં અથવા ભાંમ
 રાના રસમાં અથવા સાવરીના રસમાં કીંવા જાલનીસાથે આપવી ૬૪ પાડરોગને-
 વરખારાની સાથે અથવા લોસામાં ૬૫ આખો કુખવા આવેડે તેજીપર-કોલી-
 સ્ત્રાની સાથે ૬૬ શક્તિ આવવાને-નાગરવેલના રસમાં ૬૭ સરવ પ્રકારના ઊંઘરોને-
 પીસાડીના રસમાં ૬૮ પીતવાચુને-છૂં તથા મધમાં ૬૯ માતુરુદ્ધિને વઘનાગ
 અથવા અજમા અથવા આઠાની સાથે ૭૦ કુરગ બીને-અપાના રસમાં ૭૧ મર્ચપારજ
 થવાને-ગીપીષ ૬૧, તવડીર અને મુઠ એલેનીસાથે અથવા ગીખરમાં ૭૨ કુમ્મીવી
 કારને-કરજની ઠાસની રસમાં ૭૩ શરીર બળવાન થવાને-કુપેલીના રસમાં ૭૪
 મદ્દપલ્લ મદવાને-નાગરમેથના રસમાં ૭૫ સર સાથ થવાને-પાનના બીડામાં ૭૬
 રતોખને-લીજુના રસમાં ૭૭ ખસને-મોચામાં સેપ ૭૮ ભૂતીને-ભાંમરાના રસમાં
 આપવી, તથા સેપ કરવો ૭૯ મશોળીના જેલેરને-પાણીમાં આપવી તથા સેપ
 કરવો ૮૦ આમળાને-મુરદાસીંગીમાં ૮૧ રાતર જોરે રોગના-પાણીમાં સેપ કરવો,
 ૮૨ નેમરોગને-તમના પાનના રસમાં અજળ કરવું ૮૩ હરસને-જાળના રસમાં ૮૪

કુતરાના જેહરને-તાંદુળના રસમાં ૮૫ કોડને-ગળોમાં અથવા ગોમુત્રમાં ૮૬
સ્તંભનને-નાગરમોચના રસમાં ૮૭ મુત્રકૃષ્ણને-ભાંગરાના રસમાં ૮૮ પ્રલાપને-
પાણીમાં ૮૯ ઉન્માદ વાયુને-ચંદનખટવાના રસમાં ૯૦ વમન થવા સાર-ભાંગરાના
રસમાં આપવી.

જસ્તભસ્મ-નેત્રરોગને-ગાયના જીના ધીમાં અથવા માખણમાં અથવા વાસી ધુક્યા
અંજન કરવું ૧ પ્રમેહને-ખીડામાં ૨ અગ્નીમંદને-અરણીના રસમાં ૩ ત્રીદાશને-ત્રીસુ
ગંધની સાથે ૪ પીત્તજ્વરને-ખારેક તથા ચોખાનો હીમ તેની સાથે ૫ તાઢીયા તાવને-
લવીંગ તથા અજમાની સાથે ૬ રક્તઅતીસાર ઉપર-ખજૂર તથા ચોખાનો હીમ
તેની સાથે ૭ અતીસારને-જીરૂ તથા સાકરમાં ૮ ઊલટી ઉપર જીરૂ તથા સાકરમાં ૯
એકલા અતીસારને તથા પાણી જે ૫૩ છે તે ઉપર-જીરૂ તથા સાકરમાં ૧૦ શુળને-
લવીંગ, અજમો, જીરૂ તથા સાકરમાં આપવું ૧૧ ઝાડો કબજ થયો હોય તો-અજ-
મામાં અથવા ઉન્હા પાણીની સાથે ૧૨ સર્વ પ્રમેહ ઉપર-લેસના માખણમાં ૧ વાલ
માત્રા આપવી, તે ઉપર પથ્થ ધી તથા ગહુવીના ખીજી કાઈ ખાઈ નહી ૧૩ આમવા-
યુને-લવીંગ તથા અજમામાં ૧૪ ઉદ્રસને-મધ તથા પીપરમાં ૧૫ અજરણ ઉપર-
લવીંગ તથા અજમો અને ઉન્હા પાણીના સાથે આપવું ૧૫.

તામ્રભસ્મ-પરીણામશુળ, ઉદર શુળ, પંડુરોગ, જ્વર, શુક્રમ, પ્લીહા,
યકૃત, ક્ષય, અગ્નીમંદ, મેહ, હરસ, સંગ્રહણી-એ રોગ ઉપર અનુપાન ચોખ-આપવું.

પરવાળા ભસ્મ-જીર્ણજ્વર, સ્વાસ, કાસ, હેડકી, કોસ્થગતવાયુ એ ઉપર
મધ તથા પીપરમાં આપવું ૧ જ્વરને-કરીયાતું, કડુ હરડે, એમા આપવું ૨ પીતને-
દૂધ તથા સાકરમાં ૩ ધાતુક્ષય ઉપર-પાકેલા કેલાંમાં ૪ દુખળો થયો હોય તેને-
પાનના ખીડામાં ૫ તનખીયા પરમા ઉપર-ચોખાના ધુવણમાં તથા સાકર અથવા
ત્રીફળા તથા મધમાં ૬ ધાતુપુસ્ટી ઉપર-ધી તથા સાકરમાં ૭ પ્રદર રોગને-ગાયના
સેડ કઠા દુધમાં ૮ વાયુને તુળસીના રસ, મધ તથા સાકરમાં ૯ પીતકાસને આદાનો
રસ તથા સાકરમાં ૧૦ રાત અંધાને-ઉદરની લીંડી તળસીના રસમાં ઘસી તેમાં
ભસ્મ નાંખી અંજન કરવું ૧૧.

પારાનુભસ્મ-એ ચણાઠીભારથી તે ચાર ચણાઠીભાર સુધી મરીનો ભુકો
તથા ધી એમાં અથવા પીપર અને મધમાં અથવા ધી તથા મધમાં આપવું, સર્વરોગ
ફૂર થાય છે ૧ પીતને-ધાયલ સાકર તથા ગાયના દુધમાં ૨ વાયુને-પીપરમાં ૩
રહેશમવીકારને આદાના રસમાં ૪ જ્વર ઉપર દાડીંગા લીંજીના રસમાં ૫ રક્તવી-
કાર ઉપર-મધમાં ૭ અતીસાર ઉપર-દહીમાં ૮ પથ્થ ગાયના દુધમાં અરધો
અરધ પાણી નાંખી ઉકાળવું તે પાણી બળે એટલે થંક કરી તેમાં સાકર અથવા
ખાંડ નાંખી નીત્ય પીવું, સળેખમ તથા દુસ્તકફ એને મરીનો ભુકો ધી તથા ગોળમાં
આપવું પથ્થ ચીકણુ તથા ઉન્હુ એઉ અન્ન તથા દહી ખાવું ૯ કામ ઉત્પન્ન
થવાને તથા બંધેજને-અડદનો લોટ તથા ભોંકોદહાલુ ચુરણ થયા જેઠીમધલુ ચુરણ

એ ત્રણે સાકર તથા કુધમાં અથવા બી તથા મધમાં આપવા ૧૦ પીત, જમ તથા તરીયા તાવ એ ઉપર માથ, બળે, રતાબળી, ધાણા, વાળો એના ઉકાળો કરી મધ તથા સાકરમા માત્રા એક ઉપર ઉકાળો પીવો ૧૧ સ્વાસ, કાસ, કફ, રક્તપીત એને-શાખ, અરકસો, હરદે, એના ઉકાળામાં આપવું ૧૨ મેઘાવૃદ્ધીને-વાસી પાણી મા મધ નાખી પીવું અથવા ભાતના એસામણના આપવું ૧૩ સર્વરોગો ઉપર-સુઠીવાદી વરગતો ઉકાળો કરી તેમા આપવું ૧૪ રત્નપ્રાસ જવાને તથા યુગને તથા રક્તશુદ્ધિને-કાળા તળેનો ઉકાળો કરી તેમા ભારંગમુળ ત્રીકટું, હાંગ એવું ચુરુમાં ગાળ નાખી એમા આપવું ૧૫ સર્વ રોગોને તેતે રોગ ઉપર કહેલું અનુપાન થાણ આપવું ૧૬ પારાના ભસ્મને પચ્ચ લાંબાકુંજ, અમૃત, ધાણા, છાઈ, આદુ, વાળજે, રેંબજ, પટાળ, ધાણી, ગદુ તથા થોખા જુના, ગાવડ બી તથા કૂધ તથા હાંદી, હાંસિક ક, મુખરસ, કુપાદક અથવા જબલીવેમજ, બીલીતુ કમ, કોહોણુ, વાદાળાકરવા, કારેલા, અક્ક, અમુર, વાસ, કળથી, સરસ, મીઠું, તળ, અનુપમાસ, આદુ અનાજ, કેળના પાન ઉપરજમવું, કાશાતવાસજ, માળ વીકાર કરે એવા પશાંદો, લીચુ, ઉન્ડુ, કાકરી, ભિરા, કલિંમક, કરવદા, કેરા, ઉવરતન, ક્નાન, નીસીધ પકાયા.

૩પાનુ ભસ્મ-જળતરા થતી હોય તો-સાકરમા આપવું ૧ વાત પીતને ત્રીકળામાં ૨ પ્રમેહને-ત્રીશ ગખના ચુરજમા. ૩

૨સ કપુર-એક ચણાડી કાંવા બે ચણાડી જુના ગાળમાં આપવું સર્વ રોગ ઉપર અનુપાન થાણ આપવું હોય તો રોગ દૂર કરેછે પણ ૧ તોલાને એક સેર માથડ બી નાંખી પકાવવો, પછી કાઢી એક ખસ કરી કુલેવો, તેમાંથી એક થોખા જેટલી માત્રા આપવી, સર્વ રોગ પણ ખાસે પચ્ચ કુધસાત તથા પાનડ બીક

૨સ સીદુર-એક ચણાડી અથવા બે ત્રણ તથા ચાર મુઠીઆપવો. વાત પ્રમેહને મધ તથા પીપરમા આપવો ૧ પીત પ્રમેહને ત્રીકણ તથા સાખરમા ૨ સ્વાસ કાસ, યુગને, ત્રીકટું તથા ભારંગમુળના ચુરુમાં મધ નાખી આપવો ૩ રક્તવીકારને-હળદર તથા સાકરમા ૫ કુરોગ તથા કમળો તથા અભિમઃ ૬ એને ત્રીકટું, ત્રીકણ, એમા આપવો ૫ અભિમઃ ૬ તથા બાઠોસર તથા ખતીનો રોગ એને પાંપર, બી ત્રકમુળ, હરદે, સ અળ, એમાં આપવો. ૬ મુતકુળને-સીસાછત એસબીઠાણા, સાકરમાં ૭ ધાતુવૃદ્ધીને સવળ, કેશરુ,ભવત્રી,અક્કલકરા પીપર, ભાંગ, ૮ કપુર ૯ અરેણુ ૧૦ સીદુર ૧ લાંબ એ એળસ કરી આપવો. ૮ સર્વ જ્વરને-સર્વંગ, સ અળ, હરદે, એમાં આપવો. ૯ રેશ જાવાને સ અળ, તથા ત્રીકળામાં. ૧ ધાતુવૃદ્ધીને-સર્વંગ, કેસર, નાચરવેસડ બીક એમાં આપવો. અથવા લેગિળાના ચુરુમાં આપવો ૧૧ લેસડીને-ભાંગ તથા અજમીદામા ૧૨ પેર કુળવા ઉપર-સ અળ, હળદર, ભાંગ, અજમામાં ૧૩ કમી રોગને પળસ બી, ૧-૪ વાસ, ગાળ જુના ૪-૮ વાસમાં, ૧૪ સવ ખતીસારને અરેણુ, સર્વંગ, તથા ભાંગમા ૧૫ અભિ

મંદને સગળ તથા અજમોદમાં ૧૬ પુષ્ટીથવાને ગળોના સત્ત્વમાં ૧૭ સર્વ રોગોઉપર અનુપાનયોજ્ય આપવો, રોગ નાશ પામેછે. ૧૮ પથ્યાપથ્ય પારાના ભસ્મ પ્રમાણે કરવું; વાયુને-મધ તથા પીપરમાં. ૧૯ કફને-ત્રીકટુ તથા ચીત્રકમાં. ૨૦ પીત્તને સાં-કરમાં. ૨૧ વૃણને-ગુગળમાં. ૨૨ ફેરી પુષ્ટી સાડ-ચાતુરજ્જત, ત્રિકૃળા, શાદમ લીપુરપ વૃત, કાંતા લલાટ ભરણ, (કેશર) એમાં આપવું.

લોહ ભસ્મ-૧ ચણેલી અથવા બે ચણેલી ભાર આપવું વલીપલીત ઉપર-ત્રિકૃ-ળામાં ૧ ધાતુના રોગને ત્રીકટુ ભારંગમુળ, મધ એમાં આપવું ૨ શ્લેશ્મ રોગને પીપર તથા મધમાં. ૩ રક્તપીત્તને-ચાતુરજ્જતતુ ચુર્ણ તથા સાકરમાં. ૪ બલ વૃદ્ધિને-સાટોડીનું ચુર્ણ તથા ગાયના દુધમાં. ૫ પંડુ રોગને-સાટોડીના ઉકાળામાં. ૬ વીસ પ્રકારના પ્રમે-હોને-હળદર, મધ અથવા પીપર, તથા મધમાં ૭ મુત્રક્રંછને-સીલાજીતની સાથે ૮ પાંચ પ્રકારના કાસને-અરકુસો, પીપર, દરાખ, મધ, એમાં ગાળી કરી આપવો. ૯ તબો-લની સાથે લીધો હોય તો અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરસે, તથા ધાતુ અને કાંતી વધારશે. ૧૦ ઓસડોના ઘણા રસ નાંખી તેમાં કાંજળી ચુકત કરી, સાડ ગજપુઠ આપી ઉત્તમ ભસ્મ કરવું. એટલે શરીર લોહ પ્રમાણે થશે તે ઉપર અપથ્ય-કોહળુ, તલતુ તેલ, અડદ, રાઈ, મધ, ખાટા પદાર્થો, દાળ, અનુપમાંસ, જે પદાર્થોનું પ્રથમ અક્ષર, કં, અડદ, રાઈ, મધ, ખાટા પદાર્થો, દાળ, અનુપમાંસ, જે પદાર્થોનું પ્રથમ અક્ષર, કં, છે તેવા પદાર્થો, માછલાં. જવક, વેગણ, તીળું એવા પદાર્થો વરજ કરવા તથા ઘણું વ્યાયામ કરવું નહીં.

લોકનાથ માત્રા—બે અથવા ત્રણ વાલ માત્રા ૨૦ અથવા ૩૦ મરીના દાણાનું ચુર્ણ કરી તેમાં જોળવી મુકવી વાયુના રોગને ધીમાં આપવી. ૧ પીત રો-ગને-માખણમાં આપવી ૨ કફ રોગને-મધમાં આપવી. ૩ અતીસાર, ક્ષય તથા અરૂચી તથા સંઘહણી તથા દુબળાપણું, અગ્નિમંદ ઉદ્રસ, સ્વાસ, તથા ગુદમ, એ રોગ ઉપર ઘણી ઉપયોગી છે ૪ એ માત્રા લેઈ તે ઉપર ધી લગાડેલ ભાતના ત્રણ કોળીયા લેવા, પછી ખાટલા ઉપર જરાવાર ચીતુ સોવું. અરૂચીને-ધાણા ખાંડી તે ઉપરના દ્રેતરો કાઢી શેકવા અને તેમાં સાકર મેલવી તે ચુર્ણની સાથે માત્રા આપવી. ૫ જવરને-ધાણા તથા ગળોના ઉકાળામાં માત્રા આપવી. ૬ રક્તપીત્ત, તથા કફ તથા સ્વાસ, કાસ, તથા સ્વરભંગ, એ રોગો ઉપર વાળો, તથા અરકુ-સાના ઉકાળામાં મધ તથા સાકર નાંખી માત્રા આપવી. ૭ નીદ્રા ન આવતી હોય તથા અતીસાર સંઘહણી અને અગ્નિમંદ એ રોગો ઉપર-ચોડીક ભાંગ સેકી તેના ચુર્ણમાં મધની સાથે માત્રા આપવી. ૮ ગુળ તથા અજીર્ણને-સંચલ તથા હીમજ તથા પીપરના ચુર્ણમાં માત્રા જોળવી ઉન્હા પાણીના સાથે આપવી. ૯ જવર ઉપર-મધ તથા પીપરમાં આપવી. ૧૦ પેટમાં રાખા પડે એ ગાંઠ થાય છે. તે ઉપર-તથા વાતરકત, ઉલટી, હરસ અને રક્તપીત્ત ઉપર દાડમના ફુલના રસમાં આપવી. ૧૧ નાકમાંથી લોહી પડતું હોય તો તેને ધરોના રસમાં તથા સાંવરસીંગ ધસી તેમાં માત્રા નાંખી નાસ આપવો ૧૨ ઉલટી તથા હેઠકીને ખોરના ઇળીયા માયલો મગજ તથા પીપર તથા મોરના પીછાનું ભસ્મ તથા માત્રા એ સર્વ એક ઠેકાણે કરી તેમાં સાકર તથા મધ જોળવી આપવી. ૧૩ સર્વ રોગો ઉપર અનુપાનની યોજના કરી આપવી. એ-ટલે રોગ દૂર થશે.

વગ બરમ—મુખની દુરમ ધીને—કપુરની સાથે આપણુ ૧ પુટીથવા—અવ
કળ અથવા દુધનીસાથે. ૨ પ્રમેહને—તુળસીના પાનનીસાથે. ૩ પકરોજને—ધીમા ૪
શુભ રોગને—૨ કલ્પનીસાથે ૫ રક્તપીત તથા ઊર્ધ્વ સ્વાસને— હળદરમાં. ૬ બલકુ-
દિને—મધમાં ૭ પીતને—સાકરમાં ૮ બાધેજને—નાગરવેલને પાનમાં. અથવા કસ્તુ-
રીમાં ૯ અગ્નિમંદને—કસ્તુરી તથા પીપરના ચુસ્કુમાં અથવા કળાળમીનીના સાથે. ૧૦
દુરમ ધીને—આપાના કૃષ્ણા રસમાં ૧૧ ચર્મ પક્ષ્મ ક્ષિત્તે પાપણીયાના રોગને—એરના
અલના ઊંઘળામાં ૧૨ અલરણુને—આમળાની સાથે અથવા ક્ષેપારી સાથે ૧૩ હાડી તા-
વને—આખણીસાથે ૧૪ વારોજમાં સસણની સાથે કાહુઈપર—નિ ભુનારસમાં ૧૬ કુસ્ત રો-
ગને—સમુદ્રફળમાં અથવા નમોદના રસમાં ૧૭ કુળકાપણુને આવાદાના મુળમાં ૧૮ સર્પ
વૃદ્ધિને—સર્વિંગ તથા સમુદ્રફળ નાગરવેલનારસમાં મસી લેપ કરવો ૧૯ વસીકરણુને—આરો-
ચન તથા સર્વિંગમાં તીક્ષ્ણ કરવો ૨ આધા સીસીને—એર કાતું મુળ તથા સર્વિંગ એની-
સાથે મસી લેપ કરવો ૨૧ પ્લીહા રોગને—સવાગીનાસાથે ૨૨ વાકુને અલખાનીસાથે અ-
થવા આસખનીસાથે ૨૩ લ્પ્સોદરને—બકરીના દુધમાં ૨૪ ઊંઘા થવાને—કાતમાં અથવા
બધેડીના દુધમાં ૨૫ કાકડીના રસમાં લીકુ દોષ તો ના મરહાતો મરઘ પાથે, ૨૬ મ-
સ્તકરોજને—અધાદાના રસમાં ૨૭ થાતુના વીકારણિપર—અવકળ, અવ ત્રી તથા સર્વિંગની
સાથે આપણુ ૨૮ કેડની પીડાને—અવકળ તથા અસગંધમાં આપણુ ૨૯ બેહેરબાજ-
એડે નાડી મળુને—નાગરવેલના પાનસાથે ૩૦ પેડની કુખાવ લિપર—કુરડાનીસાથે ૩૧
વાતશુભને—કાકડા ૩૨ હરસને—સીમુકા પાનમાં ૩૩ વાઈઆવેઠે તેહુને—સસણના
તેલમાં નાશ આપવો ૩૪ સ્વાસને—અવકળ, સર્વિંગ, મધ, એનીસાથે ૩૫ શરીર
બળવાન થવાને—તુળસીના રસમાં ૩૬

ત્રીવગ બરમ—થેતના થાવાને—અવકળની સાથે ૧ પીતને— ધીમા ૨ ખાદુ
પડે તેહુને. નાગરવેલના પાનમાં ૩ શુક્ર લાગવાને— પીપરમાં ૪ શુળને—અલખા-
ની સાથે. ૫ કેસમત વાકુને તથા નળવાકુને મળુ—અલખાની સાથે ૬ પરમાને-
કુવારોના રસ તથા તથમાં ૭ બસ બેવી પેશાબ આવેઠે તેહુને—કુવારના રસમાં

શીજાલત—એલમીઝણા તથા પીપરમાં ૧ મસ આદુ દોષ તો મુત્રકૃષ્ણ,
મુત્રરોધ, પ્રમેહ, ક્ષય, એ રોગનો નાશ કરેછે.

મુવર્ણ બરમ—બળતરાને— ક્ષમાં આપણુ ૧ સીનો સંગ કરવો દોષવેત-
ભાગરાના રસમાં ૨ શરીરમાં શકિત આવવાને—દુધમાં ૩ નેત્રરોજને—સાદામીમાં ૪
વૃદ્ધપણુ તથા વ્ષાધી કુર થવાને— ધીમાં ૫ લુબિની જુધી થવાને—વજની
સાથે ૬ કાંતી વધવાને કેશનીસાથે ૭ શલ્યવક્ષમાં રોગને—ચીકડા દુધમાં ૮ વીરાને-
નીરવીરા સાથે ૯ ત્રીહાશ તથા ઊંઘાને—સુક, સર્વિંગ તથા મરીનાસાથે ૧૦ શુભ
મુવર્ણના અનુપાનો—મધમાં અથવા પાણીમાં મસી આપણુ મલો શુક્ર કરો ૧૧
બેહરજીપર સોનાના વરખ મધમાં થાડી આપવો. ૧૨ ચર્મ વ્યાધીને— સર્વિંગધીમાં
આપણે ૧૩ મહની પીકાણિપર—મધ, અમળા, મુવર્ણ બરમ ક્ષેત્ર કરી આપણુ ૧૪
લખમી પ્રાપ્ત થવાને—પદ્મકેસરી સાથે આપણે ૧૫ આપુરા વધવાને— શાખ પુરુષીમાં
૧૬ ઊંઘા થવાને— વીકારી ક્ષમાં ૧૭.

હરતાળભસ્મ—૧ વાતરક્ત તથા કુસ્ટાદીરોગ એને ગળોના ઉકાળામાં અથવા ચુરુમાં આપવું. ૨ સર્વ રક્તવીકારને—હુળદરની સાથે ૩ અપસ્માર વાયુને—પજાગ તથા છરામાં. ૪ જળોદરને—સમુદ્રકળમાં ૫ ભગંદરરોગને, તથા ફીરગોપદંશ, પીસાપમંડળ, ચળ, ખસ, વીસ્ફોટક, વાતરક્ત—એ રોગને સાકરકોળાના રસમાં આપવું. ૬ તે માત્રા ૧ ચોખા જેટલી અથવા બે ચોખા જેટલી આપવી. જ્વર, ક્ષય, પંકુરોગ એને સાકરમાં આપવી. આખ્યા પછી તરત પથ્થ આપવું. ભાત, ગાયતુ દૂધ, ઘેયલ સાકરતુ ખુર, અદપ ભોજન કરવું, પાણી ઘણુ પીવું નહીં, રાખમાં દૂધ નાંખી પીવું, સાંઝે મોળી ખીચડી ખાવી, સાકર ખાવી. ૭ વાયુ, શુળ, સુવારોગ એને આદાના રસમાં આપવી. પથ્થ ધી, ખીચડી અથવા ગાયતુ દૂધ. માત્રા લીધા પછી ૪ ઘડી સુધી પાણી પીવું નહીં. અશક્તને ઉન્ટુ કરેલ પાણી ઠારીને આપવું. શનીપાત અરધાંગવાયુ, વાયુગોળાને એજ અનુપાનમાં આપવું ૮ નખળા માણસને—જયકળની સાથે, ૯ રક્તપીતીને હુળદરની સાથે. ૧૦ ક્ષયને—નાગરવેલના પાનમાં. ૧૧ વીર્યવૃદ્ધીને—નાગરવેલના પાકેલાં પાનમાં. ૧૨ ઉર્ધ્વસ્વાસને હરડેની સાથે. ૧૩ સુસ્તી ઉપર—સુંઠની સાથે. ૧૪ દુર્ગંધીને—ચ પાના કુલમાં અથવા સુગંધી પદાર્થોની સાથે આપવું. ૧૫ વાયુને—આદાના રસમાં. ૧૬ પ્રમેહને—તુળસીના રસમાં. ૧૭ જલોદરને—ખકરીના સુતમાં. ૧૮ સરદીને—કેસર તથા જાવ ત્રીના સાથે. ૧૯ અગ્નિમ દને—મધ તથા પીપરમાં. ૨૦ કાસક્ષયને—સાકરની સાથે. ૨૧ બંધેજને—લવીંગ તજ, તથા કપુરની સાથે. ઉતાર નીંખુ ૨૨ અઠારકુષ્ઠ ઉપરનીરગુંડી સાથે. ૨૩ કામવૃદ્ધીને ગાયના દુધમાં આપવું.

હીરકભસ્મ—૧ કોડઉપર—ખેરની છાલના ઉકાળામાં આપવું. ૨ વાયુને—આદાનો રસ તથા મધમાં. ૩ કાસ, કંદે, સ્વાસ, એને અરકુસો, મરી તથા પીપરમાં આપવું.

હીંગળો—ચ સુવારોગને—૧ ચણાઠીભાર માત્રા ગોમુત્રમાં આપવી. ૨ પુસ્તીને મધ તથા ધીમાં. ૩ પરસ્વેઘે ઘણા આવતો હોય તો સાકરમાં આપવો. ૪ ક્ષય ઉપર કેશર બે ચણાઠીભાર જાવ ત્રી બે ચણાઠીભાર, સાકર ૪ માસા અને માત્રા ૨ ચણાઠીભાર એ પ્રમાણે આપવી. ૫ સર્વ રોગને અનુપાન ચોથ આપવી.

હેમગર્ભ—૧ વાયુને—સરગવાના છાલના રસમાં ૨ કંફને—આદાના રસમાં ૩ સર્વ રોગોને—મધ તથા પીપરમાં ૪ જ્વરને—વ્યાધીના રસમાં.

ગળો તથા તેનું સત્વ—૧ વાલથી તે ૧ માસા સુધી આપવું. ૧ વાયુને—ધીમાં આપવું. ૨ બધકોસ્ટને—ગોળમાં. ૩ પીતને—સાકરમાં. ૪ કંફને—મધમાં. ૫ વાતરક્તને—અરડાયામાં. ૬ આમવાયુને—સુંઠની સાથે ૭ જ્વર, વાતરક્ત, પંકુરોગ, છર્ણુજ્વર, ઊલટી, અરૂચી, આર્શરોગ, કમળો, પીત્ત, પ્રમેહ, કાસ,

સ્વાસ, હેઠ્ઠી, ક્ષયરોગ, બળતરાયુક્ત યુવક, રક્તપ્રસર, સોમરોગ એ રોગોઉપર જે જે અનુપાનો કહેલા છે તેની યોજના કરી આપણુ ૮ વર્ષીપક્ષીતરોગને- બળોત્તુરુ નીત્ય બે ઠાક આપણુ ૯ સર્વ મનસ્થાનના રોગોઉપર-જાતમા આપણુ ૧ સર્વ વ્યાધીને- ૫૫ પાણીમા ૧૧ કોઠ ઉપર-જગલી તળસના પાન ના રસમા ૧૨ ઉદરરોગ તથા શુદ્ધરોગને મુઠમા ૧૩ નેત્રરોગોને કોસના તાજા ઘીમાં. ૧૪ કાળા દેશ જવા સાદુ-જામરના રસમા ૧૫ અક્ષીમદને-સુ ધીના સાથે ૧૬ માત્રસ્ત બન ઉપર- ગળોના પાથ અંચલુ મુર્ચ કરી આપણુ

ત્રીકુળા—હરેક સામ, બેહુકા ૬ લાગ, આમળા ૧૨ લાગ એવુ મુરુજુ કરી તેને વાવડીંગ, ખેર, લાગરો એની ભાવના આપી મુકણુ ૧ વર્ષી તથા પક્ષી તરોગને ૧ મહીનો આપણુ સાદુ રારીર જવાને ૭ મહીનો આપણુ ૨ વૃદ્ધવજુ માસ ૫ જવા સાદુ ૧ વરસ આપણુ ૩ પ્રમેહ, બીસમબવર, મદામ્, રહેરમરોગ, પીતરોગ, એ રોગ બધે ૪ નેત્રરોગોને મધ તથા ઘીમા-૫ વાકુરોગને-તેલમાં, ૭ પીતને-ઘીમા ૭ કઠ્ઠને-મધમા ૮ બીજે પ્રકાર-ત્રીકુળાના મુરુજુમાં વાવડીંગ, ખેર, જામરો, આમરો એના રસોની જુદી જુદી ૭ ભાવના આપવી પક્ષી સરમા જાએ સાદુ મેળવી મુકણુ તે ઘીકુ હોય તો વર્ષી તથા પક્ષીત એ રોગ તથા સર્વરોગ બધે

લસણુ—સર્વ વાકુરોગો ઉપર સરસીયુ તેલ ૧ લાગ, લસણુ ૧, આણુ ૧, સીંધાણુ ૧, એ સર્વ એમમા કરી વાસણુમા નાળી જડીવસ તઠકામા મુકણુ પક્ષી કાઠી બીજ પાત્રમા મુકણુ અને સવારે રાત્રીપ્રમાણે ખાવા આપણુ, તથા મધ, માસ, ખાયા પદાર્થ, બીકણુ પદાર્થો ખાવાની રજા આપવી. અપચ અસ્તરુક થાવ એજી ખાઈ નહીં, તઠકો સેવો નહીં, મજુ પાણી પીણુ નહીં, ૬૫ તથા કાળ ખાવો નહીં નળવાયુને-લસણુની સળી માથસો ઠેરો કાઠી ઘીમા વળી રાતે મુવા વખતે ખાવે. ઉપર પાણી પીણુ નહીં

ચાત્રક—એ લાંબા પાનનો અથવા યોલ પાનનો કારતક અથવા માગસર મહાનામા જગલમા બર્ષ સારી જમ્યા ઉપરના હોય તેના મુળ લાવી તેલ મુરુજુ કરી મુકણુ, તેમાથી ૩ માસાથી તે ૭ માસા મુધી સેવાના વજનત મમાણુ છે ૧ રારીર મજલુત જવાને ૩ મહીનો મુધી આપણુ ૨ સર્વ વ્યાધી દૂર થવ દીવ્ય રારીર જવાને એક મહીનો જાસમા આપણુ ૩ વર્ષી પક્ષીત, પકુરોગ, અપરમાર, જોડર, ભજ હર, હરસ, પ્રમેહ, કોઠ એ ઉપર સરસીયુ, ઘી તથા મધમા ૪ સર્વ વ્યાધી દૂર થવ ૬૫ સાદુ જવાને એક મહીનો ગામુગમા આપણુ ૫ જુદી સારી જવાને એક મહીનો મધમા ૬ ડીવુ મુરુજુ કરી તેમા ત્રીકુલ મુરુજુ સરમા જાએ નાંખી એક તોષા પ્રમાણે ઘી તથા મધમા સાત દીવસ સવારના આપણુ,

એને એકલું દૂધ પીઈ રહેઈ, વક્ષી પક્ષીતરોગ દૂર થઈ ઘણી સ્ત્રીયો ભોગવે એવી શક્તી આવશે.

કુવાડીયો—૧ તેના મુળનુ ચુરણ બકરીના મુત્રમાં ૪૯ દીવસ લેવું વાળકાલાં ધાસે ૨ વીસ સાતા લીધુ હોય તો અગ્નીની ધાસ્તી રહેસે નહીં. ૩ ચોવીસ સાતા લીધુ હોય તો તે પુરૂષ થાકવાનો નહીં. ૪ પચીસ સાતા લીધુ હોય તો જળનુ ભય રહેસે નહીં. ૫ સર્વ રોગોઉપર છાસની સાથે લેવો. એ ઉપર પથ્ય ગાયનુ દૂધ તથા ભાત તેવીના બીજું કાંઈ ખાઈ નહીં. એ અનુપાનો ગોવર્ધન ગ્રંથ માયલાછે.

કર્મવિપાક.

કર્મવિપાક એટલે—પુરૂષ જનમના વીશે કરેલા પાપ કરમનો પરીણામ એવો કે બીજા જન્મના વીશે રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, તે મટવા વાસ્તે દેવની પૂજા, શાંતી, જપ, દાન, આશ્વિનભોજન તથા આસડ વગેરે ઉપાયો કહુલા છે. એ માટે કીયા પાપથી કીયા કીયા રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તથા તે મટવાનો ઉપાયો શું છે તે લખું છું.

૧ અક્ષત્યા થકે, રાજ્યક્ષમા એટલે ક્ષય ઉત્પન્ન થાય છે, તેને મૃત્યુજયનુ અનુસ્થાન, સીવપુજા, તુળાદાન તથા નીત્ય સુવર્ણદાન કરવુ.

૨ બીજાનુ દ્રવ્યહરણ કરી હોય તથા કોઈ ભોજન કરતુ હોય તો તેને ઉઠાડવાથી વીશુચીકા થાય છે, તેણે દરીદ્રી લોકોને ઈછાભોજન કરાવવુ.

૩ પોતાના ગોત્ર માયલી કન્યા ભોગી હોય તથા સોનાની ચોરી કરી હોય તો પ્રમેહ, મુત્રકૃચ્છ એ રોગ થાય છે. તેને સોનાનુ દાન કરવુ.

૪ શીવનુ ડેડ પાડીયુ હોય તથા ધન, ધાન્ય હરણ કરી હોય તથા બીજાના માનભંગ કરે તથા અપરાધ ન છતાં દંડ કરે તો પંડુરોગ તથા કમળો થાય છે. તેને ભુમીદાન કરવું તથા સાકરનુ પાણી એટલે સરખત કરી ગરીબોને પાવું.

૫ બીજાને ભારે ખીડા કરે તો શોફરોગ થાય છે. તેને જસવંદીના લાખ દુલ દેવ ઉપર ચઢાવવા.

૬ જાદુ કરી, કીંવા આસડો આપી ગર્ભ પાડયો તો જલોદર થાય છે, તે ખાખત મારગમાં ધરમખાતે પાણીની પરખ સુકવી.

૭ હીંસા તથા નીંદા કરી છે તો નાડીમણ થાય છે. તેને ઉભયતોમુખી ગાયનુ દાન કરવું (એટલે વાછડૂ અરધુ જણ્યુ છે તેવી ગાય.)

૮ ખાળહત્યા કરી છે તો ગર્ભ પડે છે તથા વૃદ્ધી થાતો નથી, તેને દેવ તથા આશ્વિન પુજા કરવી.

૯ વીંધાસખાત કરવો તથા ખરાબ શબ્દ બોલવા બીજાને છવ લેવો તથા અપરાધ વીના કોઈને કેદમાં રાખવો તથા દ્રેશ કરવો તથા વખર અરથે રીસ કરવી, રસ વીંધ્ય કરવો તથા નીંદા કરવી તથા કેવ બ્રાહ્મણ ઉપર શાસ્ત્રના અરથે રોષા મુઠવા એવા કારણોથી તેર પ્રકારના રાનીપાત થાય છે

બીજા કારણો હોમના કુડો, ઘજન, વીંધાદ, કુવા, પાણીના નવાણા, ઔચરના નાશ ક્ષીયો હોય તો તેર રાનીપાત થાય છે, તેને સોનાની તુલા કરવી, યાદાતુ દાન કરવું અથવા વાણ, કુવા, ડેરા બંધાવવા, તથા આમલી, કેદાર તથા બીલી તથા આંબાના ઝાડો, મારમ ઉપર વવરાવવા.

૧ મુર્તિયા ફોડે તથા વરસાસન ભાંગે તથા ઘોર બર એવું બીજાને કહ્યું હોય તો હરસ, અતીસાર એ રોગ થાય છે તેને ભુખીદાન કરવું તથા રસ્તા ઉપર બાગ બનાવવો, ડેરા મઠ તથા તલાવ બાંધવા એટલે હરસ, અતીસાર એ રોગ દૂર થઈ શકે, સ્વાસ પછુ બાય છે

૧૧ પંચતર્મા જે જમવા બેસે તે તે થવું ખાય છે એવું જે કુખ માને છે તેને અરુચી થાય છે, તે બાળત અનાજ તથા પાણીનું દાન કરવું

૧૨ બીજાને મુળ ઉપર ચઢાવવો, હાથ તથા પગ તથા કાન કાપવો, બાળો ફોડવી પ્રાણીને અમથાજ્ય મારવો એવા કરમોથી સત્તાવીસ પ્રકારના મુળ ઉત્પન્ન થાય છે તે બાળત જે મારજે ઘોરનું બધ હોય તેનો બંદાબસ્ત કરી તે મારમ નીરસ કરવો બકીવાનો ઉઘાડવો તરેતરેના ફૂલ તથા રસનું દાન કરવું, પાણીના નવાણકરવા, હોમ તથા બ્રાહ્મણ સોજન તથા જપ કરવા.

૧૩ બીજાને પીડા કરે છે તથા તેને કુખ કપારે પડશે એવી ઈલા કરે છે તથા વીંધાસખાત તથા મિત્ર પાપ કરે છે તેને હેડકી, કાસ, સ્વાસ, એ ઉત્પન્ન થાય છે તે બાળક ખીપજાને પરફણ કરવી, મહુસાતી, માથમીત, કેવ, ઘાય એની પુખ કરવી

૧૪ માથ, કન્યા તથા પદ્મસ જે વેચે છે તેને થણી પ્રકારના વાંચું થાય છે, તે બાળત જોમદાન તથા મધુ, મિત્ર એ આપવા.

૧૫ કથા ન સામળી હોય તો ફરવું મુળ રોગ થાય છે, તેને પાચન વ આપવું ૧૬ બીજાને દ્રેશ કરે છે અને પૈશુન્ય એવે છે તેને અપરમાર (એટલે ફેફસ અથવા વાજ) આવે છે તે બામદ વાજમ સોતી કપીલા ગાયત્રી દાન કરવું

૧૭ જે કાચી કેવ તથા બ્રાહ્મણની ભાંતી કરે છે પછુ મનમ્મ કોષપુકત હોય છે તેના પેમા રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, તે બાળક સોજાની પ્રતીમા કરી તેનું દાન કરવું

૧૮ કીકરાની વહુ તથા કન્યાની સાથે બહુકરમ કરવું હોય તો તેને પથરીનું દરદ થાય છે, તે બાળક તીર્થયાત્રા કરવી

૧૯ બીજાનું દ્રવ્ય તથા સ્ત્રીનું હરણ કરવું હોય તો તથા નીંદા કરી હોય તો તેને નેત્રરોગ થાય છે, તે બાબદ ચાંદ્રાયણ પ્રાયશ્ચીત કરવું.

૨૦ બ્રાહ્મણ, ગાય, રાજા એને મારવા હોય તથા ઘર અને પાણીના નવાણુ ભાંગ્યા હોય તથા પરદ્રવ્ય તથા અનાજ તથા ગુરૂ, ઘણી એની સ્ત્રી તથા કુટુંબમા-
યલા સ્ત્રીનું હરણ કરવાથી તેને પડુરોગ, કોઠ, ક્ષય, અતીસાર, પ્રમેહ, પથરી, સુતકૃષ્ણ, શુળ, કાસ, વર્ણુ એ રોગ અનુક્રમે કરી થાય છે, તે બાબદ દશ દાન કરવા.

૨૧ શરીર અગુદ્ધ રાખવાથી સગ્રહણી થાય છે. બીજાને નરસા શબ્દો બોલ-
વાથી ક્ષયરોગ થાય છે, એ બાબદ તથા સર્વ રોગ બાબદ ગૌપ્રદાન કરવા.

૨૨ અનેક પ્રકારના વીલક્ષણ તાવ આવ્યા હોય તો દશદાનો તથા ગૌદાનો કરવા. પડુ તથા કોઠ એ રોગ બાબદ ગાય, ભુમી, સોનું એ દાન કરવા. પ્રમેહ, શુળ, સ્વાસ, ભગદર એ બાબદ સોનાનું દાન, જવર, સ્વાસ, કાસ એ બાબદ શીવની પુળ, શોક, વર્ણુ, પીનસ, દાહાજવર એ બાબત શાંતી કરવી, ઊલટી બાબદ અન્ન દાન, ભ્રમને શસ્ત્રદાન, મંદાગ્રીને અગ્રીની સેવા, ગુદમરોગને કન્યાદાન, પ્રમેહ તથા પથરીને લવણુદાન, શુળને બ્રાહ્મણુભોજન, રક્તપીત્તને ઘી તથા મધનું દાન, વર્ણુરોગને ખીપળા તથા ઉમરાને પાણી નાખવું. સંગ્રહણી તથા અતીસાર એને ચતુરવીધ માહાદાનો કરવા, કુસ્ટરોગને ધાતુદાન, બહુમુત્રને ગોદાન, નેત્રરોગને ધૃતદાન, નાસી કારોગને સુગંધી પદાર્થોનું દાન, ત્વચાસંખ ધી રોગને તેલદાન છલ્હારોગને છ રસના દાનો, દંતરોગને સ્તોત્ર પાઠ કરવો.

સ મા મ.

મહીરાત મહાદેવ ગોપાલ શાસ્ત્રી અમરાપુરકરને જ્ઞાનદર્પણ

છાપખાનામાં વેચવાનો પુસ્તકો.

નામ	કીંમત.	નામ	કીંમત.	નામ	કીંમત.
ભક્તિજ્ઞાનનાં વિવિધ પુસ્તક.	૫૬ મજરી (હિંદી).	૦-૨-૬	ધર્મરોપાસના (કાપડનું		
અધ્યાત્મ ભજનમાળા (૬૦૦	પ્રભાતિ સંગ્રહ (મોઢું)	૦-૪-૦	પુ ઠું.)	-૦-૫-૦	
૫૬ કીર્તનો.)	બાલબોધ સટીક.	૧-૦-૦	ધર્મવરનિત્યોપાસનો.	૦-૧-૦	
અણુધડની લાવણીઓ.	બોધ ચિન્તામણી	૦-૪-૦	વાન્તુનિમિત્ત પ્રાર્થના.	૦-૧-૦	
અખાનીવાણી	(રૂપીરાજ)	૦-૪-૦	હુતાશની.	૦-૧-૦	
અષ્ટાક્ષરની ટીકા.	ભક્તમાળા બાપાન્તર.	૧-૮-૦	ધર્મવિવેચન.	૦-૬-૬	
આશિરકિત.	ભજનીક કાવ્યસંગ્રહ	૧-૦-૦	બાલસ ધ્યોપાસના.	૦-૧-૦	
ઓધવજીના સદેશા	ભજનસાગર.	૦-૮-૦	વૃષ્ટિપ્રાર્થના.	૦-૧-૦	
ઉત્સવની ૫૬માળા	ભજન ભડાર	૦-૧૨-૦	અનુદાન પદ્ધતિ.	૦-૫-૦	
ઉપદેશ ચિન્તામણી.	ભક્તમાળ ભજનાવલી.	૦-૪-૦	બ્રહ્મસ ગીત.	૦-૧-૦	
કપીરદર્પણ	ભાગવતનો સાર.	૦-૧૨-૦	બાલ ધર્મ.	૦-૧-૦	
કપીર લીલામૃત	શ્રી માહાપ્રભુજીનું પ્રા-		દયા, ક્ષમા અને શાંતિ	૦-૨-૦	
કાકરોલીનો છપનબોગ.	ગટય.	૦-૨-૦	ભક્તિ અને નીતિ.	૦-૧-૦	
કૃષ્ણાશ્રય સટીક	રસિક ભજનાવલી.	૦-૪-૦	અખળાશ્રુ.	૦-૧-૦	
કૃષ્ણચરિત્ર (ગીરધરકૃત)	રાસલીલા (પ્રથમ ભાગ)	૦-૫-૦	ભાતુભાવ.	૦-૧-૦	
" "	" (બીજો ભાગ.	૦-૮-૦	પરકાળ	૦-૨-૦	
કેવલ રસ (નિત્ય પાઠ).	લાલખાવાના પદ સંગ્રહ	૦-૧-૦	નવસ હિતા.	૧-૦-૦	
ગોપીગીતસટીક (ત્રણ	વલ્લભાખ્યાન અને મૂળ		ગૃહવાસ્તુ નિમિત્ત પ્રાર્થના	૦-૧-૦	
ભાપામા)	પુરૂષ.	૦-૨-૦	સાધન બિંદુ.	૦-૪-૦	
ગોપીગીત (વારતીક ટીકા)	વિનયપત્રિકા (સુરદાસ).	૦-૮-૦	બ્રાહ્મધર્મનાં વ્યાખ્યાન.	૦-૨-૦	
છાંટમકૃત કીર્તનમાળા	પોડશય (ટીકા સાથે)	૧-૦-૦	બ્રાહ્મધર્મમતસાર(ના હે)	૦-૧-૦	
જનનાજીના ૪૦ પદ	વૈસ્નવ-ગુરુ-ધર્મ-કર્મ		પ્રભુપ્રાર્થના	૦-૧-૦	
દશાવતાર સ્તોત્ર (૫૦	શ્રીદેવકીન દનારાચાર્યનાં		પ્રભુ પ્રાર્થના સંગ્રહ	૦-૧-૦	
ગર્વલાલજી)	ભાષણો.	૦-૫-૦	પ્રાર્થના સમાજના સિ-		
દત્તોત્તમસવાદ	સિદ્ધાંતમુક્તાવલી(સટીક)	૧-૪-૦	દ્ધાંત	૦-૧-૦	
દીનતા આશ્રયના પદ.	જ્ઞાન ઉપદેશ	૦-૨-૦	જીવાત્મા અને પરમા-		
ધર્મપ્રકાશ	જ્ઞાનોદય ભજનમાળા	૦-૬-૦	ત્માનો સબધ.	૦-૧-૦	
ઘોળ પદ સંગ્રહ.	ધર્મવરપ્રાર્થનામાલા ભાગ		મેરી માલા	૦-૫-૦	
ત્રીનાથજીનું પ્રાગટ્ય.	૧ લો.	૦-૮-૦	પાલોન્નતિ સહાય.	૦-૨-૦	
નિત્ય કિર્તન નથા વર્ષદિ	" ભાગ ૨ જો	૦-૧૨-૦	વર્મતત્વ (પુ ૧-૨-૩)	૦-૪-૦	
વસના ઉત્સવ.	અમગમાલા ભાગ ૧લો.	૦-૮-૦			
નિરમળ ભજનમાળા	" ભાગ ૨ જો.	૦-૩-૦			
	દિડી તથા અમગ.	૦-૨-૦			

નામ	ક્રીમત.	નામ	ક્રીમત.	નામ	ક્રીમત.
પ્રયોગ,કર્મ, સબધી પુસ્ત		દીક્ષાસાધે.	૦-૪-	શ્રીમદ્ભગવત સહીક	
આદ્યનિક પ્રદીપ-આરે		ચામ્પસરકાર.	૧-૦-	(કીમરી) શ્રીમાત્રપ્ર-	
નેહુ સંક્રિષ્ત નિત્યકર્મ,	-૪-૦			ચોપિની, સુચોપિની,	
આદ્યનિક કર્મપ્રયોગ.	૦-૪-			આદિ ધર્મી દીક્ષાને	
દિવમાણ સમદ સહીક	૦-૮-૦	પુરાણ, કથા, માહાત્મય, ક્રી-		આધારે દીપણીએ તથા	
મુક્ત્યાન્તિ અને નીલમ				શ્રીનાથજીનાં ચિત્ર સાથે	
ચતિ.	૦-૫-૦	અક્ષપુરાણ સહીક	-	માળખેલ લીપીમાં મ	
દિનનિક્ક સહીક	૧-૦-	(પ્રેતકથા)	૧-૦-	દોઢ અક્ષર ખુસાં પત્ર	
નવમકથા પાઠ સહીક.	૧-૦-	દેવીભાગવત આપાન્તર	૬- -	(અગાજમના દીક્ષા) ૧૨-૦-૦	
પ્રયોગભાષ્યર પ્રથમ પ્રકર		શ્રીકૃષ્ણજન્મભટ્ટ બાપા		શ્રીમદ્ભગવત બાપા	
ફરેલી, બજુવેલી, સાંભવેલી,		તર પૂર્વાર્ધ.	૨- -	તર ઉપરસમી દીક્ષાને	
પ્રત્યેક.	૦-૧-	શ્રીકૃષ્ણજન્મ સંપૂર્ણ		આધારે શ્રીનાથજીનાં	
પ્રયોગભાષ્યર દ્વિતીય પ્ર-		(કવિતાપ્રયે)	૧-૮-	કર્તૃનીય અપૂર્વ ચિત્ર	
કર પ્રત્યેક	૦-૧-૦	માડેમ પુરાણનું બાપા		તથા દીક્ષાવત, શ્રીચોવ	
પુરાણકર્મદર્પણ બર્મિયાધા-		તર	૫-૦-૦	ચેનનાથજીનું ચિત્ર જ	
નથી લેખ વખાન સરકાર		માડેમ પુરાણ (કવિતા		અચરિત્ર અને બીજાં	
(સાન્તી ઉપાપત વિજેરે. ૫-૦-૦		મધ)	૫-૦-૦	૧૭ ચિત્ર સાથે.	૫- -
પુરાણોક્તિમલ	-૧-૧-	મેકુવા (કજુળી) પુરાણ		શ્રીમદ્ભગવત બાપાંતર	
પુરાણોક્તિ વિવાદ.	૦-૧-૧-	સુતરાતી બાપાન્તર.	૩-૦-૦	શ્રીમરીદીક્ષાને આધારે	
પુરાણોક્તિ મુક્ત્યાન્તિ		ચાલખીજી પુરાણનું		(વેદધર્મસંભાવ)	૫-૪-૦
દીક્ષાસાધે.	૦-૪-	આપાન્તર.	૨-૦-	શ્રીમદ્ભગવત સંપૂર્ણ	
પુરાણોક્તિ માહ જલતિ.	-૪-૦	ચિત્રપુરાણનું બાપાન્તર. ૪-૮-		પલ્લવ તથા અમવત	
મહાસય માહ સહીક.	૦-૪-૦	સિરપુરાણ-જ્ઞાનસંદિવા		ચીતા સહીક-કવિ (૫	
લમુ સાત્ર આદ્યનિક		સહીક	૪-૦-૦	જ્ઞાન અને પ્રેમાનંદ	
શુતરાતી દીક્ષાસાધે.	-૪-૦	સિવરદત્ત સહીક	૮-૦-૦	જૂતા) શ્રીનાથજી અને ચૂ	
બજુવેલી સંખ્યાપ્રયોગ		રકટપુરાણ-પ્રભાસર્જક		રથી મનોહરનાં તથા	
સહીક	-૧-૧-	સિવજીએ પારવનીજી		બીજાં ઉત્તમ ચિત્રો	
જાગેલી સંખ્યાપ્રયોગ		પ્રત્યે કદમુ પ્રભાસમા		સંદિવ.	૫-૦-૦
સહીક	૦-૧-૧-	દાત્મ	૩-૮-૦	શ્રીમદ્ભગવત દક્ષમરકથ	
વિવાદવિધિ.	૦-૮-૦	રકટપુરાણોક્તિ નામરખ		મયેતર.	૧-૮-૦
મતરા / મુજરાતી.	૪-૦-૦	આપાન્તર.	૦-૮-૦	ભાગવત દક્ષમરકથસહીક- -	
સાંભવેલી જીરાજનાં આદ્ય-		જગદેતરખ. ૦-૧૨-		માગવત એકાદશરકથ	
નિષ્પ્રજરાતી દીક્ષાસાધે)	૦-૮-૦	શ્રીભાગવત-શ્રીમરી દી-		અધારેતર	૧- -
સાંભવેલી સંખ્યાપ્રયોગ.	-૧-૧-	શાનુસાર મુજરાતી દીક્ષ		અધાવી બીજા સંસ્કૃત તથા સર્વ	
પદ્મપદ્મવિધિ (૫ ડુવેલી)		સાધે જ્ઞા સાધજનાં ૮-૦-૦-૦		પુસ્તકો પાઠ્ય ક્રીમતથી મળશે.	

